

Marja-Terttu Paananen

Pitkä ja kapea leipä

Neuvottelu- ja sopimusjärjestelmien, kollektiivisen toiminnan ja koulutuksen vaikutukset kanta-aliupseerien palvelussuhteen ehtoihin osana virkamiespalkkojen kehitystä 1917 - 1973.

Pro gradu-tutkielma Jyväskylän yliopiston historian laitoksella syksyllä 2002

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta HUMANISTINEN	Laitos HISTORIAN LAITOS
Tekijä Marja-Terttu Paananen	
Työn nimi Pitkä ja kapea leipä Neuvottelu- ja sopimusjärjestelmien, kollektiivisen toiminnan ja koulutuksen vaikutukset kanta-aliupseerien palvelussuhteen ehtoihin osana virkamiespalkkojen kehitystä 1917 - 1973	
Oppiaine Suomen historia	Työn laji Pro gradu- tutkielma
Aika Syksy 2002	Sivumäärä 169
<p>Tiivistelmä- Abstract</p> <p>Työn tarkoituksena on selvittää ja koota yhtenäiseksi esitykseksi kanta-aliupseerien palvelussuhteen ehtojen kehittyminen 1917 - 1973. Lisäksi selvitetään neuvottelu- ja sopimusjärjestelmien, kanta-aliupseerien kollektiivisen toiminnan ja koulutustason muutosten vaikutukset palkkauksen kehittymiseen. Muutosta tarkastellaan kanta-aliupseerien toimirakenteen ja palkkakehityksen kannalta. Lisäksi kanta-aliupseerien palkkausta verrataan vastaavan koulutustason ja tehtävien luonteen omaaviin virkamiesryhmiin. Vertailulla pyritään osoittamaan, oliko kanta-aliupseerien verkostoitumisella, integroitumisella muuhun virkamiesliikkeeseen ja koulutuksen tuomalla ammattitaidon parantumisella sellaista vaikutusta palkkaustasoon, joka poikkeaisi vertailuryhmien palkkakehityksestä.</p> <p>Palkkakehitystä tarkastellaan neljän aikaperiodin mukaan. Ensimmäisenä vaiheena oli ns. armollisen anomisen aika vuoteen 1943, jolloin annettiin laki neuvotteluoikeudesta. Neuvotteluoikeuslaki mahdollisti nimensä mukaisen neuvottelumenettelyn. Puolustuslaitoksen viran ja toimen haltijat oli rajattu neuvotteluoikeuden ulkopuolelle. Vasta menettelytapalainsäädäntö 1960-luvulla mahdollisti kanta-aliupseereille samat vaikutuskeinot kuin muillekin valtion virkamiehille. Menettelytapalainsäädäntö oli tarkoitettu siirtymävaiheeksi ennen varsinaista neuvottelu- ja sopimusjärjestelmää virkaehtosopimusjärjestelmää.</p> <p>Kanta-aliupseerien koulutuksen sisältö muuttui ja kehittyi ajan mukana. Kanta-aliupseerien koulutus vakinaistettiin 1920-luvun alussa perustamalla aselajikoulut. Sotien jälkeen koulutusta pyrittiin yhtenäistämään. Kanta-aliupseerien peruskurssit olivat kaksiosaisia. Ensimmäiselle jaksolle osallistuiivat kaikkien aselajien kanta-aliupseerit toisen jakson ollessa aselajikohtainen vaihe. Koulutusta uudistettiin vuonna 1966. Uudistus oli välivaihe kokonaan uuteen koulutukseen, toimiupseerikoulutukseen siirtymiselle</p> <p>Suomen Aliupseeriliitto perustettiin vuonna 1929. Se integroitui valtion virkamieskuntaa edustavaan Virkamiesliittoon vuonna 1955. Virkamiesliiton kautta liitto sai neuvotteluoikeuden ja virkaehtosopimusjärjestelmän tullessa voimaan vuonna 1970 välillisen neuvottelu- ja sopimusoikeuden.</p> <p>Lähteinä on käytetty pääasiassa virallisjulkaisuja, lakeja ja asetuksia. Virkamiespalkkauksia koskevat mietinnöt muodostavat liiton pöytäkirjojen ja toimintakertomusten ohella merkittävän lähdepohjan.</p>	
Asiasanat	
Säilytyspaikka	
Muita tietoja	

SISÄLLYSLUETTELO

1 Johdanto	5
1.1 Katsaus itsenäisen Suomen puolustuslaitoksen syntyvaiheisiin	5
1.2 Puolustusvoimien päällystö ja alipäällystö itsenäisyyden ajan alussa	7
1.3 Kanta-aliupseerien tehtävät	10
1.4 Kanta-aliupseerien oikeudellinen asema	12
1.5 Puolustuslaitoksen organisaation kehitys palvelussuhdeasioiden hoidon kannalta	14
1.6 Aikaisempi tutkimus	17
1.7 Lähestymistapa ja tehtävä	20
2 Järjestöllinen organisoituminen	28
2.1 Valtion virkamiesten järjestäytyminen	28
2.2 Järjestäytyminen puolustuslaitoksessa	30
2.3 Suomen Aliupseeriliiton toimintaedellytykset ja vaikuttaminen ennen sotia	34
2.4 Oman äänenkannattajan perustaminen	38
3 Kanta-aliupseerien koulutuksen kehittyminen ja ammatti-identiteetti	39
3.1 Sotilaan ammatin arvostus	39
3.2 Kanta-aliupseerin ammatin professionaalisuus	40
3.3 Koulutuksen kehityksen pääpiirteet ennen toimiupseerikautta	44
3.4 Urallaeteneminen	47
4 Armollisen anomisen aika- kanta-aliupseerien palkkauksen kehitys osana virkamiespalkkauksia vv. 1917 - 1939	49
4.1 Armollinen anominen palkkauksen määrätymismenettelynä	49
4.2 Kapitulantti-aliupseerin palkkaus vuonna 1918 - 1923	52
4.3 Ensimmäinen palkkauslaki ja palkkausten järjestelyt 1923 - 1924	55
4.4 Vuosien 1928 - 1929 palkkakriisi	63
4.5. Virkamiespalkat - 1920-luvun lopun poliittinen ongelma	65
4.6 Kanta-aliupseerien palkkausten järjestelyt 1920-luvun lopulla	66
4.7 Palkkojen alentaminen 1930-luvun laman aikana	66
4.8 Kanta-aliupseerien palkkojen vertailu 1917 - 1938	69

	3 (170)
5 Sodan aika 1939 - 1944	77
5.1 Kilpajuoksua hintojen kanssa	77
5.2 Kalliinajanlisät	78
5.3 Ikälisät ja perhelisät	80
5.4 Kalliinpaikanlisät	81
5.5 Virantoimitusrahat ja erikoislisät	82
5.6 Puolustuslaitoksen sodanajan palkat	83
5.7 Kanta-aliupseerien palkkojen vertailu 1939 - 1945	85
6 Neuvotteluoikeudenaika. 1943-1966	91
6.1 Puolustuslaitoksen saattaminen rauhanajan kannalle	91
6.2 Aliupseeriliiton toiminta ja virkamiesjärjestöjen integroitumishankkeet	94
6.3 Virkamiesten neuvotteluoikeuden	97
6.4 Valtion virkamiesten palkkausjärjestelyt 1940-luvun loppupuolella	99
6.5 Esityksiä ja selvityksiä kanta-aliupseerien aseman järjestämiseksi	102
6.6 Virkamiespalkkojen kehitys 1950-luvulla	7
6.7 Palkkausjärjestelyt puolustusvoimissa ja kanta-aliupseerien palkat 1950-luvulta menettelytapakauteen 1964 asti	112
6.8 Kanta-aliupseerien palkkojen vertailu neuvotteluoikeuskaudella 1945-1966	115
7 Suomen Aliupseeriliiton toiminta osana virkamiesten ammattijärjestötoimintaa	119
8 Kanta-aliupseerien sosiaalisen taustan muutokset sotien jälkeen	120
9 Koulutuksen kehittäminen kohti opistotasoa ja yhtenäispäällystä	122
10 Menettelytapakaudesta virkaehtosopimukseen - kehitys 1964-1970	125
10.1 Menettelytapalain pääpiirteet	125
10.2 Virkamiesten palkkajärjestelyt menettelytapakaudella	126
11 Virkaehtosopimusjärjestelmä - sopimusvapauden periaatteiden to- teutuminen virkamiespalkkauksissa	128
11.1. Virkaehtosopimusjärjestelmän pääpiirteet	128

	4 (170)
11.2 Ensimmäiset virkaehtosopimukset	131
11.3 Virkamiesten palkat menettelytapakaudella 1967-1970	132
12 Muiden palvelussuhteen ehtojen kehittyminen	133
12.1. Siviilihuollon järjestäminen	133
12.2. Virkapuvut	134
12.3. Asuntokysymys	136
12.4 Komennus- ja leirirahat	141
12.5 Työaikäsäätely puolustusvoimissa	144
12.6 Eläkejärjestelmän kehityksen pääpiirteet	147
12.6.1. Vanhuuseläke	147
12.6.2. Leski- ja orpokassat perhe-eläkejärjestelmän alkuna	152
13 Vertailuryhmien valintaperusteet	153
14 Johtopäätökset	155
15 Lähdeluettelo	162
Liitteet	

1. Johdanto

1.1 Katsaus Suomen puolustuslaitoksen syntyvaiheisiin

Keisari Aleksanteri I oli antanut Suomen sodan alussa julistuksen, jonka mukaan suomalaista syntyperää olevat sotilashenkilöt saivat pitää virkansa siinäkin tapauksessa, että maa valloitettaisiin. Käytännössä se tarkoitti Ruotsin vallan aikaisen ruotuväkilaitoksen säilyttämistä. Valtiopäivätoiminnan alkamisen jälkeen Suomen säädyt anoivat kuitenkin keisarilta, että maa vapautettaisiin oman sotaväen asettamisesta 50 vuodeksi. Keisari hyväksyi anomuksen. Vanha ruotuväkilaitos säilytettiin, mutta vakinainen sotaväki, rykmentit ja pataljoonat hajotettiin vuonna 1819. Vain upseerit ja alipäällystö saivat pitää toimeentulon turvaavan virkatalonsa kuolemaan asti. Heille myönnettiin myös eläke. Miehistö sen sijaan häädettiin torpistaan.

Suomessa pidettiin tärkeänä, että Venäjän joutuessa sotiin myös Suomen sotavoimat osallistuivat valtakunnan puolustukseen. Tämän vuoksi Euroopassa ja sen lähialueilla riehuneiden sotien aikana perustettiin maahamme vuosina 1812, 1830, 1854 ja 1846 värvättyjä joukko-osastoja ja ruotujakolaitokseen perustuvia tarkk'ampujapataljoonia. Rauhallisempien aikojen koittaessa joukko-osastot lakkautettiin.¹ Lopulta oli jäljellä vain Suomen Kaarti ja Meriekipaasi, joka sekin hajotettiin vuonna 1880. Autonomian ajan sotaväestä voi yleisenä piirteenä todeta, että suomalaisia joukkoja perustettiin vain pakottavissa tilanteissa. Muutoin maanpuolustus oli venäläisten sotajoukkojen varassa.

Yleisen asevelvollisuuden periaate alkoi 1870-luvulla saada kannatusta Euroopassa. Napoleonin ajoista sodankäyntitavat olivat oleellisesti muuttuneet. Tarvittiin suuria sotajoukkoja, joita oli vaikea muutoin koota. Yleinen asevelvollisuus sai jalansijaa myös Venäjällä ja Suomessa. Erityisen komitean tutkittua asiaa annettiin vuoden 1878 asevelvollisuuslaki, jonka mukaan "Walta-istuimen ja isänmaan puolustukseksi jokainen miespuolinen Suomen kansalainen on asevelvollinen." Vuoden 1878 asevelvollisuuslain mukaan joukkoja voitiin käyttää vain Suomen alueen puolustamiseen. Sotaväen päällystön kenraalista aliupseeriin tuli olla Suomen kansalaisia. Vuoden 1878 asevelvollisuuslaki oli siinäkin mielessä merkittävä, että se tuli 40 vuotta myöhemmin sellaisenaan kansalaissodan aikana syntyneen Suomen armeijan perustaksi. Vuoden 1922 asevelvollisuuslaki perustui tähän lakiin.²

¹ Terä - Tervasmäki 1973, 15, myös Tommila 1999, 14-17

² Tommila 1999, 28-29, myös Terä - Tervasmäki 1973, 15-16

Routavuosina venäläinen hallinto pyrki sulauttamaan suomalaisen kansallisen sotaväen Venäjän armeijaan. Tsaarin vuonna 1901 antaman julistuskirjan ja uuden asevelvollisuuslain mukaan suomalaisia joukkoja olisi voitu käyttää sodan aikana Venäjän rajojen sisällä ja myös ulkomailla. Suomalaiset asettuivat vastustamaan venäläistämistä kieltäytymällä laittomina pitämistään kutsunnoista. Tsaarin toimenpiteet olivat syntyneet ilman Suomen suuruhtinaskunnan valtioelinten myötävaikutusta. Suomalaiset katsoivat, ettei vuoden 1878 asevelvollisuuslakia ollut missään vaiheessa kumottu. Seurauksena vastarinnasta oli keisarin määräys lakkauttaa kaikki suomalaiset sotilasyksiköt. Reserviläisiä ei kutsuttu enää palvelukseen. Suomi oli näin jäänyt ilman kansallista sotaväkeä. Korvaukseksi maan puolustamisesta Suomi joutui maksamaan venäläisten joukkojen ylläpidosta aiheutuneiden kustannusten ohella erityisveroa. Suomalaisten sotilaalliseen ammattitaitoon syntyi aukkoja, joiden paikkaaminen oli omiaan aiheuttamaan ongelmia tulevaisuudessa kriisi- ja murrosvaiheissa.³

Ensimmäisen maailmansodan ja Venäjän sortotoimenpiteiden jatkuessa voimistui ajatus omista kansallisista sotavoimista. Suomalaisia lähetettiin Ruotsiin ja Saksaan saamaan soitaoppia. Saksan viranomaiset olivat vuoden 1915 alussa päättäneet lyhyen sotilaskoulutuksen antamisesta suomalaisille. Aluksi oli kyse vain n. 200 ylioppilaan neljän viikon koulutuksesta. Koulutus laajeni kuitenkin jo samana vuonna n. 2000 miehen vahvuiseksi Lockstedtin harjoitusjoukoksi. Joukko osallistui seuraavana vuonna myös rintamapalvelukseen. Jääkäripataljoonan koulutus oli jaettu kolmeen osaan, joista viimeinen oli aliupseerikoulutusvaihe. Kotimaahan palattuaan jääkärit saivat palvella kykyjensä mukaan joko upseereina tai aliupseereina muodostaen itsenäisen Suomen armeijan päällystön rungon.

Toukokuusta 1917 lähtien oli perustettu järjestyksen turvaamiseksi vapaaehtoisia suojeuskuntia. Niiden tarvitseman päällystön ja alipäällystön koulutus alkoi samana vuonna. Suomen julistauduttua itsenäiseksi muutettiin lähinnä vanhan hajotetun sotaväen upseerien perustama ”Sotilaskomitea” maanpuolustuskomiteaksi. Sen johtoon pyydettiin vuoden 1918 alussa kenraali C. G. Mannerheim. Senaatin puheenjohtaja P. E. Svinhufvud valtuutti Mannerheimin 16.1.1918 ”ylimmäksi päälliköksi järjestyksen ylläpitoa varten Pohjois-Suomessa”.⁴ Mannerheim totesi, ettei komitea ollut sopiva ripeitä toimenpiteitä edellyttävään toimintaan. Ylipäällikkö muutti komitean sotilaalliseksi esikunnakseen. Täs-

³ Terä - Tervasmäki 1973, 18-19

⁴ Jägerskiöld 1967, 25-28

tä voidaan katsoa itsenäisen Suomen puolustuslaitoksen järjestämisen alkaneen.⁵ Väliaikainen asevelvollisuuslaki säädettiin vuonna 1919.⁶ Samana keväänä rajojen vartiointi siirrettiin sisäasiainministeriön alaiselle rajavartiolaitokselle. Suojeluskuntajärjestö, joka kansalaissodan alkaessa oli julistettu maan lailliseksi puolustusvoimaksi, muutettiin vuoden 1918 asetuksella vapaaehtoisen maanpuolustuksen järjestöksi. Se vakinaistettiin vuonna 1927 ja liitettiin osana puolustuslaitokseen.⁷ Puolustuslaitos vakinaistettiin vuonna 1928.⁸ Viran ja toimen haltijat nimitettiin vakituisiin virkoihin vuoden 1933 puolustusvoimista annetulla asetuksella.

1.2 Puolustusvoimien päällystö ja alipäällystö itsenäisyyden ajan alussa

Eurooppalaisten armeijoiden rakenteiden voitiin katsoa vakiintuneen 1900-luvulle tultaessa. Suomenkin puolustusvoimien henkilöstörakenne oli eurooppalaisen käytännön mukainen. Henkilöstö koostui päällystöstä, aliupseereista ja miehistöstä. Päällystön ja alipäällystön koulutuksessa ja rintamakokemuksessa oli laadullisia ja määrällisiä eroja. Sosiaaliselta taustaltaan, ikärakenteeltaan ja kielisuhteiltaan ryhmät erosivat merkittävästi. Suomen sotaväen lakkauttamisen yhteydessä oli suurin osa kotimaassa koulutetuista upseereista siirtynyt siviilitehtäviin. Lähes 20 vuotta kestänyt siviiliaika oli omiaan aiheuttamaan sotilaalliseen tietämykseen aukkoja. Monella oli kuitenkin siviilitehtävissä hankittua johtajakoulutusta ja -kokemusta, josta oli merkittävää hyötyä sotilastehtäviin palattaessa.⁹ Suomen sotaväessä tai Venäjän armeijassa palvelleita upseereita oli palveluksessa v. 1919 jälkeen 178. Koulutukseltaan ja taidoiltaan heitä on pidetty parhaina. Johtotehtävät olivatkin aluksi suurelta osin heidän miehittämiään. Jääkäriupseereita palveli yhteensä puolustusvoimissa 571. Huomattava osa heistä erosi Libaussa vuoden 1919 alussa allekirjoitetun sitoumuksen määräajan kuluttua umpeen.¹⁰ Vuonna 1921 palveluksessa oli 445 jääkäriupseeria. Neljäntenä upseeriryhmänä olivat ns. markovillalaiset, joilla tarkoitettiin välittömästi kansalaissodan jälkeen pikakoulutuksen saaneita upseereita.¹¹ Markovillalaisia palveli puolustusvoimissa yhteensä 352.¹²

⁵ Terä - Tervasmäki 1973, 21-22

⁶ Suomen Asetuskokoelma n:o 11/1919

⁷ Suomen asetuskokoelma n:o 347 /1927

⁸ Suomen asetuskokoelma n:o 155/1928

⁹ Saarikoski 1969, diplomityö, 4

¹⁰ Lauerma 1966, 1096

¹¹ markovillalaisilla tarkoitettiin Viipurissa ja Lappeenrannassa lyhyen koulutuksen saaneita upseereita. Viipurissa koulutus järjestettiin Markovilla-nimisessä koulutuspaikassa.

¹² Saarikoski 1969, diplomityö. 4-5

Kadettikoulun 28.1.1919 alkaneella kurssitoiminnalla luotiin edellytykset upseeriston koulutuksen yhtenäistämiseksi. Kadettiupseerien osuus oli alkuvaiheessa luonnollisesti pieni. Vuosittain valmistui 50 - 100 kadettia. Vuoteen 1967 mennessä puolustusvoimiin oli valmistunut lähes 5.000 kadettikoulutuksen saanutta upseeria

Palveluksessa olleiden ns aktiiviupseerien jakauma

Aktiiviupseeriryhmä	1 921 %	1 939 %	1 951 %	1 967 %	1 971 %
Kadettiupseerit	8.1.	71.1	58.1	96.0	99.3
Jääkäriupseerit	40.2	14.4	0.8	-	-
Markovillalaiset	36.8	13.8	2.0	-	-
Vanhan väen upseerit	14.9	0.7	-		-
Upseerien peruskurssin käyneet	-	-	6.9	0.5	0.5
II ryhmän upseerit	-	-	32.2	3.5	0.2
Yhteensä	100.0	100.0	100.0	100.0	
lkm noin	975	1 985	2 551	2 379	2 403

Taulukko 1 Lähteet: Saarikoski 1969, diplomityö

Komiteanmietintö 1971:B 118

Aktiiviupseerien ja kanta-aliupseerien sosiaalinen tausta isän ammatin perusteella tarkasteltuna vv 1920/1921 ja 1939/1940

elinkeino-ryhmä	ups 1921 %	kanta-aliups 1920 %	koko väestö 1920 %	ups 1939 %	kanta-aliups 1940 %	koko väestö 1940 %
maa- ja metsätalous	24.2	48.9	64	15.6	54.0	51
teollisuus	18.6	10.1	15	17.2	11.2	21
kauppa	13.1	6.5	3	20.7	7.2	5
liikenne	2.2	4.4	3	17.2	4.9	5
palvelut	40.6	8.1	3	25.7	9.0	6
muu	1.3	21.9	12	3.6	13.8	12

Taulukko 2. Lähteet: Heikki Waris: Muuttuva suomalainen yhteiskunta, 1968

SVT 1920, Saarikoski 1969, diplomityö

Keijo Koivisto, sosiologian opinnäytetyö 2002

Palvelut-kohtaan on sisällytetty julkisen sektorin ja vapaiden ammattien ryhmät. Taulukon tiedot eivät ole täysin vertailukelpoisia, mutta kuvaavat kyllä pääpiirteittäistä jakaumaa. Muu-kohdassa ovat mukana myös tapaukset, joissa isän elinkeinotaustasta ei ole tietoa.

Upseerin uralle rekrytoituivat perinteisesti virkamiesten pojat. Suurena rekrytointipohjana olivat sotilasperheet itsessään. Maa- ja metsätalouden piiristä tuli upseeriksi tuntuvasti pienempi osuus kuin väestöjakauman perusteella olisi voinut olettaa. Selittäväenä tekijänä olisi se, että maaseudun väestön mahdollisuudet kouluttaa lapsiaan olivat itsenäisyyden alkuaikoina huomattavasti vähäisemmät kuin kaupunkilaisten. Upseerin uralle edellytettiin yleensä ylioppilastutkinto. Oppikoulut sijaitsivat aina 1930-luvulle valtaosin kaupungeissa. Lasten kouluttaminen vaati maanviljelysväestöltä huomattavasti suurempia ponnisteluja kuin kaupunkilaisilta. Vuosina 1935-1936 oli oppikoululaisista vain 12,7 % lähtöisin maanviljelijäväestöstä.¹³ Aktiiviupseereista oli 1921 - 1939 n. 60 % lähtöisin kaupunkiyhteisöistä koko väestön jakauman ollessa n. 16 - 27 % vastaavana aikana.¹⁴

Kanta-aliupseerin uran valitsi useimmissa tapauksissa maataloustaustainen poika. Jakauma on varsin lähellä yhteiskunnan yleistä elinkeinojakaumaa. Alipäällystön sosiaalisen taustan tulikin mm. puolustusrevisionin mielestä vastata mahdollisimman hyvin miehistön taustaa.¹⁵ Maa- ja metsätalouselinkeino oli vielä 1900-luvun alussa hyvin työvoimavaltainen. Maatalouden nopea koneellistuminen ensimmäisen maailmansodan jälkeen vei maataloustyöntekijöiltä ja maatalojen pojilta elinmahdollisuuksia, mikä selittää sosiaalista liikkuvuutta. Teollisuuspaikkakunnilla suhtauduttiin ilmeisesti aatteellisista syistä viileämmin puolustusvoimiin ja sen tarjoamiin työpaikkoihin. Oli myös ilmeistä, että ainakin noususuhdanvaiheissa teollisuuden palkkaedut olivat paremmat kuin mitä puolustusvoimat pystyi tarjoamaan. Palkkatilanteesta huolimatta kanta-aliupseerin ura koettiin sosiaalisena nousuna erityisesti vaatimattoman pohjakoulutuksen omaaville nuorukaisille.¹⁶

Vuonna 1918 kapitulanttialipäällystö jakautui aliupseereihin, kersantteihin, varaväepeleihin ja väepeleihin.¹⁷ Vuoden 1919 alusta kaikkia alipäällystöön kuuluvia sotilaita ryhdyttiin kutsumaan yhteisellä nimityksellä kapitulanttialipuseereiksi. Samalla tehtiin nimikkeen muutoksia. Kapitulanttialipuseereihin kuuluivat tämän jälkeen alikersantit (entinen aliupseeri), kersantit ja väapelit (entiset vääpeli ja varavääpeli). Kapitulantit jakautuivat toimitusluokittain seuraavasti: 207 alikersanttia, 919 kersanttia ja 651 vääpeliä tai pursimiestä. Kapitulanttialipuseerien virkoja oli samaan aikaan yhteensä 2248.¹⁸ Avoinna olleiden virkojen määrä oli 1920 - 1930-luvuilla ajoittain erityisen suuri. Puolustusministeriö jätti määrära-

¹³ Waris 1948, 323

¹⁴ Saarikoski 1969, artikkeli Tiede ja Ase-julkaisussa 1970

¹⁵ puolustusrevisioni oli puolustuslaitoksen kehittämistä suunnitteleva elin, jossa oli myös siviilisektorin edustus

¹⁶ Koivisto 2002, 48

¹⁷ kapitulanteiksi kutsuttiin 1-3 vuoden määräaikaissopimuksin palveluksessa olleita, 1930 luvulta nimitykseksi vaikiintui kanta-aliupseeri, lähteissä on käytetty myös aliupseeri-nimitystä

¹⁸ Simola 1992, liite 1

hojen puutteen vuoksi osan viroista täyttämättä. Toisena syynä oli puolustuslaitokseen hakeutuvien vähäinen määrä. Ura puolustuslaitoksessa ei ollut houkutteleva. palvelussuhteen kesto oli epävarma aina virkojen vakinaistamiseen asti. Joukko-osastojen komentajat valittivat kapitulanttien palkkojen huonoutta, asunto-olojen heikkoutta sekä sitä, ettei vanhuuden turvaa ollut mitenkään järjestetty. Niillä ehdoilla oli ongelmallista saada armeijan palvelukseen kunnan ainesta.¹⁹ Koulutuksen järjestelyt olivat lisäksi keskeneräisiä vuoteen 1926. Syynä oli myös se, ettei työnantajan nähty arvostavan saatua koulutusta palkkaa lisäävänä tekijänä. Puolustuslaitoksen vakinaistamispäätös tuli voimaan v 1928, mutta varsinaisesti vasta puolustusvoima-asetus vuodelta 1933 siirsi viran ja toimen haltijat vakinaiseen palvelussuhteeseen. Asetuksessa määritettiin virkojen ja toimien lukumäärät, kelpoisuusehdot, virassapysymisoikeus sekä nimittämismenettely.²⁰

Itsenäisyyden ajan alkuvuosina 1920 - 1930-luvuilla kanta-aliupseerin uralle oli näistä syistä vähän hakijoita ja hakeutuva aines oli heikohkoa. Yleinen ilmapiirikään ei ollut puolustuslaitokselle erityisen suopea. Puolustuslaitoksen tultua vakinaistetuksi kanta-aliupseerien asema tuli varmemmalle pohjalle. Tilanne muuttui 1930-luvun alussa, jolloin pulavuosien kireiden siviilityömarkkinoiden vuoksi puolustusvoimiin hakeutui hyvää työvoimaa aliupseeriuralle. Tämä vaikutti merkittävästi kanta-aliupseerien myöhempään asemaan. Ammatitaidon lisääntyessä kanta-aliupseeristosta kehittyi kouluttaja- ja johtajatehtäviin pystyvä henkilöstöryhmä.

1.3 Kanta-aliupseerien tehtävät

Kanta-aliupseerien tehtävien sisältö ja nimet muuttuivat vastuullisuuden ja vaativuuden kasvaessa. Vuonna 1930 kanta-aliupseerit luokiteltiin koulutuksen perusteella seuraavasti:

- rintama-aliupseerit (myöhemmin koulutusaliupseerit), joihin luettiin viesti-, kaasusuoje-
lu- ja mittausaliupseerit, komppanian vääpelit, rehumestarit sekä kirjurialiupseerit kome-
totoimistoissa
- talousaliupseerit, joihin luettiin kirjurialiupseerit taloustoimistoissa, varusaliupseerit,
muona- ja keittiömestarit, rehuvarastonhoitajat, kuormastoaliupseerit ja kasarmialiupseerit
- lääkintä- ja eläinlääkintäaliupseerit, joissa erotettiin lääkintäaliupseerit, eläinlääkintäali-
upseerit ja kengityssepat
- tekniset aliupseerit, joihin kuuluivat ase-, aseseppä-, mekaanikko-, valokuvaus-, valais-
tus- ja valonheittäjäaliupseerit

¹⁹ useat asiakirjat mm. 3. Divisionaan komentajan kirje sotaväen päällikölle nro 501/va/sal./10.10.1922

²⁰ Suomen asetuskokoelma n:o 213/1933

- soittaja-aliupseerit
- käsityöläisaliupseerit, joihin kuuluivat korjaamonjohtajat, suutarit, räätälit, puusepät ja sepät

Toimialoihin perustuvan luokittelun mukaan kanta-aliupseerit jaettiin

- koulutusaliupseereihin, joita olivat eri koulutusalojen kouluttajina toimivat

- toimitusaliupseereihin, joita olivat:

varastomestari	asevarastonhoitaja
asesepä	muonittaja
kirjuri	soittaja
puuseppä	lääkintäaliupseeri
keittiömestari	mekaanikko
kengitysseppä	lentokoneen ohjaaja ²¹
rehumestari	

Kanta-aliupseerit katsottiin varsinkin itsenäisyyden alkuaikoina kuuluvan lähinnä avustavaan henkilökuntaan. Sotien jälkeisen upseeripulan johdosta kanta-aliupseerien tehtävät muuttuivat entistä vastuullisemmiksi. Kanta-aliupseerit toimivat kouluttajina kentällä ja esikunta-alan sekä huollon tehtävissä. Puolustuslaitoksessa pyrittiin siihen, että jokainen upseeri ja kanta-aliupseeri toimisi aluksi kentällä tutustuen varusmiesten ja reserviläisten koulutukseen voidakseen selviytyä sodan ajan johtamistehtävistä.²² Vuoden 1958 ”Sinisen Kirjan” mukaan kanta-aliupseeristo hoiti 209 erilaista tehtävää, jotka jakautuivat aselajeittain ja puolustushaaroittain.²³ Kanta-aliupseerien sijoittumisesta vuonna 1971 tehty tutkimus osoitti kenttätöissä toimineen 27 %, esikunnissa 15 % ja huollon eri tehtävissä 58 % kanta-aliupseereista. Kenttäaliupseereiksi oli laskettu varsinaisten opetusupseerien lisäksi joukon välittömään toimintaan osallistuvat, laivaston alusten päälliköt, merenkulkuhenkilöstö ja ilmavoimien lentäjäaliupseerit. Koska kantahenkilökunnan ammattikoulutus annettiin pääosin laitoksen omissa oppilaitoksissa, merkitsi se huomattavaa viransijaisuuksien käyttöä viran haltijan ollessa virkaurakurssilla. Vuosina 1965-1970 sijaisuuksia oli hoitanut upseeri 487 tapauksessa (61.9 %), aliupseeri 223 tapauksessa (28.3 %), sotilasvirkamies 70 tapauksessa (9 %) ja muut 7 tapauksessa (0.8 %).²⁴

²¹ Koivisto 2002, 52-53

²² Komiteanmietintö 1971: B 118, 13

²³ Lauri Saressalo 1958, diplomityö, 9

Sininen Kirja oli puolustusvoimien kokoonpano, nimeä käytettiin puolustuslaitoksen virkoja ja toimia käsittelevissä asiakirjoissa.

²⁴ Komiteanmietintö 1971: B 118, 15

Sotien aikana kanta-aliupseereista noin puolet oli sijoitettu suojajoukkoihin ja toinen puoli kenttäarmeijaan. Erityisen sopivina kanta-aliupseereita pidettiin huoltotehtäviin varikko-komppanian päälliköistä vääpeleihin. Kanta-aliupseereita jouduttiin myöhemmin siirtämään enenevässä määrin suojajoukoista rintamalle.²⁵

1.4 Kanta-aliupseerien oikeudellinen asema

Suomen puolustus on perustunut koko itsenäisyysajan yleiseen asevelvollisuuteen. Vuoden 1922 asevelvollisuuslain pohjana oli lähinnä kaaderijärjestelmä.²⁶ Vuoden 1932 asevelvollisuuslaissa otettiin käyttöön aluejärjestelmä, joka perustui alueelliseen puolustukseen. Eri puolustushaarojen maanpuolustusvalmistelut suoritettiin sotilaslääniä pohjalta siten, että kukin alue voi sodan aikana muodostaa oman hallinnollisesti ja sotilaallisesti toimintakelpoisen itsenäisen kokonaisuuden.²⁷

Puolustuslaitoksen henkilöstö jaettiin kantahenkilökuntaan ja asevelvollisuussuhteessa oleviin asevelvollisiin. Kolmantena ryhmänä olivat työsopimussuhteessa olevat sekä eräät muut puolustuslaitoksen toimihenkilöt. Puolustusvoimien virat jaettiin puolestaan sotilasvirkoihin ja siviilivirkoihin. Sotilasvirkoihin kuuluivat upseerin, erikoisupseerin, sotilasvirkamiehen ja aliupseerin virat ja toimet. Sotilashenkilöiden keskinäinen arvojärjestys perustui sotilasarvoon. Puolustuslaitoksen viran ja toimen haltijat olivat julkisoikeudellisessa virkasuhteessa. Virkasuhde syntyi valtiiovallan yksipuolisella hallintotoimella, virkaan tai toimeen nimittämisellä, johon virkamies oli antanut suostumuksensa. Puolustuslaitoksen virka tai toimi oli vakinainen virka tai toimi, ylimääräinen toimi tai tilapäinen tehtävä.

Puolustuslaitoksen virkaan tai toimeen nimitettävän tuli yleisen virkakelpoisuuden ohella täyttää erikseen säädetyt kelpoisuusehdot, joita oli peruskoulutuksen, jatkokoulutuksen ja sotilasarvon suhteen. Yleisiin virkakelpoisuusehtoihin sisältyivät säännökset Suomen kansalaisuudesta, kielitaidosta ja terveydentilasta. Aliupseerin toimeen vaadittavat erityiset kelpoisuusehdot määrättiin puolustuslaitosasetuksessa.²⁸ Erityisiä kelpoisuusehtoja käsitel-

²⁵ Koivisto 1992, 58

²⁶ Rytkölä 1967, 55

Puolustuslaitokset ovat eri maissa perustuneet ammatti-, miliisi- tai kaaderijärjestelmiin. Ammattijärjestelmä perustuu henkilöstön vapaaehtoiseen värväykseen yleisen asevelvollisuuden sijasta. Miliisijärjestelmän perustana on yleinen asevelvollisuus. Ylin päällystö on palkattu vapaaehtoisuuden kautta. Järjestelmä ei edellytä kautta vuoden koossa olevaa armeijaa, vaan joukot kutsutaan lyhyin väliajoin kertausharjoituksiin. Kaaderijärjestelmä perustuu yleiseen asevelvollisuuteen ja ympäri vuoden koossa olevaan armeijaan, joka muodostaa perustan sodanaikaista armeijaa luotaessa.

²⁷ Suomen asetuskokoelma n:o 219 /1932

²⁸ Rytkölä 1967, 61-63

lään myöhemmin urallaetenemisen yhteydessä. Puolustuslaitoksen virkoihin ja toimiin nimitti virasta riippuen presidentti, puolustusministeri, puolustusvoimien komentaja tai joukko-osaston komentaja. Aliupseerin nimitti joukko-osaston komentaja, esikunnan tai laitoksen päällikkö.

Puolustushallinnon virkanimityksissä virkavuosilla oli huomattavasti suurempi merkitys kuin siviilihallinnon alalla. Alemmissä viroissa palvelu edellytettiin kelpoisuusehtona nimitettäessä ylempään virkaan. Virkaan nimittäminen tapahtui sotilasarvossa ylentämisen yhteydessä. Ylentäminen suoritettiin pääasiassa virkaikäjärjestyksessä.²⁹ Puolustuslaitoksen virkaan tai toimeen nimitetyille annettiin nimittämiskirja. Tasavallan presidentin nimittämät upseerit saivat avoimen kirjeen. Puolustuslaitoksen peruspalkkaiseen toimeen nimitetyt aliupseerit saivat puolestaan toimikirjan. Virkaan tai toimeen nimittämisen ohella suoritettiin erillinen virkatehtävään määrääminen, joka oli pelkkä yksipuolinen hallintotoimi. Se ei edellyttänyt henkilön suostumusta.³⁰

Viran ja toimen haltijan oli hoidettava virkatehtävänsä huolellisesti. Puolustuslaitoksen palvelukseen ryhtyessään hän antoi koko työvoimansa puolustuslaitoksen käytettäväksi. Tähän periaatteeseen perustui se, ettei sotilaille kuten ei virkamiehillä yleensääkään katsottu olleen lakko-oikeutta. Virkatehtävien hyvää hoitamista edellytti jo virkavalakin.³¹

Puolustuslaitoksen viran tai toimen haltija oli velvollinen asumaan sillä paikkakunnalla, jossa hänen virkansa tai toimensa oli, ellei hänelle anomuksesta annettu oikeutta asua muulla paikkakunnalla. Puolustuslaitoksen sotilasluonteisen viran tai toimen haltija oli asetuksen nimenomaisen määräyksen nojalla velvollinen siirtymään komennuksen tai siirron johdosta virantoimitukseen toiselle paikkakunnalle silloin, kun tämä oli tarpeen palveluksen asianmukaista järjestelyä varten. Käytännössä määräys koski kanta-aliupseereita organisaation muuttuessa tai koko joukko-osaston siirtyessä toiselle paikkakunnalle. Siirto saattoi tapahtua myös jonkin erikoistehtävän takia, kuten esimerkiksi ilmavoimissa oli yleisenä käytäntönä. Kanta-aliupseereita ei yleensä siirretty vastoin heidän tahtoaan. Useimmat siirrot merkitsivät samalla ylemmän toimen tai ylennyksen saantia. Tällöin aloite siirtoon saattoi tulla henkilöltä itseltään.³²

²⁹ Rytkölä 1967, 69

³⁰ Rytkölä 1967, 72

³¹ Rytkölä 1967, 88

³² Komiteamietintö 1871: B 118, 61-62

Avoimella kirjeellä nimitetty upseeri ja muu luottamusvirkamies voitiin aina hallinnollista tietä vapauttaa virastaan, kun yleinen etu sitä vaati. Toimikirjan nimittämiskirjana saanut aliupseeri oli nimittävän viranomaisen vapautettavissa (= irtisanottavissa), kun syytä siihen oli. Vapauttamisen tuli perustua hyväksyttävään syyhyn. Toimen haltija oli lisäksi kurinpitotoimin viraltapantavissa.³³ Upseereilla ja kanta-aliupseereilla oli asetukseen perustuva pakollinen eroamisikä. Eroamisikä vaihteli viran, toimen ja tehtävän mukaan.

Sotilasviroissa palveleva henkilö ei saanut olla minkään puolueen jäsen. Hän ei saanut asettua ehdokkaaksi vaaleissa kunnallisvaaleja lukuunottamatta. Tällä haluttiin estää politi-
koiminen ja sen seurauksena mahdollisesti syntyvät poliittiset ryhmittymät. Keskustelu poliittisista oikeuksista on jatkunut näihin päiviin.

Pääsyvaatimuksissa aliupseerin uralle edellytettiin hyvämaineisuutta ja sopivuutta. Samat nuhteettomuus- ja sopivuusvaatimukset koskivat kaikkia muitakin sotilasvirkoja. Nuhteettomien elämäntapojen ohella vaadittiin myös “ poliittista” nuhteettomuutta. Itsenäisyyden alkuvuosina kapitulantiksi pyrkivän hakupapereihin tuli liittää lausunto sopivuudesta. Sotaväen esikunta hankki oikeusministeriöltä rikosrekisteriotteen ja Etsivän Keskuspoliisin perustamisen jälkeen sen kautta hakijan kotikunnan nimismiehen ja paikallisen suojeluskunnan päällikön lausunnot kansalaiskunnosta ja poliittisesta suuntautuneisuudesta.³⁴

1.5 Puolustuslaitoksen organisaatio henkilöstön palvelussuhdeasioiden hoidon kannalta

Vuonna 1919 annetulla asetuksella “ylimpäin sotilaallisten komento- ja hallintoviranomaisten toimivallasta” määrättiin, että sotavoimien ylipäällikkyyks kuuluu tasavallan presidentille. Sotaväkeä koskevissa asioissa presidentti teki päätöksen sotaministerin esittelystä. Maan ylin sotilaallinen hallintovirasto oli sotaministeriö, jonka päällikkönä toiminut sotaministeri edusti koko sotalaitosta valtioneuvostossa ja eduskunnassa. Sotaministeriön tuli asetuksen mukaan käsitellä määrärahoja, “sotavoiman järjestelyä, täydentämistä ja varustamista eri tarpeilla” koskevat asiat. Sotaministeriölle kuuluivat myös terveydenhoitoon, valistus- ja sielunhoitoon, sotilasoppilaitosten asiat sekä palveluksessa olevan henkilöstön eläkkeet ja heidän omaistensa avustaminen. Sotaministeri esitteli ylimpien upseerien nimit-

³³ Rytkölä 1967, 118

³⁴ Koivisto 2002, 26-27

tämiset presidentille.³⁵ Asetuksen mukaan palvelussuhdeasiat kuuluivat siis sotaministeriön toimialaan.

Sotilaallisten viranomaisten toimivallasta oli jatkuvaa erimielisyyttä eri johtoportaitten välillä, erityisesti sotaväen päällikön ja puolustusministerin välillä vuosina 1922 - 1924. Vuonna 1922 säädettiin maan hallintoa yhtenäistäviä lakeja. Niihin sisältyi periaatteellinen muutos, jonka mukaan sota korvattiin puolustus-käsitteellä. Sotaministeriöstä tuli puolustusministeriö ja sotaministeristä puolustusministeri. Valtioneuvoston ohjesääntö määritteli aikaisempaa täsmällisemmin puolustusministeriön tehtäviin mm. sotavoiman sairashoito-toiminnan, sotilasoppilaitosten ja -kurssien johtamisen ja määrävuosina seuraavien palkkausten lisäysten, hautausavun, lahjapalkkioiden ja puolustuslaitoksen henkilökuntaa koskevien muiden sosiaalisten kysymysten hoitamisen.³⁶ Useita vuosia kestäneet selvittelyt puolustusvoimien ylimmän johdon uudelleenjärjestämiseksi päättyivät uuden puolustuslaitosasetuksen antamiseen vuonna 1937. Siinä puolustusvoimien johto keskitettiin ministeriöön siirtämällä sotaväen päällikkö ja osa aikaisempaa yleisesikuntaa ministeriöön.³⁷

Sotavuosina puolustusvoimien organisaatiota muutettiin useaan otteeseen. Sotien jälkeinen puolustuslaitoksen uudelleen organisointi valmistui vuonna 1952. Puolustusvoimien henkilöstön palvelussuhdeasiat kuuluivat edelleen puolustusministeriön toimivaltaan. Menettelytapalain voimaantulon jälkeen 1960-luvulla palkkausasioiden hoitaminen siirtyi keskusvirastoilta ja ministeriöiltä enenevässä määrin valtiovarainministeriölle ja virkamiesten keskusjärjestöille. Puolustusvoimien palkkoihin tarvittavat varat budjetoiti edelleen puolustusministeriö. Henkilöstöasioiden toimivaltajako pääesikunnan ja puolustusministeriön kesken ei ollut selkeä. Dualismi tuli esille mm. ylimpien upseerien nimityksissä, jotka sotaväen päällikkö puolustusministerin sijasta esitteli tasavallan presidentille.

Puolustusvoimien järjestöt neuvottelivat ja tekivät esityksiä sekä pääesikunnalle että puolustusministeriölle. Vuoden 1952 asetuksella puolustusvoimista järjestettiin Pääesikunnan organisaatio uudelleen. Komento-osaston tehtäväksi määrättiin muuan muassa puolustusvoimien henkilökunnan nimittämistä, tehtäviin määräämistä, siirtoa, ylennystä, palkitsemista, virka- ja erivapautta, lomaa sekä eroa koskevat asiat. Koulutusosaston tehtäviin kuuluivat koulutusta, valistusta, sotilasopetuslaitoksia ja kursseja koskevat asiat.³⁸ Puolustuslaitosasetuksen muutoksella vuonna 1968 pääesikunta jaettiin yleis-, koulutus-, huolto- ja

³⁵ Suomen asetuskokoelma n:o 114/1919

³⁶ Terä - Tervasmäki 1973, 94-95

³⁷ Suomen asetuskokoelma n:o 65/1937, ks. myös Terä - Tervasmäki 1973, 166-167

³⁸ Suomen asetuskokoelma n:o 358/1952, 31.10.1952

sotatalousesikuntaan. Hallinnolliset asiat, joihin palvelussuhteen ehtojen soveltaminen kuului, hoidettiin suoraan pääesikunnan päällikön alaisena toimivan asessorin johtamalla hallinnollisella osastolla.³⁹

Vuonna 1970 asetetun parlamentaarisen puolustuskomitean tehtävänä oli selvittää, millaisia tehtäviä puolustuslaitokselle tulisi asettaa turvallisuuspoliittisen ratkaisun osana. Komitea ehdotti mm. puolustuslaitoksen aseman säätämistä lailla aiemman asetus pohjaisen säännöksen sijasta. Puolustusvoimien voitiin silloin katsoa saaneen tehtävänsä eduskunnalta. Lakiperusta vahvisti puolustusvoimien asemaa. Vuoden 1974 laki puolustusvoimista sisälsi terminologisen muutoksen: puolustuslaitos-termi korvattiin suppeammalla puolustusvoimat-käsitteellä.⁴⁰ Puolustusministeriö ei kuulunut enää puolustusvoimiin, vaan oli valtioneuvoston ministeriönä toimiva hallintoviranomainen. Puolustusvoimat käsittivät puolustusvoimien komentajan, pääesikunnan, puolustushaarat (maa-, meri- ja ilmavoimat) sekä sotilaslaitokset ja varikot. Hallinnollisesti puolustusvoimat oli puolustusministeriön alainen. Puolustusvoimien välitön valvonta kuului puolustusvoimien komentajalle, jonka johtoesikuntana oli pääesikunta. Tasavallan presidentti nimitti puolustusvoimien komentajan esittelystä upseerit virkaan. Asetus puolustusvoimista vuodelta 1975 yhdenmukaisti vanhan puolustuslaitosasetuksen sisältämät säännökset uuden lain kanssa.⁴¹

Menettelytapalainsäädännön astuttua voimaan vuonna 1964 sekä pääesikunnan että puolustusministeriön rooli palvelussuhdeasioissa heikkeni neuvottelu- ja sopimustoiminnan siirtyessä entistä enemmän valtiovarainministeriölle ja keskusjärjestöille. Puolustusministeriön tehtäväksi jäi esitysten tekeminen valtionvarainministeriölle. Virkaehtosopimuskaudella vuodesta 1970 lähtien valtiotyönantajan neuvotteluviranomaisena oli Valtion Työmarkkinalaitos (VTML). Toisena sopijaosapuolena olivat lainsäädännöllä auktorisoidut neuvottelujärjestöt. Sopimusten soveltamisohjeet olivat joko VTML:n yksipuolisesti antamia tai sopijaosapuolten yhteisiä. Valtionhallinnon työnantajapuolen yhteiselimeksi perustetussa neuvottelukunnassa (TYN) oli puolustusministeriön edustaja. Ministeriö oli edelleen työehtosopimusten sopijaosapuoli.

³⁹ Suomen asetuskokoelma n:o 114/1968, ks. myös Tervasmäki 1978, 392-393

⁴⁰ Suomen asetuskokoelma n:o 402/1974; Rytkölä 1967, 3-4; hallitusmuodon säännöksen (HM 30 §) sanonta sota-voima tarkoitti selvästi sodan ja rauhanajan puolustusvoimia, siis sekä sotilaallisena että hallinnollisena käsitteenä. Rauhan aikana se käsitti suppeamman kokonaisuuden kuin liikekannallepanon tapahduttua.

⁴¹ Suomen asetuskokoelma n:o 274 /1974, ks myös Tervasmäki 1978, 413

1.6 Aikaisempi tutkimus

Kollektiivinen toiminta on tuottanut suuren määrän järjestöhistoriaa. Se on useimmiten historiaa, jossa subjektina on järjestö tai asia. Tavanomaisessa ammattiyhdistyshistoriassa on tutkittu työläisten taistelua järjestöjensä vahvistamiseksi ja nostamiseksi työnantajan ja valtion tunnustamaksi kollektiiviseksi sopijaosapuoleksi. Tutkimuksessa on yleensä seurattu järjestön syntyä, organisaatiosuhteiden, järjestäytymisasteen ja neuvottelu- ja sopimusjärjestelmien kehitystä. On tutkittu ikäänkuin ylhäältäpäin, kuinka järjestön nykytilaan on tultu. Suurin osa tutkimuksesta keskittyykin siten järjestön tapahtumahistoriaan. Sen tavoitteena on vahvistaa järjestöidentiteettiä. Samalla se luo identiteettiä myös järjestöihin kuuluville ryhmille. Monessa tapauksessa kyse on suppeista historiikeista, jotka puolestaan tarjoavat hyvää aineistoa järjestöidentiteettien tutkimukselle. Ammatillisen järjestäytymisen sosiaalisia vaikutuksia on sen sijaan tutkittu varsin vähän. Tutkimus on pääasiassa keskittynyt rakenteiden kuvaamiseen. Sosiologinen ammattiyhdistystutkimus on puolestaan keskittynyt ay-organisaatioiden institutionalisoitumisen, kollektiivisen sopimusjärjestelmän ja korporatisten käytäntöjen vaikutusten tutkimiseen. Elinolojen, arkipäivän historiaa on ilmestynyt pääasiassa agraari- ja teollisuusyhteisöistä. Virkamiesten ja toimihenkilöiden ammattiyhdistysliikettä ei ole tästä näkökulmasta juuri tutkittu.

Tavanomaiseen ammattiyhdistyshistoriatutkimukseen voidaan mielestäni lukea Olavi Riihisen, Kalevi Hentilän ja Jeja-Pekka Roosin vuonna 1975 julkaisema *Rautatieläisten liiton historia I-II*, joka on esitys rautateiden palvelusmiesten järjestäytymisestä, sen vaikutuksista, rautatieläisten aatemaailmasta ja yhteyksistä työväenliikkeeseen. Rautatieläisten liiton historia on mielestäni liiaksi poliittisen näkökulman värittävä ja jättää vastaamatta kysymykseen, kuinka syvät juuret vasemmistolaisuudella oli rivijäsenissä vai oliko se vain tutkijoiden silmissä. Pauli Kettunen on tutkinut työssään *Anoen, taistellen, neuvotellen* (1976) veturimiesten ammattiyhdistystoiminnan kehitystä. Tutkimus antaa monipuolisen ja yhteiskunnan kehitykseen sidotun kuvan tämän avainryhmän järjestöllisen identiteetin kehityksestä. Molemmat tutkimukset ovat työni kannalta merkittäviä, koska rautatieläiset ovat vertailuryhmänä arvioitaessa kanta-aliupseerien palkkauksen kehitystä. Kumpaankaan tutkimukseen ei kuitenkaan sisälly yhtenäistä selvitystä palvelussuhteen ehtojen kehittymisestä eikä palkkavertailuja muihin virkamiesryhmiin.

Sakari Talvitien kirjoittama *Virkamiesliitto 1917-1977* antaa kokonaiskuvan valtion virkamiesten palkkausasioiden hoitamisesta liiton näkökulmasta tarkasteltuna. Puolustusvoimien henkilöstöstön osuus on häviävän pieni. Talvitien tutkimus hahmottaa valtion virka-

mieskunnan palkka-asioiden kehitysvaiheet ja on siinä mielessä tärkeä kirjallisuuslähde. Luettavuudessaan se on erinomainen, mutta jää tapahtumahistoriaksi. Lähteinä on käytetty lähes yksinomaan liiton pöytäkirjoja ja toimintakertomuksia. Historiikkien ryhmään voidaan lukea Erkki Suokkaan kirjoittama *Toimiupseeriliitto 1929-1979*. Lähdeaineisto rajoittuu suurelta osin liiton omiin asiakirjoihin. Teos on suppea ja kykenee antamaan vain pintapuolisen kuvan liiton eri toimintasektoreilta. Palvelussuhteen ehtojen kehittymistä siinä on käsitelty lähinnä ohimennen.

Järjestöjen keskinäinen kilpailu valta-asemista näkyy vielä tutkijoidenkin kynänjäljessä. Järjestön historialla on ollut siis vielä jälkisyntyinen tarkoitus vahvistaa “oman” järjestön merkitystä ja kilpailuasemaa. Se on voinut tapahtua jopa lähteistä ilmeneviä tosiasioita vääristellen. Ammatillinen identiteetti tai kuuluminen omaan viiteryhmään kyetään ilmeisesti määrittämään menneisyydeksi rajatun historian avulla. Tällaista menneisyyteen viittaavaa ryhmäidentiteettiä katsotaan tarvittavan nykyisten jäsenten motivoimiseksi ja samalla kiinnittymiseksi järjestöön.

Jorma Kalela on tutkinut mm paperityöläisiä ja heidän liittoaan arjen ja ryhmän oman tradition näkökulmasta. Rakennetutkimuksen sijasta on pyritty tarkastelemaan liikettä sisältäpäin. Tutkija on käyttänyt paperityöläisten muistitietoa keskeisenä lähteenä. Tutkimuskin on tehty Paperityöläisten Liiton toimitiloissa sen toimijoiden arkipäivää seuraten. Erityisen selvästi uusi lähestymistapa tulee esille Pauli Kettusen väitöskirjassa *Poliittinen liike ja sosiaalinen kollektiivisuus*, jossa hän on tutkinut sosiaalidemokratiaa ja ammattiyhdistysliikettä Suomessa 1918-1930. Tutkimuksen keskiössä on puolue toiminnan ja ammattiyhdistysliikkeen erityislaatuinen suhde tuon ajan suomalaisessa työväenliikkeessä. Mainitut työt tarjoavat mielenkiintoisen lähestymistavan tutkia muutoksia ja pysyvyyttä sekä niiden keskinäisiä vaikutussuhteita. Ammattiyhdistysliikettä käsitellessään Kettunen liitti politiikan keskeiseksi liikkeen rakenteelliseksi ehdoksi sen sijaan, että olisi tarkastellut sitä annettuna ulkoisena vaikuttajana.

Kari Teräs on työelämän suhteita koskeneessa väitöskirjassaan *Arjessa ja liikkeessä* (2001) tarkastellut ammattiyhdistysliikettä sekä sisältäpäin arjen vuorovaikutuksena että rakenteiden kehityksenä. Teräksen verkostonäkökulma työelämän suhteisiin vuosisadan vaihteessa antaisi aiheen pohtia kanta-aliupseerien kollektiivista liikettä sosiaalisena rakenteena. Teräksen tutkimuksen empiirinen aineisto käsittelee metalliteollisuuden työnantaja- ja työntekijäsuhteiden kehitystä, mutta tarkastelukulma olisi mahdollinen myös virkamiehiä ja toimihenkilöitä koskevassa tutkimuksessa. Omassa työssäni olen rajoittanut verkostojen ja

toimijoiden osuuden pohdintaa vain sotilaiden kollektiivisen toiminnan alkuvaiheeseen ja siinäkin vain rakenteisiin.

Väinö Luoman sosiologian alaan kuuluva väitöskirja vuodelta 1962 on perinpohjainen selvitys virkamiesliikkeestä ja sen järjestäytymisestä. Luoma on kehittänyt erityisen virkamiesliikkeen tulkintateorian. Tutkimusta on pidettävä jokseenkin vanhentuneena, mutta uudempaa kattavaa tutkimusta virkamiesliikkeestä ei ole. Luoman teorioista järjestäytymisen vaiheittaisuutta ja sidosryhmiä koskeva malli on edelleen käyttökelpoinen.

Uusin ammattiyhdistysliikettä koskenut tutkimus on keskittynyt 1980- ja 1990-lukujen aikana tapahtuneeseen ay-liikkeen kehitykseen. Näissä tutkimuksissa on käsitelty ay-liikkeen taloudellis-poliittisen toimitilan muutosta. Mielenkiinnon kohteena ovat olleet erityisesti kollektivismi ja individualismi ammattiyhdistysliikkeessä. Empiirinen aineisto on kattanut myös toimihenkilö- ja virkamiesjärjestöjä. Tutkijoista mainittakoon Kaj Ilmonen, Pertti Jokivuori sekä Kimmo Kevätsalo.

Yhteiskuntatieteilijät ovat olleet kiinnostuneita moderneista ammattiprofessioista ja niiden yhteiskunnallisesta merkityksestä. Eräät tutkijat ovat olleet jopa sitä mieltä, että nykyinen yhteiskunta on professioiden yhteiskunta. Sosiologian alaan kuuluva professiotutkimus on antanut viitekehystä arvioitaessa kanta-aliupseerin ammatin identiteettiä ja professionaalisuutta. Upseerin ammatti lasketaan vanhoihin statusprofessioihin, kuten myös insinöörin ammatti, josta on vuonna 1999 julkaistu Karl-Erik Michelsenin lähtökohdiltaan professiopainotteinen tutkimus *Viides sääty*. Professiotutkimukset ovat keskittyneet viime vuosina pääosin uusiin professioihin, joita on nimitetty myös semiprofessioiksi. Näitä ovat mm. sosiaalityöntekijän, sairaanhoitajan ja opettajan ammatit. Tutkijoista voi mainita Esa Konttisen, Pertti Alasuutarin, Risto Rinteen, Arto Jauhaisen sekä Voitto Helanderin, joiden tutkimukset ovat avanneet näkökulmaa profession ja ammatti-identiteetin muodostumiseen.

Kanta-aliupseerien ammatin kohdalla nousee esiin kysymys, voidaanko sitä ylipäättään pitää professiona. Kanta-aliupseerin ammattia koskevaa kattavaa tutkimusta ei siitäkään syystä ole. Keijo Koivisto on sosiologien opinnäytetyössään (2002) pyrkinyt varovaisesti arvioimaan kanta-aliupseerin ammatin professionaalisuutta hakemalla yhteneviä piirteitä mm. saksalaisesta professiotutkimuksesta. Ammatti-identiteettiin ja professioon liittyvät läheisesti ammatin arvostus, koulutus sekä palkitseminen. Urho Rauhalan ammattien arvostusta koskeva tutkimus vuodelta 1966 on edelleen kattavin. Tutkimus perustui 1.200 kunnalliselle vaikuttajalle lähetettyyn kyselyyn. Rauhala vertaili arvostuksen muutoksia

vanhaan rankijärjestykseen viime vuosisadan puolelta sekä 1960-luvun palkkaukselliseen arvostukseen. Tutkimukseen kuului useita sotilasvirkoja, joten se on käyttökelpoinen väline arvioitaessa sotilaan ammatin arvostusta ja sen muutoksia. Tältä osin kaivattaisiin kylläkin uutta tutkimusta.

Aliupseerien koulutuksesta on Keijo Simolan ja Keijo Koiviston kattava tutkimus *Maanpuolustusopisto 75 vuotta, Vöyrin sotakoulusta Maanpuolustusopistoksi*-teoksessa vuodelta 1993. Siinä käsitellään aliupseerien koulutusjärjestelmässä tapahtuneet muutokset vuodesta 1918 vuoteen 1993. Teos perustuu Keijo Koiviston Suomen historian opinnäytetyöhön Jyväskylän yliopistossa sekä Keijo Simolan diplomityöhön Sotakorkeakoulussa. Keijo Koivisto on sosiologian sivulaudatur-työssään v. 2002 täydentänyt tutkimusta käsitellessään maailmansotien välillä aliupseerin ammatin valinneiden sosiaalista taustaa. Kanta-aliupseerien palkkausta ei ole tutkittu. Tästä syystä työni palvelussuhteen ehtoja koskevan lähteistön muodostavat pääasiassa palkkausta koskevat lait, asetukset, mietinnöt pöytäkirjat ja toimintakertomukset.

1.7. Lähestymistapa ja tehtävä

Suomen Aliupseeriliitto r.y. perustettiin v. 1929 kanta-aliupseerien etujärjestöksi. Valta-kunnallisesti toimiva liitto integroi paikalliset yhdistykset kiinteäksi kokonaisuudeksi. Perustamisajatuksena oli vaikuttaa ryhmän etujen kehittymiseen kollektiivisella toiminnalla. Suomen Aliupseeriliitolla oli sääntöjen mukaisesti valitut hallintoelimet, taloudelliset ja yksittäistä yhdistystä paremmat tiedot ja taidot etujärjestöksi. Sen johtoon pyrittiin valikoimaan kykenevät ja auktoriteettiä omaavat henkilöt. Liitto ryhtyi julkaisemaan heti perustamisensa jälkeen omaa äänenkannattajaa, Suomen Aliupseerilehteä. Suomen Aliupseeriliitto r.y:n liittymisellä ensiksi toimihenkilöitä edustavaan Henkisen Työn Yhtymään 1940-luvulla ja vuonna 1955 valtion virkamiehiä edustavaan Virkamiesliittoon haettiin parempaa vaikuttavuutta työnantajaan, valtiovaltaan päin. Kehityksen voi nähdä toimijaverkoston laajentamisena, jolla pyrittiin kansalliseen vaikuttavuuteen kanta-aliupseerien etujärjestönä..

Etujärjestöjen vaikuttamista on poliittisen historian tutkimuksessa teoretisoitu eri tekijöiden perusteella. Jaakko Nousiainen on jakanut perinteisen painostuspolitiikan pääosin kolmelle tasolle, joiden mukaan

1. etujärjestöt vaikuttavat julkiseen politiikkaan suuren yleisön välityksellä

2. etujärjestöt hakeutuvat lähelle yhtä tai useampaa puoluetta ja yrittävät sisältä päin vaikuttaa tavoitteenasetteluun
3. etujärjestöt pyrkivät vaikuttamaan ulkoisen painostuksen keinoin julkisten viranomais-ten päätöksiin ja toimenpiteisiin.⁴²

Etujärjestö on määritelty organisoiduksi ryhmäksi, jonka tehtävänä on ajaa siihen kuuluvi-en yhteisiä tai yksilökohtaisia taloudellisia pyrkimyksiä. Muita kuin taloudellisia pyrki-myksiä ajavia yhteenliittymiä kutsutaan aatteellisiksi järjestöiksi. Rajanveto taloudellisten ja aatteellisten pyrkimyksien välillä on useimmissa tapauksissa häilyvää ja kiistanalaista, sillä monesti aatteellisen päämäärän taustalla on kyse selvästi taloudellisesta intressistä.⁴³ Ammattijärjestö on jäsentensä etujärjestö. Silloin kun se pyrkii ajamaan tavoitteitaan vai-kuttamalla julkiseen valtaan, sitä voidaan kutsua myös painostusjärjestöksi.

Pariteetti-ideologian voidaan katsoa kuuluvan etujärjestöjen painostustoimintaan. Sen mu-kaan työntekijäjärjestöt ovat muodostuneet kollektiiviseksi työmarkkinaosapuoleksi palk-kojen sääntelyn instituutiossa, ennen muuta kollektiivisessa neuvottelu- ja sopimusjärjes-telmässä. Palkkatyösuhteessa toinen osapuoli saa toimeentulonsa tekemällä työtä toiselle osapuolelle tämän johdossa ja valvonnassa. Työntekijä on heikompi osapuoli, jota tulee suojella lakien ja kollektiivisten normien avulla. Osapuolten tasavertaisuus toteutuu kol-lektiivisellä tasolla ammattiyhdistysten ja työnantajien neuvottelu- ja sopimussuhteissa. Kollektiivisopimusten liittäminen työnantajan työnjohtovaltaan on ollut vastoin työnantaja-paternalismia, jonka mukaan patruunalla oli hallussaan oikea ja riittävä tieto alaistensa tar-peista ilman ulkopuolisten sekaantumista.⁴⁴

Työnantajapaternalismiin kuului virkamiehen palkan ymmärtäminen elatuksenluonteisena. Käsitys juonsi juurensa Ruotsin vallan aikaisesta vuoden 1778 palkkaussäännöstä, jossa to-dettiin virkamiehelle vahvistetun palkan olevan sitä varten, että he "sivutoimia pitämättä ja ilman oman voiton pyyntiä voisivat virkojaan hoitaa ja saisivat palkastaan viran arvoa vastaavan toimeentulon."⁴⁵ Vuoden 1923 palkkauslain pohjana olevassa hallituksen esityk-sessä todettiin, että palkka oli elatuksenluonteinen, työn laadun ja vastuunalaisuuden mu-kainen pysyvä korvaus. Elatusteoriakäsitystä tukivat palkkaukseen kuuluneet perhelisät, kalliinpaikan- ja kalliinajanlisät, sairausajan palkka sekä se, että virkamiehen palkka mak-settiin etukäteen kuukauden alussa. Elatusvelvollisuuden ei kuitenkaan katsottu sanelevan

⁴² Nousiainen 1998, 105-107

⁴³ Luoma 1962, 15

⁴⁴ Kettunen 1998, 100-105

⁴⁵ Rytkölä 1948, 60

valtiotyönantajalle mitään tarkkoja normeja palkan tai toimeentulon tasosta. Elatusvelvollisuus oli kylläkin eräänlainen eettis-moraalinen pakote, mutta elatus oli niin laaja käsite, että se antoi työnantajalle suuren harkintavaran.⁴⁶ Virkamiehen palkkakäsite poikkesi siten lähtökohtaisesti työntekijän palkkakäsitteestä. Työntekijän palkka oli korvausta työnantajalle annetusta työpanoksesta.

Hallinnon tutkija Voitto Helander on jakanut vaikuttamisen

1. perusedellytyksiin ja
2. aktuaalisiin vaikuttamistekijöihin.

Perusedellytyksillä hän tarkoittaa yhteiskuntajärjestelmän suomia mahdollisuuksia, kuten esimerkiksi poliittisten puolueiden “ hyväksikäyttöä” oman tavoitteen läpiviemiseksi. Toisena perusedellytyksenä ovat ryhmän sisäinen rakenne, sen toimintaedellytykset, ryhmän koko, edustavuus ja jäsenten aktiivisuus sekä asiantunteva johtajuus.⁴⁷ Aktuaalisilla vaikuttamistekijöillä Helander tarkoittaa toimimistapoja, kuten esimerkiksi esitysten ja aloitteiden tekemistä, osallistumista komitea- ja toimikuntatyöhön sekä vaikuttamaan pyrkivän ryhmän omaa ulospäin suunnattua tiedonvälitystä.

Väinö Luoma on tutkinut virkamiesten ammatillista järjestäytymistä. Hänen mukaansa virkamiesten järjestäytyminen, virkamiesliike on ollut kolmivaiheinen:

1. organisoituminen, järjestäytymisen liikkeellelähtö
2. sisäinen integraatio, kokonaistuminen oman ammattiryhmän voimien kokoaminen
3. affilioituminen eli tukeutuminen muuhun ammattiyhdistysliikkeeseen.⁴⁸

Ammattiyhdistysteoreetikot ovat määritelleet ammattiyhdistyksen palkkatyöläisten pysyväksi organisaatioksi työ- ja palkkaehtojen turvaamiseksi ja parantamiseksi. Organisaatio oli pysyvä ja vakiintuneisuus antoi sille mahdollisuuden edustaa jäseniään erilaisissa tilanteissa ja olosuhteissa. Lähtökohtana oli, että jäsenet sitoutuivat organisaatioon pysyvästi. Vakiintuneisuutta pidettiin strategisen vaikuttamisen ja muodollisen kollektiivisen politiikan keskeisenä ehtona.⁴⁹ Risto Alapuro viittaa tunnettuihin verkostotutkijoihin (Charles Tilly ja Harrison White) todetessaan, että organisoituminen on sitä, että yhtäältä ihmiset luokittelevat itsensä samalla tavalla, mikä luo yhteistä identiteettiä työläisinä, opiskelijoina

⁴⁶ Luoma 1962, 99

⁴⁷ Helander 1971, 25-26

⁴⁸ Luoma 1962, 32-45

⁴⁹ Teräs 2001, 191

tai vaikkapa virkamiehinä, upseereina, aliupseereina, ja toisaalta heidän välillään on vaikiintunutta vuorovaikutusta.

Identiteettiryhmäksi pyrkii valikoitumaan yksilön monista ryhmäjäsenyyksistä se, johon kuulumisella voidaan perustella koettua epäoikeudenmukaisuutta ja pitää omia vaatimuksia oikeutettuina. Samaistumalla johonkin ryhmään yksilö vertaa itseään ryhmän ulkopuolella oleviin.⁵⁰ Risto Alapuro viittaa Alberto Meluccin teoriaan ihmisten huono-osaisuuden kokemusten kuulumisesta jokapäiväisen elämän kasvokkaiseen vuorovaikutukseen, joka saa ihmiset toimimaan yhdessä. Ihmisten epäoikeudenmukaisuuden tunnot syntyvät päivittäisessä vuorovaikutuksessa. Sosiaalinen liike, kuten ammattijärjestötoiminta ankkuroituu jokapäiväiseen toimintaan sekä siihen kuuluvan merkityksenannon että henkilökohtaisen vuorovaikutuksen kautta.⁵¹

Kari Teräksen väitöskirjassaan vuodelta 2001 esittämän näkemyksen mukaan työelämän suhteissa koettu tarpeiden ja intressien kollektiivisuus on ollut ay-liikkeen rakenteellinen edellytys. Työntekijöiden oli organisoiduttava esittääkseen palkkatyöhön liittyviä toiveita, pyyntöjä tai vaatimuksia kollektiivina työnantajalle. Järjestäytymisestä koituvien taloudellisten hyötyjen - palvelussuhteen ehtojen parannusten, avustusten ja palvelujen - odotettiin sitovan jäsenet pysyvästi organisaatioon.⁵² Palkkaliikkeissä on pyritty muokkaamaan olemassa olevat suhdeverkotot julkisiksi toimijaverkostoiksi. Suhdeverkosto voi syntyä ammatin, asuinpaikan tai työyhteisön, kuten esimerkiksi varuskunnan sisällä. Sen alkuaan epämuodollisen luonteen muuttuessa organisoiduksi yhdistykseksi tavoitteet laajenivat paikallisen tason ulkopuolelle. Järjestöt valmistautuivat ja varautuivat jatkuvasti sellaiseen tilanteeseen, jossa syntyi edellytyksiä menestykselliseen palkkaliikkeeseen. Toiminta oli luonnostaan suunnitelmallista. Ammattiyhdistysliikkeen tarkoituksena oli löytää sellainen poliittis-taloudellinen toimintatila, jossa se voi laajeta ja saada uusia liittolaisia kollektiivisen toiminnan kautta.⁵³

Työläisten ammattiyhdistysliikkeelle on ollut ominaista suhdannejäsenyys ja liikkuvuus. Teräksen näkemyksen mukaan ammattiyhdistysliikettä voitiin luonnehtia lujan ytimen ympärille muodostuneiksi verkostoiksi, joissa sitoutumisen intensiteetti vaihteli.⁵⁴ Kollektiivinen toiminta on määritelty päämäärätietoiseksi yhteistoiminnaksi. Sen voi rajata ryhmä-

⁵⁰ Alapuro 1998, 333-334

⁵¹ Alapuro 1998, 337

⁵² Teräs 2001, 375

⁵³ Teräs 2001, 371-372

⁵⁴ Teräs 2001, 191

kohtaiseksi joukkoliikkeeksi, jolle oli ominaista selkeä ryhmäidentiteetti ja toiminnan jonkinasteinen spontaanisuus. Kollektiivisella toiminnalla ihmiset puolustivat etujaan tai reagoivat syrjintään. Kollektiivisella toiminnalla oli annetut ja hyväksytyt puitteet. Se oli järjestäytynyttä.⁵⁵

Elinkaaritutkimusten mukaan ammattiyhdistysorganisaation on katsottu olleen syntyvaiheessaan pienen ja jäsenten identiteetin vahvan. Liike on ollut aktiivinen ja sillä oli läheinen suhde jäseniinsä. Seuraavassa organisoitumisen vaiheessa jäsenmäärät kasvoivat ja jäsenten suhde organisaatioon muuttui: palkalliset toimihenkilöt ottivat hoitaakseen aikaisemmin aktiiveille kuuluneita tehtäviä. Institutionalisoitumisen vaiheessa ammattiyhdistysorganisaatio kasvoi valtakunnalliseksi. Organisaation perustehtäväksi rajautui palvelujen tuottaminen maksua vastaan rivijäsenten suurelle joukolle. Ammattiyhdistysliikkeen elinkaarta voi tutkijoiden mukaan luonnehtia kertomukseksi, jossa kuvataan arjen sosiaalisten suhteiden keskellä syntyneen liikkeen irtaantumista vähitellen jäsentensä elämäntekemuksen piiristä ja muuttuu sille vieraaksi ja sitä ylhäältäkäsin muokkaavaksi rakenteeksi.⁵⁶

Martti Siisiäinen on tiivistänyt joukkojärjestöjä koskeneen tutkimustoimintansa erääksi tulokseksi sen, että suomalainen kollektiivinen toiminta on ollut lähes poikkeuksetta tyypillisesti yhdistysmuotoista ja pysyttäytynyt siitä syystä maltillisissa ja lainkuuliaisissa menettelytavoissa.⁵⁷ Yhteisen ammatti-identiteetin pohjalle syntynyt suhdeverkosto muuttui kollektiiviseen toimintaan sitoutuneeksi toimijaverkostoksi. Paikallisesti muodostuneet ruohonjuuritason horisontaaliset tasot kytkeytyivät osaksi ammattiyhdistysliikkeen kansallista rakennetta.⁵⁸

Ammattiryhmät ovat pyrkineet erottautumaan muista osoittamalla ammattimaisuutensa ja nostamalla ammattikuntansa arvostusta. Ammatillinen järjestäytyminen on liittynyt kiinteästi tähän pyrkimykseen. Se on merkinnyt mahdollisuutta esittää joukolla vaatimuksia ja uhata vastatoimilla. Pertti Alasuutarin mukaan siirryttäessä moraalitalouden kaudesta 1940-luvun lopulta 1960-1970-lukujen suunnittelutalouteen on ollut havaittavissa toimihenkilöryhmien näkökulman kyynistyminen: "ellemme itse aja asiaamme, ei sitä kukaan muukaan tee puolestamme." Pertti Alasuutari on sairaanhoitajien ja sosiaalityöntekijöiden

⁵⁵ Haapala 1989, 106 -107

⁵⁶ Teräs 2001, 17

⁵⁷ Siisiäinen 1998, 219-220

⁵⁸ Teräs 2001, 33

ammatti-identiteettiä ja professionaalisuutta koskeneessa tutkimuksessaan liittänyt profession ja unionismin yhteen puhuessaan professionaalista järjestöihmisestä.⁵⁹

Itsenäistyneen Suomen puolustuslaitoksen päällystö ja alipäällystö olivat pohjakoulutukseltaan sekä ammattiin kuuluvalta koulutukseltaan kirjavaa joukkoa. Päällystöön kuuluivat upseerit ja alipäällystöön aliupseerit. Suomen Aliupseeriliitto painotti koulutuksen tärkeyttä ja vaati koulutukselle tasoa, jonka tulisi näkyä ammatin arvostuksessa, palkassa, virkaurassa ja työn laatuna kentällä. Tähän liittyi olennaisesti kanta-aliupseerin ammattitutkinnon aikaansaaminen. Liitto korosti voimakkaasti kanta-aliupseerien ammatillista identiteettiä. Kasvatus- ja maanpuolustustehtävässä tarvittiin paitsi ammatillista osaamista myös vastuullisuutta sekä sopivia fyysisiä ja psyykkisiä ominaisuuksia. Ammatillisuuden korostamista voitiin pitää ilmauksena pyrkimyksestä muodostaa omasta työstä professio. Päällystön ja alipäällystön kvalifikaatiotason nostaminen olikin keskeisellä sijalla puolustusvoimien toiminnassa.⁶⁰

Koulutus ja ammatti-identiteetti, professio liittyvät läheisesti yhteen. Professionalismi on määritelty strategiaksi, jolla pyritään hallitsemaan ja kontrolloimaan oman sosiaalisen aseman kohoamista tai säilymistä. Kyse on ammatti- ja asiantuntijamonopolin pystyttämisestä tietyille reviirille. Koulutus ja ammattitutkinto antavat perusteen ammatin harjoittamiselle. Professionaalistumisprosessissa pyritään siirtämään erityistiedot ja taidot sosiaalisiksi ja taloudellisiksi palkkioksi.⁶¹ Kanta-aliupseeriston rekrytointivaatimusten muutokset ja koulutuksen kehittyminen ovat johtaneet kansakoulupohjaisesta koulutuksesta opistotasoon ja viimeisimpänä vaiheena korkeakoulutasoiseen tutkintoon. Samalla professionaalinen raja upseerien ja aliupseerien välillä on häviämässä. Kanta-aliupseerin ammattia voinee luonnehtia useimpien keskiluokkaisten toimihenkilöammattien tavoin puoliprofessioksi tai semiprofessioksi, kun taas upseerin ammatti oli selkeästi professio, jossa ammatti ja status usein siirtyi perintönä isältä pojalle.⁶²

Koulutustason muutos ja ammatin professionaalistuminen ovat yleensä sosiaaliseen statukseen ja taloudellisiin etuuksiin vaikuttavia tekijöitä. Esa Konttisen mukaan koulutusellisilla seikoilla ei "vanhan järjestyksen" yhteiskunnassa ollut suurtakaan merkitystä profession nauttiman statuksen eikä sosiaalisten tai taloudellisten palkintojen kannalta. Profession asema oli merkki kuulumisesta johtavaan ryhmään. Johtava luokka luovutti statuksen ja

⁵⁹ Alasuutari 1996, 140-142

⁶⁰ Simola-Koivisto 1992, passim

⁶¹ Rinne-Jauhiainen 1988, 20-21

⁶² Alasuutari 1996, 129-130

etuoikeudet professionalle. Mikäli tämä yhteys puuttui, se merkitsi profession alemmaa statusta ja pakon sanelemaa pyrkimystä kehittää ja vahvistaa etuoikeuksien ja aseman erityis-harjaannukseen nojaavaa pätevyysperustaa.⁶³ Koulutusinflaatio on toisaalta johtanut ryhmät etsimään ammatti-identiteettiään mm. erityiskoulutuksista ja koulutusmenestyksistä, jotka antaisivat pohjaa ammattikunnan erottautumiselle.⁶⁴

Puolustusvoimien erityispiirteenä on ollut se, että se on itse määrittänyt ja toteuttanut sotilaan tehtäviin tarvittavan koulutuksen eräitä teknillisiä tehtäviä lukuun ottamatta. Ammattiryhmää edustavien etujärjestöjen tehtävänä on ollut korostaa työnantajan velvollisuutta palkita erikoisosaamista ja ammattitaidon hankkimiseen liittyneitä henkilökohtaisia uhrauksia. Funktionaalisen roolinsa perusteella etujärjestöt ovat pyrkineet korostamaan oman ryhmänsä tyypillisiä piirteitä ja arvostusta organisaatiossa. Ammatin arvostus on määrännyt pitkälti sosiaalisen statuksen ja taloudelliset palkinnot.⁶⁵

Tässä työssä selvitetään kanta-aliupseerien palkkauksen ja muiden palvelussuhteen ehtojen kehittymistä osana virkamiespalkkauksia sekä kehitykseen vaikuttaneita tekijöitä itsenäisyyden ajan alusta 1970-luvulle, jolloin kanta-aliupseereista tuli puolustusvoimien päällystöuudistuksen myötä toimiupseereita. Edellä esitetyn teoreettisen viitekehyksen mukaan ammattiryhmien asemaan vaikuttavat yhteiskunnallisen toimintaympäristön tarjoamat edellytykset, pariteetti-ideologian mukainen neuvottelu- ja sopimusjärjestelmän toimivuus sekä ryhmää edustavan etujärjestön strateginen asema työmarkkinoilla. Ryhmän kollektiivinen toiminta ja verkostoituminen puolestaan vahvistavat ammatti-identiteettiä ja itsearvostusta, joiden on todettu johtavan vaatimukseen sosiaalisesta ja taloudellisesta palkitsemisesta.

Vaikuttamistekijät voidaan jakaa yleisiin ja ryhmän omiin erityistekijöihin. Neuvottelu- ja sopimusjärjestelmän olemassaolo ja toimivuus voidaan mielestäni lukea yhteiskunnallisen toimintaympäristön asettamien ehtojen ohella yleisiin vaikuttamistekijöihin. Kunkin ammattiryhmän strateginen asema työmarkkinoilla on ollut selkeästi merkittävä ryhmäkohtainen tekijä. Kanta-aliupseerien kohdalla tämän tekijän arviointi on kuitenkin ongelmallista. Hypoteeseiksi on tässä työssä otettu se, että kollektiivisella toiminnalla, koulutustason muutoksella ja siihen liittyneellä ammatti-identiteetin vahvistumisella oli vaikutusta kanta-aliupseerien palkkaustasoon.

⁶³ Konttinen 1991, 22

⁶⁴ Konttinen 1991, 457

⁶⁵ Rauhala 1966, 37

Empiirisen aineiston perusteella selvitetään

1. kanta-aliupseerien palvelussuhteen ehtojen kehitys tarkastelujaksona ja kollektiivisen toiminnan muutosten vaikutukset edunvalvontatyön tuloksellisuuteen.

2. kanta-aliupseerien koulutustason muutosten ja ammatillisen identiteetin vahvistumisen vaikutus palkkaustasoon. Näkyikö parempi koulutustaso ammatin arvostuksesta johtuvina palkkaustason parannuksina ja parempina toimina?

Työ on jaksoteltu vaikuttamisen pariteetti-ideologiaan perustuen armollisen anomisen aikaan, neuvottelu-oikeusaikaan sekä menettelytapa- ja virkaehtosopimusaikaan. Kullekin jaksolle oli ominaista koko valtion virkamieskuntaa koskenut neuvottelu- ja sopimusjärjestelmän olennainen muutos. Sodan aikaa on käsitelty erillisenä jaksona.

Vaikuttamisen mittaaminen on ongelmallista. Sopivien mittareiden ja indeksien laatiminen on osoittautunut käytännössä jokseenkin mahdottomaksi. Ongelmaa on voitu yleensä lähestyä vain tarkastelemalla etujärjestöjen osallistumista päätöksentekoprosesseihin. Tällöinkin on voitu mitata lähinnä etujärjestöjen osallistumista komiteoiden työhön, toimimista asiantuntijaroolleissa ja missä määrin järjestöt ovat suunnanneet painostustaan kulloinkin keskeisiin vaikuttajiin. Vaikuttamisprosessien määrän ohella on tutkimuksessa voitu selvittää järjestön omaa sekä tutkittavien käsityksiä toiminnasta.⁶⁶

Tässä työssä vaikuttavuuden mittareina käytetään kanta-aliupseerien palkkauskehityksen vertailua upseereihin sekä vastaavan sosiaalisen aseman ja koulutuksen omanneisiin muihin valtion virkamiesryhmiin kuten tullin, vankiloiden, rautateiden ja poliisitoimen virkamiehiin.

Palkkavertailut tehdään lähinnä nimellispalkkakehitystä vertailemalla. Nimellispalkkaindeksillä voidaan osoittaa vertailtavien ryhmien keskinäinen palkkakehitys, palkkaerojen muutokset ja sosiaaliset painotukset. Reaalipalkkaa sen sijaan pidetään käteväenä tapana laskea elinolojen kehitystä varsinkin silloin, kun halutaan verrata eri ryhmien elinoloja.⁶⁷ Ryhmäkohtaisia ansiosarjoja ei ole käytettävissä, koska niitä on julkaistu vain viimeisten vuosikymmenien sopimusratkaisujen ajalta. Valtionhallinnon sisäisessä vertailussa lähteenä käytetään palkkausasetuksista saatavia alkuperäisiä palkkatietoja. Vertailut tehdään

⁶⁶ Huuska 1968, passim

⁶⁷ Haapala 1989, 83-84

tarkastelemalla muutaman nimikkeen käsittävien virkamiesryhmien keskinäistä palkkauskehitystä. Näin tarkasteltuna voidaan nimellispalkkakehitystä pitää riittävänä perusteena. Työssä keskitytään vain palkkojen vertailuun.

2 Järjestöllinen organisoituminen

2.1 Virkamiesten ja palvelusmiesten järjestäytyminen

Virkamiesten ja toimihenkilöiden järjestölliset pyrkimykset ovat yleensä liittyneet näiden palkansaajaryhmien lukumäärän voimakkaaseen kasvuun, niiden suhteellisen aseman sekä työnjaon muutoksiin joinakin taitekausina. Organisoituminen kollektiivista toimintaa varten koettiin välttämättömäksi työ- ja palkkaetujen turvaamiseksi. Huono-osaisuuden kokemus sai virkamiehet ja toimihenkilöt toimimaan yhdessä. Vuosina 1919 - 1939 eniten kasvoivat puolustuslaitos, joka varsinaisesti luotiinkin juuri 1920 - 1930-luvuilla, terveydenhoito ja opetuslaitos. Aliupseeri, sairaanhoitaja ja kansakoulunopettaja olivat toisen maailmansodan aattona huomattavasti tavallisempia ammatteja kuin kansalaissodan jälkeen.⁶⁸ Valtion virkamiehistöä oli vuonna 1914 n. 27.000. Vuoteen 1939 määrä oli nousut n. 56.500:een. Virkamiehistön määrän kasvulla on yleensä ollut palkkauksen kehitykseen hidastava vaikutus. Uudet virkamiesryhmät olivat koulutukseltaan ja sosiaaliselta asemaltaan homogeenisia ja luontevasti järjestäytyviä. Virkamiehille oli syntymässä potentiaalista painostusvoimaa.⁶⁹

Toisena merkittävänä järjestäytymiseen johtaneena tekijänä oli ensimmäisen maailmansodan jälkeinen inflaatio, joka köyhdytti koko virkamieskuntaa. Sama tilanne toistui toisen maailmansodan jälkeen. Suurin vaikutus sillä oli pienipalkkaisimmissa ryhmissä. Voitiin puhua alemman virkamiehistön ja palvelusmiesten elintason suoranaista romahtamisesta.⁷⁰ Tyytymättömyys on ollut merkittävä motiivi järjestäytymiseen. Se on kohdistunut useimmiten työpaikan varmuuteen, palkkaukseen tai urallaetenemiseen. Suddanne- ja työmarkkinamuutokset ovat vaikuttaneet lähinnä periodeittain järjestäytymisaktiviteettiin. Huonoina aikoina haettiin turvaa järjestäytymällä. Parempien aikojen koittaessa erottiin järjestöstä. Kyseessä saattoi olla myös johtajuusongelma.

⁶⁸ Alapuro 1980, 94-95, myös Waris 1948, 164

⁶⁹ Luoma I 1962, 165

⁷⁰ Waris 1948, 168, ks myös Alestalo 1980, 166; palvelusmiehillä tarkoitettiin toimikirjalla nimitettyjä alempia virkamiehiä, ns. rukkasvirkamiehiä.

Virkamiesliikkeessä on ollut havaittavissa turhautuneisuuden jaksoja, jolloin järjestöt ovat menettäneet jäseniä. Luottamustoimisilta johtajilta puuttui järjestökoneisto ja kyky strukturoida tilanne sellaiseksi, että järjestö olisi voinut perustella itsensä välttämättömäksi.⁷¹ Virkamiesten järjestöjohtajat eivät olleet kouliintuneet työväenliikkeen johtohenkilöiden tavoin. Puheenjohtajan tehtävä koettiin kunniatehtävänä - ei niinkään vaativana johtotehtävänä. Suhdannejäsenyys on toisaalta liittynyt suomalaiselle ay-liikkeelle ominaiseen aktionistiseen toimintatapaan, johon kuului omaehtoinen ja omatoiminen osallistuminen palkkaehtojen parantamiseen. Aktioiden valmisteluun kuului usein tehostettu jäsenhankinta. Aktion päätyttyä suhdannejäsenet erosivat järjestöistään. Voidaankin sanoa edustuksellisten käytäntöjen kehittymättömyyden vieneen pohjaa pysyviltä organisaatioilta ja kestäviltä jäsensuhteilta.⁷²

Järjestäytymiseen vaikuttivat myös lainsäädännölliset tekijät. Autonomian aikana yhdistymisvapaus oli strateginen organisoitumistekijä. Yhdistymisvapaus toi legaaliset puitteen järjestäytymiselle. Valtiovallan kontrolli oli järjestetty siten, että autonomian ajan lopulla valtion viran ja toimen haltijoita edustavien järjestöjen sääntöjen vahvistaminen kuului senaatille. Asianomainen virasto tai laitos liitti esitykseen lausuntonsa. Esivalta saattoi näin säädellä valtion virkamiesten ja palvelusmiesten järjestäytymistä. Järjestöjen perustajat pyrkivät puolestaan muotoilemaan säännöt ja erityisesti tarkoituksiperiä koskevat kohdat siten, että ne vakuuttaisivat esivallan ryhmän puhtaista yleishyödyllisistä tarkoituksista. Hyväksytyjä tarkoituksia olivat mm. ryhmän sisäisen kiinteyden ja ulkoisen arvostuksen korostaminen. Tarkoitusten tuli keskittyä omaan ammattiryhmään. Yhteiskunnalliset tavoitteet eivät tulleet kyseeseen. Tässä kohden oli merkittävä ero teollisuustyöväestön ammattijärjestöihin.⁷³ Väinö Luoma toteaaakin pyrkiessään määrittelemään virkamiesjärjestön olemusta, että järjestöjen tarkoituksiperät jäivät usein vaillinaisesti määritellyiksi. Taloudellisia intressejä ei haluttu tuoda esille, vaan puhuttiin hämärästi sivistyksellisen ja yhteiskunnallisen tason nostamisesta, vaikka toiminta kohdistui jäsenistön taloudellisten etujen parantamiseen. Ammattijärjestön ja aatteellisen järjestön eroa ei sääntöjä tutkimalla voinut havaita.⁷⁴

⁷¹ Luoma I 1962, 173

⁷² Teräs 2001, 197

⁷³ Kettunen 1976, 47-48

⁷⁴ Luoma I 1962, 19

2.2 Järjestäytyminen puolustusvoimissa

Puolustusvoimien johto suhtautui epäilyksin sotilaiden ammatilliseen järjestäytymiseen. Syynä tähän saattoi olla pelko politisoitumisesta. Politisoitumisen seurauksena järjestöistä epäiltiin voivan kehittyä bolsevistisia sotamiesneuvostoja, kuten Neuvostoliitossa oli tapahtunut. Sotilaskoulutuksessa Saksassa olleiden jääkäreiden keskuudessa oli virinnyt sosialistisia näkemyksiä. Tämä saattoi herättää epäluuloja sekä upseereiden että aliupseereiden järjestäytymiseen nähden. Toisaalta ilmeisestikin juuri nuorempaa polvea edustavien jääkäriupseerien suhtautuminen järjestäytymiseen oli myönteisintä. Jääkäriupseereita edustaneen Arne Sihvon tultua sotaväen komentajaksi perustettiin Suomen Aliupseeriliiton lisäksi joukko muita puolustuslaitoksen henkilöstöä edustavia järjestöjä.

Käskyvaltasuhteisiin nojautuvalle hallinnolle oli todennäköisesti ongelmallista sovittaa toimintaansa eräänlaisia sivuvaikuttajia, jotka eivät olleet ehdottomasti johdon käskettävisiä. Vaikka järjestöillä ei ollut legitiimiä oikeutta suoraan tai välillisesti neuvotella palkoista, oli niiden kuuleminen kuitenkin moraalinen ja hyviin käytöstapoihin kuuluva velvoite. Puolustusvoimien ajattelua kuvaa se, että vielä 1920-luvun lopulla harkittiin Suomen Upseeriliiton lakkauttamista. Itseasiassa aliupseerien liiton perustamista kannatettiin eräillä tahoilla siitä syystä, että Suomen Aliupseeriliiton tultua perustetuksi syntyisi tasapuolinen mahdollisuus lakkauttaa sekä upseerien että aliupseerien liitto.⁷⁵

Suomen Upseeriliitto oli perustettu vuonna 1918. Perustavan kokouksen 24.11.1918 pöytäkirjassa todettiin mm. *“upseeriryhmistä, joita Suomessa historiallisista syistä oli olemassa useita, on muodostettava upseerikunta, joka on koottuna kaikista niistä aineksista, joiden kansallinen mielenlaatu ja henkilökohtainen kunniankäsitelmä takaa mahdolliseksi yhteistyön isänmaan ja armeijan hyväksi.”* Sellaisten kansalaissodassa kunnostautuneiden upseerien, joilta puuttui edellytetty yleissivistys, tuli hakeutua suojeleuskuntatyöhön. Upseeri, joka oli omasta halustaan mennyt ensimmäisen maailmansodan puhjettua Venäjän palvelukseen, voitiin ainoastaan toveripiirin erityisestä esityksestä hänen osoitettua isänmaallista mielenlaatua hyväksyä suomalaisiksi upseeriksi.⁷⁶ Taustalla oli kansalaissodan aikana kootun päällystön kvalitatiivinen ja sosiaalinen epäyhtenäisyys. Näihin tarkoituksiin kytkeytyi myös yritys poistaa tunnepitoisia arvovalta- ja intressierimielisyyksiä ns. tsaarinupseerien ja nuorempaa polvea edustavien jääkäriupseerien väliltä.

⁷⁵Suokas 1979, 34-36

⁷⁶ Suomen Upseeriliiton perustavan kokouksen pöytäkirja 24.11.1918

Suomen Upseeriliitto korosti yleisen ajatustavan mukaisesti toimintansa aatteellista puolta, yhteishengen muodostamista ja sotilaallisen tason kohottamista. Liiton toiminnassa oli kuitenkin havaittavissa etujärjestöpiirteitä. Liiton tehtäviin kuului heti alusta lähtien upseerien taloudellisen ja yhteiskunnallisen aseman kohottaminen. Puolustusvoimien vakinaistamiseen liittyvät järjestelyt olivat elintärkeitä upseereille. Oman ammattiryhmän äänen kuuluminen koettiin välttämättömäksi. Suomen Upseeriliiton organisoitumista helpotti koulutuksen kautta saavutettu parempi valmius järjestöllisen toiminnan organisointiin. Järjestöön saivat kuulua myös johtotehtävissä olevat upseerit. Tavoitteena oli yhtenäisen, arvovaltaa nauttivan upseerikunnan luominen.⁷⁷ Upseeriprofessio oli kärsinyt kovia ja ehkä osin siitä syystä upseerien järjestäytymisessä oli havaittavissa jossakin määrin suljetun, professionaalisen liikkeen (closed shop) periaatteita. Rajaamalla jäsenpiiri koulutuksellisilla ja yhteiskunnallisilla perusteilla muodostettiin ”työmarkkinakartelli”, joka pyrki säätelemään ryhmän määrää ja laatua. Ne, joilla ei ollut oikeaa koulutusta tai oli vääränä pidetty tausta suljettiin ulkopuolelle. Upseereilla oli tähän statuksensa perusteella myös reaaliset mahdollisuudet. Closed shop-käsitteeseen liittyi olennaisesti myös korkea järjestäytymisaste.⁷⁸

Suomen Upseeriliitto oli järjestäytymisen uranuurtaja puolustusvoimissa. Uranuurtajavaikutus ilmeni herätteenä muille puolustusvoimien ryhmille frustraatiotilanteiden ratkaisemiseksi uudella tavalla. Varsinkin, jos voitiin osoittaa toiminnalla aikaansaadun tuloksia, syntyi seurannaisvaikutuksia muissa ryhmissä. Uranuurtajan saavutukset herättivät lisääntyvää kateushenkistä tyytymättömyyttä ympäristössään vahvistaen siten muiden ryhmien organisoitumishalua. Statuksensa perusteella Suomen Upseeriliitto voi olettaa hankkineen muiden ammattiryhmien järjestäytymiselle hyväksyttävyyttä.

Alipäällystä edustavan Suomen Aliupseeriliiton esikuvana olikin upseerien järjestäytyminen. Siitä huolimatta järjestöjen kesken ei 1930-luvulla ollut juuri minkäänlaista yhteistoimintaa. Syyt olivat ilmeisesti sotilashenkilöstön käskysuhteissa ja arvovaltanäkemyksiin perustuva ”kastijaossa”. Luoman käsitteistön mukaan puolustuslaitoksessa tapahtui tyypillisesti hajanaistuva organisoituminen.⁷⁹ Suomen Aliupseeriliiton perustaminen ajoittui samaan ajankohtaan, jolloin virkamiessektorilla oli voimakasta palkkaliikehdintää. Virkamiesten yhteisrintamaksi perustettiin vuonna 1928 Virkamiesjärjestöjen neuvottelukunta,

⁷⁷ Luoma II 1962, 29

⁷⁸ Teräs 2001, 302-303

⁷⁹ Luoma II 1962, 90 - 91

joka edusti 4/5 järjestäytyneistä virkamiehistä.⁸⁰Pääteltävissä on, että yleisellä virkamieskunnan aktiviteetilla oli vaikutusta järjestäytymiseen puolustusvoimissa.⁸¹

Joukko-osastojen perustamisen jälkeen oli suurimmille varuskuntapaikkakunnille syntynyt alipäällystön keskuuteen kerhotoimintaa. Lähtökohtana oli ruohonjuuritasolla tapahtunut arkipäivän vuorovaikutus, joka oli saanut alkunsa poikamies-aliupseerien ruokakerhoista. Ruokakerhoissa perheettömät aliupseerit valmistivat yhdessä lämpimiä aterioita varuskunnasta luontaisena saamistaan kuivamuonapakkauksista.⁸² Kerhoja perustamalla aliupseeriyhteisö rajasi sosiaalista vuorovaikutustaan ja turvallisuuden piiriään. Yksilöt halusivat varmistaa yhteisön muiden jäsenten tuen taloudellisissa ja sosiaalisissa vaikeuksissaan.⁸³ Vanhimmat kerhot oli perustettu 1918-1920-luvun alussa Viipuriin, jossa toimi useita joukko-osastoja mm. Markovillan aliupseerikoulu. Varsin pian havaittiin olevan tarvetta vaikutusverkoston laajentamiseen - varuskunnalliseen yhteistyöhön. Eräänä motiivina oli kuulumisen työpaikan - oman joukko-osaston arkisia verkostoja laajempaan liikkeeseen. Varuskunnassa tehtäviin päätöksiin on tarpeen saada yhtenäinen linja. Varuskunnan päällikön suostumuksella alkoi Viipurin Garnisoonin Aliupseeriyhdistyksen toiminta v 1925.

Alipäällystön asema oli työn jatkuvuuden kannalta tuohon aikaan erittäin epävarma. Palveluspesti perustui 1-3 vuoden määräaikaisiin kapitulanttisitoumuksiin.⁸⁴Sitoumuksen uusiminen määräytyi kulloisenkin puolustusvoimien määrärahatilanteen mukaan. Olettavaa onkin, että työpaikan epävarmuus oli pääasiallisena syynä integroitumishalukkuuteen. Epävarmuuden lisäksi kapitulanttialiupseerin palkka oli huono, asuntotilanne kehno eikä vanhuudenturvasta ollut tietoaakaan.

Valtakunnallisen liiton perustamisasia tuli alustavasti esille v. 1927 Viipurin Aliupseeriyhdistyksessä. Mielenkiintoisena sivujuonteena voi tässä yhteydessä mainita sen, että nimenomaan Viipurin varuskunnan upseerit vastustivat erityisen kiivaasti Upseeriliittoon liittymistä. Viipurin Aliupseeriyhdistyksen äänenkannattaja Viipurin Pamaus kirjoitti kesäkuussa 1927 kirjoitti Sotaväen Pällikölle lähetetyn kirjelmän, jonka mukaan *“aliupseerien keskuudessa useasti esiintyneiden toivomusten ja keskustelujen johdosta jonkinlainen aliup-*

⁸⁰Kettunen 1976, 173

⁸¹ Insinööriupseeriyhdistys perustettiin v. 1926
Suomen Eläinlääkintäupseeriyhdistys v 1926
Kasarmirakennusmestariyhdistys v. 1929
Sotilasvirkamiesliitto v. 1931
Sotilasemäntäyhdistys v. 1932

⁸² Suokas 1979, 29

⁸³ Teräs 2001, 313-314

⁸⁴ Simola-Koivisto 1992, 38-41

seeriliitto olisi tarpeellinen yhteisten asioiden, kuten esimerkiksi aliupseerien sivistystason ja ruumiillisen kunnon kohottamiseksi, toverihengen ja -kurin ylläpitämiseksi ja tehostamiseksi sekä sotilaallisen esiintymisen ja ulkonaisen käyttäytymisen parantamiseksi sekä aliupseerien taloudellisten olojen (asunto-, vaatetus- ym.) parantamiseksi.” Kirjelmässä tuotiin esille, että Ruotsissa oli vastaava liitto. Tarkoituksena oli perustaa liiton keskuselin Helsinkiin tai Viipuriin sekä jokaiseen ”garnisoonipaikkaan” alaosasto. Liittoon olisi jokaisen aliupseerin pakko kuulua. Kirjelmässä anottiin Sotaväen Päällikön lupaa ja myötävaikutusta aliupseeriliiton perustavien toimenpiteiden suorittamiseksi. Kirjelmän lähettäjinä olivat ilmeisesti yksittäiset aliupseerit.⁸⁵

Viipurin Pamaus kirjoitti tammikuussa 1928 otsikolla *”Suomen Aliupseeriliiton perustaminen kapitulanttialiupseerien edun kannalta tärkeä ja kiireellinen toimenpide”* Asiasta oli keskusteltu laajasti aliupseerien keskuudessa. Kun aikaisemmissa artikkeleissa oli selkeänä tavoitteena esitetty taloudellisten ja avustuskysymysten ajaminen, oli tässä vaiheessa niistä asioista vain ympäri pyöreä maininta: *”pyrkii luomaan kapitulanttialiupseereille sellaista yhteiskunnallista asemaa, jota sen vastuunalainen tehtäväkin edellyttää”*. Erityisenä huolena tuotiin esille se, ettei *”alipäällystö nauttinut riittävää arvostusta ja luottamusta, johon se olisi ollut oikeutettu. Nyt tarvittiin yhteistä ponnistusta ja järkiperaistä työtä valtakunnallisen liiton aikaansaamiseksi.”*⁸⁶

Viipurin Aliupseeriyhdistys lähetti vuoden 1928 alussa Sotaväen Päällikölle virkateitse anomuksen *” saada ryhtyä keskusteluihin eri joukko-osastojen aliupseerikerhojen kanssa Suomen Aliupseeriliiton perustamisesta. Samansuuntaisia esityksiä oli tehty aikaisemmin pariltakin taholta. Paitsi Viipurissa mielenkiintoa oli Helsingissä, Lahdessa ja Mikkelissä. Vastaus esityksiin saatiin, kun Sotaväen Päällikön päätöksellä 3.3.1928 annettiin Viipurin Aliupseeriyhdistykselle valtuudet neuvotella Suomen Aliupseeriliitto- nimisen keskuselimen perustamisesta. Päätöksessä edellytettiin, että liiton tarkoitusperän tuli olla puhtaasti aatteellinen ja sen toiminta oli suunnattava aliupseerien sivistys- ja urheilurientojen edistämiseen sekä isänmaallisen hengen ja sotilaallisen velvollisuudentunnon kehittämiseen. Minkäänlaisia poliittisia tai taloudellisia tarkoitusperiä ei liiton toiminnassa tulisi hyväksymään. Tiukan valvonnan mukaisesti edellytettiin, että sääntöluonnos oli lähetävä Sotaväen Päällikölle hyväksyttäväksi.”*⁸⁷

⁸⁵ Viipurin Pamaus n:o 5/kesäkuu 1927

⁸⁶ Viipurin Pamaus n:o 1/tammikuu 1928

⁸⁷ Sotaväen päällikön päätös n:o 37/XIIa/28 3.3.1928

Liiton perustamista käsitelleessä kerhokyselyssä tuli esille varsin paljon kriittistä suhtautumista koko hankkeeseen. Syynä oli taloudellisten etukysymysten rajaaminen toiminnan ulkopuolelle. Katsottiin, ettei näin ollen olisi mitään järkeä lähteä liiton perustamiseen. Kriittiset mielipiteet jäivät kuitenkin häviölle ja liiton perustava kokous voitiin pitää 23. - 24.6.1929 Viipurin Vanhassa Linnassa. Suomen Aliupseeriliiton väliaikainen hallinto lähetti joukko-osastojen aliupseerikerhoille kehotuksen perustaa liiton sääntöjen edellyttämät alaosastot. Ensimmäinen liittohallinnon kokous pidettiin 21. - 22.9.1929 Viipurissa.⁸⁸Sotaväen Päällikkö oli hyväksynyt säännöt 24.7.1929.

2.3 Suomen Aliupseeriliiton toimintaedellytykset ja vaikuttaminen ennen sotia

Aliupseeriliike oli Luoman käsitteistön mukaan integroitunut hallinnon sisällä kokoamalla aliupseerit yhteen järjestöön. Liitosta oli muodostunut valtakunnallinen etujärjestö ja toimijaverkosto. Horisontaalinen eli ammattikuntainen järjestäytymisperiaate vaikutti siihen, että aliupseeriston järjestäytymisaste oli heti alusta varsin korkea. Horisontaalisuutta on yleensäkin pidetty "oikeana" välittömään vuorovaikutukseen perustuvana verkostona. Paikalliset ammattiyhdistysorganisaatiot olivat läheisessä kommunikaatiossa työyhteisöllisen ja paikallisen ympäristön kanssa. Liiton perustamisella ylitettiin paikalliset sosiaaliset rajat ja pyrittiin johtamaan paikallista toimintaa kansallisista lähtökohdista.⁸⁹ Suomen Aliupseeriliitolla oli perustamisvuoden 1929 lopussa 23 alaosastoa, joissa oli 2113 henkilöjäsentä. Järjestäytymisprosentti oli n. 64 %. Aliupseerin virkoja raja- ja merivartiolaitos mukaan luki oli vuonna 1933 3905 kpl. Suomen Aliupseeriliiton toimintakertomuksen mukaan vuoden 1933 lopussa liitolla oli 32 alaosastoa, joissa yhteensä 3.573 henkilöjäsentä. Tämän mukaan järjestäytymisaste oli jo n. 90 %.⁹⁰Jokaisella puolustusvoimien alipäällystötoimen haltijalla oli mahdollisuus päästä liiton jäsenyyteen.

Jäsenyyttä pidettiin "kunnia-asiana". Työntekijäjärjestöille ominainen suhdannejäsenyys oli siten harvinaista. Korkea järjestäytymisaste toi koko ammattiryhmän voiman käyttöön. Ennen sotia vuonna 1939 Suomen Aliupseeriliitolla oli n. 4.200 jäsentä, Suomen Upseeriliitolla n. 2.230 ja kuudella muulla puolustusvoimissa toimineella järjestöllä yhteensä n. 220 jäsentä.⁹¹Suomen Aliupseeriliiton osuus antoi ehdottoman merkittävyyden edustavuutta tarkasteltaessa. Liiton strategista asemaa vahvisti paitsi sen jäsenten ammatillinen asema myös se, ettei liitolla ollut edustavuuskilpailua toimintaansa vaikeuttamassa. Toisin sanoen

⁸⁸ Viipurin Pamaus n:o 6/ kesäkuu 1929 ja n:o 7/ heinäkuu 1929

⁸⁹ Teräs 2001, 33

⁹⁰ Simola-Koivisto 1993, liite 1 ja Suomen Aliupseeriliiton toimintakertomus 1933

⁹¹ Luoma II 1962, 91

liitto edusti yksin aliupseerien ammattikuntaa. Liitossa ei esiintynyt fraktioilmiöitä, vaan huolimatta erinäisistä sisäisistä kateustekijöistä liitto pysyi yhtenäisenä. Liiton toiminta itseasiassa hillitsi erityisryhmien etutavoitteita. Liitolla oli Helanderin tarkoittamat perusedellytykset.

Jäsenistön homogeenisuus oli omiaan helpottamaan järjestön kehittymistä. Yhteinen identiteetti oli löydettävissä sosiaalisesta taustasta, koulutuksesta ja työtehtävistä saman työnantajan palveluksessa. Palvelussuhteen ehdot olivat yhtenevät. Palkka koettiin pienenä, tuskin toimeentulon turvaavana. Asuttiinkin suurelta osin varuskunnissa työnantajan omistamissa asunnoissa. Vapaa-aikaa vietettiin työtovereiden kanssa varuskuntakerhoissa. Samantyyppinen hierarkkinen johtaminen toteutui jokaisen työpaikalla. Epäoikeudenmukaisuuden tunnot koettiin jokapäiväisessä vuorovaikutuksessa. Se sai kanta-aliupseerit toimimaan yhdessä.⁹²

Suomen Aliupseeriliiton säännöissä oli ilmaistu leimallisen varovaisesti jäsenten taloudellisen aseman parantamiseen liittyvät toimintamuodot toteamalla, että liitto tekee esityksiä korkeimmalle sotilasjohdolle. Yksipuolisen painostamisjärjestelmän vallitessa kirjelmien lähettäminen, neuvotteludelegaatiot ja julkilausumat olivat ainoita mahdollisia toimintatapoja. Suomen Aliupseeriliitto oli tosin tehnyt, tosin turhaan, vuonna 1934 esityksen Sotaväen Päällikölle aliupseeriedustajien saamisesta ohjesääntö- yms. tapaisiin komiteoihin ja työryhmiin.⁹³ Puolustusvoimien leski- ja orpokassan johtokuntaan ja valtuutettuihin oli saatu aliupseerien edustus 1920- luvulla. Esitysten ja aloitteiden tekemisessä toimittiin ensisijaisesti Sotaväen Päällikön ja Puolustusministeriön tai alempien organisaatiotasojen suuntaan. Painostuksen voimakkuustarpeen mukaan toimittiin myös poliittisiin päättäjiin päin. Pyrittiin vaikuttamaan kansanedustajaehdokkaitten mielipiteisiin ja aikaansaamaan eduskunta-aloitteita. Kanta-aliupseeriston asiat eduskunnassa tulivat esille lähinnä kokoomuksen, edistyspuolueen ja ruotsalaisen puolueen kansanedustajilta.

Nykytermin mukainen lobbaus tuli entistä tärkeämmäksi virkamiesasioiden jouduttua poliittisten intohimojen kohteeksi 1920- luvun lopulta lukien. Suomen Aliupseeriliitto oli sääntöjensä mukaan puoluepoliittisesti sitoutumaton. Perustamisluvan ehdoksi oli puolustusvoimien johdon taholta asetettu pysyttäytyminen poliittisen toiminnan ulkopuolella. Kun nämä velvoitteet olivat lisäksi koko puolustusvoimia koskevat, oli liiton toiminta poliittisiin puolueisiin nähden ongelmallista. Virkamiehillä ei ollut lakko-oikeutta. Muiden

⁹² Alapuro 1998, 333-337

⁹³ Suomen Aliupseeriliiton toimintakertomus vuodelta 1934, 6.

virkamiesten käyttäessä siitä huolimatta vaikuttamisen järeimpiä aseita, erilaisia työtaistelukeinoja etukysymystensä hoitamiseksi sotilaat pitivät lakkoa mahdottomana ajatuksena.

Puolustusvoimien johto otti vastaan sen enempää protestoimatta liiton esitykset, aloitteet ja neuvotteludelegaatiot. Vuoden 1929 - 1930 toimintakertomuksen mukaan liitto teki jo ensimmäisenä toimintavuotenaan noin 100 esitystä. Liitolle tehtyjen esitysten määrä samana aikana oli noin 80. Liiton arkistomateriaalin tuhoutumisen takia on mahdotonta tarkemmin selvittää tehtyjen esitysten sisältöä ja suuntautumistahoja. Taloudellisten etukysymysten rajaaminen toiminnan ulkopuolelle näytti kuitenkin jääneen heti alkuunsa kuolleeksi kirjaimeksi samaan tapaan kuin upseereillakin.

Yhteistyö Suomen Upseeriliiton kanssa oli tapauskohtaista ja käsitti yhteisten kirjelmien tai neuvotteludelegaatioiden lähettämisiä. Yhteisesiintymistä oli mm. vuonna 1934, jolloin Suomen Upseeriliitto ja Suomen Aliupseeriliitto esittivät puolustusvoimien johdolle huolensa “minimaalisista palkoista.” Järjestöt olivat pyrkineet yhdessä löytämään esityksilleen “tulenkestävät perusteet.”⁹⁴ Samoihin aikoihin asetettiin molemmissa järjestöissä yhteistyötä varten yhdysmiehet. Näiden rooli jäi kuitenkin vähäiseksi eikä asiakirjoista ole löydetävissä merkintöjä mistään tiiviimmästä yhteistoiminnasta tai sen tuloksista. Yhteistyökysymyksissä näkyi paitsi erityisistä ongelmatilanteista voimansa saanut tapauskohtaisuus myös järjestöjen kulloisenkin johdon asenne ja henkilökohtaiset suhteet. Yhteistyön olisi olettanut olevan kiinteämpää, koska puolustusvoimien palkkaongelmat olivat yhteisiä. Aikaisemmin mainitut arvovalta- ja käskysuhteet lienevät olleet perimmäisinä syinä vähäiseen yhteistyöhön.

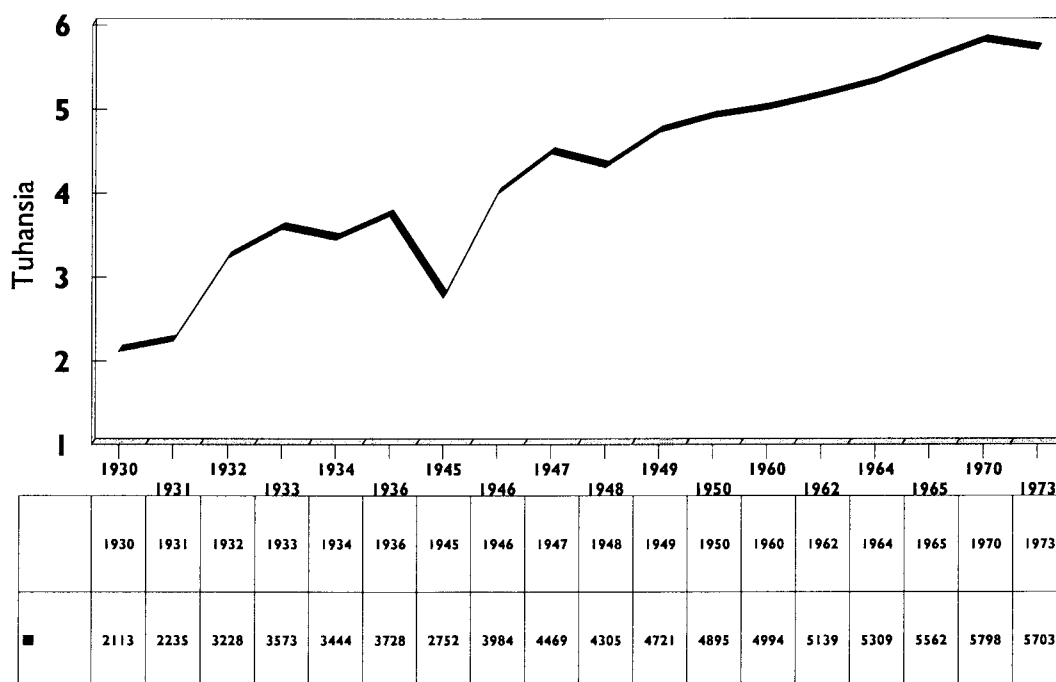
Suomen Aliupseeriliiton järjestöllinen organisaatio oli selkeä ja toimiva. Sen mukaan liiton jäseniä olivat alaosastot, jotka puolestaan kokosivat henkilöjäseniä. Liittomuotoisen organisoitumisen mahdollisti se, että puolustusvoimien joukko-osastojen muodostumisprosessi oli liiton perustamisvaiheessa olemassa tai ainakin pitkälle suunnitteilla. Joukko-osastokohtaiset kerhot yhdistyivät varuskunnittain alaosastoiksi. Suomen Aliupseeriliiton säännöt määräsivät päätöksentekielinten kokoonpanon suoraan suhteessa alaosaston jäsenmäärään. Suomen Upseeriliiton perustamisen aikoihin vuonna 1918 joukko-osastoja ei ollut vielä muodostettu. Liittoon kuului sekä henkilöjäseniä että yhdistysjäseniä. Sekajäsenyys haittasi pitkälle Suomen Upseeriliiton toimintaa esimerkiksi määritettäessä edustuksellisuutta kokouksissa.⁹⁵

⁹⁴ Suomen Aliupseeriliiton toimintakertomus 1934.

⁹⁵ Suomen Upseeriliiton sihteerin majuri Valkaman kirjoitus Virkamieslehdessä n:o 3-4/1938

Suomen Aliupseeriliiton toimintamuodoiksi oli hyväksytty valtakunnallisten aliupseeripäivien, juhlien ym kokousten järjestäminen, varuskunnittain järjestettävät keskustelu- ja esitelmätilaisuudet, yleistä sivistystasoa kohottavan kirjallisuuden levittäminen sekä fyysistä kuntoa ylläpitävän kilpailutoiminnan järjestäminen. Leimallista toiminnalle oli jäsenten aktiivisuus. Tiedotustilaisuuksiin saattoi osallistua osaston koko jäsenistö. Suomen Aliupseeriliiton toimintakertomuksessa vuodelta 1933 todetaan, että kuuteen kerhoon oli saatu kirjasto. Kokoelmiin kuului etupäässä sotilaallista ja yhteiskunnallista kirjallisuutta. Kahdessa kerhossa oli järjestetty suullisen ja kirjallisen esitystaidon kurssit. Neljä kerhoa oli järjestänyt suomenkielen kurssin, kaksi "ryssänkielessä", yksi englannissa ja kaksi opinto-kerhotoyöstä. Lisäksi järjestettiin luento- ja esitelmäsarjoja. Koulutukset liittyivät lähinnä ammattiin tarvittavien tietojen ja taitojen ja sitä kautta ammatti-identiteetin parantamiseen, joskin niistä oli samalla hyötyä ammattijärjestötyössäkin. Järjestöllisiä valmiuksia, kuten kokoustekniikkaa harjoitettiin pienimuotoisissa alaosastojen koulutustilaisuuksissa. Ensimmäiset liiton toteuttamat järjestötoiminnan kurssit järjestettiin vasta 1950-luvulla. Järjestön sisäinen ja ulkoinen tiedotustoiminta oli vaikuttavuuden ja ammattiryhmän sisäisen identiteetin tärkeimpiä vahvistajia.

Suomen Aliupseeriliiton jäsenmäärän muutokset 1929-1973

Kuva 1

Lähteet: Suomen Aliupseeriliiton toimintakertomukset 1929-1973

2.4 Oman äänenkannattajan perustaminen

Erityisen tärkeänä pidettiin heti alusta oman äänenkannattajan aikaansaamista, *“koska oli yleisesti tunnettu tosiasia tuollaisten sotilaslehtien ansio.”*⁹⁶ Oman lehden julkaiseminen oli merkittävä askel, johon yleensä oli mahdollisuus vain varakkaimmilla järjestöillä. Suomen Aliupseerilehden rahoitus oli järjestetty osakeyhtiöpohjalle. Lehti ei ollut jäsenyyteen kuuluva ilmaisetu, vaan lehden tilaajat maksoivat erityisen tilausmaksun. Suomen Aliupseerilehti alkoi ilmestyä liiton perustamisvuonna 1929. Viipurin Garnisoonin Aliupseeriyhdistys oli jo julkaissut omaa lehteä, Viipurin Pamausta vuodesta 1927 lähtien. Viipurin Pamaus sulautettiin Suomen Aliupseeriin vuonna 1932. Suomen Aliupseeri-lehden perustamisajatuksena oli toimia eri puolilla maata ja eri aselajeissa palvelevien kanta-aliupseerien yhdysiteenä. Lehden ohjelma julistettiin näytenuumerossa 20.12.1929. Sen mukaan *“--- lehti tulee huolehtimaan aliupseerien yleissivistyksestä, edistämään ammattitaitoa sekä tulkitsemaan heidän ajatuksiaan ja toivomuksiaan. Sen päämääränä on juurruttaa ja elähdyttää aliupseeristoon järkkymätön suomalais-kansallinen henki sekä luoda aliupseereista suomalaisen kansallistunnon lujittama armeijamme runko. Se tulee valppaasti valvomaan armeijamme eheyttä ja kansamme itsenäisyyttä uhkaavien voimien toimintaa. Lehti tulee huolehtimaan myös siitä, että aliupseerikunta edelleen kehittyy kykenevämmäksi suorittamaan kunniakasta ja paljon voimia vaativaa työtään. Se tulee kiinnittämään huomiota aliupseeriston raittiin ja siveellisen elämän kehittämiseen.”*⁹⁷ Todennäköisesti lehti pyrki julistuksellaan sulkeutumaan myös sotaväen johdon suosioon. Puolustusvoimien johdon liiton perustamiseen kohdistaneita epäilyjä haluttiin tälläkin tavalla hälventää.

Lehden sisältö oli enimmäkseen ammattitekkinen. Artikkeleissaan se paneutui sekä Neuvostoliiton että länsimaiden puolustusvoimien kehityksen ja uudenaikaisen teknologian esittelemiseen. Pääpaino oli kuitenkin ohjelmajulistuksen mukaisesti aliupseeriston ammatilliseen kehittämiseen, koulutustason kohottamiseen sekä ryhmän sisäiseen ryhtiin, ammattiylpeyteen liittyvissä kirjoituksissa.

Vuosina 1929 -1933 lehden pääkirjoituksista tai laajahkoista 1 - 2 aukeaman artikkeleista käsitteli

32 uusinta ammattitietoutta tai teknologiaa

31 aliupseerin tai varusmiehen koulutusta

30 aliupseerin henkistä ryhtiä, ammatti-identiteettiä ja sosiaalista statusta

⁹⁶ Viipurin Pamaus n:o 4 /1929

⁹⁷ Suomen Aliupseerilehti n:o 1/1929

- 19 palkkausta, virkapukua, virkoja ja muita etuuksia
- 17 Neuvostoliiton sotavoimia
- 17 yhteistyötä Eestin aliupseerien kanssa
- 9 Saksan puolustusvoimia
- 6 suhteita muihin ryhmiin mm. upseereihin

Liiton puheenjohtaja K. Kaarla kirjoitti Suomen Aliupseerilehdessä marraskuussa 1931: *“Liitolla ei tähän mennessä ole ollut lupaa omassa äänenkannattajassaan julkaista kirjoituksia, jotka käsittelisivät liiton jäsenten taloudellisia kysymyksiä. Nytemmin liiton saatua luvan ko. luonteisten kirjoitusten julkaisemiseen tulee niitä jatkuvasti eri kirjoitelmina Suomen Aliupseerissa olemaan.”*⁹⁸ Tämän jälkeen ilmestyikin enenevässä määrin toimeentuloon, eläketurvaan ja sosiaalisiin oloihin liittyviä kirjoituksia. Jo vuonna 1932 saattoi lehden päätoimittaja Onni Koivisto todeta lehden *“lyöneen itsensä läpi ja täyttäneen paikansa sotilasaikakauslehtien joukossa.”*⁹⁹ Suomen Aliupseerilehdellä oli merkittävä vaikutus liiton rakentumiseen, sen toimintaan ja ennenkaikkea yhdessä liiton kanssa kanta-aliupseerien ammatti-identiteettiin, kollektiiviseen verkostoitumiseen ja kuvaan yhteiskunnassa. Lehti kirjoitti toukokuussa 1931: *”On suorastaan ihmeteltävää, että aliupseeristo, joka vapaussotamme jälkeen ei antanut sanottavasti elonmerkkejä itsestään, viimeaikoina yhtäkkiä on osoittanut aivan ylipursuavaa voimaa ja yhteistymistahtoa. Tämä merkitsee sitä, että siinä piilee arvaamattomia voimia, kunhan ne vain oikealla tavalla osataan herättää.”*¹⁰⁰

3 Kanta-aliupseerien koulutuksen kehittäminen ja ammatti-identiteetti

3.1 Sotilaan ammatin arvostus

Urho Rauhala on käyttänyt tarkastellessaan ammattien arvostusta historiallisesta näkökulmasta vertailukohtana viimeistä virallista arvojärjestystä vuodelta 1897. Tämä rankijärjestys perustui keisarilliseen asetukseen, jolla se määrättiin noudatettavaksi koko maassa. Rankijärjestyksen pohjana olivat sotilasarvot.¹⁰¹ Maan itsenäistyttyä hallintokoneistoa järjestettiin uudelleen ja uusia palkkauslakeja annettaessa virat ja toimet oli sijoitettu palkkausasteikkoon vanhan rankijärjestyksen pohjalta. Urho Rauhala on todennut, että vaikka

⁹⁸ Suomen Aliupseerilehti n:o 22/1931.

⁹⁹ Suomen Aliupseerilehti n:o 1/1932

¹⁰⁰ Suomen Aliupseerilehti n:o 5/1931

¹⁰¹ Förteckning öfver ämbets-och tjänstemän till V-XIV rangkallerna jämte uppgift om den tillkommande aflöningsförmåner Helsingfors 1912; Rankijärjestelmä oli perua Ruotsin vallan ajalta. Sen mukaan yliopiston rehtori, lääkintöhallituksen, tullihallituksen ja rautatiehallituksen pääjohtaja kuuluivat V-luokkaan. Kanslia-apulaiset, lenätinvirkailijat jne. luokkaan XIV

ammatit ovat muuttuneet, muutokset niiden keskinäisessä arvojärjestyksessä ovat jääneet luultua huomattavasti pienemmiksi.¹⁰²Verrattaessa Rauhalan tutkimustuloksia rankijärjestykseen voidaan havaita sotilasammattien alempien sotilasarvojen laskeneen kaksikin portasta 12-portaisella asteikolla. Upseerin ammatti olikin poikkeuksellisen korkealle arvostettu tsaarin aikana. Kun yhteiskunnan muut sektorit kehittyivät, tapahtui luonnollista arvostuksen laskua. Vastaavaa kehitystä oli tapahtunut useissa hallintotehtävissä. Verrattaessa Rauhalan tutkimuksen osoittamia arvostuksia vuoden 1960 palkkausluokitteluun voidaan havaita, että valtion virat olivat huomattavasti korkeammalle arvostettuja kuin mitä palkkojen perusteella voisi odottaa.¹⁰³

Rauhala on laskenut puolustusvoimien ammatit erikoisammattien ryhmään, jossa arvostusten korkeimman keskiarvon oli saavuttanut suurlähettiläs 70.20 pistearvolla. Upseereista everstiluutnantin ja everstin pistearvo oli 64.36 ja luutnantin 56.40. Sotilasmestarin pistearvo oli 54.25 ja kersantin 45.31. Tutkimuksessa vähiten arvostetuksi osoittautuneen ammatin - sahan aputyöntekijän saama pisteluku on 32.58. Kanta-aliupseeristoon verrattavia pistearvoja olivat Rauhalan tutkimuksen mukaan saaneet veturimiehet, työnjohtajat, kirjanpitäjät ja eräät opettajaryhmät.¹⁰⁴Tutkimus osoittaa mielestäni sotilaan ammatin edelleen olleen varsin arvostetun. Tarkasteltaessa Rauhalan tutkimuksen osoittamaa ammattien arvostusta ja toisaalta palkkausta voidaan mielestäni havaita selkeästi, ettei sotilasammattien arvostuksella ollut vaikutusta palkkaustasoon edes siinä määrin kuin monilla muilla valtion virkamiesryhmillä.

3.2 Aliupseerin ammatin professionaalisuus

Modernin yhteiskunnan keskeisimpiä ominaispiirteitä on koulutusjärjestelmien voimakas laajeneminen. Kun vielä 1800-luvulla lähes kaikkialla sekä aikuiset että lapset *“sosiaalis-tettiin kiinni tuotantoon ja kulttuuriin varsinaisten koulutusinstituutioiden ulottumattomissa- perheen, lähiyhteisön ja ammattikuntalaitoksen toimesta - yleinen oppivelvollisuus on siirtänyt kaikki kansalaiset kattavaan yleissivistävään koulutusjärjestelmään.”*¹⁰⁵Yleissivistävän koulutuksen ohella ammatillinen ja akateeminen koulutusjärjestelmä on laajentunut. Koulutus ja sen tutkintoihin ja todistuksiin rakentuva koulutuksellinen ja kulttuurinen pääoma on keskeinen erottava tekijä ammattikuntien muotoutumisessa. Ammattiin koulutus ja

¹⁰² Rauhala 1966, 17-18

¹⁰³ Rauhala 1966, 92-105

¹⁰⁴ Rauhala 1966, 246- 259

¹⁰⁵ Rinne-Jauhiainen 1988, 2

tähän liittyvä ammatillinen tietous muodostavat sekä oikeutuksen että pätevyyden tietyn ammatin harjoittamiseen.

Risto Rinne ja Arto Jauhiainen ovat todenneet tutkimuksessaan koulutuksesta, professionalisuudesta ja valtiosta vuodelta 1988, ettei ammatillisuus kohdistu vain asiantuntemukseen, tietojen ja taitojen, muodollisten kvalifikaatioiden tuottamiseen. Myös muut professioideologian piirteet, kuten moraaliset kvalifikaatiot, ammattietiikka, ammattikieli, ajattelutapa, ammatin puolustaminen eli kaiken kaikkiaan ammattiylpeys sijoittuvat koulutuksen varmentamalle ja kontrolloimalle alueelle.¹⁰⁶

Sosiologisessa tutkimuksessa on todettu ammattiprofessioiden perustavan ammatin yhteiskunnallista asemaa ja etuja valvovat professionaaliset yhdistykset. Profiessiot pyrkivät kohentamaan jäsenistönsä ammatillista tasoa, taloudellisia etuja ja sosiaalista statusta pysytellessään autonomisina ja riippumattomina poliittisesta järjestelmästä. Professio voidaan määritellä ammatilliseksi monopoliksi, jonka ammatillinen ryhmä oli kyennyt aikaansaamaan. Teoreettisena lähtökohtana on ollut ns. sosiaalisen sulkemisen teoria. Sen mukaan ryhmämuodostuksen motiivina oli usein jäsenten liittoutuminen niukasti tarjolla olevien etujen saavuttamiseksi. Edut voitiin hankkia tietyille ihmisjoukkoille vain sulkemalla muut niiden ulkopuolelle.¹⁰⁷ Ammattiryhmä pyrki erottautumaan muista, osoittamaan ammattimaisuutensa ja nostamaan ammattikuntansa arvostusta. Ammatillinen järjestäytyminen kuului osana tähän pyrkimykseen. Palkkavaatimuksia esitettäessä vedottiin kouluttautumiseen ja sitä kautta yhteiskunnan saavuttamaan hyötyyn. Ammattitaidosta hyötyvä yhteiskunta oli velvollinen maksamaan kunnan korvauksen. Ammatillinen järjestäytyminen toi mahdollisuuden esittää joukolla vaatimuksia ja uhata vastatoimilla.¹⁰⁸

Sosiologit ovat yleensä käsittäneet niin sanotut professioammatit akateemista koulutusta edellyttäväksi ammattiryhmiksi, joilla on virkoihin sijoituttaessa virkamiehen autonomisuutta ja virkaan liittyvää korkeaa statusta. Upseerin ammatti kuului vuosisatojen ajan aatellisille ja sitä on pidetty tyypillisenä kypsänä professiona. Suomen suuriruhtinaskunnan syntyminen romahdutti upseerin ammatin ja valtion virasta ja lakimiehen ammatista tuli aatelisten tärkeä professio.¹⁰⁹ Puolustuslaitoksen sisällä upseeriprofessiolla oli suvereeni asema, joka on estänyt keskinäisen kilpailun profession hallitsevan aseman merkityksien johdosta. Upseerit voivat organisaation todellisina vallankäyttäjinä määritellä virkojen kel-

¹⁰⁶ Rinne-Jauhiainen 1988, 24

¹⁰⁷ Konttinen 1991, 13-18

¹⁰⁸ Alasuutari 1996, 140-142

¹⁰⁹ Konttinen 1991, 268, ks myös Koivisto 2002, 44

poisuusvaatimukset, niihin edellytetyn koulutuksen ja koulutettavien määrän. Virkakierrot olivat legitiimisti ennalta suljetut. Keijo Koiviston tutkimuksen mukaan vain valtion jouduttua kriisiin voi upseeriprofessio heiketä. Olosuhteiden pakosta oli silloin sallittava alemman koulutustason omaavien, mutta esimerkiksi sodassa ansioituneiden pääsy suojatulle reviiirille.¹¹⁰

Aliupseerin ammattia ei ehkä voida pitää tutkijoiden tarkoittamana puhdasoppisena professiona, mutta siihen voidaan mielestäni liittää monia professionaalisuuteen kuuluvia ominaisuuksia ja merkityksiä. Saksalaisen sosiologi H. A. Hessen laatimasta professiosymboliyhdistelmän joukosta voidaan löytää ainakin seuraavat kanta-aliupseerin ammattiin so-pivat:

- ammattikäytännössä toimitaan tiettyjen periaatteiden tai sääntöjen määrittämällä tavalla - eettinen koodi
- ammattikäytännön motiivit ovat altruistisia, eivät egoistisia
- viranhaltijat odottavat asiakkailtaan suuressa määrin sokeaa luottamusta ammatilliseen kompetenssiinsa samoin kuin vastuullisuuteensa- vastaavasti heillä on korkea vastuuntunto
- muihin ammatteihin nähden viranhaltijan toimialue on tarkoin määritelty ja monopolisoitu
- menestyksen ja pätevyyden mittana eivät ole tulot , vaan virkanimike, kunniamerkit, palkinnot jne.
- viranhaltijan palkka määräytyy yleisabstraktisin perustein ja se on kiinteä.¹¹¹

Kari Teräksen mukaan yhteisen ammatillisen identiteetin ja organisoitumisen perusteella syntyi verkostoitumista, jota kirjoittamattomat sosiaaliset normit ja moraalikäsitteet pitivät yllä. Ne tulivat näkyviin ammatin ja työn oppimisen prosessissa, joka sisälsi muutakin kuin tietojen ja taitojen välittämistä. Ammatti oli sosiaalinen konstruktio, jolla oli oma tietovaranto ja kollektiivinen tausta. Kunnian koodisto oli tärkeä ammattiryhmän sisäisiä suhteita säätelevä mekanismi. "Ammatin sosiaalisia ja moraalisia normeja opetettiin uusille arkisessa työssä annostellen häpeän ja kunnian tuntemuksia."¹¹² Ammatti-identiteetin pohjalle rakentunut verkosto perustui keskinäiseen luottamukseen ja tietoisuuteen kollektiivin sosiaalisista rajoista: tiedettiin, mitkä tehtävät kuuluivat ammattiin. Puolustusvoimien hierarkkinen toimintaympäristö korosti voimakkaasti eri ryhmien sosiaalisia rajoja ja hierar-

¹¹⁰ Koivisto 2002, 46

¹¹¹ Kontinen 1989, 49: ks myös Koivisto 2002, 45

¹¹² Teräs 2001, 368-369

kista roolijakoa. Ammattiryhmien erot ja rajat olivat selvät ja ne pätivät myös työpaikan ulkopuolisessa sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Esimerkkinä voisi mainita erilliset varuskuntakerhot jne. Koulutusorganisaationa puolustusvoimien tuli tuottaa uskoa koulutuksen päteväyttämiseen ja sen kautta ammatin statuksen nousuun.

Sotilasammateissa kuuluu suorittaa työnantajan suunnittelemat ja järjestämät tutkinnot puolustusvoimien monia tehtäväaloja varten. Sotilasammatteihin pyrkiviltä edellytetään useita erityisiä ominaisuuksia samoin kuin poliiseilta ja monilta muiltakin julkisen hallinnon virkamiesryhmiltä. Ammattitutkintokäytäntö on ollut puolustusvoimissa koko itsenäisyyden ajan. Ilman virkatutkintoa sotilasviran haltija ei ole 1930-luvulta lähtien saanut poikkeustilanteita lukuunottamatta pysyvää nimitystä virkaan tai toimeen.¹¹³ Koulutuksella on ollut kohderyhmän itsearvostuksessa huomattava sija.

Tämä ilmeni Suomen Aliupseeriliiton kannanotoissa sen korostaessa koulutuksen tärkeyttä ja vaatiessa koulutukselle tasoa, jolla olisi vaikutus ammatin arvostukseen, palkkaukseen, virkauraan ja ennen kaikkea työn laatuun. Liitto esitti aliupseerikoulutukseen hakeutuvien pohjakoulutustason nostamista keskikoulutasoiseksi jo 1930-luvulta lähtien. Liitto järjesti jopa itse opintokerhomuotoista keskikoulun oppimäärään tähtäävää koulutusta. Eräinä esimerkkeinä voisi mainita paikallisen aliupseeriyhdistyksen, Sotilaskotiyhdistyksen ja lyseon yhteistyönä Mikkelissä järjestämän koulutuksen sekä Lentosotakoulussa Kauhavalla toimineen aktiivisen opintokerhotoiminnan, joiden tuloksena joukko kanta-aliupseereita saavutti keskikoulun oppimäärän.

Kanta-aliupseerit arvostivat saamaansa koulutusta. Kanta-aliupseeriksi tulija otettiin täysivaltaiseksi yhteisön jäseneksi ammattitutkinnon ja pysyvän toimeen nimittämisen jälkeen. Liiton jäseneksi pääsi vain aliupseerin tehtävässä toimiva ja aliupseerin toimeenhan edellytettiin yleensä aliupseerin virkatutkintoa. Suomen Aliupseeriliiton tehtäväksi oli säännöissä määritelty toiminta aliupseerien yleisen ja sotilaallisen sivistyksen, yhteiskunnallisen aseman, ruumiillisen sekä sotilaallisen kunnan kohottamiseksi. Aliupseeriston voimien kokoaminen ja toiminnan keskittäminen ammattikunnan koulutustason kohottamiseen, palvelussuhteen ehtojen kehittämiseen sekä yleisen sosiaalisen arvostuksen nostamiseen täyttivät professionalistumisen tunnusmerkit. Oman reviirin valvonta puolustusvoimien sisällä oli tärkeää.

¹¹³ Koivisto 2002, 1-2

Suomen Aliupseerilehti kirjoitti vuonna 1931: ”*Vuodesta vuoteen vapaussodan jälkeen puuttui aliupseereiltamme yhtenäisyyttä. Se kiemurteli synnytystuskissa, sitä karsittiin ja valikoitiin. Kuin teräs ahjossa se vähitellen vapautui kaikesta kuonastaan - vain parhaat miehet jaksoivat säilyä kaikkien kiirastulien läpi vuosikymmenen, ja uudet tarjokkaat valittiin päivä päivältä yhä suuremmalla huolella, yhä ankarammin seuloen. Aliupseeritoimesta on muodostunut vähitellen yhteiskunnallinen asema - ei tosin niin korkea kuin tärkeä. Aliupseeripaikat eivät enää ole vain parempien ihmisten huonompien lasten hätäaputoita, joihin saadaan vain kykenemättömiä miehiä tai suuria hunsvontteja, vaan niistä on tullut kunniakkaita, isänmaalle hyvin tärkeitä toimia, joihin vain parhaat miehet ovat kyllin hyviä. Nykyaikajan aliupseerille ei enää riitä, että hän on hämärässä lapsuudessaan käynyt asetuksen määräämät neljä tai kuusi vuotta kansakoulua. Jokaisen meistä pitäisi käyttää mahdollisimman paljon vapaa-ajasta opiskeluun ja tietojen kartuttamiseen.*”¹¹⁴

Aliupseeristoa oli näihin aikoihin suuresti harmittanut Pentti Haanpään teoksessaan “*Kenttä ja kasarmi*” kuvaama väepeli, joka ei osannut kirjoittaa, vaan piirusteli raportit. Suomen Aliupseerilehden pääkirjoituksessa vuodelta 1930 todettiin, “*että minimivaatimukseksi rauhanajan rintama-, ase- ja talousaliupseeriin nähden oli asetettava ehdottomasti täydellinen kansakoulusivistys. Tavoite on kuitenkin rohkeasti suunnattava siihen, että jokaisen aliupseerin, mikäli henkiset ja taloudelliset voimat vain sallivat, on palveluksensa ohella pyrittävä suorittamaan keskikoulututkintokin sitä suuremmalla syyllä, kun tämä tutkinto aikaa myöten todennäköisesti yhä enemmän tulee kehittymään käytännöllisen elämän vaatimuksia vastaavaksi.*”¹¹⁵

3.3 Koulutuksen kehitys pääpiirteissään ennen toimiupseerikautta

Alipäällystön järjestelmällinen koulutus aloitettiin 1920-luvun alussa. Tällöin perustettiin eri aselajien aliupseereita kouluttavat sotakoulut. Siihen astinen koulutus oli ollut tilapäisjärjestelyjen varassa ja tasoltaan vaihtelevaa. Pääsyvaatimuksena kanta-aliupseerin ammatettiin oli (ylemmän)kansakoulun käyminen. Oppivelvollisuuslaki oli tullut voimaan v. 1921. Kun 1920- 1930-luvuilla palvelleiden henkilöiden kansakoulun käyminen ajoittui 1800-luvun viimeisten vuosien ja 1910-luvun alkuvuosien välille, vanhemmat ikäluokat, etenkin syrjäseuduilla olivat käyneet yleensä vain neljä luokkaa ylempää kansakoulua. Asutuskeskuksissa käytiin enimmäkseen kuusiluokkainen koulu.¹¹⁶

¹¹⁴ Suomen Aliupseerilehti n:o 12/1931

¹¹⁵ Suomen Aliupseerilehti n:o 3/1930

¹¹⁶ Koivisto 2002, 38

KANTA-ALIUPSEERIEN KOULUSIVISTYS VUONNA 1920		
koulutuksen laatu	kpl	%
kansakoulu	435	74.6
ammattikoulu, teollisuus	9	1.5
ammattikoulu, maatalous	15	2.6
ammattikoulu, kaupanala	33	5.7
ammattillinen opisto, teollisuus	1	0.2
ammattillinen opisto, kaupanala	3	0.5
osa keskikoulua	38	6.5
keskikoulu	39	6.7
osa lukiota	8	1.4
ylioppilas	2	0.3

Taulukko 3 :Lähde: Koivisto Keijo; Sosiologian laudaturtyö 2002, 39

Tiedot perustuvat otokseen, jossa on tutkittu 583 kanta-aliupseerin ammatin maailmansotien välillä valinnutta

Pääsyvaatimuksena kanta-aliupseerikoulutukseen oli hyvämaineisuus, sopivuus sotilasuralle ja vähintään kansakoulun oppimäärä. Oppikurssin pituus oli 11 kuukautta, josta yksi kuukausi oli koeaikaa. Kurssilaiset saivat koulutusajalta palkan lisäksi ilmaisen muonan, vaatetuksen ja asunnon koulussa. Oppilaat tekivät kahden vuoden sitoumuksen. Koulutuksen pituus vaihteli hieman aselajeittain. Koulutuksen sisältö ja oppiaineiden keskinäiset painotukset muuttuivat ajan myötä jonkin verran.¹¹⁷ Talvisotaan mennessä oli koulutettu noin 2.400 aliupseeria, joista suurin osa oli saanut jalkaväen aliupseerikoulutuksen. Ylempiin kanta-aliupseerin toimiin voitiin nimittää vain peruskurssin käynyt. Vuonna 1939 palveluksessa oli noin 4.000 kanta-aliupseeria, joista arviolta puolet oli suorittanut peruskurssin.¹¹⁸

Useimpien sotakoulujen toiminta keskeytettiin talvisodan edellä. Talvi- ja jatkosodan välisenä aikana virisi etenkin niiden kanta-aliupseerikoulujen toiminta, joiden tarpeellisuus oli havaittu sotaa käytäessä. Puolustuslaitosasetus vuodelta 1941 ei edellyttänyt aliupseerin toimeen kelpoisuusehtona peruskurssia vastaavaa koulutusta. Toimeen nimitettäessä kyseinen koulutus oli kuitenkin käytännössä ehtona vääpelin ja pursimiehen toimiin. Sotien aikana järjestettyjen kurssien pääsyvaatimuksena oli vähintään kuuden kuukauden palvelu joko vakinaisena tai ylimääräisenä aliupseerin toimen haltijana.¹¹⁹ Lisäksi edellytettiin vä-

¹¹⁷ Koivisto 1992, 27

¹¹⁸ Koivisto 1992, 58

¹¹⁹ talvisodan aikana oli otettu aliupseereita ylimääräisiin toimiin. Ylimääräisen toimen haltijan oikeudellinen asema oli huomattavasti heikompi kuin vakinaisen toimen haltijalla. Sotien jälkeen suurin osa vapautettiin toimestaan.

hintään yhden kuukauden rintamapalvelusta, korkeintaan 35 vuoden ikää ja kansakoulun tai vastaavan oppimäärää. Jatkosodan kolmella kurssilla koulutettiin noin 2.500 aliupseeria. Kurssit olivat lyhyitä ja niiden aikana keskityttiin olennaisiin asioihin, kuten kouluttamistaitoon.¹²⁰

Sotien jälkeen rauhanehdot ja ennen kaikkea liittoutuneiden valvontakomissio (LKV) vaikuttivat kanta-aliupseerien koulutukseen. Koulutuksen pituudeksi määrättiin neljä kuukautta. LKV alensi vuonna 1946 koulutuskiintiön 2.000 oppilaasta 400:aan. Kanta-aliupseerien koulutusjärjestelyjen tavoitteena oli yhteisen ohjelman mukainen peruskoulutus, jonka jälkeen olisi aselajikoulutus. Puolustusrevisiokomitea painotti alipäällystön osuutta asevelvollisten välittöminä kasvattajina ja sodan ajan alijohtajina. Kasvatuksen ja kouluttamisen opetusta tuli lisätä samoin kuin tekniikan tuntemusta. Kanta-aliupseeriston tuli olla yleissivistykseltään ja ammattitaidoiltaan miehistön keskitasoa ylempänä.¹²¹

Kanta-aliupseerikoulutus uudistettiin LKV:n poistuttua maasta 1940-luvun lopulla puolustusrevisiokomitean suuntaviivojen mukaan. Peruskoulutus kesti yhden vuoden. Koulutus oli jaettu kahteen jaksoon, joista ensimmäinen oli kuuden kuukauden yleisjakso ja toinen ns. aselajijakso. Reserviupseerikoulun käyminen korvasi vielä 1950-luvulla peruskurssin I jakson. Kurssia edelsi yleensä 6 - 12 kuukautta kestävä väliaikainen palvelu, jonka aikana arvioitiin henkilön soveltuvuutta sotilasuralle.

Seuraava kanta-aliupseerien koulutuksen uudistamisvaihe ajoittui vuoteen 1966. Pääsyvaatimuksiin sisällytettiin vaatimus reservialiupseerikoulutuksesta. Pääsyutkinto otettiin käyttöön vuodesta 1967 alkaen. Psykologiset testaukset aloitettiin vuodesta 1969 lähtien väliaikaiseen palvelukseen tulleille. Alalle sopimattomien palvelus voitiin keskeyttää siten jo ennen varsinaista koulutusta. Kansakoulu säilyi edelleen peruskoulutusvaatimuksena. Koulutuksen I jakso käsitti neljä kuukautta kestävänsä yleissivistävän koulutuksen, jonka jälkeen II jaksolla annettiin yleissotilaallinen koulutus. II jakso kesti kuusi kuukautta. III jakso oli aselajikoulutusta, jonka pituus oli viisi kuukautta. Keskkikoulun käyneet aloittivat suoraan II jaksolta. Uudistukseen liittyi kanta-aliupseerien pysyvän jatkokoulutuksen ns. mestarikurssien järjestäminen. Mestarikurssi antoi pätevyyden sotilasmestarin toimeen, joka oli ylin aliupseerin sotilasarvo.¹²² Vuoden 1975 alusta siirryttiin kokonaan uuteen koulutusjärjestelmään, toimiupseerikoulutukseen.

¹²⁰ Koivisto 1992, 81

¹²¹ Koivisto 1992, 86

¹²² Koivisto 1992, 85- 90

3.4 Urallaeteneminen

Upseerien ja aliupseerien eteneminen virkauralla perustui siihen, kuinka nopeasti virkoja ja toimia avautui ja kuinka nopeasti asianomainen saavutti niihin vaadittavat kelpoisuusehdot. Toimien avautumiseen vaikuttivat ikäjakauma, nimityskäytännöt sekä poistuma. Käytännössä virkojen ja toimien avautuminen oli niin hidasta, että se ratkaisi etenemisnopeuden. Kelpoisuusehdoissa mainitut vähimmäisvuodet olivat minimiehtoja ja usein nimittämiskelpoisuuden omaava sai odottaa ylenemistä vuosia kauemmin tai nimitys jäi saamatta pakollisen eroamisiän koitettua ennen sitä. Kanta-aliupseerien vakanssikierro nopeutui jonkin verran 1950-luvulla tehtyjen toimirakennemuutosten johdosta.

Siirtyminen kanta-aliupseerista upseerin virkaan oli käytännöllisesti katsoen suljettu. Se oli mahdollista vain menemällä kadettikouluun. Keskkoulun käyneillä kanta-aliupseereilla oli mahdollisuus reserviupseerikoulutuksen jälkeen hakea kadettikouluun. Pääsy vaati myös muiden edellytysten täyttymistä. Yksittäisten henkilöiden kohdalla tämä saattoi olla mahdollista, mutta yleisesti voi todeta aliupseerin uralla pysytyn eläkeikään asti. Urakierroksi tuli ammattikunnan sisäinen virkakierro. Tiivistäen voi sanoa, ettei kanta-aliupseeria saanut nimittää upseerin virkaan eikä upseerin arvoista sotilasta kanta-aliupseerin toimeen.¹²³

Kanta-aliupseerien toimirakennetta ja urallaetenemistä pyrittiin parantamaan alimpia toimia ja sotilasarvoja poistamalla. Asialla oli kuitenkin kaksi puolta. Toimirakennetta olisi tullut vastaavasti lisätä perustamalla ylempiä toimia. Kelpoisuusehtojen kehittyminen liitteenä 1.

Kelpoisuusehtojen mukaan kersantilla oli mahdollisuus päästä

- ylemmän palkkausluokan kersantin toimeen yhden vuoden kuluttua
- ylikersantin toimeen kolmen vuoden kuluttua
- vääpelin toimeen viiden vuoden kuluttua
- ylivääpelin toimeen seitsemän vuoden kuluttua ja
- 1. lk:n sotilasmestarin toimeen yhdeksän vuoden jälkeen.

Majuri Lauri Saressalon tutkimus vuodelta 1958 osoitti toimien lukumäärien suhteiksi likiarvoina:

- 1. lk:n sotilasmestari: ylivääpeli yp 1:5
- ylivääpeli yp: ylivääpeli ap 1:4

¹²³ Koivisto 2002, 22-23

- ylivääpeli ap: vääpeli	1:3,5
- vääpeli: ylikersantti	1.1,5
- ylikersantti: kersantti	1:1,8.

Suhdelukujen ero oli erityisen suuri vääpelin ja ylivääpelin toimien määrissä. Vääpelin toimien suhde yhteenlaskettuun ylikersanttien ja kersanttien määrään oli 1:3,4, joten yle-nemismahdollisuus oli näissä tapauksissa lähinnä teoreettinen. Kersanttien ja ylikersantti-en sekä ylikersanttien ja vääpelin lukumäärät olivat lähellä toisiaan, jolloin etenemiselle oli mahdollisuuksia.¹²⁴

Upseerien ja aliupseerien keskimääräiset nimittämisiät virkaansa olivat vuonna 1971:

vänrikki	23 v	kersantti	23v
luutnantti	24	ylikersantti	26
yliluutnantti	28	vääpeli	32
kapteeni	30	ylivääpeli	39
majuri	38	sotilasmestari	42 ¹²⁵
everstiluutnantti	44		
eversti	49		
kenraalimajuri	52		
kenraaliluutnantti	53		
kenraali	55		

Upseerien etenemisnopeuteen vaikutti se, oliko henkilö käynyt upseeriston jatkokoulutukseen kuuluneen yleisesikuntaupseerikurssin Sotakorkeakoulussa. Kadetiksi tultiin suurin piirtein samanikäisenä kuin aliupseeriksi. Upseerien virat olivat yhdessä virkanipussa. Nimitykset suoritettiin keskitetysti saman nimittävän viranomaisen päätöksellä. Upseerien urakierto varsinkin alemmissä viroissa tapahtui virkaiän ja kadettikurssimenestyksen perusteella. Upseerien urakierto toimi virkojen niputtamisen vuoksi oikeudenmukaisemmin kuin aliupseerien. Haittapuolena olivat usein tapahtuvat siirrot palveluspaikasta ja paikkakunnalta toiselle.¹²⁶ Aliupseerien nimitykset tehtiin joukko-osastoissa kulloisenkin henkilötilanteen mukaan. Näin ollen aliupseerien etenemisnopeudessa saattoi olla merkittä-

¹²⁴ Lauri Saressalo 1958, diplomityö, 14-15

¹²⁵ Komiteamietintö 1971: B 118,

¹²⁶ Koivisto 2002, 25-26

viäkin eroja. Joukko-osastokohtaiset eroavuudet aiheuttivat siirtymishalukkuutta paikkoihin, joissa etenemismahdollisuudet vaikuttivat paremmilta.¹²⁷

Pienissä joukko-osastoissa, joissa kanta-aliupseerin virkoja oli vähän, ei hyvilläkään aliupseereilla ollut mahdollisuutta kykyjensä mukaisten toimien saamiseen aliupseerikierron ollessa hitaan. Koko puolustusvoimien piirissä sijoittaminen upseerien tavoin olisi antanut samat mahdollisuudet kaikkien joukko-osastojen aliupseereille, mutta koska ylentäminen ei tapahtunut siinä määrin virkaiän mukaan kuin upseereilla, järjestely tuotti vaikeuksia. Suomen Aliupseeriliitto vastusti koko puolustusvoimat käsittävää kanta-aliupseerien sijoittamista. Sen sijaan liitto kannatti varuskunnallisen sijoittamisen käyttöä entistä laajemmin.¹²⁸ Varuskunnallinen sijoittaminen tarjosi olennaisesti rajatummat urakiertomahdollisuudet.

Kanta-aliupseerien erotilasto vuosilta 1965 - 1970 osoitti, että 61 % saavutti ennen eläkkeelle siirtymistään ylivääpelin ja 29 % edelleen sotilasmestarin arvon. Upseereista erosi vuosina 1961 - 1970 n. 57 % majureina, everstiluutnantteina, eversteinä tai kenraaleina ja 43% luutnantteina, yliluutnantteina tai kapteeneina. Upseerien erotilasto ei tosin anna oikeaa kuvaa, koska muu kuin iän perusteella eroaminen oli yleistä. Kanta-aliupseerien vakanssikierto oli kuitenkin siinä määrin nopeaa, että pystyvillä aliupseereilla oli kuitenkin jonkinlainen mahdollisuus edetä ylimpiin aliupseeritoimiin asti. Tosin eteneminen vaihteli joukko-osastoittain ja ylimmät virat ja arvot saavutettiin usein lähellä eroamisikää. Eläkelain mukaan tuli palvella vähintään kaksi vuotta toimessa saadakseen sen mukaisen täysimääräisen eläkkeen.¹²⁹ Tällä seikalla lienee ollut ainakin osittain vaikutusta viimeisten palvelusvuosien etenemisvauhtiin.

4 Armollisen anomisen aika ja kanta-aliupseerien palvelussuhteen ehtojen kehittyminen vv. 1917 - 1939

4.1 Armollinen anominen palvelussuhteen ehtojen määräytymismenettelyinä

Autonomian aikana valtion virkamiesten palkat määrättiin virastojen menosäännöissä. Menosäännöt hyväksyi keisari senaatin esityksestä. Sotaväen menosäännön pohjana oli viraston tekemä esitys. Siinä oli määritetty kunkin viran palkka ja siihen kuuluvat lisät. Jokai-

¹²⁷ Komiteanmietintö 1971: B 118, 67-70

¹²⁸ Lauri Saressalo 1958, 63-64

¹²⁹ Komiteanmietintö 1971: B 118, 70 ja liitteet 21 ja 22

sella virastolla oli oma menosääntönsä, joten virkamiesten palkat poikkesivat toisistaan hallinnonaloittain eikä niitä voitu näin ollen vertailla keskenään. Menosäännön mukaiset palkkausmäärärahat "tilattiin" senaatilta.¹³⁰

Valtiovallan ja henkilöstön ristiriitatilanteissa ei voinut olla puhettakaan edes näennäisestä pariteetti-ideologian mukaisesta tasavertaisuudesta. Ainoaksi vaikuttamiskeinoksi järjestölle tai yksittäiselle henkilölle jäi hallinnollisen anomuksen tekeminen. Sen perusajatuksena oli tyytymättömyyden ilmoittaminen viranomaiselle, joka sitten päätti, antoiko anomus aiheutta toimenpiteisiin. Koska senaatti oli "virkamiesten käsissä" hallinnollinen anomus toimi jotenkuten ylempien virkamiesten kohdalla. Hyvänä puolena pidettiin sitä, että virkamiesten asiat päätettiin hallintokoneiston sisällä. Keskusvirastojen asema muodostui siten vahvaksi. Senaatti, joka siis valmisteli palkkaussäännöt, oli pikemmin hallintokoneiston osa kuin valtiopäivien kontrollissa ollut hallitus. Alempien virkamiesten ja palvelusmiesten tilanne oli sensijaan huonompi.¹³¹ Hallinnollisen anomusmenettelyn heikkoutena oli myös asioiden käsittelyn hitaus. Hallinnolliseen anomusmenettelyyn ei liittynyt mitään pakotteita, jotka olisivat taanneet asian käsittelyaikataulun. Siitä puuttui myös ristiriitatilanteiden sovittelujärjestelmä.¹³²

Virkamiesjärjestöjen aloittama keskustelu lakiin perustuvan neuvotteluoikeuden saamisesta tuotti tuloksia vasta vuonna 1943. Hallinnollisen anomusmenettelyn ongelmat tunnustettiin kyllä valtiovallan taholla. Neuvotteluja käytiin kaiken aikaa, mutta niiltä puuttuivat legitimit perusteet ja velvoitteet. Ne olivat luonteeltaan lähinnä kuulemismenettelyä. Ratkaisut teki työnantaja yksipuolisesti. Asiantila johti lukuisiin levottomuuksiin, joukkoirtisanoutumishankkeisiin jne.

Itsenäisen Suomen hallitusmuodon 65 §:n mukaan oli virastojen menosääntöjen perusteet, joiden pääasiallisimman osan muodostivat viran ja toimen haltijain palkkauksen perusteet, järjestettävä lailla. Palkkauslaki sekä muu 1920-luvun virkamieslainsäädäntö merkitsivät huomattavaa muutosta. Virkojen ja toimien palkkausluokat säädettiin asetuksella. Eduskunta yhdessä valtioneuvoston kanssa saivat siten keskeisen aseman virkamiesten palkkojen määräämisessä ja tarkistamisessa.

¹³⁰ Terä-Tervasmäki 1973, 16-18

¹³¹ Tommila 1999, 71, ks. myös Kettunen 1976, 62

¹³² Luoma 1962,99-100, ks myös Rytkölä 1972 ja Myllymäki 1989, passim

Eduskunnan asema johtui pohjimmiltaan budjettivallasta. Palkkakysymysten alistaminen eduskunnan päätettäväksi vei ne poliittisten ristiriitojen kohteeksi.¹³³ Virkamiesten palvelusuhteen ehdot päätettiin jännitteiden sävyttämässä poliittisessa prosessissa. Eduskunnasta oli tullut käytännössä korkein virkamiesasioiden ratkaisija. Hallinnollisen anomusmenettelyn käyttökelpoisuus yksinomaisena vaikutuskeinona oli uudessa tilanteessa olennaisesti heikompi kuin ennen.

Virkamiesjärjestöjen oli pyrittävä löytämään uusia vaikuttamiskanavia. Oli pyrittävä vaikuttamaan epävirallisia teitä myöten suoraan poliittisiin päätöksentekijöihin. Järjestöjen oli syytä solmia suhteita poliitikkoihin ja puolueisiin. Etenkin puoluepoliittisesti sitoutumattomalle järjestölle tilanne oli ongelmallinen. Tukeutuminen johonkin tiettyyn tahoon leimasi järjestön toiminnan poliittisesti. Toisaalta tukeutuminen yhteen tahoon ei välttämättä monipuoluejärjestelmässä ja varsinkaan vähemmistöhallitusten aikana tuottanut toivottuja tuloksia. Koska oma hallinnonala oli syrjäytynyt palkkakysymysten päätöksenteosta, järjestöjen oli joka tapauksessa kyettävä seuraamaan kauempana tapahtuvaa ja asiapiiriltään laajenevaa prosessia.

Virkamiesasioiden käsittelyyn vaikutti ratkaisevasti kulloinenkin hallituskoalitio ja eduskunnan poliittiset voimasuhteet. Virkamiehistö laskettiin 1920-1930-luvuilla lähes kokonaan kolmen porvaripuolueen, kokoomuksen, edistyspuolueen ja ruotsalaisen puolueen kannattajajoukkoihin. Näiltä tahoilta suurin ymmärtämys olikin löydettävissä. Maalaisliitto suhtautui virkamiesten palkkakysymyksiin penseästi ja jopa kielteisesti. Maalaisliiton vuoden 1914 puolueohjelmassa kohta Virkamieskysymys *kuului*: “*Virkamiesten palkat ovat saatavat kansaneduskunnan määrättäväksi ja on järjestettävät niin, että korkeapalkkaisten virkamiesten palkat ovat alennettavat ja virkatehtävät järjestettävät siten, että kullakin on palkkaansa vastaavat velvollisuudet. Tarpeettomat virkamiehet ovat samalla poistettavat. Kaikki valtion varoista maksettavat eläkkeet, lakkautuspalkka ja lahjapalkkiot ovat lakkautettavat ja saatava käytäntöön vanhuus- ja sairausvakuutus.*”¹³⁴

Maalaisliiton näkemyksissä heijastui 1800-luvun virkamiesvaltion katkera perintö. Puolueessa katsottiin, että virkamiehissä oli aina liiaksi ruotsinkielisiä, “vallallaan mahtailevia tyypejä.” Maalaisliiton asenteessa näkyi myöhemminkin vastakkaisasetelma “tuottajat - kuluttajat.” Vuoden 1921 puolueohjelmassa Maalaisliitto vaati virkakoneiston yksinkertais-

¹³³ Suomen asetuskokoelma HM § 65, sekä 299/1923

¹³⁴ Mylly 1989, 110-111, myös Borg 1965, 109,

tamista, virkamiesten määrän vähentämistä ja työajan lisäämistä.¹³⁵ Puolueella oli merkitystä virkamieskysymysten käsittelyyn. Se oli poliittinen vaikuttaja, joka oli usein hallitusvastuussa tai vähemmistöhallituksen muodostaja.¹³⁶

Sosiaalidemokraattien kanta vaihteli. Yleensä puolue asettui tukemaan lähellä työväenliikettä olevia järjestöjä. Virkamiesten ja palvelusmiesten palkkaliikehännän aikana 1922 - 1923 Suomen Sosiaalidemokraatin pakinoitsija Sasu Punanen varoitteli "*Herrainko kanssa marjaan?... Teitä vedetään nenästä, kun teitä lakkoon yllytetään? Ettekö huomaa, että yllyttäjinä ovat korkeat virkamiehet? Homman takana ovat monarkistit, joiden ytimenä entiset bobrikoffilaiset.*"¹³⁷

Kommunistien suhtautuminen puolustusvoimiin sekä muuhunkin virkamiehistöön oli kielteinen, millä oli taustansa kansalaissodassa. Kommunistit esittivät sopivissa tilanteissa näkemyksiään, joiden mukaan virkamiesten palkat voitaisiin kyllä hoitaa kuntoon heti, kun valtio vähentäisi puolustusbudjettia ja lakkaisi avustamasta suojeluskuntia.¹³⁸ Suurena vaikeutena oli myös se, että virkamiesten lopultakin epäpoliittisesta palkkakysymyksestä tekemällä tehtiin poliittinen. Vaikuttimena olivat pääasiassa virkamiehille penseiden puolueiden taktiset laskelmat.¹³⁹ Kysymys eduskunnan toimivallasta virkamiesten palkkausasioissa oli ollut poliittisen väittelyn kohde jo autonomian aikana. Merkillepantavaa oli myös se, että eduskunta erityisesti 1920 - 1930-luvuilla varsin usein hylkäsi tai muutti hallituksen virkamiesasioita koskevia esityksiä. Virkamiesten palkkaukseen ja asemaan liittyneet asiat olivat osasyinä hallituskriiseihin ja jopa eduskunnan hajoittamiseen.

4.2 Kapitulantti-aliupseerin palkkaus 1918 - 1923

Alipäällystä hankittiin vakinaisten asevelvollisuuttaan suorittavien aliupseerien lisäksi sopimusteitse vuodesta 1919 alkaen tekemällä "kapitulatsionisitoumuksia." Järjestelmä poistui käytöstä puolustusvoimien vakinaistamisen jälkeen vuonna 1928. Palvelusitoumuksen tehnyttä aliupseeria kutsuttiin kapitulantti-aliupseeriksi. Sitoumus voitiin tehdä Suomen armeijassa ja laivastossa palvelleiden alipäällystöön kuuluneiden ja asevelvollisuutensa suorittaneiden miesten kanssa. Sopimukset tehtiin aluksi kahdeksi ja myöhemmin 1-3 vuodek-

¹³⁵ Mylly 1989, 115

¹³⁶ Kettunen 1976, myös Mylly, passim

¹³⁷ Suomen Sosiaalidemokraatti 9.12.1922

¹³⁸ Talvitie I 1977, 74

¹³⁹ Talvitie I 1977, 37

si kerrallaan. Palkkaus määriteltiin asetuksentasoisella sotalaitoksen vuotuisella palkkaus-säännöllä. Koska kaikki armeijan ja laivaston virat ja toimet täytettiin ainoastaan väliaikaisesti, niiden haltijat eivät olleet oikeutettuja eläkkeeseen tai lakkautuspalkkaan.¹⁴⁰Sotaministeriön käskylehden mukaan palvelussitoumus oikeutti vuonna 1918:

1. 500 mk:n kapitulatsioonirahaan, joka maksettiin joka kahden vuoden kuluttua ja 12 palvelusvuoden jälkeen kerta kaikkiaan 3.000 mk
2. vuokratukuihin niissä tapauksissa, joissa kapitulantille ei voitu järjestää asianmukaista valtion asuntoa
3. 25 %:lla korotettuihin vuokratukuihin ja kalliinajanlisäykseen
4. kaksinkertaiseen kalliinajanlisäykseen siltä ajalta, jolloin joukko-osasto majaili muualla kuin varsinaisella majoituspaikkakunnallaan.
5. jääkärikapitulantin 100 mk:n henkilökohtaiseen palkkionlisään kuukaudessa.

Kapitulantin palkkaus

Arvo	palkka	vuokra			kalliinajanlisäys			muona + vaatetus		
		I	II	III	I	II	III			
					yhteensä					
vääpeli	200,-	187,50	156,25	125,-	75,-	462,50	431,-	400,-	218,10	110,98
Varavääpeli	150,-	187,50	156,25	125,-	75,-	412,50	381,25	350,-	218,10	110,98
Kersantti	75,-	187,50	156,25	125,-	75,-	337,50	306,25	275,-	218,10	110,98
Aliupseeri	50,-	187,50	156,25	125,-	75,-	312,50	281,25	250,-	218,10	110,98
korpr	33,-	187,50	156,25	125,-	75,-	295,50	264,25	233,-	218,10	110,98

Palkkiot olivat perheelliselle maksettuja palkkiota kuukaudessa. Perheettömän palkkiot olivat n. 30 mk pienemmät. Varsinainen palkka ja kalliinajanlisä olivat kummallekin yhtä suuret. Erotus syntyi vuokratukuhassa, koska perheetön tarvitsi pienemmän asunnon. Kalliinajanlisä oli maksettava komennuksella kaksinkertaisena normaaliin verrattuna. Jääkäripäällystö-kapitulantin palkkio oli henkilökohtaisen lisän ansiosta 100 mk suurempi kuukaudessa.¹⁴¹

Palkkiot oli porrastettu kalleusryhmittäin. Helsinki ja Viipuri luettiin ensimmäiseen, Turku, Tampere, Vaasa ja Oulu toiseen ja muut paikkakunnat kolmanteen kalleusryhmään. Vuokratukuhaksi oli määritelty I kalleusryhmässä naimisissa olevalle 2.400 mk/v ja II kalleusryhmässä 2.100 mk/v. Naimattoman saama vuokratukuhaksi oli puolet näistä määristä. Perheellisää maksettiin 150 mk kultakin alle 18-vuotiaalta lapselta kuukaudessa. Kapitulantti-ali-päällystöllä oli luontaisetuna oikeus vapaaseen asuntoon valtion huoneissa lämpöineen ja

¹⁴⁰ Suomen Senaatin päätös 28.6.1918

¹⁴¹ Sotaministeriön käskylehti numero 39/1918 määräys n:o 270

valoineen, ruokaan, vaatetukseen sekä varustukseen. Mikäli valtion asuntoa ei ollut tarjota, maksettiin mainittu vuokratuotto. Vuonna 1919 kalleusluokitusta muutettiin siten, että I kalteusryhmään oli lisätty kaikki suurimmat kaupungit sekä Suomen itäiset ja pohjoiset kunnat.

Vääpeli oli myös asevelvollisuuttaan suorittavan aliupseerin arvona. Asevelvollisen vääpelin peruspalkka oli sama kuin kapitulantti-aliupseerin.

Vuoden 1920 palkkasääntö paransi hieman kapitulantti-aliupseerien palkkausta. Palkkausluokkiin sijoittelussa oli eräitä kummallisuuksia. Esimerkiksi tykistöteknillisen koulun montttöörin vuosipalkka oli 12.600 mk, sotilasapteekin rengin palkka 8.400 mk, kengitysseppänä toimivan kapitulanttivääpelin 5.400 mk ja tavallisen vääpelin 5.100 mk vuodessa.¹⁴²Selitys on ilmeisesti osin löydettävissä luontoisetujen määrästä, mutta palkkaukset kuvastivat joka tapauksessa arvostuksia.

Vuodesta 1921 ryhdyttiin maksamaan lentokoneenohjaajalle ja tähystäjälle pohjapalkkauksen lisäksi lentolisää. Lentolisä jakautui vakinaiseen, ylimääräiseen ja opettajalisään. Vakainainen lentolisä oli 600 mk kuukaudessa. Se maksettiin lentokoneenohjaajalle ensimmäisen yksinlennon jälkeen. Tähystäjän lentolisä maksettiin teoreettisen oppikurssin jälkeen ensimmäisen tähystystehtävän tultua suoritetuksi. Ylimääräinen lentolisä 250 mk/kk maksettiin vakinaisen lentolisän ohella niille koulutetuille ohjaajille ja tähystäjille, jotka olivat kuukauden aikana lentäneet vähintään touko-lokakuussa kahdeksan tuntia ja muina vuodenaikoina vähintään viisi tuntia. Opettajalisäänä maksettiin lento-opettajalle jokaiselta oppilaan kanssa suoritettua lentotuntia 40 mk sekä lisäksi kustakin koulutetusta oppilaasta, joka oli suorittanut ensimmäisen kokeensa kertakaikkiaan 100 mk.

Lento- ja kipinälennätinkonepajoissa työskentelevät montttöörit, niin hyvin kapitulantit kuin asevelvolliset, saivat erityistä lisäpalkkiota korkeintaan 300 mk/kk sotaministeriön vahvistamien perusteiden mukaan. Sellaiselle alipäällystön kuuluvalle, joka oli palvellut entisessä Suomen sotaväessä tai jääkärinä maksettiin 100 mk:n ylimääräinen palkkio kuukaudessa. Upseerien, siviilihenkilöstön tai kapitulantti-alipäällystön siirtyessä (ns. pakko-siirto) joukko-osastosta toiseen ja vakinaisen asuinpaikkakunnan muututtua maksettiin muuttokustannusten korvausta.¹⁴³

¹⁴² Suokas 1979, 187

¹⁴³ Suomen Asetuskokoelma N:o 114/1921

Sotalaitoksen palkkaussääntöön vuodelle 1922 oli tehty vain vuokratilanteen 600 mk:n korotus.¹⁴⁴

4.3 Ensimmäinen palkkauslaki - palkkausten järjestelyt vv. 1923 - 1924

Palkkauskysymysten hoito muuttui 1920-luvun alussa monella tavalla. Ensinnäkin maan talous oli yleismaailmallisen tilanteen seurauksena ajautunut vaikeuksiin. Valtion virkamiesten ja palvelusmiesten palkkakysymysten päätöksentekojärjestelmä muuttui eduskuntatapainotteiseksi. Hallitusmuoto edellytti palkkausten perusteiden määrittämistä lailla entisten hallinnonalakohtaisten menosääntöjen sijasta. Itsenäistyneen valtion hallinnon mittavat kehittämistarpeet nielivät varoja. Puolustuslaitoksen ja ulkoasiainhallinnon järjestäminen sekä useiden muiden hallinnonalojen välttämätön laajentaminen aiheuttivat suuria kustannuksia kansantaloudelle. Inflaatio lisäsi osaltaan valtion nimellisiä menoja.

Voimistuneet virkamiesjärjestöt puolestaan vaativat voimakkeina uhaten inflaation syömien palkkojen tasokorotuksia. Elintarvikehuolto oli ajautunut v. 1918 kestävämpään tilanteeseen, josta selvittiin vain ulkomaisen avun turvin. Elintarvikkeet ja vuokrat oli säännöstelty, mutta järjestelmä ei kyennyt estämään mustan pörssin kauppaa. Säännöstelyä purettiin sitä mukaa, kun tilanne parani. Viljan säännöstely päättyi alkuvuodesta 1921. Vuokrasäännöstely lopetettiin vuonna 1922, mutta rajavuokrat säilytettiin useimmissa kaupungeissa vuoden 1924 lopulle.

Rahan arvon heikkeneminen ei koskettanut vain Suomea, mutta Suomen markan arvo laski jyrkemmin kuin monien muiden maiden valuutat. Ratkaisun markan arvoon toi kansainvälinen suhdannemuutos vuoden 1920 aikana. Hintojen nousu pysähtyi vuonna 1921. Kasvavien menojen kattamiseksi oli jouduttu uudistamaan verotusta. Progressiivinen tulovero säädettiin vuonna 1920. Jyrkkää progressiota jouduttiin alentamaan seuraavina vuosina, mutta sen jälkeenkin tulovero koski lähes kaikkia työssä olleita. Välittömien verojen osuus valtion tuloista nousi vuoden 1913 5 %:sta 23 %:iin vuonna 1924.¹⁴⁵

Virkamiesten palkkakysymys oli kärjistynyt vuonna 1920-luvun alussa. Vuosina 1914 - 1921 vallinneen inflaatiokierteen aikana virkamiehistön reaaliensiot olivat pudonneet jyrkästi. Suhteellisesti suurin lasku oli ollut ylimmillä ryhmillä. Ylimpien virkamiesryhmien reaali-palkoista oli jäljellä vuonna 1922 verrattuna vuoteen 1914 vain n. 40 %, keskiryh-

¹⁴⁴ Suomen Asetuskokoelma N:o 10/1922

¹⁴⁵ Suomen taloushistoria 2 1982, 175 - 180

mällä n. 52 %, väliryhmällä 71 % ja alimmilla n. 84 %.¹⁴⁶ Presidentti K. J. Ståhlberg lausui-
kin valtiopäivien avajaisissa syyskuussa 1922: *“Eduskunnassa otettaneekin vakavasti har-
kittavaksi, eikä ole pidettävä tarpeen vaatimana ja ajanoloon myöskin taloudellisesti edul-
lisempänä tyydyttävässä asemassa oleva kelvollinen virkamiehistö, joka voi täyttää sille
asetettavat vaatimukset kykyyn, työtehoon, tunnollisuuteen ja valtion etujen harrastukseen
nähdessä.”*¹⁴⁷

Virkamiesjärjestöjen ensisijaisena tavoitteena oli reaaliensioiden saaminen inflaatiokautta
edeltäneelle tasolle. Järjestöt olivat turhaan yrittäneet vaikuttaa uutta palkkauslakia valmis-
telleeseen komiteaan. Komitean työn pohjalta tehty hallituksen esitys oli niin puutteellinen,
että eduskunta hylkäsi sen. Sen mielestä mm. luokittelu oli viety liian pitkälle.¹⁴⁸ Lakiesi-
tykseen sisältyi 76 palkkausluokkaa, joista ylimmässä palkka olisi ollut 76.000 mk ja alim-
massa 300 mk.¹⁴⁹ Virkamiespalkkauksen kokonaisjärjestely tuli uudelleen hallituksen aset-
tamien komiteoiden valmisteltavaksi. Vuodelle 1923 jatkettiin tilapäisesti kalliinajan jär-
jestelmää. Virkamiesten palkkakysymys oli eräänä tekijänä kokoomuksen ja maalaisliiton
hallitusneuvottelujen kariutumiseen syksyllä 1922, jonka jälkeen Kyösti Kallio muodosti
maalaisliiton johtaman hallituksen. Tilanne kärjistyi niin pahoin, että eräät virkamiesjärjes-
töt uhkasivat joukkoirtisanoutumisella. Liikehdintä oli alkanut ylemmän virkamiehistön
keskuudessa, mutta se sai kannatusta myös alemman virkamiehistön ja palvelusmiesten
keskuudessa.¹⁵⁰

Eduskunta hyväksyi palkkaratkaisun lisäten vuoden 1924 määrärahaa siten, että käytettä-
vissä oli virkamiespalkkausten korjaamiseen yhteensä 90 mmk. Suunnitellusta joukkoirti-
sanoutumisesta luovuttiin.¹⁵¹ Ratkaisun mukaan määräraha oli jaettava siten, että vuoden
1923 palkat olisivat alimmissa palkkaluokissa 11.5-kertaiset ja ylimmissä 7-kertaiset ver-
rattuna vuoden 1914 palkkoihin.¹⁵² Maan hallituksen syyskuussa 1923 eduskunnalle anta-
maan uuteen lakiesitykseen sisältyi valtion virkojen ja toimien palkkauksen kokonaisuudis-
tus. Lailla määrättiin 30 palkkausluokalle markkamäärät. Virat ja toimet sijoitettiin ase-
tuksella palkkausluokkiin. Sijoittelu perustui hallinnonalojen valmistelukomitealle teke-

¹⁴⁶ Luoma 1962 I, 60 - 61 taulukko 6

ylimpään ryhmään kuuluivat oikeuskansleri, professorit, eversti jne,
keskiryhmään hallitussihteeri, tullitarkastaja, kapteeni (puolustuslaitos),
väliryhmään tullipäällysmies, veturinkuljettaja, vääpeli jne ja
alimpaan kanslisti, nuorempi konstaapeli, nuorempi vartija jne.

¹⁴⁷ Valtiopäivien pöytäkirjat 1922, 22

¹⁴⁸ Komiteanmietintö B.1939:1, 3

¹⁴⁹ Lakiesityksen mukainen palkka-asteikko sisälsi myös sivutoimista maksettavat palkkiot

¹⁵⁰ Talvitie I 1977, 53

¹⁵¹ Talvitie I 1977, 55

¹⁵² Kettunen 1976, 170

miin luokitteluesityksiin. Aikaisemmin palkka tai palkkio oli sidottu tiettyyn virkaan ja kullakin hallinnonalalla oli oma menosääntönsä. Viroista maksettavien palkkausten vertailtavuus oli ollut ongelmallista.

Uudessa järjestelmässä kyettiin vertailemaan eri viroista maksettavaa palkkaa tavoitteena yhdenvertaisuuden saavuttaminen valtionhallinnossa. Palkkauslakiin oli otettu virkojen peruspalkkojen lisäksi määräykset perhelisästä, ikälisästä ja sairausajan palkasta. Aikaisemmat määrävuosikorotukset muutettiin ikälisiksi. Ikälisää suoritettiin 15 - 30 palkkausluokissa (28500-10000) 4, 8, 12 ja 16 vuoden palveluksen perusteella kerrallaan 4 % peruspalkasta eli yhteensä 16 % sekä palkkausluokissa 1-14 (100000-30000) samoin 5, 10 ja 15 vuoden jälkeen yhteensä 12 %. Kymmenennestä palkkausluokasta alaspäin perhelisää maksettiin 1.200 mk vuodessa kultakin elätettävältä alle 16-vuotiaalta lapselta, milloin perheessä oli lapsia enemmän kuin yksi.¹⁵³ Perhelisää oli maksettu aikaisemmin ensimmäisestä lapsesta lähtien 150 mk kuukaudessa yläikärajän ollessa 18 vuotta.

Laskelmien mukaan tämä vuoden 1924 alusta voimaan tullut järjestely yhdessä vuotta aikaisemmin myönnettyjen kalliinajanlisien kanssa toivat virkamiesten ylimmälle ja keskiryhmälle n. 40 %:n palkankorotuksen. Väli ryhmän saama korotus oli n. 20 % ja alimman ryhmän alle 20 %.¹⁵⁴ Määräraha oli osoittautunut riittämättömäksi, jotta se olisi voitu jakaa eduskunnan päättämällä tavalla. Ylempiin virkoihin kohdistettiin tässä tilanteessa muita suurempia tarkistuksia. Linjaa voitiin kyllä perustella reaali palkkojen erilaisella kehityksellä vuodesta 1914, mutta eduskunnan lausuman mukainen se ei ollut. Valtion "palkkahaitari" oli venynyt. Virkapalkat oli sidottu v. 1923 lailla elinkustannusindeksiin. Sillä tavoiteltiin ns. liukuvaa palkkausjärjestelmää, jonka arvioitiin helpottavan virkamiesten palkkojen järjestelyä.¹⁵⁵ Indeksiin sidotun palkkaus olisi turvannut virkapalkkojen ostovoiman säilymisen elinkustannusten noustessa. Indeksi-sidonnaisuudesta kuitenkin luovuttiin jo vuonna 1925 Suomen siirtyessä kultakantaan.¹⁵⁶

Puolustusvoimien henkilöstön kannalta hallituksen esitys oli kauttaaltaan huono. Hallitus oli tehnyt puolustusvoimiin muita hallinnonaloja mittavampia määrärahasupistuksia. Puolustusministeri piti hallituksen toimintaa käsittämättömänä ja totesi armeijan kapitulanttien palkkauksellisen tilanteen herättävän kiusallista huomiota jo ulkomaillakin. Ulkomaisessa

¹⁵³ Suomen Asetuskokoelma n:o 299/1923

¹⁵⁴ Luoma I 1962, 60-61

¹⁵⁵ Rytkölä 1948, 50-51

¹⁵⁶ Komiteamietintö B. 1939:1, 5

lehdistössä oli esitetty epäileviä arvioita Suomen armeijan kuntoisuudesta ja rekrytoitavan aineksen laadusta tarjottavien palkkaetujen ollessa kehnot.

Puolustusministerin muistiossa vuoden 1923 lopulla (ilmeisesti eduskunnalle) todettiin, että hallitus oli supistanut puolustusvoimille vuodelle 1924 esitettyä palkkausmäärärahaa komitean suunnittelema olennaisesti enemmän ja että supistukset kohdistuivat miltei kaikkien palkkausluokkien virkamiehiin. Tämä tarkoitti sitä, että puolustusvoimien virat jouduttiin sijoittamaan pienempipalkkaiseen palkkausluokkiin kuin alunperin oli aiottu. Niinkään todettiin, että *“mikäli esitetyt supistukset eivät olleet tarkoitettu aivan tilapäisiksi, täytyi puolustusvoimien henkilöstön toiminnan arvioinnin hallituksessa perustua aivan toisiin lähtökotiin kuin asiaa valmistelleessa komiteassa.”*

Kadettikoulusta oli valmistunut 1920 - 1923 208 upseeria poistuman ollessa vastaavana aikana 435 upseeria. Suurimmassa osassa eron syinä olivat taloudelliset seikat. Upseerinviroista oli täyttämättä n. 400 ja reservinupseerit hoitivat n. 10 % vakinaisen armeijan upseeritoimista. Kapitulanttialipäällystön määrävahvuudesta oli vain 69 % täytetty. Mikäli haluttiin estää edelleen vähentyminen, oli välttämätöntä korottaa suuremmassa määrin kapitulanttialipäällystön palkkoja kuin mitä hallituksen esitys sisälsi. Samoin todettiin, että Ruotsin armeijassa väepelien ja kersanttien palkat olivat 300 - 1.000 kruunua korkeammat kuin alimpien upseerin virkojen. Edelleen tuotiin esille, että kapitulanteista 1/3 oli perheellisiä ja vain 1/6:lle oli tarjota valtion asunto. Suurimman osan oli hankittava asunto vapailta vuokramarkkinoilta. Esitettyihin palkkoihin sisältyvällä vuokratrahalla 1.500 - 3.000 mk oli asunto vain aniharvoin saatavissa. Kun lisäksi kapitulanttien tuli asua varuskunnan lähistöllä, oli tullut yleiseksi, että yhteen huoneeseen, joka ei edes puolustusministerin muistion mukaan *“ansaitse asuttavan huoneen nimeä, asetetaan asumaan 4 - 6 kapitulanttia. Millainen kapitulanttialipäällystö tällaisissa oloissa kehittyä ja missä mielentilassa naimisissa oleva aliupseeri, joka ei usein todellakaan tiedä, millä keinoin hän saisi perheelleen hankituksi välttämättömimmän ruuan ja vaatetuksen, suorittaa palvelustaan asevelvollisten kouluttajana ja heidän seurapiiriinsä kuuluvana lähimpänä kasvattajana, ei kaipaa selitystä.”*¹⁵⁷

Puolustusrevisionin sotilasjaoston lausunnossa vuodelta 1924 upseerien ja kapitulanttialipäällystön palkkoista todettiin, että vaikka vuoden 1924 palkkausasetus korjasi jossakin määrin korkeimpien upseereiden ja kapitulanttialipäällystön palkkoja ongelman muodosti

¹⁵⁷ Puolustusministerin päiväamäätön muistio vuodelta 1923 otsikolla Puolustuslaitoksen henkilökunnan palkkaus ,

edelleen upseerien ja alipäällystön jatkuva väheneminen, mikä oli jo kehittynyt niin pitkälle, "ettei armeijaa voida katsoa puolustuskuntoiseksi." Jaosto totesi olevan pakko luottaa siihen, että *"löytyy riittävä määrä etevä henkilöitä, jotka asian vuoksi asettavat kykynsä ja voimansa puolustuslaitoksen käytettäväksi. Välttämättömänä edellytyksenä on kuitenkin, että valtio maksaa heille sellaisen palkan, että he sillä hyvin voivat tulla toimeen, siis että he voivat antautua työlleen tarvitsematta elää taloudellisten huolten painostamana."* Kapitulanttien palkkoja määrätessä tuli revisionin mielestä ottaa huomioon ennenkaikkea

- että ko. henkilöiden ylenemismahdollisuudet olivat hyvin rajoitetut
- että palvelus sotaväessä rasittaa ruumiillisesti enemmän kuin muissa valtion toimissa, joten sotilashenkilö (etenkin rintama-aliupseeri) yleensä paljon aikaisemmin saavuttaa iän, jossa ei enää pysty suorittamaan palvelusta. Jaosto katsoi, että korkeimmassa aliupseeriarvossa olevien vääpeliä palkat voitaisiin määrätä suunnilleen samaan tasoon tai vähän korkeammaksi kuin vielä "oppilasiässä" olevien nuorien vänrikkien palkat.¹⁵⁸

Puolustusvoimien piirissä toimi ammattijärjestöistä tässä vaiheessa vain Suomen Upseeriliitto. Liitto lähetti Sotaministerille 20.9.1923 kirjeen, jossa se toi esille erityisesti nuorten upseerien huonon taloudellisen tilanteen. Vänrikin palkka Helsingissä oli 1.050 mk kuukaudessa. Liiton laskelmien mukaan pelkät ohjesäännön mukaiset varusteet, vuokra ja ruoka veivät enemmän kuin kuukausipalkka oli. Velkaantuminen oli huolestuttavan yleistä. Nuoret upseerit odottivat vain sitoumusten päättymistä, jonka jälkeen parhaat lähtivät muualle töihin. Korostettiinpa sitäkin seikkaa, että vain rikkailla olisi varaa jäädä puolustusvoimien palvelukseen. Kiireellisimpinä keinoina esitettiin 13. kuukauden palkkaa ja ilmaisten halkojen saantia valtiolta. Pitemmän ajan tavoitteina oli asunnon, lämmön, valon ja vaatetuksen saaminen luontaisena.¹⁵⁹

Suomen Upseeriliiton 16.10.1923 puolustusministerille lähettämässä asiakirjassa tuotiin esille vertailu suunnitteilla olevan palkkausluokittelun ja vuoden 1902 palkkaussäännön välillä. Yhtä suurta 5.000 mk:n palkkaa kapteenin kanssa v. 1902 oli saanut mm. postin ylireviisori tai lääninkamreeri. Suunnitteilla olevan palkkausluokittelun mukaan kapteeni saisi 39.000 mk vuodessa, kun taas ylireviisorin ja lääninkamreerin palkat tulisivat olemaan 48.000 mk. Vastaavia eroja oli muissakin viroissa puolustusvoimien palkan jäädessä aina pienemmäksi.¹⁶⁰

¹⁵⁸Puolustusrevisionin sotilasjaoston lausunto 1924

¹⁵⁹ Suomen Upseeriliiton kirje 20.9.1923

¹⁶⁰ Suomen Upseeriliiton kirje 16.10.1923

Sotaministeriön edustaja everstiluutnantti Sarlin totesi Suomen Upseeriliiton yleiskokouksessa 14.10.1923 mm. *“alipäällystö, jonka tulisi oikeastaan saada asunnot valtiolta palkan lisäksi luontaisena, on huonossa asemassa. On tapahtunut, että naimisissa oleva vääpeli saa asua 13 kuutiometrin lattiapintaisessa huoneessa, joka oli aliupseerirakennuksen ruokasäiliö. Toinen asuu saunan pukuhuoneessa.”*¹⁶¹ Kapitulantti-aliupseerin palkkaus ei ollut riittänyt parempaan.

Puolustuslaitoksen hallintokulttuuriin näytti kuuluneen se, ettei kirjallisiinkaan esityksiin vastattu. Järjestöjen pöytäkirjoista ja toimintakertomuksista voi todeta järjestöjen aika ajoin perännen esitystensä kohtaloa. Tämän vaiheen parannusesitykset jäivät kylläkin puolustuslaitoksen epäselvän aseman ja alkavan lamakauden jalkoihin. Vaikka eduskuntakäsittelyssä määrärahoja korotettiin 20 miljoonalla markalla, kapitulantti-aliupseerien palkkoihin ei sillä ollut merkitystä. Perhelisiin tehtyjen huononnusten väitettiin lukuisissa tapauksissa päinvastoin vaikuttaneen niin, että käteenjäävä palkka laski. Ikälisien vaikutusta oli painotettu asteikon alempiin palkkausluokkiin, joihin kapitulantti-aliupseerit sijoituivat. Se ei kuitenkaan kompensoinut perhelisien muutoksia. Muuttunut verotus vaikutti lisäksi vähentävästi käytettävissä olevan tulon määrään.

Vuosien 1923 ja 1924 palkkausjärjestelyt olivat palkkaustason kannalta avainasemassa vuosikymmeniksi eteenpäin. Palkkauksen kokonaisjärjestelmä uudistettiin ja samalla virat *“naulattiin”* palkkausluokkiin, joista niiden nostaminen oli työlästä ja aikaavievää. Luokitus muodosti valtion virkojen arvohierarkian, jonka muuttaminen yhden hallinnonalan kohdalla helposti olisi johtanut laajoihin heijastusvaikutuksiin.

Puolustusvoimien palkkataso jäi kokonaisuudessaan jokseenkin vaatimattomalle tasolle verrattuna muihin hallinnonaloihin nähden. Tähän oli mielestäni useita syitä. Ensinnäkin puolustusvoimat toimi väliaikaissäännösten varassa. Päällystö ja alipäällystö oli palkattu määräaikaissopimuksin. Organisaatio ja vakinaistaminen olivat vasta suunnitteilla. Koulutuksen järjestelyt olivat kesken ja palveluksessa olevien koulutustaso oli kirjava. Puolustusvoimien johdon sisäiset ristiriidat vaikuttivat laitoksen kykyyn esiintyä uuden tilanteen vaatimassa työnantajaroolissa. Monilla muilla hallinnonaloilla olivat jo vakiintuneet käytännöt työnantajatehtäviin. Esimerkkinä voi mainita vaikkapa valtionrautatiet. Upseerien ja kapitulantti-aliupseerien sijoittaminen palkkausluokkiin tehtiin lähinnä entisen sisäisen hierarkian mukaan. Vertailu muihin virkamiesryhmiin jäi ilmeisen puutteelliseksi. Am-

¹⁶¹ Asiakirja diarioimatta Suomen Upseeriliiton arkistossa (järjestämätön)

matillisen järjestäytymisen oli vasta aluillaan, joten painostustoimintaan ei ollut mahdollisuuksia..

Puolustuslaitoksen toimintaa häiritsi merkittävästi tsaarinupseerien ja jääkäriupseerien välinen kriisi joka oli pahimmillaan 1924 - 1926. Kyse oli valtataistelusta korkeimpien johtopaikkojen miehittämisestä. Tilanne kulminoitui jääkäriupseerien uhkaukseen joukkoirtisanoutua. Ajatuksesta tosin heti kohta luovuttiin, mutta se oli näkyvä osoitus kärjistyneistä suhteista. Puolustuslaitoksen tilanne politisoitui. Maalaisliiton lehdissä vaadittiin puolustuslaitoksen puhdistamista "ryssäläis-ruotsalaisista" tsaarinupseereista. Maalaisliitto esitti armeijan johtotehtävien perusteellista uudelleen jakamista. Vasta sen jälkeen katsottiin olevan mahdollista keskustella vakavasti puolustuslaitoksen kehittämisestä ja määrärahoista. Määrärahoilla oli ratkaiseva merkitys puolustuslaitoksen virkojen ja toimien palkkausluokkiin sijoittamisessa. Maalaisliitto painosti Kokoomuspuoluetta, joka oli tässä kysymyksessä kahtiajakautunut. Maalaisliitossa oli myös maltillisia tahoja, jotka pelkäsivät tilanteen vaarantavan puolustuslaitoksen toimintakyvyn. Edistyspuolue pyrki hillitsemään jääkäriupseereita ja asettui tukemaan Sotaväen päällikkö Wilkamaa, joka kuului vanhaan upseerikaartiin.¹⁶²

Puolustusvoimien kehittämisestä vallitsi ylipäätään epäselvyyttä. Sosiaalidemokraatit halusivat pitää puolustusmäärärahat mahdollisimman pieninä. Maalaisliitossa oli halukkuutta Sveitsin mallin mukaiseen miliisijärjestelmään, jossa varsinainen asepalvelus olisi ollut vain muutaman kuukauden mittainen. Maan poliittisen johdon asenteet näkyivät hallituksen päätöksessä supistaa erityisesti puolustusvoimien määrärahoja.¹⁶³

Aliupseerien toimien pääosa oli 1920 - 1930-luvuilla kersantin ja väepelin toimia. Varsinaisesta virkaurasta ja sitä kautta saatavasta paremmasta palkkaustasosta ei kanta-aliupseerien kohdalla juuri voinut puhua.

Puolustuslaitoksen vuoden 1924 palkkaussäännön virkojen sijoittelua:

I	palkkausluokka	100.000 mk/v sotaväen päällikkö	
II		87.000	kenraaliluutnantti
III		81.000	kenraalimajuri
IV		75.000	eversti ylempi palkkausluokka (yp)

¹⁶² Mylly 1989, 248-250

¹⁶³ Jussila ym. 1995, 132

V	69.000	eversti alempi palkkausluokka (ap)
VI	63.000	everstiluutnantti yp
VII	57.000	everstiluutnantti ap
VIII	52.500	majuri yp
IX	48.000	majuri ap
X	43.500	kapteeni yp
XI	39.000	kapteeni ap
XIII	33.000	luutnantti yp
XVI	27.000	luutnantti ap
XVIII	24.000	asemestari yp
XX	21.000	vänrikki kornetti aliluutnantti asemestari ap erikoismestari yp
XXI	19.500	erikoismestari ap
XXIII	16.800	kapitulanttiväpeli kapitulanttipursumies
XXV	14.400	kapitulanttikersanti
XXVII	12.600	kapitulanttialikersanti
XXIX	10.800	soittajakorpraali

Alimpaan XXX palkkausluokkaan, jossa palkka oli 10.000 mk kuului värvätty miehistö.

Kapitulanttialipäällystään kuuluvalle sekä soittajakorpraalille, joka sitoutui palvelukseen yhdeksi vuodeksi, maksettiin sopimusrahana kertakaikkiaan 125 mk, sitoutuessaan kahdeksi vuodeksi 250 mk ja kolmeksi vuodeksi 375 mk. Palveltuaan sitoumusajan loppuun suoritetaan hänelle sopimusrahana yhtä suuri määrä palveluksen päätyttyä kuin sen alkaessa. Palkkaus sisälsi aikaisemmin luontaisetuina saadut etuudet, kuten ruuan, asunnon ja vaatetuksen. Kapitulanttialipäällystään kuuluvalle perheelliselle henkilölle annettiin vuokra-apuna 100 mk kuukaudessa. Vuonna 1923 vuokra-apu perheelliselle I kalleusryhmässä oli ollut 3.000 mk vuodessa. Jääkärikapitulanti sai ylimääräisenä palkkiona muiden palkkausetujen lisäksi niinikään 100 mk kuukaudessa.

Kapitulanttialipäällystään kuuluva henkilö, jolla oli määrätty teknillinen taito, sai erityistä lisäpalkkiota enintään 300 mk kuukaudessa puolustusministeriön erikseen antamien määrä-

ysten mukaan. Palveluksen tuli tapahtua teknillisessä aselajissa (ilmailuvoimissa, radiopataljoonassa, kenttälennätinpataljoonassa, rautatiepataljoonassa, hyökkäysvaunupataljoonassa, rannikkotykistössä tai laivastossa). Laivastossa palveleva kapitulanttialipäällystö sai kuusi markkaa laivapalvelupäivältä. Lentolisistä muuttui vain opettajalisä. Vuodesta 1924 maksettiin 400 mk kerta kaikkiaan jokaisesta ohjaajaoppilaasta, joka oli suorittanut vaadittavat näytteet.

Virantoimituksesta toisella paikkakunnalla maksettiin matkakustannusten korvausta ja päivärahaa. Upseerin ja virkamiehen päiväraha oli kahdeksan markkaa ja kapitulanttialiupeeerin kaksi markkaa viisikymmentä penniä päivältä. Sama koski myös opiskelun vuoksi tapahtuvaa oleskelua vieraalla paikkakunnalla. Puolustusvoimien virkamies oli siirtovelvollinen. Siirtyessään toiselle sijoituspaikkakunnalle upseerille, virkamiehelle tai kapitulanttialiupeeerille maksettiin muuttokorvausta matkustusluokasta riippuen 200 - 1.000 mk:aan. Kapitulanttialiupeeerilta perittiin 1.500 mk vuodessa korvauksena valtiolta saamastaan vaatetuksesta. Kapitulanttialikersantille, joka ei ollut aikaisemmin palvellut kapitulanttialiupeeerina, annettiin kahden kuukauden ajalta samat luontaisedut kuin asevelvollisille sekä päivärahaa 13,50 mk palveluspäivältä. Mikäli hän sen jälkeen jäi palvelukseen, maksettiin palkka normaalisti.¹⁶⁴

4.4 Vuosien 1928 - 1929 palkkakriisi

Suomessa vuosina 1925 - 1928 vallinnut noususuhdanne oli kääntynyt laskuun. Vuonna 1927 suhdanteet ylikuumenivat, mikä näkyi ensin sahateollisuudessa ja rakennusalalla. Spekulaatiivinen toimeliaisuus oli aiheuttanut kasvavaa tuontipainetta, jota lisäsi maataloutta kohdannut kato kesällä 1928. Vientihinnat laskivat ja työttömyys alkoi kasvaa vuoden 1929 alussa. Yleismaailmallinen lama oli leviämässä Suomeen.¹⁶⁵

Alempia virkamiehiä edustavat järjestöt olivat vaatineet vuoden 1923 palkkausjärjestelyn jälkeen virkapalkkaerojen kaventamista. Vuoden 1923 järjestely oli tehty aikana, jolloin rahanarvo eikä hintataso olleet vakiintuneet. Hinnat ja vuokrat kohosivat palkkojen ollessa vuoden 1923 lailla vakautetut.¹⁶⁶ Vuoden 1914 reaali-palkkatasoon syntynyttä kuilua ei ollut onnistuttu korjaamaan. Virkamiesjärjestöt esittivät alkuvuodesta 1928 valtioneuvostolle virkamiesten palkkojen heikentyneen siinä määrin, etteivät ne "riittäneet tyydyttämään edes välttämättömiä elämän vaatimuksia." Erityisesti korostettiin vuokrien ja verojen nous-

¹⁶⁴ Suomen Asetuskokoelma n:o 60/1924

¹⁶⁵ Suomen taloushistoria 2 1982, 186-187

¹⁶⁶ Komiteanmietintö B. 1939:1, 5

seen. Esityksenä oli 25 %:n korotus aina ylimpiä palkkausluokkia myöten ja että ikälisät olisivat vähintään 40 % peruspalkoista.¹⁶⁷

Taloudellinen tilanne oli epäotollinen virkamiesten mittavien vaatimusten toteuttamiseksi. Kuitenkin vuoden 1927 tulo- ja menoarvioon sisällytettiin 38 miljoonaa markkaa, josta eduskunnan päätöksen mukaan puolet oli käytettävä niiden viran ja toimen haltijain palkkausten korottamiseksi, joiden palkat olivat enintään 24.000 mk ja 2 mmk niille, joiden peruspalkka oli enintään 28.500 mk. Loput käytettiin yksityiskohtaisen luettelon mukaan virkojen palkkausluokkasijoitteluun.¹⁶⁸

Palkkaliikehdintä jatkui. Virkamiesjärjestöt tiivistivät yhteistyötään muodostamalla Virkamiesjärjestöjen valtuuskunnan.¹⁶⁹ Suomen Upseeriliitto kiinnitti puolustusministerille 9.6.1928 lähettämässään kirjelmässä huomiota upseerin huonon palkan aiheuttamaan velkaantumisongelmaan. Kadettikoulun pääsyvaatimuksia oli jo jouduttu alentamaan, koska hakijoita ei ollut riittävästi. Esitykseen sisältyi vänrikin, luutnantin, kapteenin ja everstiluutnantin palkkauksen korottaminen. Niinikään esitettiin 5.000 mk:n virkapukuavustusta upseereille.¹⁷⁰ Syinä kadettikoulun vähäiseen hakijamäärään olivat ilmeisesti juuri taloudelliset tekijät, koska puolustuslaitoksen henkilöstön asema oli muutoin muuttumassa turvattummaksi vuonna 1928 tapahtuneen puolustusvoimien vakinaistamisen ansiosta. Suomen Aliupseeriliiton perustaminen oli tässä vaiheessa vilkkaan keskustelun kohteena aliupseerien keskuudessa. Järjestäytymisen voi päätellä saaneen vauhtia palkkaliikehdinnästä.

Hallitus teki helmikuussa 1929 virkamiesten yhteisrintaman Virkamiesjärjestöjen valtuuskunnan vaatimuksesta parikin esitystä virkamiespalkoista eduskunnalle, joista ensimmäinen olisi merkittävästi parantanut palkkaustasoa. Eduskunta hylkäsi esityksen toteamalla, ettei ajankohta ollut sovelias virkamiesten palkkauksen yleiselle järjestelylle. Ainoastaan pienehkö 10 mmk:n ns. tasoituserä hyväksyttiin. Syksyllä 1929 hallitus katsoi vielä kohtuulliseksi esittää tarkistusta kauan palvelleiden ikälisiin sekä esittää myönnettäväksi vuokra-avustusta sinne, missä vuokrataso oli eniten noussut. Vuokra-avustusta olisi myönnetty vain perheellisille, joita oli n. 65 % kaikista peruspalkkaa saavista. Eduskuntakäsittelyssä valtiovarainvaliokunta esitti hallituksen esityksen hyväksymistä. Eduskunta hylkäsi

¹⁶⁷ Talvitie I 1977, 76

¹⁶⁸ Komiteamietintö B.1939:1, 5-6

¹⁶⁹ Virkamiesjärjestöjen valtuuskuntaan kuuluivat Suomen Virkamiesjärjestöjen Keskusliitto, VR Keskusliitto, Poliisiyhdistysten Keskusliitto, Svenska Kamratförbund sekä veturimiesjärjestöt.

¹⁷⁰ Suomen Upseeriliiton diarioimaton kirje puolustusministerille 9.6.1928

kuitenkin esityksen ja siten vain mainittu 10 mmk tuli hyväksytyksi. Tämän jälkeen alkanut pulakausi esti kaikki yleiset palkkausten korotukset aina vuoteen 1937.¹⁷¹

4.5 Virkamiespalkat - 1920-luvun lopun poliittinen ongelma

Virkamiespalkka-asiasta tuli poliittinen kysymys ja eräs vuoden 1929 eduskuntavaalien keskeisistä teemoista. Virkamiehet olivat ryhtyneet vaatimaan korotuksia palkkoihinsa aikana, jolloin maata koetteli taloudellinen kriisi ja sisäpoliittiset vastakohtaisuudet. Ongelmia ei ollut vain kansalaissodan voittaneiden ja hävinneiden välillä. Kommunistien pyrkiessä valtaamaan Suomen Sosiaalidemokraattisen puolueen porvareilla oli omat parlamentaarisen yhteistyön ongelmansa. Aitosuomalaisuutta edustava maalaisliitto, hyökkäsi 1920-luvulla jyrkästi erityisesti ruotsalaista yläluokkaa vastaan. Ruotsalainen Kansanpuolue liittyi taktiseen yhteistyöhön sosiaalidemokraattien kanssa. Maalaisliitto oli tunnetusti sitä mieltä, että virkamiehet olivat eristäytyneet kansasta. Virkamiesmentaliteetin katsottiin olevan ruotsalaista perua ja Suomen kansalle vierasta.

Merkittävänä tekijänä lienee ollut maanviljelijöitä kohdannut kato ja sen maataloudelle tuottamat taloudelliset ongelmat. Maalaisliiton ajattelussa näkyi edelleen selkeästi tuottajat-kuluttajat-vastakohtaisuus. Vasemmisto vastusti myös virkamiesten edustamaa virkavaltaisuutta asettuen jyrkkään vastarintaan erityisesti ylemmän virkamiehistön palkkojen korotuksiin. Sosiaalidemokraatit olivat huolestuneita korkeasta työttömyydestä ja katsoivat, ettei ollut aika virkamiespalkkojen tarkistuksille. Poliittinen ilmapiiri oli ladattu täyteen jännitteitä. Hallitukset olivat lyhytikäisiä ja voimattomia. Relanderin ajan hallituksilla oli tapana kaatua ennen joulua presidentin sanoin “syysmyrskyihin”.¹⁷²

Hallituksen virkamiespalkkoja koskevat esitykset saivat penseän vastaanoton jopa virkamiesystävällisissäkin ryhmissä Kokoomuksessa ja Kansanpuolueessa. Hallituksen ja eduskunnan yhteistyö rakoili eikä parlamentaarisesta yhteistyöstä voinut puhua. Puoluepoliittinen taktikointi tuli näkyviin mm. sosiaalidemokraattien suhtautumisessa. Maalaisliiton ja kommunistien agitaatiota pelätessään puolue joutui hylkäämään palkkaratkaisun, vaikka virkamiesten yhteisrintamassa oli työväenliikettä lähellä olevia palvelusmiesten järjestöjä. Hallituskriisi johti eduskunnan hajoittamiseen ja vaaleihin heinäkuussa 1929. Vaaleissa maalaisliitto ja kommunistit saivat lisäpaikkoja oikeiston ja sosiaalidemokraattien menettäessä. Uuden eduskunnan voimasuhteet eivät olleet omiaan viemään virkamiesten asiaa

¹⁷¹ Komiteamietintö B 1939:1, 6-7

¹⁷² Laine 1989, 352- 357

eteenpäin.¹⁷³ Vuoden 1930 budjettiin hyväksyttiin virkamiespalkkojen korotuksiin vain edellä mainittu 10 mmk:n määräraha, mikä oli murto-osa järjestöjen vaatimuksista.

Virkamiespalkkojen korotusten epäonnistumisen, eduskunnan hajotuksen ja hallituksen kaatumisen keväällä 1929 on arvioitu lisänneen oikeistoradikalismien kannatusta parlamentarismien kustannuksella. Pulakauden aikana työväestön kyky vastarintaan oli heikentynyt. Tutkimuskirjallisuudessa on esitetty väitteitä, joiden mukaan virkamiesten palkkariita oli ainakin välillisesti kiihdyttämässä oikeistoradikaalista liikehdintää vuonna 1929.¹⁷⁴

4.6 Kanta-aliupseerien palkkausjärjestelyt 1920-luvun lopulla

Puolustusvoimissa eduskunnan hyväksymä tasoitusraha käytettiin kanta-aliupseeriston palkkaustason korjaamiseen. Alikersantin palkkaa korotettiin ja kersantit jaettiin kahteen palkkausluokkaan (ylempi = yp. ja alempi = ap.). Uudeksi kanta-aliupseeriarvoksi tuli ylikersantti. Siihen arvoon voitiin tietyin edellytyksin ylentää vanhempia kersantteja. Ylikersantiksi ylennetyn kersantin palkkaan ei tullut tässä vaiheessa mitään muutosta. Lentolissään tehtiin pieniä parannuksia. Vakinainen lentolissa oli v. 1930 kapteenille tai tätä ylemmälle upseerille 1.100 mk, luutnantille ja lentomestarille 1.000 mk ja alipäällystöön kuuluvalla 900 mk kuukaudessa. Tilapäistä lentolissää maksettiin ilmavoimien teknillisissä tehtävissä toimiville henkilöille, jotka olivat velvollisia osallistumaan kokeilu- ja tarkastuslennoille 150 mk tunnilta. Konemestari ja lentokonemekaanikko saivat 50 mk matkalentotunnilta, ei kuitenkaan useammalta kuin viideltä tunnilta kuukaudessa.¹⁷⁵

4.7 Palkkojen alentaminen 1930-luvun laman aikana

Suomen vaikeimmat pulavuodet olivat 1930 ja 1931. Valtiontaloudessa korostettiin säästäväisyyttä. Valtion oli löydettävä varoja mm. työllisyystöihin. Suurimmillaan työttömyys oli kevättalvella 1932, jolloin ilman työtä oli yli 90.000 henkilöä. Markan kurssi sidottiin vuonna 1933 puntaan, joka aiheutti noin 15 %:n devalvaation. Devalvaatio paransi vientiteollisuuden kilpailukykyä ja oli osaltaan viemässä kohti noususuhdannetta. Suomen taloudellinen asema vahvistui ja vuosina 1934-1937 vallitsi jälleen noususuhdanne. Poliittisella rintamalla elettiin vakaita aikoja. Kivimäen yleisporvarillinen hallitus johti maan asioita 1932 - 1936. Talouden kasvuvauhti alkoi hidastua jälleen vuonna 1938 ja seuraavana

¹⁷³ Talvitie I 1977, 94-96

¹⁷⁴ Laine 1989, 365

¹⁷⁵ Suomen Aliupseeriliiton toimintakertomukset 1930-31

vuonna jouduttiinkin sotaan.¹⁷⁶Laman vaikutuksia kuluttajan kannalta lievensi elintarvikkeiden ja useimpien muidenkin hyödykkeiden hintojen lasku. Vuonna 1930 olivat tuontielintarvikkeet 30-40 % halvempia kuin 1929. Kotimaisten maataloustuotteiden tukkuhintaindeksi oli laskenut vuoden 1926 100:sta joulukuuhun 1930 pistelukuun 73. Ravintoindeksi oli laskenut vuoden 1928 100:sta pistelukuun 76 vuonna 1930.¹⁷⁷

Maalaisliitto teki helmikuussa 1931 toivomusaloitteen eduskunnassa, jossa esitettiin virkamiesten, opettajien ja kansanedustajien palkkojen laskemista samalla määrällä kuin hintataso oli laskenut. Valtioneuvoston asettama valtionmenojen supistamislautakunta asetettiin laatimaan hallinnonaloittaisia supistamisesityksiä.¹⁷⁸ Lautakunta esitti perheellisen virkamiehen palkan laskemista 5 %:lla ja perheettömän 10 %:lla, ei kuitenkaan viidessä alimmassa palkkausluokassa. Vähennyksen tuli olla voimassa vuoteen 1932. Palkkojen alennuksia tehtiin kuitenkin paitsi vuonna 1932 myös v. 1933 sekä v.1934. Vuonna 1932 vähennys oli lautakunnan esityksen mukaisesti perheellisellä virkamiehellä 5 % ja perheettömällä 10 %. Ikälisistä vähennystä ei tehty. Vähennyksen ulkopuolelle jäivät ne virkamiehet, joiden peruspalkka oli 15.600 mk:aa pienempi. Vuoden 1933 vähennykset olivat samaten 5% ja 10 %. Vuonna 1933 palkkoja vähennettiin 4 % perheellisellä ja 8 % perheettömällä. Vuonna 1933 vähennystä ei tehty, jos palkkaedut kuukaudessa oli alle 1.300/950 mk. Rajat olivat vuonna 1934 1.500/1.150 mk kuukaudessa. Vähennykset pidätettiin palkasta kuukausittain.¹⁷⁹

Kyseessä oli huomattava palkanalennus, joka herätti virkamiehistössä katkeruutta. Eduskunnassa oli vain 19 kansanedustajaa asettanut vastustamaan vähennyksiä. Tarkasteltaessa myöhemmin reaali-palkkojen kehittymistä virkamiesten voimakas kritiikki osoittautui aiheettomaksi. Reaaliensio selvityksissä on voitu todeta, ettei "pulaverona" tunnettu palkkojen nimellislasku lähimainkaan leikannut sitä reaaliensioiden nousua, jonka elinkustannusten aleneminen virkamiehille toi. Esimerkiksi veturimiesten ansiot olivat vuonna 1933 lähes 20 % korkeammat kuin vuonna 1929.¹⁸⁰Lisäksi on otettava huomioon, ettei virkamiehiä uhannut työttömyys lamankaan aikana.

Arvovaltaiset vastalauseet eivät estäneet vähennyksiä puolustusvoimissa. Ylipäällikkö Mannerheimin johtama puolustusneuvosto oli näet lähettänyt presidentille kirjelmän

¹⁷⁶ Suomen taloushistoria 2 1982, 188-189

¹⁷⁷ Siipi 1967, 176, ks myös Talvitie I 1977, 108

¹⁷⁸ Komiteamietintö 1931:10, passim

¹⁷⁹ Asetuskokoelma n:o 362/1931, n:o 338/1932 ja n:o 329/1933

¹⁸⁰ Kettunen 1976, 190 ; ks myös Siipi 1967, 162-177

24.11.1931, jossa pyydettiin presidenttiä ryhtymään toimenpiteisiin, "ettei puolustuslaitoksen henkilökunnan palkkaukseen missään tapauksessa pienentämisen tarkoituksessa koskettaisi." Perusteluina puolustusneuvosto esitti upseerien ja kanta-alipäällystön vuosittain toistuvat erityismenot, joita olivat mm. vaatetus ja muu varustus. Upseerien kohdalla nämä menot olivat keskimäärin 5.000 mk vuodessa, kanta-aliupseerin 1.500 - 2.000 mk/v. Muina perusteina esitettiin perheestään erillään asumisen aiheuttamat lisäkustannukset, siirtovollisuuden tuomat rasitteet sekä, ettei puolustuslaitoksen palveluksessa olevilla ollut mahdollisuutta hankkia sivu- ja lisätuloja kuten muulla virkamieskunnalla. Lopuksi otettiin esille se, ettei valtiolla ollut tarjota edullisen hintaisia vuokra-asuntoja kuin pienelle osalle. Puolustusneuvosto oli huolestunut siitä, että upseerien määrävahvuudessa oli noin 320 henkilön vajoaus.¹⁸¹

Suomen Aliupseeriliitto lähetti syksyllä 1932 kaikille kansanedustajille kirjelmän, jossa tuotiin esille kanta-aliupseerien huonot etenemismahdollisuudet. Läheskään kaikki kyvykkäät eivät voineet vakanssirakenteen takia edetä vääpeleiksi. Moni joutui lähtemään eläkkeelle kersanttina palveltuaan puolustusvoimissa vuosikymmeniä. Lisäksi tuotiin esille, että vääpelin palkka oli 19.000 - 20.000 mk. Virkapukukustannus oli n. 2.000 mk, verot 2.000 - 3.000 mk ja asunto 4.000 - 5.000 mk vapailta markkinoilta vuokrattuna. Varsinkin kaupunkivaruskunnissa ei ollut valtion asuntoja läheskään riittävästi tarjolla. Kanta-aliupseerin oli liiton näkemyksen mukaan lähes mahdotonta selviytyä ilman velanottoa. Velkaantuminen oli lisääntynyt merkittävästi. Liitto vaati kanta-aliupseereille virkapukuavustusta, kuten mm. vanginvartijoille oli myönnetty. Samat tavoitteet esitettiin 28.4.1933 Sotaväen Päällikölle.¹⁸² Esityksillä ei ollut toivottua vaikutusta. Puolustusvoimien alipäällystöstäkin vain alikersantit ja soittajakorpraalit jäivät palkanalennusten ulkopuolelle. Alemman palkkausluokan kersantin palkka putosi 16.800 mk:sta 15.600 mk:aan vuodessa.¹⁸³

Suomen Upseeriliitto oli tehnyt 1934 - 1935 jäsentutkimuksen, jossa selvitettiin mm. upseerien velkaantumista. Tutkimus osoitti, että 50 - 60 %:lla nuoremmista upseereista oli velkaa, joka oli syntynyt upseeriksi valmistumisen jälkeen. Velkaa oli uskallettu ottaa, koska virkaurallaeteneminen toisi paremmat virat suurinpiirtein ennustettavissa olevan aikataulun mukaan. Upseerivirkojen palkkaerot olivat siinä määrin suuret, että urallaetenemi-

¹⁸¹ Puolustusneuvoston kirjelmä N:o 22/31

¹⁸² Suomen Aliupseeriliiton toimintakertomus vuodelta 1933.

¹⁸³ Suokas 1979, 189

nen toi myös reaalista ansionlisää.¹⁸⁴Kanta-aliupseerit eivät sen sijaan voineet perustaa ta-
loudellisia toimeentulomahdollisuuksia urakehityksen varaan.

Pulakauden hellittäessä tehtiin vuosi vuodelta enenevässä määrin yksittäisiä korotuksia ja tasoituksia. Valtion vuoden 1937 tulo- ja menoarvioon sisältyi jälleen määrärahoja yhteensä 32.5 mmk palkkauksiin. Tarkistuksia saivat ne kaikki virkamiehet, joiden peruspalkka oli enintään 18.000 mk sekä lukuisat muihin palkkausluokkiin kuuluneet virkamiehet. Puolustusvoimissa tarkistukset toteutettiin antamalla pääasiallisesti perheellisille vuokra-avustus. Lisäksi tarkistettiin insinööreille maksettavaa insinöörilisää.¹⁸⁵

4.8 Kanta-aliupseerien palkkojen vertailu 1917 - 1938

Vuoden 1923 palkkauslailla vahvistettu valtion palkkaustaso oli keskimäärin 9.8-kertainen vuoden 1914 palkkatason verrattuna. Palkkojen vuoden 1927 alusta tapahtuneen osittaisen korotuksen johdosta taso nousi 10.4-kertaiseksi. Elinkustannukset olivat vuoteen 1924 nousseet yli 12-kertaisiksi. Vuonna 1929 tehtyjen palkankorotusten johdosta palkkataso oli 2 %, vuosien 1935 - 1937 3 % ja vuoden 1939 8 % korkeampi kuin vuonna 1927. Virkamiesten reaalipalkat nousivat vuodesta 1927 vuoteen 1938 12 - 29 %. Elinkustannusten aleneminen oli merkittävin tekijä reaalipalkkatason nousuun. Samana aikana kansan reaali-tulo kuluttajayksikköä kohden oli kuitenkin noussut lähes 50 %. Virkamiesten palkat olivat viimeisinä rauhanvuosina ennen talvisotaa 25 - 30 % yleisen palkkatason alapuolella. Reaalipalkat olivat kaiken kaikkiaan alemmat kuin ennen I maailmansotaa, varsinkin ylemmissä palkkausluokissa erotus oli huomattava.¹⁸⁶

Valtion palkkataulukko pysyi muuttumattomana vv. 1923 - 1939. Valtion viran tai toimen haltijan palkkaus muodostui palkkausluokkaan sidotusta peruspalkasta, palvelusvuosien perusteella määräytyvistä ikälisistä, kalliinpaikanlisistä ja perhelisistä sekä vuosittain erikseen päätetyistä kalliinajanlisistä. Eräillä virkamiesryhmillä oli erillisiä tehtävien tai koulutuksen perusteella määräytyviä erikoislisiä. joiden osuus saattoi muodostua huomattavan suureksi. Puolustusvoimissa oli varsin vähän erillislisiä. Merkittävin niistä oli lentolisä. Puolustusvoimissa maksettiin lisäksi vuokratilaa niille, joille ei voitu työnantajan toimesta osoittaa valtion asuntoa. Asteikon pysyessä muuttumattomana oli palkkauksen kehitystä pakko hoitaa lisien maksuperusteita tarkistamalla, mikä oli omiaan johtamaan epätasaiseen

¹⁸⁴ Suomen Upseeriliiton jäsentutkimus v 1935

¹⁸⁵ Komiteamietintö B, 1939:1 , 6-7

¹⁸⁶ Komiteamietintö A 1946:7 Palkkauskomitea , 9

kehitykseen. Virkojen palkkausluokkasijoittelua voitiin muuttaa siirtämällä virka ylempään palkkausluokkaan. "Kuoppakorotus" oli yleensä yhden palkkausluokan suuruinen. Palkkojen vertailussa erikoislisät tuottavat ongelman, koska tiedot maksetuista lisistä ovat puutteelliset.

Puolustusvoimien palkkausluokittelussa muutoksia vain vuosina 1924 - 1937 kanta-aliupseereilla. Väepelin toimi jaettiin vuonna 1927 ylemmän ja alemman palkkausluokan toimiin. Seuraavana vuonna kaikki vääpelit nostettiin samaan palkkausluokkaan kuin vänrikit. Vuonna 1937 väepelin palkkausluokka oli yhtä korkeampi kuin alimmassa upseerin virassa. Palkkausluokkasijoittelu ei anna oikeaa kuvaa tilanteesta, koska palkkakehitykseen vaikutti urakierto. Upseerin virkoja sijoitettiin useampaan palkkausluokkaan. Everstiluutnantti saattoi siten saada palkkansa vuonna 1923 palkkausluokkien 6 - 8 välillä markkamäärän vaihdella 48.000 - 57.000 mk:aan vuodessa.

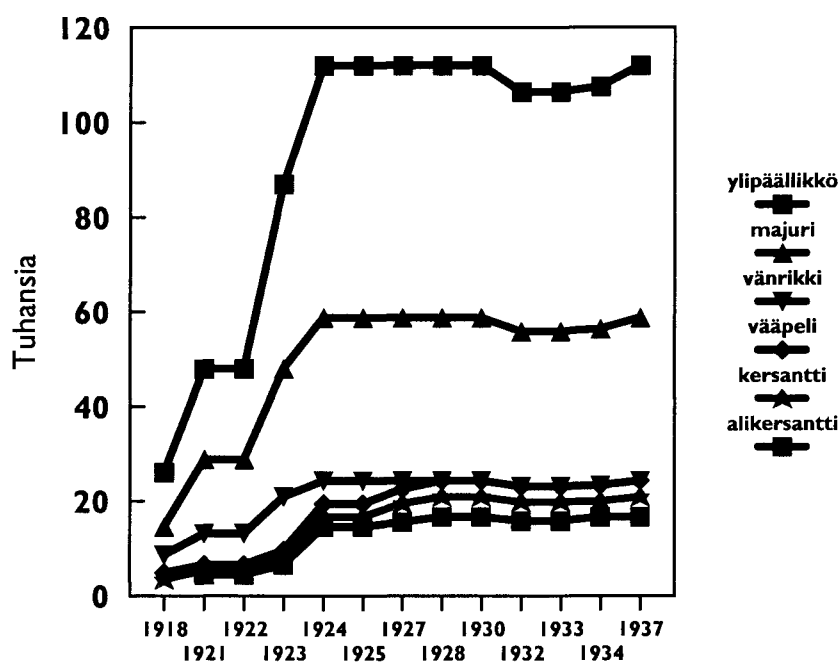
Kanta-aliupseerien toimia ei ollut sijoitettu vastaavalla tavalla useampaan palkkausluokkaan lukuunottamatta kersanttia ja vääpeliä. Upseerien palkkajärjestelmä antoi siten mahdollisuuden joustavampaan ja tehtävän luonteen huomioon ottavaan palkkapolitiikkaan. Kanta-aliupseerien toimien sijoittaminen muutamaan palkkausluokkaan ei mahdollistanut palkkakehitystä eikä palkkausta voitu muuttaa tehtävien vastuullisuuden, kokemuksen tai työsuorituksen laadun mukaan. Toimia ei voitu sijoittaa myöskään paikkakuntien kalleuden mukaan. Kanta-aliupseerien urakierron esteenä oli virka-asteikko, toimien lukumäärä sekä ryhmän ikärakenne, jotka muodostivat etenemistä hidastavan ja osittain lähes kokonaan estävän kapeikon. Monen ura ylsi parinkymmenen vuoden palvelun jälkeen vain kersantiksi.

Puolustusvoimien peruspalkkojen muutokset 1918-1937 (vuosipalkat)

virka	1918	1921	1923	1924	1928	1937
ylipäällikkö	26.100	1/48.000	1/87.000	1/100.000	1/100.000	1/100.000
kenraaliluutnantti			2/81.000	2/87.000	2/87.000	2/87.000
kenraalimajuri	22.500	3/42.000	3/75.000	3/81.000	3/81.000	3/81.000
eversti	18.300	4/40.500 5/37.500	4/69.000 5/63.000	4/75.000 5/69.000	4/75.000 5/69.000	4/75.000 5/69.000
everstiluutnantti	15.750	8/32.400 9/30.900	6/57.000 7/52.500	6/63.000 7/57.000	6/63.000 7/57.000	6/63.000 7/57.000
majuri	14.550	10/28.800 11/27.600	8/48.000 9/43.500	8/52.500 9/48.000	8/52.500 9/48.000	8/52.500
kapteeni	12.750	13/24.000 14/22.800	10/39.000 11/34.500	10/43.500 11/39.000	10/43.500 11/39.000	10/43.500
luutnantti	10.400	17/18.000 18/16.800	12/30.000 13/27.000	13/33.000 14/27.000	13/33.000 14/27.000	13/33.000 14/27.000
vänrikki	8.700	21/13.200 22/12.300	18/21.000	20/21.000	16/27.000 20/21.000	16/27.000 20/21.000
vääpeli	4.920	28/6.600 30/5.100	9.600 7.800	23/16.800	20/21.000	19/22.500
kersantti	3.420	29/5.400	7.800 6.000	25/14.400	22/18.000 23/16.800	21/19.500 23/16.800
alikersantti	3.020	31/4.500 34/3.300	6.600	27/12.600	25/14.400	24/15.600 28/11.700
soittokorporaali		2.700	4.200	29/10.800	29/10.800	28/11.700

Taulukko 4 Lähteet: puolustusvoimien menosäännöt ja asetukset 1918-1937

Puolustusvoimien palkat 1918-1937 (peruspalkat)

Kuva 2

Lähteet: puolustusvoimien menosäännöt ja palkkausasetukset 1918-1937

Vuosien 1932-1934 palkkojen alennukset olivat prosentuaalisia, jonka vaikutus näkyy selkeästi ylimpien palkkojen suurempana markkamääräisenä leikkauksena ja vastaavasti alimpien palkkojen vähäisenä alentumana.

Palkkausten sisäiset suhteet

virka	1921	1924	1928	1932	1937
komentaja	100	100	100	100	100
kenraaliluutnantti	-	-	87	87	87
kenraalimajuri	88	81	81	81	81
eversti	84	75	75	75	75
everstiluutnantti	68	63	63	63	63
majuri	60	53	53	53	53
kapteeni	50	44	44	44	44
luutnantti	38	33	33	33	33
vänrikki	28	21	27	27	27
vääpeli		17	21	21	23
kersantti		14	18	18	18

Palkankorotukset 1921-1937

virka	1921	1924	1928	1932	1937
komentaja	100	208	208	188	208
kenraalimajuri	100	193	193	174	193
eversti	100	185	185	166	185
everstiluutnantti	100	194	194	175	194
majuri	100	182	182	164	182
kapteeni	100	181	181	163	181
luutnantti	100	183	183	124	183
vänrikki	100	159	205	184	205
vääpeli	100	120	150	131	160
kersantti	100	108	140	126	151

Sisäisissä palkkasuhteissa tapahtui 1924 jälkeen hieman kaventumista nimenomaan alimpien palkkojen kohdalla.

Vuonna 1923 laskettiin kapitulanttialiupeerin saamien luontaisetujen arvoksi:

- vuokratyö	1.500 mk	ja perheelliselle 3.000 mk
- muonitus	2.400 mk	
- vaatetus	1.575 mk	
- kapitulanttiraha	250 mk	
- pesupalvelut	150 mk	
- sairashoito	100 mk	
yhteensä	5.975 mk	ja perheelliselle 7.500 mk/v ¹⁸⁷

Ei-valtion asunnossa, I kalleusryhmässä asuva kapitulanttivääpeli, jolla oli huollettavanaan puoliso ja kaksi lasta (8 ja 11 v.) sai palkkaa vuodessa vuonna 1918:

varsinainen palkka	2.400 mk
vuokratyö	2.250 “
kalliinajanlisä	900 “
kapitulatsionisitoumus	250 “
(ruoka ja vaatetus	3.949 “)
yhteensä	9.749 mk

Vuonna 1921 kapitulanttivääpelin vastaavin perustein laskettu ansio oli:

varsinainen palkka	6.600 mk
vuokratyö	2.400 “
perhelisä	3.600 “
kapitulatsionisitoumus	250 “
yhteensä	12.850 mk

Alikersantin vuosiansio oli 10.750 mk ja soittajakorpraalin 8.950 mk.

Kapitulanttivääpelin ansiot muodostuivat vuonna 1924 seuraavasti:

peruspalkka	16.800 mk/v
vuokra-apu	1.200 “
perhelisä	-
ikälisä	672 “
kapitulanttisitoumus	250 “

¹⁸⁷Puolustusministerin muistio eduskunnalle v 1923

vähennys vaatetuksesta	1.500 “
yhteensä	17.422 mk

Kun luontaisedut sisällytettiin kanta-aliupseerin palkkaan, ei palkan ostovoiman noususta juuri voi puhua. Vuonna 1923, jolloin perhelisiin oli jo tehty vähennystä, vääpelin ansiot olivat n. 14.650 mk. Ikälisät eivät läheskään kompensoineet perhelisien huononnusta. Ratkaisua ei suosinut nuoria lapsiperheitä. Vääpelin palkkauksesta perhelisät olivat v. 1921 muodostaneet n. 27 % ikälisien palkkaa korottavan vaikutuksen ollessa maksimissaan 16 %.

Lentokoneenohjaajaksi koulutetun vääpelin ansiot vastaavin perustein olivat vuositasolla n. 14 % korkeammat eli n. 20.322 mk olettaen, että hänellä oli ollut viisi vaadittavat näyttöteet antanutta oppilasta. Lentolisällä kompensoitiin lentämisen vaaraa.

Suomen Upseeriliitto oli tehnyt jäsentutkimuksen vv. 1934 - 1935. Sen mukaan nuoremasta upseeristosta vain n. 30 % asui valtion asunnoissa, esiupseereista (majuri-everstiluutnantti) n.55 %. Valtion 2 huonetta ja keittiö vuokra oli n. 2700 mk, vastaavan kokoisen yksityiseltä sektorilta vuokratun yli 5.000 mk pääkaupunkiseudulla. Majoituslain mukaan kapteeni, luutnantti ja vänrikki olivat oikeutettuja kahden huoneen ja keittiön asuntoon. Harvalla oli mahdollisuus tämän kokoiseen vuokra-asuntoon vapailta markkinoilta totesi liitto.¹⁸⁸

Vuoden 1923 palkkauslain mukaisia peruspalkkoja ei muutettu ennen vuotta 1943, jolloin uusi palkkauslaki astui voimaan. Indeksisidonnaisuuden oli ajateltu pitävän palkat elinkustannusindeksin tahdissa, mutta kun sidonnaisuus kumottiin vuonna 1925, palkkojen jälkeenjääneisyys vauhdittui.

¹⁸⁸ Suomen Upseeriliiton tutkimus 1935

Vuonna 1922 Sosiaalisessa Aikakauskirjassa julkaistun tutkimuksen mukaan kokonaismenot jakautuivat Suomessa

	Vuonna 1914		Vuosina 1920-1921	
	virkamiehet	työläisperhe	virkamiehet	työläisperhe
ravinto	25.1 %	55 %	36.8 %	61.2 %
vuokra	16.3	11.8	5.4	3.9
vaatetus	10.2	11.6	14.0	15.0
valo, lämpö	3.1	4.1		
verot	3.5	4.5		
muut	41.8	13.0	43.8	19.9

Taulukko 6 Lähteet: Sosiaalinen Aikakauskirja 1922, vihko 2, Sosiaalinen Aikakauskirja 1924, vihko 11

Muihin menoihin vuonna 1914 laskettiin mm. lasten koulutusmenot, huvitukset jne. Virkamiesperheen pienemmän veroasteen selittää se, etteivät virkamiehet maksaneet sivutuloista veroa. Virkamiehiä koskenut otos oli pieni ja käsitti vain opettajia. Asunnon keskikoko oli 4-5 huonetta ja keskimääräinen vuokra 2.000 mk. Kapitulanti-aliupseerin talousmenojen jakauman voi arvioida olleen lähellä työläisperheen tasoa. Työn jatkuvuus saattoi olla lähes yhtä epävarmaa. Yli puolet tuloista meni ravintoon. Asutokulujen luotettava vertailu edellyttäisi yksityiskohtaisempia tietoja asuntotilanteesta ja asuntojen koosta.

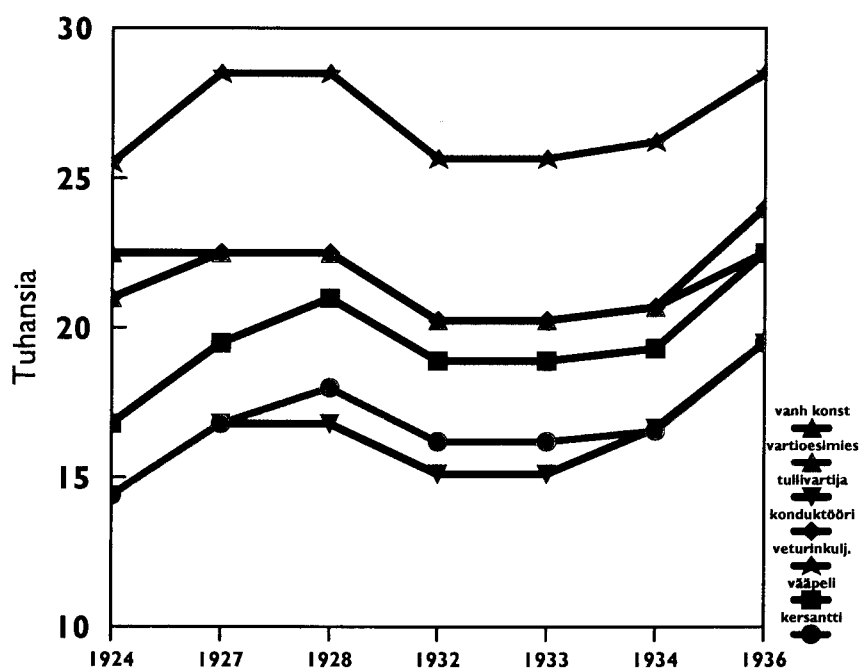
Palkkojen ja kustannusten suhdetta kuvaavat seuraavat luvut:

vuosi	virkamiespalkat	elinkustannukset
1914	100	100
1918	129	670
1919	216	770
1920	511	956

Vuokrasäännöstelyn on arveltu pelastaneen virkamiehet täydeltä elintason romahdukselta. Mikäli säännöstelyä ei olisi ollut, arvioitiin elinkustannusten voineen olla 13-14 kertaa suuremmat kuin ennen I maailmansotaa.¹⁸⁹

¹⁸⁹ Suomen Virkamiesjärjestöjen Keskusliiton toimintakertomus 1921

Vertailuryhmät ja kanta-aliupseerien palkat 1924-1936 (peruspalkat markkoina)

Kuva 3 Lähteet: valtion ja puolustusvoimien palkkausasetukset 1924-1936

Peruspalkkojen lähtötason erot vaikuttivat koko tarkastelujakson ajan. Kauden lopulla kanta-aliupseerien palkkataso alkoi kuitenkin saavuttaa muita vertailuryhmiä. Sota keskeytti kanta-aliupseerien suotuisan palkkakehityksen.

Reaaliansiotason muutokset 1918 - 1939 (1928 = 100)

	teollisuus	renki	virkamies	konttoriapul.	kirvesmies	elinkustannukset
1918			43	11	25	
1919			60	22	53	64
1920	59		72	32	61	80
1925	88	93	94	83	88	98
1928	100	100	100	100	100	100
1929	100	102	102	123	103	99
1930	97	101	111	123	110	92
1931	85	89	120	126	95	84
1932	82	71	116	125	96	94
1933	80	66	118	124	101	81
1934	83	69	120	127	102	80
1935	85	76	126	122	103	81
1936	90	81	126	126	118	81
1937	98	87	119	120	118	85

	teollisuus	renki	virkamies	konttoriapul.	kirvesmies	elinkustannukset
1938	104	112	123	116	121	87
1939	109	125	122	111	130	89

Taulukko 7 Lähde: Siipi 1967, 173

Taulukosta voi selkeästi havaita elinkustannusten laskun vaikutuksen virkamiesten palkkoihin. Teollisuudessa, maatalouden työntekijöillä ja rakennusalalla laman aiheuttamat työttömyysjaksot alensivat merkittävästi reaaliensiotasoa. Vakituksilla virkamiehillä ei ollut tätä vaaraa. Ylimääräisten virkamiesten kohdalla näin saattoi olla, mutta heidän määränsä virkamieskunnasta oli vähäinen.

5 Sodan aika 1939 - 1945

5.1 Kilpajuoksua hintojen kanssa

Maanpuolustus rahoitettiin veropohjaa ja - astetta korottamalla sekä koti- ja ulkomaisella lainanotolla. Valtiovarainministeriön vuonna 1942 asettaman finanssitoimikunnan ehdotuksesta hyväksyttiin tuloverojen korottaminen, jolla pyrittiin myös ostovoiman rajoittamiseen. Tuloveroa korotettiin ja sen lisäksi kerättiin ylimääräistä tuloveroa. Omaisuusveroa korotettiin 100 %:lla, määrättiin ylimääräinen metsävero, liikevaihtovero jne. Verotulojen ja erityisesti välittömien verojen merkitys sodan rahoittamisessa kasvoi. Merkittäessä vuotta 1938 100:lla vuoden 1945 välittömien verojen luku oli 1.576, välillisten 488, sekamuotoisten verojen 325 ja kaikkien verojen 767. Inflaatiokehitys huomioon ottaen luvut vaihtelivat 400-500:n välillä.¹⁹⁰

Vuonna 1941 säädettiin laki (303/1941) talouselämän säännöstelystä poikkeuksellisissa oloissa. Valtioneuvostolla oli valta väestön toimeentulon tai maan talouselämän turvaamiseksi säännöstellä tai määrätä säännösteltäväksi tuotantotoimintaa, kulutusta, kauppaa, hintoja, vuokria ja vuokrasuhteita jne. Valtioneuvosto sai valtuudet antaa määräyksiä epätytyttävien palkka- ja työolojen korjaamiseksi, poikkeuksellisista työajoista, kieltää työnseisaukset sekä antaa ne palkka- ja työoloja koskevat määräykset, jotka harkittiin tarpeellisiksi. Palkkauskysymyksiä varten asetettiin lautakunta, johon kuului pariteettiperiaatteen mukaisesti edustus työnantaja- ja työntekijäpuolelta.¹⁹¹

¹⁹⁰ Tervasmäki 1978, 231-232

¹⁹¹ Suomen Asetuskokoelma n:o 303/1941

Säännöstelylainsäädännöstä huolimatta 1940-luvun palkkapolitiikalle oli ominaista hintojen ja palkkojen kilpajuoksu ja lähinnä hätäratkaisun luonteiset palkkausjärjestelyt, joiden seurauksena koko järjestelmä rämettyi. Valtion palkkasuhteet ajautuivat tilanteeseen, jossa palkat eivät määräytyneet suhteessa tehtäviin tai vaadittavaan koulutustasoon. Alaisten palkat ylittivät esimiesten palkat ja linjahallinnon palkat keskushallinnon palkkatason. Hallinnonalojen palkkakehitys oli erilaista eikä yleisestä tasapuolisuudesta voitu puhua. Myönteistä sodan ajan palkkaratkaisuissa oli yleisten korotusten sosiaalinen painottuminen alempipalkkaisiin virkamiehiin. Pyrittiin huolehtimaan heikoimmassa asemassa olevista.

Elinkustannukset nousivat jatkuvasti. Työpalkat sidottiin elinkustannusindeksiin. Koska virkamiespalkat eivät olleet indeksidonnaisia ennen vuotta 1947, jouduttiin niiden tarkistaminen joka kerta erikseen prosessoimaan eduskunnan tulo- ja menoarviokäsittelyn kautta. Ei ollut mitenkään poikkeuksellista, että hintataso oli tulo- ja menoarvion käsittelyn aikana muuttunut niin, että uusi virkapalkkojen tarkistus olisi ollut paikallaan jo ennen asianomaisen budjettivuoden alkua.

5.2 Kalliinajanlisät

Virkamiesten peruspalkat olivat vuoden 1923 palkkauslain tasolla aina vuoteen 1942, jolloin annettiin uusi palkkauslaki. Koska peruspalkat olivat ”jäädetyt”, elinkustannusten nousun vuoksi oli siis pakko ottaa käyttöön hätäavun luonteisia palkankorotustekijöitä. Elinkustannusten nousun edellyttämät korotukset suoritettiin pääasiallisesti vuosittain erikseen päätettyinä ns. kalliinajanlisinä. Lisäksi käytettiin vähäisessä määrin perhelisä - ja kalteusluokituselementtejä. Kalliinajanlisistä muodostui ”viidakko”, jonka hallitseminen kävi jokseenkin mahdottomaksi. Kalliinajanlisän nimellä maksettiin laajalle joukolle valtion henkilöstöä myös muilla perusteilla määräytyneitä lisäpalkkioita ja erikoislisiä.

Lisien myöntäminen ryöstäytyi valtiovallan käsistä johtaen siihen, että sodan jälkeen vuonna 1946 erikoislisiä maksettiin n. 25.000 viran tai toimen haltijalle, joka oli 51.5 % peruspalkkaisten viran ja toimen haltijain kokonaismäärästä.¹⁹² Erityisen paljon lisäpalkkioita ja erikoislisiä oli rautateillä, poliisissa, posti- ja lennätinlaitoksessa, vankeinhoitolaitoksessa, luotsi- ja majakkalaitoksessa sekä tullissa. Myös opetuslalla ja insinööritehtävissä maksettiin tähän ryhmään kuuluvia lisiä. Veturinkuljettajille myönnettiin jopa normaalit kalliinajanlisätkin muiden virkamiesten vastaavia lisiä suurempina. Ryhmällä oli lisäksi määrävuosikorotusjärjestelmä, joka toi automaattisesti 3 - 5 vuoden kuluttua kalliinajanli-

¹⁹² Komiteanmietintö Mon. A 1950:5, 34; ks myös komiteanmietintö A 1946:7, 49

sän suurempana.¹⁹³ Puolustusvoimissa lisien palkkauksellinen merkitys oli lentolisää ja insinööriä lukuunottamatta vähäinen. Sotapäivärahaa saavalle puolustusvoimien viran tai toimen haltijalle ei maksettu muita erillisiä kuin lentolisää.¹⁹⁴

Vuosina 1939 ja 1940 maksettiin vuoden 1923 palkkauslain mukaiset peruspalkat sellaisinaan ilman kalliinajanlisää. Vuosina 1941 ja 1942 maksettiin virkamiehille kalliinajanlisää sekä tehtiin muita väliaikaisia palkkausjärjestelyjä. Vuonna 1941 kalliinajanlisänä maksettiin palkkausluokissa 14 - 30 (30.000 - 10.000) 300 mk kuukaudessa = 3.600 mk/v ja 9-13 palkkausluokissa 200 mk kuukaudessa eli 2.400 mk/v. Ylempiin palkkausluokkiin 1-8 (100.000 - 52500) kuuluville ei kalliinajanlisää maksettu. Vuoden 1942 kalliinajanlisänä maksettiin 14-30 palkkausluokissa 550 mk/kk = 6.600 mk/v ja 1-13 palkkausluokissa 450 mk kuukaudessa eli 5.400 mk/v. Joulukuussa 1942 maksettiin kertakaikkisena palkanlisänä ns. 13 kuukauden palkka enintään kuitenkin 8.000 mk.¹⁹⁵

Nämä järjestelyt eivät poistaneet epäkohtia. Niinpä Valtioneuvosto asetti vuonna 1941 komitean valmistelemaan uutta palkkauslakia. Sen mietintö valmistui vuonna 1942. Esityksessään eduskunnalle vuoden 1943 menoarvioksi hallitus perusteli uutta lakia toteamalla vuoden 1923 palkkausjärjestelyjen jättäneen virkapalkat vaatimattomalle tasolle. Alempi-palkkaisten perheellisten toimeentulo oli ollut niukkaa. Ylempiin palkkausluokkiin kuuluneita koulutettuja oli siirtynyt kuntien ja yksityisen työnantajan paremmille palkoille. Uuden palkkauslain mukaan palkkausluokkia oli 38. Alimman palkkausluokan peruspalkka oli 20.700 ja ylimmän 180.000. Elinkustannusten nousu oli siinä määrin nopeaa, että eduskunta nosti hallituksen esittämästä kunkin viran peruspalkan vielä yhdellä palkkausluokalla vuoden 1943 alusta. Palkkauslakiesitykseen oli sisällytetty virkamiespalkkojen 1-2 palkkausluokan korotukset.¹⁹⁶

Uuden palkkauslain 14 §:n mukaan muita vastuunalaisempi asema, suurempi työvelvollisuus, toimen säännönmukaiset kelpoisuusvaatimukset ylittävä erikoispätevyys tai vaarallisempi tehtävä antoivat perusteet maksaa tulo- ja menoarvion rajoissa lisäpalkkioita, kuten virantoimitusrahoja, lentolisiä, rajaseutulisiä, kielitaitolisiä tai muuta verrattavaa palkkiota.¹⁹⁷ Tähän lain kohtaan perustuivat sotien aikana toteutetut ryhmäkohtaiset lisäratkaisut. Olisi mielenkiintoista selvittää, millaisiin arviointeihin kukin erillinen lisä tai sen

¹⁹³ Komiteamietintö Mon. A 1950:5, 32

¹⁹⁴ Suomen Asetuskokoelma n:o 187/1942

¹⁹⁵ Komiteamietintö A 1946:7, 15

¹⁹⁶ Komiteamietintö A 1946:7, 10 - 12

¹⁹⁷ Suomen asetuskokoelma n:o 1030/1942

korottaminen perustuivat. Niin yksityiskohtaiseen tarkasteluun ei tässä työssä ole mahdollisuutta.

Uuden palkkauslain voimaantulovuonna 1943 ei maksettu kalliinajanlisää. Sen sijaan vuonna 1944 osoittautui jälleen olevan välttämätöntä elinkustannusten hinnan nousun johdosta suorittaa viran ja toimen haltijoille kalliinajanlisää. Työpalkat olivat Valtioneuvoston päätöksellä määrätty tarkistettavaksi neljällä prosentilla 1.8.1943 lukien. Myös kuntatyönantaja oli korottanut palkkoja samalla määrällä. Valtiolla korotus tehtiin 1.1.1944 lukien siten, että kalliinajanlisä oli 1. palkkausluokassa n.10 % peruspalkasta laskien siten, että palkkausluokassa lisä oli 5 % peruspalkasta. Valtion tarkistus oli hieman suurempi myöhäisemmän toteuttamisajankohdan takia. Vuonna 1945 kalliinajanlisää maksettiin saman suuruisena kuin vuonna 1944. Elinkustannusten jatkuvan nousun takia korotettiin kalliinajanlisää myöhemmin taannehtivasti vuoden alusta ja sittemmin uudelleen kesäkuun alusta lukien.¹⁹⁸

Vuonna 1945 kalliinajanlisä oli 1. palkkausluokassa 1.000 mk/kk nousten tämän jälkeen palkkausluokittain aina 30. palkkausluokkaan asti. Palkkausluokissa 30-38 lisä oli 3.000 mk/kk. Kalliinajanlisä oli 1.6.1945 lukien 1. palkkausluokassa oli 3.000 mk/kk ja 30-38 palkkausluokissa 6.000 mk/kk.¹⁹⁹

Vuonna 1946 suoritettiin kalliinajanlisää edellisvuoden perusteiden mukaan. Elinkustannukset jatkoivat nousuaan ja työpalkkoja tarkistettiin 8 %:lla. Kalliinajanlisiä tarkistettiin siten, että uusi lisä oli 1.1.1946 lukien 1. palkkausluokassa 4.560 mk/kk, 2. palkkausluokassa 4.680 mk, 15. palkkausluokassa 6.740 mk ja 30-38 palkkausluokissa 8.400 mk/kk.

5.3 Ikälisät ja perhelisät

Vuoden 1943 palkkauslain mukaan ikälisää maksettiin kaikille viran ja toimen haltijoille 4, 8, 12, 16 ja 20 virkavuoden kuluttua. Viiden ikälisän määrä yhteensä oli alimmassa palkkausluokassa n. 23 % peruspalkasta ja ylimmässä 10 %. Perhelisä oli v. 1923 palkkauslain mukaan 1.200 mk vuodessa 10-30 palkkausluokkiin kuuluville, joilla oli huollettavanaan useampi kuin yksi alle 16-vuotias lapsi. Vuosina 1939 ja 1940 perhelisää maksettiin kuitenkin korotettuna 2.100 mk. Vuonna 1941 korotettu perhelisä maksettiin jokaisesta alle 16-vuotiaasta lapsesta. Seuraavana vuonna perhelisä nostettiin 200 mk:aan kuukaudessa

¹⁹⁸ Komiteamietintö A 1946:7, 14-17

¹⁹⁹ Komiteamietintö A 1946:7, 18

jokaiselta alle 16-vuotiaalta lapselta, minkä lisäksi saman vuoden joulukuussa maksettiin yhden kuukauden ylimääräinen perhelisä. Vuoden 1943 palkkauslaissa tehtiin se muutos, että perhelisään oikeuttava lapsen yläikäraja nostettiin 17 vuoteen. Perhelisä maksettiin saman suuruisena myös vuosina 1944 ja 1945 sekä edelleen vuonna 1946.²⁰⁰

5.4 Kalliinpaikanlisät

Vuoden 1923 palkkauslain mukaan ei varsinaista kalleuspaikkakuntaluokitusta ollut. Alue- ja paikkakuntakohtaisia elinkustannusten hintojen eroja oli pyritty kompensoimaan ottamalla palkkausluokkiin sijoittelussa jossakin määrin huomioon virkamiehen toimipaikan sijainti. Esimerkiksi poliisitoimen virat oli sijoitettu palkkausluokkiin ajatellen toimipaikan sijaintia. Kaupunkilaiskonstaapelien virat oli luokitettu kaupungin koon mukaan ja maalaispoliiseilla oli omat palkkausluokkansa. Palkkausluokkahajonta oli 4 - 6 palkkausluokkaa.²⁰¹ Menettely ei ollut valtionhallinnon sisällä johdonmukaista eikä yhtenäistä. Kaikilla hallinnonaloilla tämántapaiseen sijoitteluun ei ollut edes mahdollisuuksia. Puolustusvoimien virat mm. oli sijoitettu pääosin 1-2 palkkausluokan sisälle. Paikkakuntien kalleuden huomioon ottamiseen oli siten vähäiset mahdollisuudet. Vuoden 1943 palkkauslain palkkausluokkasijoittelussa oli kylläkin pyritty ottamaan jossakin määrin huomioon paikkakuntakalleus. Lisäksi voitiin virallisen elinkustannusindeksin mukaan kalliilla paikkakunnalla maksaa erillisen päätöksen perusteella tulo- ja menoarvion rajoissa kalliinpaikanlisää.

Vuonna 1942 ryhdyttiin maksamaan vuokrien kallistumisen seurauksena kalliinpaikanlisää. Sen tarkoituksena oli tasoittaa eri paikkakuntien elinkustannusten suhteellisesta kalleudesta aiheutuvaa reaali-palkkaeroa. Kalliinpaikanlisä määräytyi sosiaaliministeriön vahvistaman kalleusryhmittelyn perusteella. Kalleusryhmiä oli kuusi, joista III - VI-ryhmiin kuuluvilla paikkakunnilla maksettiin 100 -200 mk kuukaudessa. Vuonna 1943 paikkakunnat jaettiin elinkustannusten mukaan neljään kalleusryhmään. Kalliinpaikanlisä oli palkkausluokasta riippuen II ryhmässä 1.200, 1.500 ja 2.100 mk vuodessa. III-ryhmässä vastaavasti 1.800, 2.100 ja 2.700 mk sekä IV ryhmässä 2.400, 3.000 ja 3.600 mk vuodessa. Vuonna 1944 maksettiin lisä edellisvuoden mukaisesti.

²⁰⁰Komiteanmietintö A 1946:7, 26

²⁰¹ Helsingin ja Viipurin poliisivirat oli sijoitettu 1-2- palkkausluokkaa korkeammalle.

Seuraavana vuonna kalliinpaikanlisä korotettiin kaksinkertaiseksi, jonka mukaisena se maksettiin myös vuonna 1946. Kalliinpaikanlisä oli vuonna 1946:

kalleusryhmässä	palkkausluokissa		
	1-10	11-20	21-38
I	-	-	-
II	2.400 mk	3.000 mk	4.200 mk
III	3.600	4.200	5.400
IV	4.800	6.000	7.200 ²⁰²

5.5 Virantoimitusrahat ja erikoislisät

Vuoden 1943 palkkauslain mukaan ryhdyttiin maksamaan enemmän tai vähemmän perustellusti erilaisia lisäpalkkioita. Tällaisia olivat mm. virantoimitusraha, rajaseutulisa, kielitaitolisä tms.²⁰³ Virantoimitusrahaa maksettiin rautateitten junahenkilökunnalle, johon kuuluivat veturinkuljettajat, veturinlämmittäjät, konduktöörit ja junamiehet. Vuonna 1939 rautateiden virantoimitusraha oli tuntiperusteinen vaihdellen tehtävän mukaan 3 mk:sta 30 penniin tunnilta. Maksuperuste muutettiin vuonna 1943 osaksi tuntiperusteiseksi, osaksi yörahaksi. Seuraavana vuonna ryhdyttiin veturinkuljettajalle ja veturinlämmittäjälle maksamaan veturirahaa, joka määräytyi kilometriperusteisesti (5 penniä/km ja 3 penniä/km). Veturinkuljettaja ja -lämmittäjä saivat tuntirahana vuonna 1945 4 mk 50 p, yöraha korotettiin 30 mk:aan. Seuraavana vuonna veturiraha korotettiin 60 penniin kilometriltä ja yöraha 60 mk:aan yöltä. Tuntiraha oli noussut vuodesta 1943 kuljettajilla ja konduktööreillä kolminkertaiseksi ja lämmittäjillä ja junamiehillä nelinkertaiseksi. Veturiraha nousi 1.7.1944 lukien kuljettajalla 12-kertaiseksi ja lämmittäjällä 20-kertaiseksi.

Rautateilla maksetut virantoimitusrahat keskimäärin kuukaudessa.

	1939	1946
kuljettajalla	193 mk	2.850 mk
lämmittäjällä	107	2.850
konduktöörillä	150	1.425
junamiehellä	75	1.350

²⁰² Komiteanmietintö A 1946:7, 27-28

²⁰³ Rytkölä 1948, 150-153; Virantoimitusrahojen maksaminen perustui 1. muita vastuullisempaan asemaan, 2. suurempaan työvelvollisuuteen, 3. erikoispätevyyteen, 4. vaarallisiin virkatehtäviin ja 5. valtiolle koituviin kustannussäästöihin.

Kuljettajien virantoimitusrahan nousu oli n. 15-kertainen, lämmittäjän 27-kertainen, konduktöörin 10-kertainen ja junamiehellä 18-kertainen. Vuositasolla v. 1946 veturinkuljettajan virantoimitusrahat olivat 34.200, joka oli n. 26 % kokonaispalkasta. Veturimiehille maksettiin lisäksi polttoaineen säästämisestä palkkio, jonka nousu veturinkuljettajalla oli vuodesta 1939 vuoteen 1946 19-kertainen ja lämmittäjällä 14-kertainen. Määrältään tämä säästöpalkkio oli vuonna 1946 molemmilla 500 mk/kk.

Veturinkuljettajille ja lämmittäjille maksettiin normaali kalliinajanlisä 7.500 - 17.100 mk suurempana kuin muille vastaavissa palkkausluokissa oleville. Tästä aiheutunut suhteettomuus kompensoitiin laajentamalla erikoislisän saajien piiriä kuitenkin vain niiden ryhmien keskuudessa, joihin kuuluville lisää oli jo suoritettu. Tämän lisäksi erikoislisää korotettiin 8 % lukuunottamatta veturinkuljettajia. Erikoislisää maksettiin tämän jälkeen vankeinhoitolaitoksessa virasta tai toimesta riippuen 2.580 - 9.060 mk, tullitoimipaikoissa 6.000 mk tai 6.480 mk, ammattientarkastuksessa 4.800 - 12.000 mk, valtionrautateiden linjahallinnossa 2.580-12.300 mk sekä posti- ja lennätinlaitoksessa 2.580-7.740 mk vuodessa. Poliisitoimessa erikoislisä oli 2.580 - 18.600 mk vuodessa. Veturimiesten erikoislisä vaihteli 3.600 - 8.000 mk:n välillä vuodessa.²⁰⁴

Vuoden 1945 lisämenoarvioon oli varattu määräraha valtioneuvoston käytettäväksi virkakoneiston häiriintymättömän toiminnan vuoksi välttämättömän palkkauksellisen epäkohdan poistamiseksi. Tämän perusteella maksettiin vuodesta 1945 lähtien insinöörilisää. Sen suuruus oli vuonna 1946 palkkausluokasta riippuen 1.500 - 1.950 mk kuukaudessa. Lisää voitiin maksaa vielä erikseen korotettuna.

Vuoden 1944 lopulta alkaen ryhdyttiin maksamaan sellaisille poliisitoimen haltijoille, jotka joutuivat toimimaan vastuunalaisemmassa tai muita vaarallisimmassa virkatehtävissä ns. poliisilisää. Lisän suuruus oli Helsingissä päällystölle ja ylikonstaapelille 600 mk/kk ja miehistölle 400 mk/kk. Muualla maassa maksettiin vastaavin perustein 300 - 400 mk kuukaudessa.

5.6 Puolustuslaitoksen sodanajan palkat

Valtion, kuntien ja seurakuntien viran ja toimen haltijat sekä työntekijät saivat sodan aikana palkkansa joko täydellisenä tai jonkin verran vähennettynä. Puolustusvoimien viran ja toimen haltijoiden palkkoihin ei tehty vähennyksiä. Asetuksella puolustuslaitoksen ja suo-

²⁰⁴Komiteanmietintö A 1946:7 , 35-36

jeluskuntalaitoksen viroista vuodelta 1941 siirrettiin komentajan ja kenraaliluutnantin virkoja lukuunottamatta kaikki virat yhtä palkkausluokkaa ylempään. Kun eräiden virkojen ylempiä ja alempia palkkausluokkia yhdistettiin, saivat monet viran ja toimen haltijat kahdenkin palkkausluokan korotuksen. Kenraalimajurit nousivat samaan palkkausluokkaan kenraaliluutnanttien kanssa. Vääpeli sijoittui samaan palkkausluokkaan vänrikin (19) kanssa, vanhempi kersantti palkkausluokkaan 21 ja nuorempi kersantti luokkaan 23.²⁰⁵ Seuraavana vuonna vääpeli, vanhempi kersantti ja nuorempi kersantti siirrettiin kahta palkkausluokkaa korkeampaan palkkausluokkaan. Samoin siirtyi alin upseerivakanssi, vänrikki. Vanhemman kersantin virka oli jaettu ylempään ja alempaan palkkausluokkaan (yp ja ap). Vuoden 1943 puolustusvoimien palkkausasetuksen mukaan vääpelin virka sijoitettiin palkkausluokkaan 12, ylikersantin luokkaan 10, kersantin yp luokkaan 9 ja ap luokkaan 8. Nimi- ja kersantti muutoksella vanhemmasta kersantti yp:stä oli tehty ylikersantti, vanhemmasta kersantti ap:stä kersantti yp ja nuoremasta kersantista kersantti ap.²⁰⁶ Muutoin uuden palkkauslain nojalla annettu puolustuslaitoksen palkkausasetus pysytti sisäiset palkkasuhteet suurin piirtein ennallaan.

Vakinainen lentolisä oli vuonna 1941 ohjaajaksi tai tähyttäjäksi koulutetulle kapteenille tai ylemmälle virkamiehelle 1.000 mk kuukaudessa, luutnantille ja lentomestarille 900 mk sekä vänrikille ja alipäällystään kuuluvalla 800 mk kuukaudessa. Ampujakoulutuksen saaneen vakinainen lentolisä oli 500 mk. Oppilaslisän suuruus oli puolet vakinaisesta lentolisästä. Ilmavoimien lentoteknillisessä kokeilu- ja tarkastustehtävässä toimivalle maksettiin tilapäistä lentolisää, jonka suuruus oli 135 mk tunnilta, ei kuitenkaan enempää kuin 540 mk kuukaudessa. Meripuolustuksen ulkolinnakkeilla maksettiin vapaan asunnon ja lämmön ohella erityistä ulkolinnoituslisää, joka oli upseereilla enintään 250 mk ja alipäällystään kuuluvilla 125 mk kuukaudessa. Lisäksi maksettiin virkapukuavustusta, vuokra-apurahaa, insinöörilisää, purjehdusrahaa sekä luontaisetujen kaltaisia suorituksia, joiden veloitushinnat puolustusministeriö vahvisti.²⁰⁷ Ulkosaarilisä vaihteli virka-aseman mukaan. Vuonna 1945 perheettömän lisä oli 200 - 300 mk ja perheellisen 600 - 800 mk:n välillä kuukaudessa.²⁰⁸

Puolustusvoimien viran ja toimen haltijoille suoritettiin sotatilan aiheuttamissa poikkeuksellisissa oloissa kuukausipalkan lisäksi sotapäivärahaa samoin perusteiden kuin asevelvollisille.

²⁰⁵ Suomen Asetuskokoelma n:o 148/1941

²⁰⁶ Suomen asetuskokoelma n:o 70/1943

²⁰⁷ Suomen asetuskokoelma n: 148/1941

²⁰⁸ Tervasmäki 1978, 286-288

Sotapäiväraha oli:	1942	1943 rintamasotilas	kotijoukot
kenraalimajurilla	60-110 mk	75	60
everstillä	50-85	65	50
everstiluutnantilla	40-65	55	40
majurilla	35-55	50	35
kapteenilla	30-45	45	30
luutnantilla	25-40	40	25
vänrikillä ja vääpelillä	20-35	35	20
ylikersantilla	18-30	25	15
kersantilla	15-28	25	15
alikersantilla	10-18	18	10 ²⁰⁹

Valtioneuvoston päätöksellä voitiin asevelvollisille ja puolustusvoimien viran ja toimen haltijoille maksaa harkinnanvaraista vuokratrahaa. Vuokratrahaa myönnettiin, mikäli sotapalveluksessa olevan omaiset olivat joutuneet sellaiseen taloudelliseen asemaan, etteivät he pystyneet suoriutumaan vuokranmaksuista.²¹⁰

Koska monilla viran ja toimen haltijoilla oli nimitystään korkeampi sotilasarvo, valtioneuvosto päätti vuonna 1945 suorittaa näille henkilöille lisäpalkkiona nimityksen mukaisen ja 1-2 palkkausluokkaa korkeamman sotilasarvon mukaisen toimen peruspalkan erotuksen. Valtioneuvoston päätös puolustusministeriön ja puolustuslaitoksen viran ja toimen haltijain matka- ja muuttokustannusten korvauksista sekä päivärahasta annettiin vuonna 1945. Tällä päätöksellä erotettiin leiri- ja harjoitukseen tai muuhun virantoimitukseen joukon mukana matkustava normaalin virkamatkan tekijästä. Päivärahan suuruus vaihteli sen mukaan, oliko kyseessä perheellinen vai perheetön. Muuttoraha vaihteli samalla tavalla. Korvauksia tarkistettiin vuonna 1946.

5.7 Kanta-aliupseerien palkkojen vertailu 1939-1945

Valtion viran ja toimen haltijain palkkauskehityksessä vuosina 1939 - 1946 noudatettiin sosiaalista linjaa. Seuraavassa vertailussa virat ja toimet on jaettu neljään ryhmään. Ensimmäiseen, johtavien virkamiesten ryhmään kuuluivat palkkausluokkien 28 - 38 virkamiehet peruspalkkojen ollessa noin 94.800 - 180.000 mk. Tähän ryhmään kuului n. 5 % virkamiehistä. Toisen, ylempien virkamiesten ryhmän muodostivat palkkausluokissa 21 - 27 olevat

²⁰⁹ Suomen Asetuskokoelma n:o 187/1942

²¹⁰ Suomen asetuskokoelma n:o 92/1943

virat. Peruspalkka oli 65.700 - 90.000 mk. Ryhmä edusti n. 13 %:a valtion virkamiehistä. Kolmanteen, keskikorkeitten virkamiesten ryhmään kuuluivat palkkausluokissa 11-20 olevat virkamiehet (n. 34 %) ja neljänteen, alempien virkamiesten ryhmään (n. 48 %) palkkausluokat 1-10 palkan ollessa 20.700 - 35.100 mk. Vuoden 1939 palkka on merkitty luvulla 100. Kanta-aliupseerien ylimmät toimet kuuluivat luokkaan III ja muut luokkaan IV.

Kaikkien peruspalkkaisten virkamiesten punnittu keskipalkka (nimellispalkka) indeksoituna oli muodostunut ryhmittäin seuraavaksi:

Ryhmä	I	II	III/vääpeli	IV/kersantti	kaikki
keskipalkka	75.765	52.983	30.812	18.705	25.449
1939	100	100	100	100	100
1943	139	135	143	166	160
1944	148	145	156	183	175
1945	213	233	239	330	296
1946 tammikuu	233	250	298	388	342
keskipalkka 1946	176.347	132.681	91.928	72.930	86.996

Reaalipalkka elinkustannusindeksin (ilman verotusta) perusteella muodostui seuraavaksi:

Vuosi	I	II	III	IV	kaikki
1939	100	100	100	100	100
1943	73.5	71.4	75.7	87.8	84.7
1944	73.6	72.1	77.6	91.0	87.0
1945	75.3	79.1	91.8	117.0	105.0
1946 tammikuu	55.1	59.1	70.4	91.7	80.9

Reaalipalkka verotus huomioon ottaen, vertailukohtana 1939 ja veroluokat 1 ja III (3 lasta)

vuosi	I ryhmä		veroluokka III	
	verot %	reaalipalkka	verot %	reaalipalkka
1939	13.9	100	11.7	100
1943	19.8	70.9	14.1	75.7
1944	26.8	64.7	12.3	73.6
1945	37.8	57.1	17.9	72.7
1946	32.8	44.7	19.2	31.8

II ryhmä

vuosi	veroluokka I		veroluokka III	
	verot %	reaalipalkka	verot %	reaalipalkka
1939	12.0	100	10.0	100
1943	16.3	70.9	12.3	72.5
1944	19.9	68.7	8.2	76.6
1945	29.3	67.4	12.6	78.4
1946	28.5	50.6	16.1	56.7

III ryhmä/vääpeli

vuosi	veroluokka I		veroluokka III	
	verot %	reaalipalkka	verot %	reaalipalkka
1939	9.2	100	7.6	100
1943	11.5	78.3	9.3	79.9
1944	14.9	77.1	5.2	84.6
1945	20.2	86.9	7.6	94.3
1946	23.3	63.6	12.1	67.6

IV ryhmä/kersantti

vuosi	veroluokka I		veroluokka III	
	verot %	reaalipalkka	verot %	reaalipalkka
1939	7.7	100	6.3	100
1943	10.6	91.5	8.9	91.5
1944	12.3	95.0	3.3	98.0
1945	16.0	114.9	5.1	115.6
1946	20.2	84.6	9.2	84.6

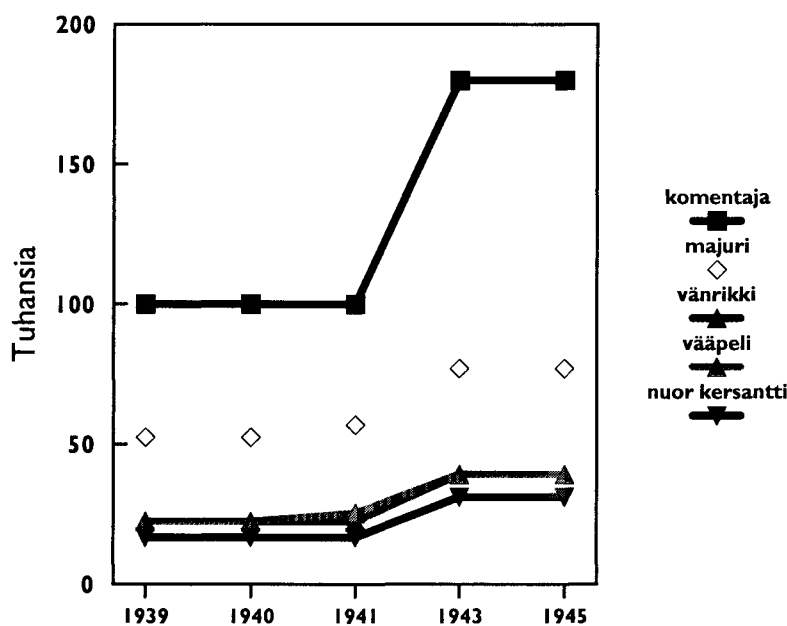
Taulukko 8 : Lähde Virkamieslehti 5/1946, 58-60 (Tiedot SVT 1939-1946)

Puolustusvoimien peruspalkkojen muutos 1939-1945 (vuosipalkat)

virka	1939	1940	1941	194 2-1943	1944-1945
komentaja	1/100.000	1/100.000	1/100.000	38/180.000	38/180.000
kenraaliluutnantti		2/87.000			36/150.000
	2/87.000		2/87.000	36/150.000	
kenraalimajuri	3/81.000	3/81.000			
			2/87.000	34/132.000	34/132.000
eversti	4/75.000 5/69.000	4/75.000 5/69.000	3/81.000	31/111.000	31/111.000
everstiluutnantti	6/63.000 7/57.000	6/63.000 7/57.000	5/69.000	28/94.800	28/94.800
majuri	8/52500	8/52500	7/57.000	24/77.100	24/77.100
kapteeni	10/43.500	10/43.500	9/48.000	21/65.700	21/65.700
luutnantti	13/33.000 16/27.000	13/33.000 16/27.000	12/36.000 14/30.000	yp/16/49.500 ap/14/44.100	16/49.500 14/44.100
vänrikki	19/22.500	13/33.000 16/27.000	13/33.000 16/27.000	12/39.300	12/39.300
vääpeli	19/22.500	19/22.500	17/25.500	12/39.300	12/39.300
kersantti	21/19.500 23/16.800	21/19.500 23/16.800	19/22.500 21/19.500	ylk/10/35.100 yp/9/33.000 ap/8/31.200	10/35.100 9/33.000 8/31.200
erikoismestari 5 pl	19/22.500	19/22.500	17/22.500	4 lk/12/39.300	12/39.300
lentomestari	18/24.000	18/24.000	16/27.000	13/41.700	13/41.700
kanslia-apulainen 1 lk	21/19.500	21/19.500	20/21.000	9/33.000	9/33.000
talonmies	23/16.800	23/16.800	23/16.800	6/27.600	6/27.600

Taulukko 9: Lähteet; puolustusvoimien palkkausasetukset 1939-1945

Puolustusvoimien palkkakehitys 1939-1945

kuva 4 Lähteet: puolustusvoimien palkkausasetukset 1939-1945

Palkkaussuhteiden sisäiset erot (peruspalkat)

virka	1939	1940	1941	1943	1945
komentaja	100	100	100	100	100
kenraaliluutnantti	87	87	87	83	83
kenraalimajuri	81	81	81	73	73
eversti	75/69	75/69	81	62	62
everstiluutnantti	63/57	63/57	69	53	53
majuri	53	57	57	43	43
kapteeni	44	44	48	37	37
luutnantti	33/27	33/27	36/30	28/25	28
vänrikki	23	23	26	22	22
vääpeli	23	23	26	22	22
kersantti	20/17	20/17	23/20	20	20

Taulukko 10;

Lähteet: puolustusvoimien palkkausasetukset 1939-1945

Palkankorotusten muutokset (peruspalkat)

virka	1939	1940	1941	1943	1945
komentaja	100	100	100	180	180
kenraaliluutnantti	100	100	100	172	172
kenraalimajuri	100	100	107	163	163
eversti	100	100	108/117	148/161	148
everstiluutnantti	100	100	109/121	150/166	150/166
majuri	100	100	108	147	147
kapteeni	100	100	110	151	151
luutnantti	100	100	109/111	150/163	150/163
vänrikki	100	100	113	175	175
vääpeli	100	100	113	175	175
kersantti	100	100	115/116	156/197	156/197

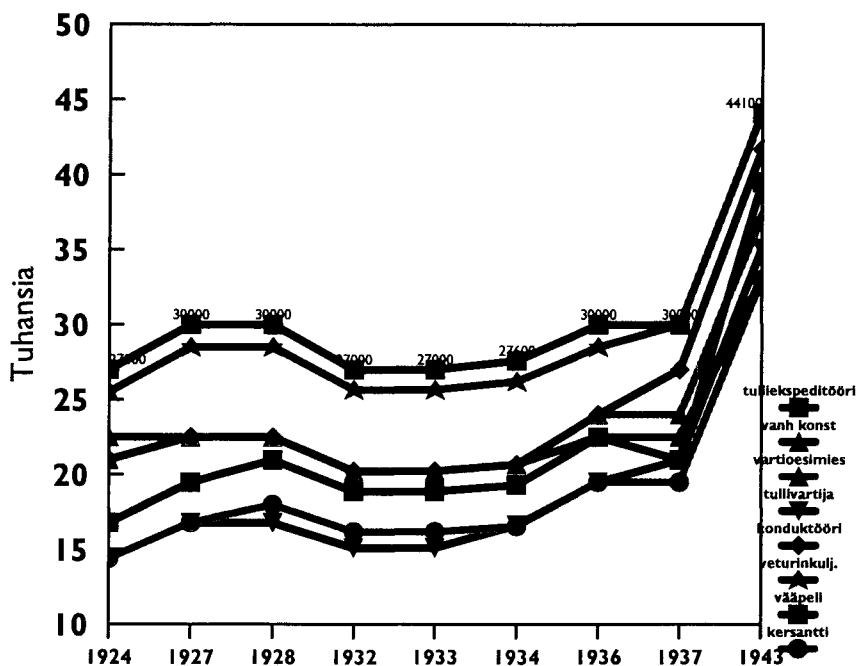
Taulukko 11

Lähteet: Puolustusvoimien palkkausasetukset 1939-1945

Ylimpien palkkojen väliset erot olivat kasvaneet jossakin määrin verrattuna edelliseen tarkastelujaksoon 1918-1937. Komentajan palkkaa oli korotettu huomattavasti, kun taas astei-

kon seuraavien virkojen palkkasuhteisiin ei tehty vastaavaa muutosta. Luutnantista kersantiin peruspalkkojen palkkaerot olivat sitä vastoin tasoittuneet, mikä tuki edelleen sotien aikana alkanutta solidaarista palkkapolitiikkaa. Palkankorotusten jakautuminen oli varsin tasainen.

Vertailu muihin virkamiehiin 1924-1943

Kuva: 5 Lähteet; valtion ja puolustusvoimien palkkausasetukset 1924-1943

Puolustusvoimien palkkauskehitys näytti jäävän jälkeen vertailuryhmistä vuoden 1937 jälkeen. Mikäli otetaan huomioon vertailuryhmien saamat erillislisät, tilanne näyttää heikolta vääpelin ja kersantin kannalta.

Virantoimitusrahoja ja erillispalkkioita maksettiin vuodessa:

veturinkuljettaja 1939

- virantoimitusraha 2.300 mk
- kalliinajanlisä
- säästöpalkkio 312 mk
- vaateraha

konduktööri

- virantoimitusraha 1.800 mk
- kalliinajanlisä

1946

- 34.200 mk
- 7.500- 17.100 mk
- 6.000 mk
- 1.800 mk

17.100 mk

7.500- 17.100 mk

Veturinkuljettajan saama palkanlisä oli maksimissaan noin 4.800 mk kuukaudessa ja konduktöörin 2.800 mk. Vuoden 1944 alusta poliisit saivat poliisilisänä tehtävästä riippuen 3.600 - 7.200 mk vuodessa. Vankiloiden ja tullin henkilöstön erillislisät olivat 2.500 mk:sta 9.000 mk:aan vuodessa.²¹¹

Puolustusvoimissa maksettiin:

- ohjaajan lentolisää 4.500 mk/kk. (v. 1949)
- tilapäistä lentolisää 675 mk lentotunnilta (v. 1945)
- ulkosaarilisää 200-800 mk/kk (1945)
- purjehdusrahaa 60-180 mk vuorokaudelta (1948)
- kielitaitolisää 300-800 mk taidosta riippuen (1948)²¹²

Kuten lisien nimistäkin voi päätellä puolustusvoimien lisät maksettiin erityisen vaaran, taidon tai hankalien olosuhteiden perusteella. Lisiä sai vain pieni osa kanta-aliupseereista. Vertailuryhmien lististä osa oli "ylimääräistä" palkanosaa normaalin työtehtävän suorittamisesta eikä perustunut mihinkään poikkeukselliseen olosuhteeseen tai kykyyn.

6 Neuvottelu oikeuden aika 1939 - 1966

6.1 Puolustusvoimien saattaminen rauhanajan kannalle

Moskovassa 19.9.1944 solmitun välirauhansopimuksen jälkeen Suomeen saapui liittoutuneiden valvontakomissio. Suomi sitoutui asettamaan armeijansa rauhanaikaiselle kannalle. Valvontakomission vaatimusten mukaan armeijan pohjaksi oli otettava vuoden 1938 tilanne, jolloin kokonaisvahvuudeksi tuli 41.500. Upseerivahvuus määrättiin 3.725:een ja aliupseerien 6.275:een. Puolustusvoimien henkilöstöä jouduttiin supistamaan huomattavasti. Peruspalkkaisista viroista ja toimista vähennettiin 1.854 virkaa sekä lisäksi 2.397 suojeluskuntien virkaa. Vuosien 1944 ja 1945 vaihteessa vapautettiin tai itse irtisanoutui n. 2.000 upseeria.²¹³

Valtioneuvosto asetti toimikunnan tekemään ehdotusta puolustusvoimista lakkautettavien virkojen ja toimen haltijoiden sekä palveluksesta vapautettujen ylimääräisten toimien haltijoiden

²¹¹ Komiteanmietintö A 1946:7, 28-37

²¹² Komiteanmietintö A 1950.5, liite 1

²¹³ Rytkölä 1967, 44

joiden sijoittamisesta muihin virkoihin valtionhallintoon tai yksityiselle sektorille. Lisäksi heille maksettiin n. kahden kuukauden palkka, mikäli he olivat olleet palveluksessa vähintään kaksi vuotta.²¹⁴Palveluksesta vapautettujen taloudellinen tilanne oli useimmissa tapauksissa huono. Lakkautuspalkalle pääsi vain murto-osa. Ylipäällikkö Mannerheim totesi kirjeessään puolustusministerille, että valtion oli hoidettava asia kuntoon. Eduskunta myönsikin 1945 määrärahan ylimääräisiä eläkkeitä varten. Sillä perusteella eläke myönnettiin 773 henkilölle ja evättiin 343 hakemusta. Eläkettä maksettiin vuoden ajalta ja määrältään se vastasi lakkautuspalkkaa.²¹⁵Aliupseereista osa sai lakkautuspalkan.

Sotien aikana oli ylennetty ansioituneisuuden perusteella upseeriksi noin 1.000 aliupseeria. Ryhmää kutsuttiin ns. II-luokan upseereiksi. Uudelleen järjestelyjen yhteydessä osa heistä oli saanut upseerin vakanssin osan palvellessa edelleen aliupseerin virassa. II-luokan upseerit koettiin ongelmana sekä upseeristossa että kanta-aliupseerien ryhmässä. Upseereissa pahaa verta herätti se, että samaan aikaan vapautettiin tehtävistään suuri joukko muita upseereita. II-luokan upseerien koettiin vievän viran monelta upseerikoulutuksen saaneelta ja ennen sotia upseerina palvelleelta.²¹⁶

Kesällä 1939 valittu eduskunta oli istunut koko sodan ajan. Eduskunta hajotettiin vuonna 1944. Vaaleissa SKDL sai neljänneksen edustajapaikoista. 49 edustajasta 38 oli julkikommunisteja. Sosiaalidemokraatit saivat 50 edustajaa ja maalaisliitto 49 paikkaa. Paasikiven hallitukseen tuli SKDL:lle, SDP:lle ja ML:lle kullekin neljä paikkaa. Puolustusministeriksi tuli Mannerheimin vastustuksesta huolimatta kansandemokraatti Mauno Pekkala. Mannerheim olisi halunnut tehtävään upseerin, mutta joutui taipumaan vasemmiston ja valvontakomission vaatimuksesta.²¹⁷

Vasemmiston tavoitteena oli yhteisen puolueen perustaminen. Hanke tosin epäonnistui, mutta sen ohjelmaluonnokseen oli sisältynyt mm. vaatimus valtion väkivaltakoneiston murskaamisesta. Ohjelman radikaalein kohta koski sotalaitosta, josta piti erottaa heti fascismia harrastaneet upseerit. Kansanvaltaisista piireistä lähtöisin oleville piti antaa mahdollisuus upseerikoulutukseen ja opintomatkoihin. Kansanvaltaisten maiden armeijoissa koulutuksen saaneille oli varattava paikka Suomen armeijassa.²¹⁸Neuvostoliiton poliittisessa terminologiassa fascistilla ymmärrettiin jo 1930-luvulta suurin piirtein kaikkia kommunis-

²¹⁴ Tervasmäki 1978, 254

²¹⁵ Koskinen 1985, 30

²¹⁶ Koskinen 1985, 31

²¹⁷ Rentola 1994, 530

²¹⁸ Rentola 1994, 473-478; ryhmään kuului SDP:stä vain pieni radikaaliryhmä (kuutoset)

tisen puolueen linjasta poikkeavia virtauksia. Sosiaalidemokraatteja kunnioitettiin sosiaalifascistin nimityksellä.²¹⁹

Valtiollisesta poliisista annettiin vuonna 1945 uusi asetus, jolla muutettiin muodollisia kelpoisuusehtoja. Kelpoisuutta vailla olevat nimitti valtioneuvosto. Valtioneuvostossa annettiin periksi kommunisteille paitsi VALPO:n myös muiden suhdanneherkkien virastojen ja laitosten, kuten ulkoministeriön, Yleisradion, kouluhallituksen ja kansanhuoltoministeriön johtohenkilöitä nimitettäessä. Myös sisäministeriö oli kommunistien hallussa. Valpo miehittiin pääasiassa äärivasemmiston edustajilla, jotka pyrkivät soveltamaan välirauhansopimusta tiukemmin kuin LKV:n venäläiset.²²⁰

Puolustusvoimat joutui kommunistijohtoisen turvallisuuskoneiston erityisen tarkkailun ja tutkinnan alaiseksi asekatkentuksen vuoksi.²²¹ Kommunistien äänenkannattajat Työkansan Sanomat ja Vapaa Sana sekä Vapausradio hyökkäsivät voimakkaasti puolustuslaitosta ja Mannerheimia vastaan, jota väitettiin ympäröivän ”fascistisen klikin”.²²² Vapaa Sana kirjoitti puolustusvoimien lippujuhlapäivänä 16.5.1945: *”Jos tätä päivää yhä edelleen palvotaan armeijan lippujuhlapäivänä, on se eräänä todisteena siitä, että armeija on yhä suunnattu kansaa vastaan. Työläisveren tahrinat valkoiset symbolit ovat yhä edelleen sen symboleita ja niiden takaa hämmöttävät Walleniukset, Pajarit ja ... Suomi on sillanpäänä Sosialististen Neuvostotasavaltojen Liittoa vastaan”*. Työkansan Sanomat kirjoitti 8.6.1946: *”välttämätöntä on toimeenpanna oikeus- ja poliisilaitoksen virkakoneiston puhdistus... Armeija, jonka ylempi upseeristo oli tehnyt sopimuksia natsi Saksan kanssa on uudelleen järjestettävä ja puhdistettava upseerivalan pettäneistä.”*²²³ Kommunistien koolle kutsuma Suurtorin kansankokous vaati voimakkaasti armeijan puhdistamista.²²⁴ Poliittinen ja yhteiskunnallinen tilanne oli puolustusvoimien asioiden hoidon kannalta vaikea.

Tilanne rauhoittui Pariisin rauhansopimuksen jälkeen, jolloin valvontakomissio poistui maasta. Sisäpoliittista tilannetta helpotti myös SKDL:n murskatappio vuoden 1948 eduskuntavaaleissa. Paasikivi nimitti Fagerholmin johdolla sosiaalidemokraattisen vähemmistöhallituksen, joka ensi töikseen lopetti Valtiollisen Poliisin sotilastoimiston. Sotilastoimiston tehtävänä oli ollut tietojen hankkiminen puolustuslaitoksen sisältä. Kimmo Rento-

²¹⁹ Uola 1999, 35

²²⁰ Uola 1999, 122-123

²²¹ Rentola 1994, 534-535

²²² Rentola 1994, 525

²²³ Työkansan Sanomat 8.6.1946

²²⁴ Työkansan Sanomat, mm. 19.2.1946

la toteaakin SDP:n ja puolustuslaitoksen johdon ryhtyneen tässä tilanteessa korjaamaan voittonsa hedelmiä haluten osoittaa liittonsa olevan takeena kommunistien paluuta vastaan. Koko VALPO:n lakkauttamista valmisteltiin.²²⁵

6.2 Suomen Aliupseeriliiton toiminta ja virkamiesliikkeen integroitumishankkeet

Suomen Aliupseeriliiton toiminta virisi vähitellen. Sotavuosina toimintaa oli ollut jossakin määrin. Vuoden 1942 - 1943 palkkauslakia varten liitto mm. oli tehnyt palkkausasioita koskeneen esityksen puolustusministeriölle. Tällöin saatiin korjatuksi liiton mielestä keskeinen palkkauksen parantamista vaikeuttanut alipäällystön palkkojen vertailu valtion muiden laitosten miehistöön.²²⁶

Suomen Aliupseeriliiton ja Suomen Upseeriliiton kesken oli esillä järjestelmällisen yhteistyön organisointi. Kiinteää yhteistyötä Suomen Upseeriliiton kanssa pidettiin tässä vaiheessa tärkeänä. Suomen Aliupseeriliiton toimintakertomuksessa vuodelta 1946 - 1947 mainitaan, että asemansa takia upseerit tiesivät paremmin, mitä asioita kulloinkin sopi ottaa ajettaviksi. Upseerien arvovallan nähtiin palvelevan kanta-aliupseerien etuja.²²⁷Toisaalta aliupseerit olivat varauksellisia peläten joutuvansa upseerien "talutusnuoraan."²²⁸Varsinaiselle integraatiolle ei siten ollut mahdollisuuksia, mutta löyhemmästä yhteistyöstä nähtiin olevan hyötyä taloudellisten ja sosiaalisten etujen hoidossa. Liittoihin nimettiin vuonna 1946 yhteyshenkilöt. Yhteisiä esiintymisiä maan johdon ja puolustusvoimien johdon suuntaan oli useitakin. Toiminnan tuloksena saatiin asetetuksi toimikunta, jonka tehtävänä oli tutkia puolustusvoimien henkilökunnan taloudellisten etujen kehittämistä. Työn tuloksena mm. leiriraha saatiin nostetuksi ja maksulliseen lääkärihoitoon saatiin helpotuksia.²²⁹

Suomen Aliupseeriliitto erosi Henkisen Työn Keskusliitto HTK:sta vuonna 1946. HTK:n toiminta oli ollut vähäistä, eikä maksetuille jäsenmaksuille koettu saatavan katetta. Virkamiesjärjestöjen vaikuttavuuden parantaminen tuli toisella tavalla esille vv. 1946 - 1947. Suomen Aliupseeriliiton toimintakertomuksessa vuodelta 1947 todetaan mielenkiintoisesti: *"koska oli osoittautunut välttämättömäksi, että Suomen Upseeriliitto ja Suomen Aliupseeriliitto saavat yhteyden siviiliviran- ja toimenhaltijoiden järjestöihin."*²³⁰ Lausumaa ei perus-

²²⁵ Rentola 1997, 55-59

²²⁶ Suokas 1979, 64

²²⁷ Suomen Aliupseeriliiton toimintakertomus 1946-1947

²²⁸ Suokas 1979, 64-65

²²⁹ Koskinen 1985, 59-60

²³⁰ Suomen Aliupseeriliiton toimintakertomus 1.4.-31.12.1947

tella sen enempää, mutta joka tapauksessa se johti Suomen Upseeriliiton aloitteesta koottuun Virkamiesliiton, Suomen Aliupseeriliiton ja kansakoulunopettajia edustavien liittojen yhteisjärjestöön, joka organisoitui rekisteröidyksi Virkamiesliittojen Keskusjärjestöksi (VLK). Virkamiesliiton kautta yhteenliittymällä oli yhteys Henkisen Työn Keskusliittoon HTK:hon, johon kuului myös yksityisen sektorin toimihenkilöryhmiä.²³¹

Välirauhansopimuksen 21. artiklan mukaan Suomi sitoutui hajottamaan “fascistiset eli hitleriläismieliset” järjestöt ja olemaan sallimatta neuvostovastaista propagandaa. Mikko Uolan tätä aihetta koskevasta tutkimuksesta ei ole löydettävissä viittauksia ammattijärjestöjen lakkauttamissuunnitelmiin tai, että ne olisivat joutuneet tarkkailun alaiseksi.²³² Suomen Aliupseeriliiton arkistomateriaalin perusteella ei voi myöskään havaita valvontakomission tai Suomen poliittisten tahojen puuttuneen ainakaan näkyvästi Suomen Aliupseeriliiton toimintaan tai, että järjestössä olisi valmistauduttu mitenkään tähän mahdollisuuteen. Tosin tuskinpa sitä olisi liiton pöytäkirjoihin merkitty näkyviin.

Epävarma ilmapiiri oli vaikuttamassa mainittuun puolustuslaitoksen ammattijärjestöjen haaluun tukeutua siviilisektorin virkamiesjärjestöihin. Todennäköisesti järjestön omaehtoisen varovaisuuden johtamana Suomen Aliupseeriliiton äänenkannattajan nimi Suomen Aliupseeri muutettiin vuoden 1946 alusta vähemmän sotilasryhmään viittaavaksi Sauliksi. Lehden kirjoittelua leimasi varovaisuus. Huomattava osa lehden sisällöstä keskittyi liiton omiin tapahtumiin sekä urheilu- ja kilpailutoiminnan selostamiseen. Ulkovaltojen sotilaallisia asioita koskevia artikkeleita ei enää juuri ollut. Yhteistyö Ruotsin aliupseerijärjestöjen kanssa näytti voimistuneen 1940-luvun lopulla. Aliupseerijärjestöjen keskinäisistä vierailuista kirjoitettiin laajasti.

Erityisen sijansa lehdessä saivat raittiutta ja aliupseerien sivistystasoa koskeneet artikkelit. Ne olivat ilmeinen vastareaktio varsinkin äärivasemmiston taholta tapahtuneeseen ikäväsävyyseen ja loukkaavaan kirjoitteluun, jossa kantahenkilöstö yleistäen leimattiin juopoiksi ja siveettömiksi raakalaisiksi.²³³ Poliittinen painostus ja puolustusvoimien vastainen ilmapiiri kohdistuivat suurimmassa määrin upseeristoon, mutta muutkin ryhmät saivat tuntea muuttuneen yhteiskunnallisen tilanteen suorastaan vihamielisenä suhtautumisena puolustusvoimiin ja sen palveluksessa oleviin yksittäisiin henkilöihin.²³⁴

²³¹ SAULI n:o 3/1948

²³² Uola 1999, passim

²³³ Koskinen 1985, 49-52

²³⁴ Koskinen 1985, 62-65

Yhteiskunnallisen ja taloudellisen tilanteen voi päätellä vaikuttaneen upseerien ja aliupseerien haluun tukeutua muuhun virkamies- ja toimihenkilökuntaan. Puolustusvoimissa harjoitettava ammattijärjestötoiminta haluttiin kytkeä muiden ammattiryhmien toimintaan ja hakea sitä kautta ehkä turvallisuutta, hyväksyttävyyttä sekä painoarvoa etukysymysten hoitoon. Hyväksyttävyyttä haettiin myös muilla tavoin. Suomen Upseeriliiton toiminnassa tämä tuli esille mm. vuonna 1945 liiton käsitellessä upseerien liittymismahdollisuuksia uudelleen perustettuun Suomi - Neuvostoliitto - Seuraan (SNS). Hanke liittyi laajemminkin puolustusvoimissa esillä olleeseen kysymykseen puolustusvoimien ja seuran suhteista. Mannerheim oli jo 1944 ilmoittanut, ettei ollut estettä sotilaiden jäsenyydelle. Puolustusvoimissa asetettiin komitea tutkimaan sotilaiden liittymismahdollisuuksia SNS:aan. Komitean mietinnössä todettiin, että liittyminen oli jokaisen oma asia. Jäsenyyteen ei voitu painostaa, koska seuralla oli jo siinä vaiheessa poliittista luonnetta.

Suomen Upseeriliitto haki liittona SNS:n jäsenyyttä, mutta se evättiin sillä perusteella, että seura hyväksyi jäseneksi vain henkilöjäseniä. Puolustusvoimien johto ei ollut aluksi pitänyt seuraa poliittisena järjestönä ja oli suorastaan kehottanut upseereita liittymään jäseniksi. Aloite puolustusvoimien johdolle lienee tullut presidentti Paasikiveltä ja sillä oli taustansa ulkopoliittisessa ja sisäpoliittisessa asetelmassa. Paasikivi oli ollut johtamassa puhetta kokouksessa, jossa asetettiin komitea laatimaan sääntöjä uudelleen perustettavalle seuralle. Paasikivi valittiin myös seuran kunniapuheenjohtajaksi.²³⁵ Seuraan liittymisen tarkoituksena oli ilmeisesti pyrkimys päästä vaikuttamaan ja muuttamaan seuran toimintalinjaa. Vasemmisto ehti kuitenkin vallata seuran johtoelimet, jonka jälkeen ystävyysseuraksi perustettu SNS omaksui selkeästi poliittisia tarkoituksia pyrkien vaikuttamaan häikäilemättä Suomen sisäisiin asioihin. Erityisesti puolustusvoimat ja sen piirissä toimivat yhteisöt olivat seuran arvostelun kohteena. Muutamia upseereita liittyi kuitenkin seuran jäseneksi edeten jopa johtotehtäviin.

SNS:n jäsenyyteen liittyi joissakin yksittäisissä tapauksissa henkilökohtaisen pyrkyryyden vivahteita. Seuran jäsenyyttä käytettiin "valttikorttina" hankittaessa omaan urakehitykseen tarvittavaa arvostusta puolustusvoimien ylimmän johdon silmissä. Näin arveltiin ehkä voitavan myös välttää puolustuslaitoksen uudelleen organisoinnin aiheuttama palveluksesta vapauttamisen uhka. Yksittäiset upseerit pyrkivät valvontakomissionkin kautta hakemaan yhteyksiä Neuvostoliiton upseereihin.²³⁶ Suomen Aliupseeriliiton suhtautumisesta Suomi - Neuvostoliitto- seuraan ei ole löytynyt lähdemateriaalia.

²³⁵ Rentola 1994, 486-487

²³⁶ Koskinen 1985, 59

Vuoden 1947 alussa tuli esille II-luokan upseerien järjestäytymisasiä. Ryhmän ajatuksena oli oman liiton perustaminen. Suomen Upseeriliitto oli ilmoittanut, ettei se ota jäsenekseen perustettavaa liittoa. Myöskään Suomen Aliupseeriliittoon heitä ei otettu. II-ryhmän upseereita oli lähes 1.000.²³⁷

6.3 Valtion virkamiesten neuvotteluoikeuden legitimoiminen

Virkamiesjärjestöjen voimakkaan painostuksen ja muista Pohjoismaista saatujen hyvien kokemusten perusteella eduskunnalle annettiin vuonna 1942 lakiesitys valtion virkamiesten neuvotteluoikeudesta. Virkamiesten neuvotteluoikeuslakia vastaava lainsäädäntö oli astunut voimaan Ruotsissa 1.1.1938.²³⁸ Yleisillä työmarkkinoilla oli tehty Suomen Ammattijärjestöjen Keskusliiton ja Suomen Työnantajien Keskusliiton välillä ns. tammikuun kihlaus vuonna 1940, jonka jälkeen voitiin varsinaisen työehtosopimusmenettelyn katsoa alkaneen.²³⁹

Vuonna 1943 annetulla lailla (82/1943) myönnettiin valtion virkamiehiä edustaville järjestöille neuvotteluoikeus virkaan tai toimeen ottamista, virka- ja työsuhdetta sekä palkkausta koskevista asioista. Laki koski kaikkia valtion palveluksessa olevia, jotka toimivat virkamiesvastuulla, ei kuitenkaan puolustuslaitoksen palveluksessa olevia.²⁴⁰ Asetuksella määrättiin, että neuvotteluoikeuden saamiseksi järjestön piti tehdä sitä koskeva esitys sosiaaliministeriölle. Valtioneuvosto myönsi sosiaaliministeriön esityksestä neuvotteluoikeuden.²⁴¹

Vuonna 1945 annetulla asetuksella täsmennettiin neuvotteluosapuolia. Neuvotteluja kävi toiselta puolen ministeriö, keskusvirasto tai muu viranomainen, jonka käsiteltäviin neuvoteltavana oleva asia kuului sekä toiselta puolen sellainen yhdistys, jonka jäseniä asia koski ja joka oli hyväksytty neuvottelukelpoiseksi. Yhdistys voi käyttää neuvotteluoikeuttaan jonkin osastonsa tai alajärjestönsä välityksellä, vaikkakaan tätä ei ollut erikseen hyväksytty neuvottelukelpoiseksi.²⁴² Neuvotteluoikeuden myöntämistä pyrittiin rajoittamaan. Se antoi järjestöpolitiikan harjoittamismahdollisuuden neuvotteluoikeuden omanneille järjestöille. Toisaalta neuvotteluoikeuden auktorisointi nopeutti järjestöjen integraatiokehitystä.

²³⁷ Koskinen 1985, 60

²³⁸ Myllymäki 1989, 285-287

²³⁹ ensimmäinen työehtosopimuslaki oli säädetty jo vuonna 1924, mutta järjestölisten yms. ongelmien takia työehtosopimuksia ei tehty.

²⁴⁰ Suomen Asetuskokoelma n:o 82/1943

²⁴¹ Suomen asetuskokoelma n:o 83/1943

²⁴² Suomen Asetuskokoelma n:o 911/1945

Koska puolustusvoimat oli rajattu lain ulkopuolelle, ei puolustusvoimissa toimivilla järjestöillä voinut olla neuvotteluoikeutta valtiovarainministeriön, puolustusministeriön tai pääesikunnan kanssa. Puolustusvoimien komentaja oli tosin ilmoittanut 17.10.1947 Suomen Upseeriliitolle, että sen kanssa tullaan neuvottelemaan ja, että se voi antaa lausuntoja upseerien virkauraa, palkkausta, eläkettä, taloudellisia oloja ja yleensä kantahenkilökunnan etuja koskevista asioista.²⁴³ Todennäköisesti samoin meneteltiin Suomen Aliupseeriliiton kanssa, vaikkakaan lähdemateriaalista ei ole löydettävissä dokumenttia. Ongelman muodosti kuitenkin se, ettei esimerkiksi Suomen Aliupseeriliitto voinut lakiin vedoten vaatia asioita neuvottelupöytään. Käsiteltävät asiat määräsi puolustusvoimien johto.

Kantahenkilöstön asemaa ja palvelusuraa tutkivan toimikunnan (ns. kenraaliluutnantti Sundmanin toimikunta) mietinnössä vuodelta 1946 korostettiin työnantajapaternalismin mukaisesti sitä, ettei neuvotteluoikeutta puolustusvoimien viran ja toimen haltijoille esitetä, *“koska heidän oikeudellinen asemansa tukeutuu valtiovallan itse harjoittamaan oikeudenmukaisuuteen ja huolenpitoon niistä palvelijoistaan, jotka ovat antautuneet valtiovaltaa erityisesti tukeakseen sen palvelukseen.”* Mietinnössä tuotiin korostetusti esille valtiovallan velvollisuus toimia aloitteellisesti puolustusvoimien palkkauskysymysten hoitamiseksi.²⁴⁴ On pääteltävissä, että puolustusvoimien viran ja toimen haltijoiden rajaaminen neuvotteluoikeuslain ulkopuolelle oli lähtöisin ennen muuta puolustusvoimien ylimmästä johdosta, ei niinkään poliittisista päättäjistä. Tässä voi nähdä elatusteorian mukaisen holhousajattelun yhteiskunnallisten vaikuttimien ohella. Epävirallisen neuvotteluoikeuden kautta pyrittiin välttämään konflikteja jo varsinkin voimistuneiden järjestöjen kanssa.

Neuvotteluoikeuslaki mahdollisti oikeastaan vain kuulemismenettelyn. Valtiotyönantajan yksipuolista päätösvaltaa se ei millään tavalla rajoittanut. Toisaalta se ei rajoittanut myöskään järjestöjen oikeutta tehdä mistä tahansa asiasta neuvotteluesitystä. Neuvotteluoikeuslaki kaikista puutteistaan huolimatta vaikutti siihen, että virkamiesten kuulemista heitä koskevissa asioissa ryhdyttiin pitämään välttämättömänä.²⁴⁵ Valtiovalta oli tunnustanut järjestöjen aseman. Väinö Luoman toteamuksen mukaan neuvotteluoikeuslaki oli joutunut poikkeuksellisen ajan sekä taloudellisten ja poliittisten voimien “runtelemaksi”. Lakia ei voitu tarkoitetulla tavalla soveltaa. Toisaalta virkamiesten neuvotteluoikeus oli tullut sopivaankin aikaan. Virkamiehet pääsivät vaikeina aikoina ainakin jossakin määrin neuvottelemaan omista palkoistaan.²⁴⁶

²⁴³ Koskinen 1985, 59, ks myös Suomen Upseeriliiton asiakirja. 17.10.1947

²⁴⁴ Kantahenkilöstön asemaa ja palvelusuraan tutkivan toimikunnan mietintö n:o 2/K/1 15.5.1946

²⁴⁵ Ilvesmäki - Talkkari 1986, 28

²⁴⁶ Luoma 1962, 156-157

Hallituksen esityksen perusteluissa neuvotteluoikeuslain tavoitteiksi oli asetettu luottamuksellisten ja hyvien suhteiden aikaansaaminen valtiovallan ja virkamiesten kesken. Edelleen todettiin, että valtiolle ja koko yhteiskuntaelämälle oli tärkeää, että maalla oli luotettava ja pystyvä virkamieskunta, joka oli tyytyväinen asemaansa. Tavoitteessa ei onnistuttu. Neuvotteluoikeuslain mukainen yksimielinenkään neuvottelutulos ei nimittäin sitonut kumpakaan osapuolta. Asioita ei tuotu neuvotteluihin lain edellyttämällä tavalla. Virkamiesjärjestöt nurisivat siitäkkin, että neuvotteluoikeus oli annettu järjestöille, joihin kuului jäsenenä muitakin kuin virkamiehiä, vaikka asetuksessa oli selvästi todettu, että “yhdistystä älköön selitettäkö neuvottelukelpoiseksi, jos sen jäseniksi voivat päästä muutkin kuin nykyiset tai entiset valtion viran tai toimen haltijat.”²⁴⁷Tilanne johti jatkuviin erimielisyyksiin ja työtaisteluihin.²⁴⁸

Virkamiespalkkojen ja eläkkeiden käsittely oli ollut työnantajapuolella hajanaista. Varsinaista vastuuyksikköä ei ollut. Koska palkkausasioiden käsittely oli hiljalleen siirtynyt keskusvirastoilta valtiovarainministeriölle, virkamiesjärjestöjen vaatimuksesta perustettiin vuonna 1956 valtiovarainministeriön palkkaosasto, jonka tehtäviin kuului toimia neuvotteluosapuolena. Tästä alkuaan valtiovarainministeriön pienimmästä osastosta muodostui 1970-luvulla Valtion Työmarkkinalaitos.²⁴⁹

Valtiovarainministeriön palkka- ja eläkeasiainosastoa avustavaksi elimeksi perustettiin vuonna 1956 virkamiesasioiden neuvottelukunta VANK. Se korvasi sotien aikana asetetun palkkauslautakunnan. VANK:n tehtävänä oli valtioneuvoston tai valtiovarainministeriön toimeksiannosta antaa lausuntoja ja valmistella esityksiä. Neuvottelukuntaan kuului puheenjohtajana toimivan valtiovarainministerin lisäksi yhdeksän muuta jäsentä, joista viisi järjestöistä ja neljä työnantajapuolelta.²⁵⁰Kokoonpano oli mielenkiintoinen päätösprosessin kannalta. Selvää oli, että työnantajapuolen äänen voidessa ratkaista neuvottelukunnan toiminta ei järjestöjen näkökulmasta ollut pitemmän päälle kovin hedelmällinen.

6.4 Valtion virkamiesten palkkausjärjestelyt 1940-luvun loppupuolella

Pariisin rauhansopimuksessa Suomi tuomittiin sotakorvauksiin. Sotakorvausten vuotuiset menot vaihtelivat 7-15 miljardin markan välillä ja olivat valtionmenoista 5-16 % vuositasolla. Suurimmillaan sotakorvausten ja saksalaissaatavien rasite oli vuosina 1945 - 1946,

²⁴⁷ Suomen Asetuskokoelma n:o 83/1943, 233

²⁴⁸ Ilvesmäki - Talkkari 1986, 30

²⁴⁹ Talvitie I 1977, 234

²⁵⁰ Suomen asetuskokoelma n:o 55/1956

jolloin niiden osuus BKT:stä oli vuoden 1938 hinnoin 5-8 %. Taloudelliseen tilanteeseen vaikutti myös se, että Suomi oli menettänyt maa-alueita sekä tuotantokapasiteettia yhteensä n. 13 % kansallisvarallisuudestaan verrattuna sotia edeltäneeseen aikaan. Samaan aikaan oli asutettava 420.000 siirtolaista. Vuonna 1946 valtio olikin lähellä suoritustilaa. Valtiovarainministeri Ralf Törngren totesi esitellessään vuoden 1947 valtion budjettia sen olevan “köyhääkin köyhemmän miehen budjetti”. Valtion menoja lisäsi vielä poikkeuksellisen ajan hallinnon kasvu.²⁵¹

Rauhantilaan siirtyminen ei siis tuonut sodan väsyttämälle väestölle toimeentulon helpotusta. Säännöstelystä ei voitu luopua. Rintamapalveluksesta palanneet toivat markkinoille uusia ostajia, joka vaikutti hintatasoon. Sotavarustelun aiheuttamat ylityöt ja urakat loppuivat. Ammattiyhdistysliikkeessä kommunistit alkoivat saavuttaa vaikutusvaltaa, jolla oli palkkaliik ehdintää kiihottava vaikutus. Palkkasopimukset menettivät nopeasti merkityksensä, sillä jokainen palkkasopimus loi aina uutta tavoiteltavaa palkkatasoa muille ryhmille. Sodan aikana oli siirrytty palkansaajien ennakkoveron kantaan. Se merkitsi sitä, että verot menivät maksuun samanarvoisena rahana kuin ne oli hankittu. Tälläkin seikalla oli vaikutusta nopean inflaation aikana.²⁵²

Koko maan työoloja uhkasi vakava kriisi lakkoliikkeiden levitessä kaikkialle. Kustannuslaskelmia ei enää pystytty tekemään ja talouselämän valtasi epävarmuus. Alituisessa palkkojen ja hintojen kilpajuoksussa valtioneuvoston asettamat palkka- ja hintaneuvostot jäivät voimattomiksi. Sodan jälkeen alemmat palkat olivat nousseet suhteellisesti enemmän kuin ylemmät. Teollisuuden työntekijöiden palkanormit pysyivät yleensä elinkustannusindeksin vauhdissa, mutta valtion viran ja toimen haltijat jäivät sen sijaan pahasti jälkeen, varsinkin ylemmissä palkkausluokissa.²⁵³ Yksityinen kulutus oli alimmillaan vuonna 1944, jolloin se oli 25 % pienempi kuin ennen sotaa.²⁵⁴ Elinkustannukset nousivat 1945 - 1948 4-kertaisiksi; inflaatio oli siis keskimäärin 50 %.²⁵⁵ Tilannetta pahensi vielä 1949 tapahtunut metsäteollisuuden vientisuhdanteiden heikkeneminen, joka nosti työttömien määrän nopeasti 50.000:een. Markka jouduttiin devalvoimaan yli 60 %.²⁵⁶

²⁵¹ Nummela 1993, 213-215, Jussila ym. 1995, 218, myös Tervasmäki 1978, 243

²⁵² Nummela 1993, 259

²⁵³ Virkamieslehti 3/1947, 24-25

²⁵⁴ Nummela 1993, 290-291

²⁵⁵ Jussila ym 1995, 218

²⁵⁶ Jussila ym. 1995, 233

Valtioneuvoston vuonna 1946 hyväksymässä tuotannon ja elintason kohottamisohjelmassa (TEKO) edellytettiin mm. valtion virkamiesten palkkausten uudelleen järjestämistä. Virkamiesten palkkoja oli edellisen kerran järjestetty joulukuussa 1942 annetulla palkkauslailla. Vuosina 1945 ja 1946 tapahtunut elinkustannusten nousu oli korvattu yleisen palkkasäänöstelyn piiriin kuuluneille työntekijöille. Virkamiehet eivät olleet saaneet vastaavaa kompensatiota. Epäsuhdetta oli pyritty korjaamaan tilapäisillä kalliinajanlisillä tai maksamalla joillekin virkamiesryhmille erikoislisiä. Kalliinajanlisät olivat ylemmissä palkkausluokissa pienemmät kuin alemmissä palkkausluokissa, joka oli omiaan aiheuttamaan tyytymättömyyttä ylemmissä virkamiehissä. Lisäviidakko oli sitä paitsi sotkenut virkamieskunnan sisäiset palkkasuhteet. Valtioneuvosto asetti epäkohtien korjaamista selvittämään komitean, jonka työn tuloksena eduskunta hyväksyi virkamiespalkkausten muutokset 18.4.1947.

Palkkauksen uudelleen järjestelyn tavoitteena oli virkamiespalkkojen saaminen suurin piirtein elinkustannusindeksiin sidottujen työntekijäpalkkausten tasolle. Myös virkamiespalkat sidottiin joulukuussa 1947 annetulla palkkauslain muutoksella elinkustannusindeksiin. Virkamiesten peruspalkkoja, ikälisiä ja kalliinpaikanlisäjä korotettiin. Peruspalkat ja ikälisät sidottiin seuraamaan virallisessa elinkustannusindeksissä tapahtuvia muutoksia, tosin siten, että indeksin nousu korvattiin samalla prosenttimääräisellä korotuksella, kun taas työntekijöillä oli sopimuksissaan ylikompensoiva indeksiehto. Ylikompensoivan indeksiehdon mukaan esimerkiksi viiden prosentin elinkustannusten nousu korvattiin 5,5 %:n palkankorotuksella.²⁵⁷

Vuoden 1947 palkkauslaissa muutettiin vuoden 1943 lain mukaiset peruspalkat siten, että erilaiset yleiset lisäpalkkiot ja kalliinajanlisä sisällytettiin peruspalkkaan. Peruspalkat alemmissä palkkausluokissa nostettiin vastaamaan yleisiä työpalkkoja. Indeksien perusteella virkamiespalkkoja korotettiin vuoden alusta 1948 5 %:lla ja 1.4.1948 10 %:lla .

Ikälisien kertymäaikaa ja prosenttiosuuksia muutettiin useampaan otteeseen. Ikälisän prosenttiosuus vaihteli siten, että osuus oli suurempi alemmissä palkkausluokissa. Kaikki viisi ikälisää saavutettiin entisen 20 vuoden sijasta 15 vuodessa. Perhelisän määrä oli ollut vuoden 1943 palkkauslain mukaan 200 mk kutakin alle 17-vuotiasta lasta kohden. Vuoden 1947 lain mukaan perhelisän määrä korotettiin 500 mk:aan lapselta. Perhelisät poistettiin yleisen lapsilisäjärjestelmän tultua voimaan 1.10.1948 lukien. Kalliinpaikanlisät oli vuonna 1945 korotettu kaksinkertaisiksi vuoden 1943 lakiin verrattuna. Uusi palkkauslaki ei muuttanut kalliinpaikanlisän perusteita. Siihen jouduttiin kuitenkin puuttumaan ilmennei-

²⁵⁷ Komiteanmietintö A 1950.5, 8-9

den epäkohtien takia vuoden alusta 1949, jolloin järjestelmää muutettiin siten, että virat ryhmiteltiin aiemman kolmen sijasta seitsemään ryhmään. Paikkakuntakalleusryhmiä oli neljä ja kunkin kalleusryhmän ero oli 5 %. Kalliinpaikanlisät sidottiin indeksiin, kuten työpalkkojenkin kalliinpaikanlisät olivat olleet.²⁵⁸

Vuoden 1947 alussa voimaan tulleessa palkkausjärjestelyssä nostettiin 12.168 virkaa tai toimea yhtä ylempään palkkausluokkaan. Tämä merkitsi korotusta n. 25 %:lle virkamieskuntaa. Lokakuun alusta vuonna 1947 siirrettiin vielä 10.149 virkaa tai toimea ylempään palkkausluokkaan. Korotus koski n. 21 % virkamiehistä. Helmikuun alusta 1949 palkkauslain muutoksella lisättiin palkka-asteikkoon yksi palkkausluokka ja kaikki virat ja toimet nostettiin lähinnä ylempään palkkausluokkaan. Näiden ohella vuosittain menoarvion yhteydessä siirrettiin virkoja ja toimia palkkausluokasta toiseen ja nostettiin ikälisien suhteellista osuutta tuntuvasti. Uudet peruspalkat tarkistettiin indeksikorotuksen mukaisella 11%:lla. Virkamiespalkkojen indeksiehto muutettiin vuonna 1949 ylikompensoivaksi. Indeksitarkistus koski myös kalliinpaikanlisiä.²⁵⁹ Alempien virkapalkkojen arvioitiin näillä järjestelyillä saavuttaneen työpalkkojen tason.²⁶⁰

Säännöstelylakia muutettiin vuonna 1948 täsmentämällä palkkoihin ja hintoihin liittyvää säännöstelyä. Vakaan ja oikeudenmukaisen hinta- ja palkkatason aikaansaamiseksi ja ylläpitämiseksi valtioneuvostolla oli valta säännöstellä tarvikkeiden hintoja, maksuja ja palkkauksia, niin myös mikäli hintojen tai palkkauksien säännöstelyä varten oli tarpeen, tarvikkeiden laatua ja työsuhteita. Tasapuolisesti työntekijä- ja kuluttajapiirejä sekä maatalouden, teollisuuden ja kaupanalan edustajista kootulle toimikunnalle annettiin valtuudet valtioneuvoston päättämässä rajoissa päättää hintojen, maksujen ja palkkojen korottamisesta.²⁶¹

6.5 Esityksiä ja selvityksiä kanta-aliupseerien aseman järjestämiseksi

Puolustuslaitosta oltiin parhaillaan järjestämässä uudelleen. Sen kokoonpanoon vaikuttivat suuressa määrin Pariisin rauhansopimuksen ehdot. Rauhanehtojen mukaan puolustusvoimissa sai olla yhteensä 41.500 miestä.²⁶² Tästä syystä virkojen ja toimien määrästä, laadusta tai niiden sijoittamisesta palkkausluokkiin ei ollut useisiin vuosiin varmuutta. Määrära-

²⁵⁸ Komiteanmietintö A 1950.5, 12-13

²⁵⁹ Suomen asetuskokoelma n:474/1949 22.6.1949

²⁶⁰ Komiteanmietintö A 1950.5, 13-14

²⁶¹ Suomen Asetuskokoelma n:o 971/1948

²⁶² Kronlund 1993, 35

hakusymykset olivat niinkään avoinna. Puolustusministeriö esittikin vuoden 1947 palkkauslakia ja virkojen palkkausluokkiin sijoittamista valmistelleelle ns. Kahran komitealle, *“ettei muun virkakunnan palkkausta, ennenkuin puolustuslaitoksen uusi kokoonpano tulee vahvistetuksi, määrätä sellaiseksi, että puolustuslaitos, jonka henkilökunnasta huomattava määrä jo nyt on siirtynyt muille toimialoille, kokonaan menettää parhaimmat viran ja toimen haltijansa. Jos muulle virkakunnalle nykyisin suuressa määrin maksettavat poikkeukselliset erikoislisät poistetaan ja samalla korotetaan asianomaisten viran ja toimen haltijain peruspalkkoja, on välttämätöntä myös vastaavasti korottaa puolustuslaitoksen viran ja toimen haltijain peruspalkkoja siitä, mitä palkkauksia aikaisemmin selvittänyt ns. Kivi-alhon komitea on ehdottanut.”*²⁶³ Kahran komitea tyytyikin esittämään vain puolustusvoimien teknillisten virkamiesten, sairaanhoitajien ja lentokonemekaanikkojen palkkausluokkien korotuksia.

Vuonna 1946 palveluksesta erosi noin 1.000 kanta-aliupseeria. Kun samalla hakeutuminen puolustusvoimiin oli vähäistä, syntyi henkilöstöpula. Se aiheutti työpaineen lisääntymistä. Tavallista oli, että varusmiehiä kouluttavissa joukko-osastoissa työskenneltiin klo 7.30 - 17.00 työviikon ollessa usein 7-päiväinen. Toisaalta sotilaslääänien ja -piirien esikunnissa työt vähenivät minimiin, koska liikekannallepanosuunnittelu oli kielletty.²⁶⁴

Liittoutuneiden valvontakomissio seurasi tarkoin koulutusta estäen muun muassa aliupseerien koulutuksen jatkamisen 12 kuukauden mittaiseksi. Komissio epäili tällöin koulutettavan upseereita. Sotaa edeltänyt sukupolvi oli vanhentunut ja osaksi kohonnut upseerin arvoon. Suuren poistuman takia oli otettava vakansseille henkilöstöä, joilta puuttui kokemus ja sen kautta koulutustaidot. Tason laskusta seurasi arvostuksen aleneminen, josta puolestaan väheksyvä ja suorastaan kielteinen suhtautuminen puolustusvoimiin. Upseerien ja kanta-aliupseerien keskinäisissä suhteissa oli hankauksia. Puolustusvoimien komentaja kiinnitti asiaan huomiota vaatien upseereita tukemaan alipäällystä.²⁶⁵ Eräänä syynä upseeriston suhtautumiseen oli vakanssikysymys.

Osa sodan aikana upseeriksi ylennetyistä aliupseereista sai upseerin viran. Osa sijoitettiin kanta-aliupseerin toimiin. Upseerin arvoon ylennettyinä heillä oli oikeus käyttää upseerin virkapukua. Pääesikunta antoi kuitenkin vuonna 1945 määräyksen, että oli käytettävä sotilasmestarin virkapukua. Valvontakomissio määräsi tästä huolimatta sotilasmestarit sijoitet-

²⁶³ Komiteanmietintö 1950:5, 70-71

²⁶⁴ Koskinen 1985, 49

²⁶⁵ Koskinen 1985, 72-73

tavaksi upseerivahvuuteen. Tämän jälkeen he saivat uudelleen oikeuden käyttää upseerin virkapukua.²⁶⁶ Koska samaan aikaan vapautettiin upseereita palveluksesta ja vapautettujen taloudellinen asema muodostui monessa tapauksessa hyvin vaikeaksi, voi helposti päätellä upseeriston vuorovaikutussuhteiden kärsineen tilanteen johdosta. Kun otetaan vielä huomioon sodan jälkeinen väsymys ja kurittomuusilmiöt, ei puolustusvoimien henkistä ilmapiiriä ja työskentelyolosuhteita voinut pitää hyvinä.

Suomen Aliupseeriliitto esitti Puolustusvoimien Pääesikunnalle vuonna 1945 vakinaisen väen alipäällystön aseman uudelleen järjestelyä. Sotien jälkeinen aika muistutti monessa mielessä 1920-luvun tilannetta. Varsinainen alipäällistö oli sotien johdosta vaihtunut suurelta osin. Paremmat taloudelliset edut olivat houkutteleet kanta-aliupseereita siviilitoimiin. Ikärakenne oli sellainen, että huomattava osa kanta-aliupseereista oli seuraavina vuosina siirtymässä eläkkeelle. Huono palkkaustaso ja väheksyty yhteiskunnallinen asema eivät houkutteleet hyvää työvoimaa alipäällystön tehtäviin. Liitto korosti tarvittavan viipymättä toimenpiteitä, joilla mahdollistettaisiin uuden alipäällystön syntyminen. Alipäällistöä ei enää saanut rinnastaa muiden hallinnonalojen miehistöön. Palkkauksen tulisi liiton käsityksen mukaan olla ainakin yhden palkkausluokan miehistön tasoa korkeampi.²⁶⁷

Esityksen lähtökohtana oli se, että alipäällystön asema oli kokonaisuudessaan ajanmukaisesti. Liitto esitti, että

- alipäällystön arvoasteikko uudistetaan saman tapaiseksi kuin päällystön
- ylenemismahdollisuuksia parannetaan
- alipäällystön palkat saatetaan kilpailukykyisiksi siviilialoilla maksettavien palkkojen kanssa
- peruskoulutus yhtenäistetään ja siihen lisätään yleistietoutta
- nimitysvaatimuksia tiukennetaan
- eläkkeelle siirtymisen jälkeisiä toimeentulomahdollisuuksia parannetaan

Esityksen mukaan aliupseereihin tulisi kuulua vain ne, jotka olivat saaneet kasvattajan, kouluttajan ja alijohtajan koulutuksen. Ne aliupseeritoimen haltijat, jotka saavat ammattilanssa erikoiskoulutuksen, mutta ei varsinaista aliupseerikoulutusta, olisivat

- teknillisiä aliupseereita
- lääkintäaliupseereita
- eläinlääkintäaliupseereita

²⁶⁶ Koskinen 1985, 74

²⁶⁷ Suomen Aliupseeriliiton esitys PE:lle 21.8.1945, ks myös hallituksen pöytäkirja 19.8.1945

- musiikkialiupeereita tai
- huoltoaliupseereita.

Käsityöläisten toimet olisi muutettava siviilitoimiksi. Sotilasmestarit ja sotilasalivirkkamiehet olisi sulautettava koulutusvaatimusten mukaisesti aliupseeriryhmiin. Ylenemismahdollisuuksien lisäämiseksi aliupseeriarvoja olisi lisättävä ja ylimmän aliupseerin arvon saavuttamiseen tulisi olla samanlaiset mahdollisuudet kaikilla toimialoilla.

Aliupseerien arvoiksi esitettiin

vanhemmat aliupseerit	nuoremmat aliupseerit
ylivääpeli	ylikersantti
vääpeli	kersantti
alivääpeli	alikersantti (ylin varusmiesarvo)

Esitykseen sisältyivät aloitteet palvelussuhteen ehdoista, koulutuksesta, kelpoisuusvaatimuksista ja eroamisistä sekä eläkkeistä.²⁶⁸

Vuonna 1946 asetettiin puolustusvoimien komentajan toimeksiannosta ns. kenraaliluutnantti V. A. Sundmanin toimikunta tutkimaan kantahenkilöstön asemaa ja palvelusuraa. Toimikunnan työstä muodostui ensimmäinen työnantajan ja järjestöjen yhteistyönä laatima kokonaisesitys upseerien ja kanta-aliupseerien palvelussuhteen ehdoista. Toimikunta kuuli asiantuntijoina Suomen Upseeriliittoa ja Suomen Aliupseeriliittoa. Suomen Aliupseeriliiton kirjelmässä toimikunnalle oli todettu kanta-aliupseerien taloudellisen ahdingon johtaneen ”romahduttavaan velkataakkaan.” Liiton kirjelmän mukaan *”puolustusvoimissa palvelevat alipäälystötoimienhaltijat ovat jääneet palkkauksessa sille tasolle, että heidän toimeentulomahdollisuustensa ovat painuneet toimeentulominimin rajalle saakka. Avoimia paikkoja ei saada täytetyksi, koska kukaan ei nykyisten palkkaussuhteiden vallitessa halua siirtyä siviilistä puolustuslaitoksen palvelukseen.”*²⁶⁹

Kiireellisimpinä toimenpiteinä toimikunta esitti:

1. virkapukuavustuksen tarkistamista. Virkapukuavustus oli aliupseereille 1.200 mk vuodessa. Vaatetusindeksin nousu oli ollut n. viisinkertainen vuonna 1946 sotaa edeltäneeseen aikaan verrattuna. Vuodelle 1947 oli esitetty vain kaksinkertaista avustusta eli 2.400 mk. Avustuksen pitäisi toimikunnan käsityksen mukaan olla 5.760 mk/vuodessa aliupseerille.

²⁶⁸Suomen Aliupseeriliiton esitys 21.8.1945 PE:lle, ks myös hallituksen pöytäkirja 19.8.1945

²⁶⁹Suomen Aliupseeriliiton liite kenraalimajuri Sundmanin kirjelmään 3/LL/AL 7.5.1946

2. Puolustusvoimien kantahenkilöstölle esitettiin oikeutta matkustaa 25%:lla alennettuun hintaan rautateillä sekä perheenjäsenille kahta edestakaista matkaa vuodessa.
3. teknikkolisän maksamista teknillisen opiston tai koulun suorittaneille teknisen henkilöstön poistuman estämiseksi
4. ikä- ja perhelisien korottamista nuorempien viran ja toimen haltijoiden pysyttämiseksi palveluksessa ja rekrytoinnin helpottamiseksi
5. opetuslisän maksamista sotakoulujen opettajille
6. insinöörilisän maksamista kaksinkertaisena
7. komennusrahojen tarkistamista²⁷⁰

Vuonna 1947 Suomen Aliupseeriliitto totesi kirjelmässään puolustusvoimain komentajalle, ettei edellisen vuoden palkankorotuksista huolimatta saatu runsaammin hakijoita alipäällystötoimiin. Hakijoita oli vähän ja laadussa oli toivomisen varaa. Palvelukseen hyväksytyt olivat vain muutaman kuukauden ja siirtyivät siviilitehtäviin. Sotien jälkeinen jälleenrakentaminen ja sotakorvausteollisuus tarjosi sillä erää hyvin työpaikkoja. Alipalkkauksen korjaamiseksi liitto vetosi komentajaan, että virkojen palkkausluokkiin sijoittelua selvittäväälle komitealle (Kivialhon komitea) esitettäisiin alipäällystön virkojen sijoittamista korkeampiin palkkausluokkiin. *“Alipäällystön pääasiallisena tehtävänä on nuorten miesten kouluttaminen ja kasvattaminen. Ei voitane kieltää, etteivätkö nämä tehtävät vaadi asianosaiselta alipäällystöltä paljon erikoistaipumuksia, erikoiskoulutusta ja laajaa tietomäärää, eikä tähän tehtävään pysty jokainen yksilö, jos koulutus- ja kasvatustyössä tahdotaan päästävän vähänkin tyydyttävään tulokseen”*: liitto perusteli esitystään.²⁷¹ Esityksellä ei ollut vaikutusta sillä, kuten aikaisemmin todettiin, puolustusministeriö tyytyi esittämään vain sairaanhoitajien ja insinöörien palkkauksen tarkistuksia.

Suomen Aliupseeriliitto esitti vuonna 1947 puolustuslaitoksen uudelleen järjestelyä suunnitelleelle puolustusrevisiolle puolustusvoimien henkilökunnan jaoksi

1. päällystö, johon kuuluisivat upseerit ja aliupseerit
2. sotakoulujen oppilaat
3. alipäällystö, johon kuuluisivat upseerikokelaat ja ylikorpraalit
4. miehistö, johon luettaisiin korpraalit, sotamiehet, merisotilaat jne.

Nimitykset “ alipäällystö” ja “ kanta-aliupseeri” jäisivät kokonaan pois ja niiden tilalla käytettäisiin kantahenkilökuntaan kuuluvasta nimitystä aliupseeri. Kaikki puolisoilaalliset

²⁷⁰ Kantahenkilökunnan asemaa ja palvelusuraa tutkivan toimikunnan mietintö 1946

²⁷¹ Suomen Aliupseeriliiton esitys K.D.n:o 453/s 18.12.1947

toimet, kuten autonkuljettajat, automestarit, monttöörit, muutettaisiin siviilitoimiksi. Liitto perusteli esitystään: *“On ymmärrettävää, että tällaiset aliupseereiksi puetut, aliupseerikoulutusta saamattomat miehet, eivät missään tapauksessa kohota oikean aliupseeriston asemaa....Siviiliväestö ei huomaa eroitusta aliupseerin ja sotilasvirkamiehen välillä ja arvostelee koko aliupseerikuntaa sen perusteella, mitä nämä aliupseerikoulutusta vailla ovat, mutta aliupseereiksi puetut tekevät tai jättävät tekemättä. ... Tuskinpa Suomen kansalla on varaa siihen, että heidän nuorilla miehillään on epäpäteviä kouluttajia ja kasvattajia, joilta nämä nuorukaiset saavat eväikseen siviiliin vain huonoja vaikutelmia.”* Esitykseen sisältyi ehdotus pakollisesta kuuden kuukauden pituisesta aliupseerikoulutuksesta, aliupseeriarvoista ja ylentämisestä sekä palkkauksesta. Liitto esitti puolustusrevisiolle ylivääpelin, sotilasmestarin ja ylisotilasmestarin viran perustamista. Kanta-aliupseerin viran ylin palkkausluokka olisi 19 ja alin 10.²⁷²

Vuonna 1949 kaikki kanta-aliupseerien virat yleislinjan mukaisesti siirrettiin yhtä ylempään palkkausluokkaan.²⁷³ Kanta-aliupseerien virkaurakehityksen esteenä oli edelleen toimirakenne ja erityisesti ylikersantin virkojen liian pieni määrä kersantin toimiin verrattuna. Liiton ponnistelut tuottivat tulosta vasta seuraavilla vuosikymmenillä.

6.6 Virkamiespalkkojen kehitys 1950-luvulla

Suomen sisäpolitiikan johtavaksi temaksi oli 1950-luvun alkupuolella muodostunut elintason kohoamisen myötä syntynyt taistelu yhteiskunnan tulonjaosta. Ammattijärjestöjen voima oli kasvanut. Suomen Ammattijärjestöjen Keskusliitto SAK edusti 250.000 jäsenellään noin 30 %:a työntekijöistä. Toimihenkilö- ja Virkamiesjärjestöjen Keskusliittoon kuului noin 60.000 jäsentä, jotka olivat noin 20 % henkisen työn tekijöistä.²⁷⁴

Virkamiespalkkojen kaksi keskeistä ongelmaa 1950-luvulla olivat palkkojen jälkeenjääneisyyden korjaaminen eli tasokorotus ja palkkausluokkiin sijoittelussa ilmenneiden keskinäisten palkkavääritysten oikaiseminen eli kuoppakorotuskysymys. Virkamiesten silmissä kuoppakorotus tuntui tärkeämmältä, koska silloin nimenomaan oma palkkausluokka nousi. Yleiskorotuksen luonteisella tasotarkistuksella ei ollut samanlaista positiivista vaikutusta. Ja virkamiesjärjestöjen toimintaa ohjasivat jäsenistön mielipiteet. Kuoppakorotuksilla voitiin toki korjata yksittäisiä palkkaväärityksiä, mutta samalla ne aiheuttivat joukon

²⁷² Suomen Aliupseeriliiton esitys K.D. n:o 454/s 18.12.1947, ks myös toimintakertomus 1947

²⁷³ Suomen asetuskokoelma n:o 498/1949, 795-797

²⁷⁴ Jussila ym. 1995, 236

uusia vääristymiä mm. järjestöpolitiikan tullessa mukaan ratkaisuihin. Strategisesti tärkeät virkamiesryhmät pääsivät hyötymään voidessaan lakkoasetta hyväksikäyttäen vaatia korotuksia. Voidaankin väittää, että valtion palkkapolitiikka oli hapuilevaa. "Kuoppakorotuskarusellilla" peitettiin todelliset ongelmat. Virkamiesten palkat laahasivat jatkuvasti yleisen palkkakehityksen jäljessä. Toisaalta voidaan tietysti esittää kysymys, oliko silloisissa poliittisissa ja taloudellisissa oloissa mahdollisuutta muuhun. Valtio saattoi tuskin silloinkaan olla työmarkkinoiden palkkajohtaja.

Valtioneuvoston asettama palkkajärjestelykomitea esitti mietinnössään vuonna 1950 virkamiespalkkausten suuntaviivoiksi seuraavat virkamiesten palkkakysymysten ydinproblematiikkaa tiivistetysti kuvanneet näkökohdat:

- että virkamiespalkat tulisivat olemaan niin suuressa määrin kuin mahdollista oikeuden- ja tarkoituksenmukaisessa suhteessa yleiseen palkkatasoon
- että eduskunnan lausuman mukaisesti palkkausjärjestelmää pyrittäisiin korjaamaan niin, että palkat vastaisivat eri ryhmille asetettuja ammattitaito- ja vastuuvaatimuksia, ottaen huomioon myös henkisen työn aseman, sekä olisivat oikeudenmukaisessa suhteessa keskenään.
- että virkamiehet tulisivat saamaan aikapalkkoihin (työntekijät) myönnettyä enintään 7,5 %:n korotusta vastaavan korotuksen
- että palkkausjärjestelmässä epätasaisuuksia aiheuttavat lisäpalkkiot eduskunnan lausuman mukaisesti pyrittäisiin poistamaan
- että virkamiesten asema elinkustannusten ehkä muuttuessa tulisi määritellyksi
- että otettaisiin huomioon valtiontalouden nykyinen kantokyky²⁷⁵.

SAK oli vuonna 1950 yleislakolla uhaten vaatinut 10 %:n korotuksia työpalkkoihin. Pääministeri K.- A. Fagerholmin toimiessa sovittelijana saatiin aikaan ns. F-ratkaisu. Valtion virkamiehet saivat 4.5.1950 palkkausjärjestelykomitean esittämän lisäksi kuoppakorotuksena 25:een alimpaan palkkausluokkaan 1.000 mk ja siitä ylöspäin korotus laski 200 mk:aa palkkausluokkaa kohden. Virkamiespalkat sidottiin työpalkkojen mukaisesti elinkustannusindeksiin. Virkamiespalkkoihin se toi keskimäärin 40 %:n korotuksen.²⁷⁶

Syksyllä 1950 syntyi sitkeitä työtaisteluja metalli- ja puunjalostusteollisuudessa. SAK uhkasi yleislakolla toistamiseen saman vuoden aikana. Väliytymies Teuvo Auran avulla syntyi A-sopimus, jonka mukaan teollisuuden palkkoja tarkistettiin yhteisvaikutuksen ollessa

²⁷⁵ Komiteamietintö A 1950:5 Mon, 53

²⁷⁶ Talvitie I 1977, 210-211

8 %. Virkamiehille ei vastaavaa korotusta annettu vetoamalla maan hallituksen 7.11.1950 päättämään palkkojen säännöstelyyn, joka merkitsi palkkasulkua ja indeksisidonnaisuuden kumoamista. Virkamiehille A-ratkaisu yhdessä indeksitarkistusten kanssa olisi merkinnyt n. 20 %:n korotusta virkapalkkoihin.²⁷⁷

Hintojen ja palkkojen kilpajuoksu johti vuoden 1951 alussa uuteen inflaatiokierteeseen. Hallitus julisti toukokuussa linnarauhan viideksi kuukaudeksi. Vuoden 1951 lopulla linnarauha muutettiin vakauttamissopimukseksi. Palkat ja lapsilisät sidottiin uuteen elinkustannusindeksiin, jonka pohjana oli lokakuu 1951. Palkkojen osalta vakauttamissopimus sisälsi automaattisen täyskompensoivan indeksiehdon. Viiden prosentin elinkustannusten nousua seurasi välittömästi samansuuruinen palkkojen korotus.²⁷⁸

Korean sodan aiheuttama noususuhdanne johti inflaation nopeutumiseen. Työntekijöiden palkat liukuivat huolimatta indeksin muutosten estämiseksi käytetyistä hintasubventioista ns. pisteostoista virkamiesten palkkojen pysyessä säännöstelyn edellyttämässä rajoissa. Virkamiesjärjestöjen vaatimuksesta Valtioneuvosto asetti vuonna 1953 hallintoneuvos Olavi Hongan johdolla komitean, jonka tehtävänä oli tutkia, oliko virkamiesten palkkatason ja yleisen palkkatason välillä epäsuhdetta huomioon ottaen virkasuhteeseen palkkauksen lisäksi kuuluvat oikeudet ja velvollisuudet. Komitean työ valmistui vuonna 1955. Komitea päätyi siihen, että tasoero oli 0-30 %. Komitean mukaan tasoero oli vähäinen alimmissa palkkausluokissa nousten ylimmissä aina 30 %:iin. Virkamiesten parempien sosiaalisten etuuksien vuoksi komitea oli päätenyt palkkavertailun osoittamiin korotusesityksiin. Vertailujen suorittaminen oli ylipäättään ongelmallista puutteellisten palkkatilastojen takia.²⁷⁹ Vuonna 1954 toteutettiin pikatarkistus virkamiespalkoissa. Yhden tai useamman palkkausluokan tarkistuksen sai n. 6.400 virkamiestä.

Virkamiespalkkojen kokonaisuudistusta ryhdyttiin valmistelemaan saman vuoden lopulla. Valtioneuvosto asetti vuonna 1955 hallitusneuvos Erkki Canthin johdolla uuden virkamiespalkkausten tarkistuskomitean. Komitean tehtävänä oli sekä tasokorotuksen että kuoppakorotustarpeiden selvittäminen.²⁸⁰ Komitean työ valmistui marraskuussa 1955. Eduskunta hyväksyi mietinnön käytännöllisesti katsoen sellaisenaan. Virkamieskunnasta 78,5 % sai yhden palkkausluokan, n. 14 % kahden ja yli 2,5 % useamman palkkausluokan korotuksen. Vuoden 1955 aikana miltei koko virkamieskunta sai kahden palkkausluokan korotuksen

²⁷⁷ Talvitie I 1977, 213-214

²⁷⁸ Suomen Asetuskokoelma n:o 31/1951

²⁷⁹ Komiteamietintö 1955:4, 37-39

²⁸⁰ Komiteamietintö n:o 8 - 1955, 3-4

palkkoihinsa, mikä merkitsi virkamiespalkkausten kohoamista n. 10 %. Tasokorotuksena virkamiehet saivat alkupalkkoihinsa 7.6 - 15 %:n nousun ja loppupalkkoina 7,9 - 22.7 %:n nousun.²⁸¹

Yleisillä työmarkkinoilla luovuttiin automaattisesta indeksisidonnaisuudesta vuoden 1955 lopulla. Se merkitsi palkkasäännöstelyn loppumista ja patoutuneiden inflaatiopaineiden purkautumista. SAK vaati kompensatiota elinkustannusten noususta. Kun siihen ei työntajapuolella suostuttu, yleislakko alkoi maaliskuun alussa 1956. Lakon tuloksena työntekijät saivat palkkoihinsa vaatimansa 12 mk:n tuntipalkan korotuksen, mikä vastasi virkamiesjärjestöjen esittämää 7 %:n korotusta. Eduskunta hyväksyi elinkustannusten nousun kompensoimiseksi virkamiespalkkoihin 2.400 mk peruspalkkoihin ja kansantulon kasvun perusteella 3%:n korotuksen 1.7. 1956 lukien. Korotus jäi alle 7 %:iin. Vuoden 1957 lopulla saatiin aikaan ratkaisu, jolla virkamiehet saivat vaatimansa korotuksen loppuosan palkkojen noustessa 1,4 - 3,8 % kalleusryhmästä ja ikälisistä riippuen.

Yleislakon jälkeinen inflaatio söi saadut korotukset vuodessa. Reaaliansiot laskivat. Vasta vuonna 1961 työntekijöiden reaaliansiot tavoittivat vuoden 1955 tason.²⁸² Valtio oli ajautunut kassakriisiin eikä pystynyt suoriutumaan maksuvelvoitteistaan määräaikaan. Lapsilisien ja eräiden muiden lakisääteisten maksatusta siirrettiin. Virkamiesten palkkojen maksun siirtäminen kuukaudella oli myös esillä. Se olisi merkinnyt käytännössä kuukauden korotoman pakkolainan ottamista virkamiehiltä. Eduskunta hylkäsi kuitenkin esityksen.

Virkamiesten palkat sidottiin jälleen 1958 alussa indeksiin ja tarkistettiin 4%:lla. Samaan aikaan nousi esille palkkaerojen kaventaminen. Eduskunta oli hyväksynyt SKDL:n ponnen, jonka mukaan virkamiesten palkkaeroja ei tule kasvattaa prosentuaalisilla korotuksilla. Markkamääräisen ja prosentuaalinen korotuslinjan välillä käytiin kovaa väittelyä. Vuonna 1958 kaikki virkamiehet olivat saaneet 1.200 mk:n korotuksen palkkoihinsa. Markkamääräinen korotus aiheutti korkeammin koulutettujen virkamiesten keskuudessa tyytymättömyyttä. Lopulta päädyttiin n. sekalinjaan, jolloin korotukset seuraavina vuosina toteutettiin palkka-asteikon alapäässä markkamääräisinä ja yläpäässä prosentuaalisina: x markkaa kuitenkin vähintään y %. Sekalinjan seurauksena oli puolestaan asteikon keskipalkkojen jälkeenyttäminen. Puhuttiin "pesuvati-ilmiöstä".²⁸³

²⁸¹ Talvitie I 1977, 267

²⁸² Jussila ym 1995, 248

²⁸³ Talvitie II 1977, 29-30

Virkamiesasioiden neuvottelukunta VANK:ssa herätettiin 1950- ja 1960-lukujen vaihteessa keskustelua työnarvostuksen ottamisesta palkan määräytymistekijäksi. Systemaattisiin palkkauksen kehittämishankkeisiin ei valtiovarainministeriössä kuitenkaan tunnettu tarvetta. Pitkäjärteisempää virkamiespalkkojen hoitamista edustivat tasokorotustutkimukset. Vuodelle 1962 piti virkamiesten saada tasokorotus ja sen lisäksi yksi palkkausluokka lisää. Palkkausluokkien välitys oli 4 %, joten yksi palkkaluokka merkitsi 4 %:n korotusta. Noottikriisi siirsi virkamiesten palkka-asian sillä kertaa myöhempään ajankohtaan.²⁸⁴

Virkamiesten palkkojen jälkeenjääneisyyden korjaaminen yleisten työmarkkinoiden kehitystä vastaavaksi leimasi 1960-luvun toimintaa. Ns. Kesärannan sopimuksella asetettiin komitea selvittämään ansiotason muutoksia vuodesta 1959 vuoden 1962 loppuun. Komitean työn tuloksena tehtiin palkkaratkaisu, jonka mukaan virkamies sai vuonna 1963 parhaassa tapauksessa n. 22 %:n palkankorotuksen. Korotukset jakautuivat pirstaleisen, virkamiesjärjestöjen ”tikukaramellisopimukseksi” nimittämän sopimuksen mukaan kuitenkin varsin epätasaisesti eikä läheskään kaikilla virkamiehillä ollut mahdollisuutta edellä mainitun suuruisiin korotuksiin.²⁸⁵

Kesärannan sopimuksen merkittävin asia oli valtioneuvoston lupaus antaa laki virkamiesten palkkausten tarkistamista koskeva menettelytapalaki. Valtioneuvosto lupautui asettamaan pysyvän työaikaneuvottelukunnan, jossa olisi sosiaali- ja valtiovarainministeriön ohella myös virkamiesjärjestöjen edustus. Kesärannan sopimuksella valtiolta ryhtyi maksamaan korvausta työstä, joka tehtiin lauantai- ja aattopäivinä klo 18.00 jälkeen sekä vastaavasti soveltamaan tätä myös puolustuslaitoksessa. Vuonna 1963 valmistuneen selvityksen mukaan teollisuuden ansiotaso oli noussut vuoden 1959 viimeisestä neljänneksestä vuoden 1962 loppuun 21.7 %. Virkamiesten ansiotason nousu samassa ajassa oli ollut 21.4%. Vuosina 1963-1964 tuli kuoppakorotuksia n. 36.700 viran ja toimen haltijalle. Lukumääräisesti eniten saivat poliisit, sairaanhoitajat, rautatieläiset, alempi toimistohenkilöstö ja puhelunvälittäjät.²⁸⁶

²⁸⁴ Talvitie II 1977, 59

²⁸⁵ Talvitie II 1977, 83

²⁸⁶ Talvitie II 1977, 81-82

6.7 Palkkausjärjestelyt puolustusvoimissa ja kanta-aliupseerien palkat 1950-luvulta menettelytapakauteen 1964 asti

Eduskunta hyväksyi puolustusvoimien uudelleen järjestelyä koskevan lain 1952. Asetuksella lisättiin puolustusministeriön vaikutusvaltaa nimitysasioihin ja hankintoihin.²⁸⁷ Uuden asevelvollisuuslain mukainen lyhyempi palvelusaika pakotti supistamaan organisaatiota. Uudelleenjärjestelyn yhteydessä lakkautettiin puolustusministeriössä, pääesikunnassa ja muussa puolustuslaitoksessa yhteensä 1.527 virkaa ja pysyväistä tointa. Palkkausmenot laskivat n. 14.4 %. Yli kahdeksan vuotta kestänyt välivaihe oli nyt kuitenkin ohi ja puolustusvoimat saattoi keskittyä yksinomaan maanpuolustuksen kehittämiseen.²⁸⁸ Ulkopoliittisesti 1956-1965 vuosikymmentä on nimetty "kauhun tasapainon vuosikymmeneksi". Maan hallitukset kamppailivat talous-, kaupp- ja ulkopoliittisten vaikeuksien kanssa. Hallitukset olivat lyhytikäisiä ja puolustusvoimienkin kehitystä häiritsi ministerin vaihtuminen tämän tästä.²⁸⁹

Puolustusministeriö joutui kiinnittämään 1950-luvun loppupuolella erityistä huomiota valtion ja yksityisen sektorin ansiotasoon torjuessaan jälleen lisääntyvää upseerivajausta. Kanta-aliupseerien toimirakennetta ja palkkausta korjattiin 1950- ja 1960-luvuilla jossakin määrin. Palkkauksellisen aseman korjaamisen taustana oli puolustuslaitoksen kokoonpanon vakiintumisen ohella juuri henkilöstöpula, joka oli seurausta sotilaan ammatin heikosta arvostuksesta ja palkkauksesta. Puolustuslaitos tarvitsi hyvää ainesta kouluttajan tehtäviin, teknillistyviin huolto- ja ylläpitotehtäviin sekä kehittyvän maanpuolustuksen johto- ja suunnittelutehtäviin. Palkkauksellisia etuja oli parannettava, mikäli puolustuslaitos mieli olla houkutteleva työnantaja.

Järjestöllinen integraatio vahvisti samaan aikaan virkamiesjärjestöjen edunvalvontakykyä. Valtion virkamiesten neuvotteluoikeuslaki tarjosi puutteistaan huolimatta lainsäädäntöön perustuvan neuvotteluoikeuden, jonka Aliupseeriliitto sai Virkamiesliiton jäsenjärjestönä vuodesta 1955 täysipainoisesti tuekseen. Puolustushallinnon selvitysryhmien työ ja Aliupseeriliiton esitykset 1940-luvun loppupuolelta kantoivat näin ollen hedelmää seuraavan vuosikymmenen palkkaratkaisuissa.

²⁸⁷ Suomen asetuskokoelma n:o 358/1952

²⁸⁸ Tervasmäki 1978, 280

²⁸⁹ Tervasmäki 1978, 309-310

Puolustuslaitoksen kilpailukykyisyyttä parannettiin virka- ja toimirakennetta muuttamalla, palkkausta parantamalla sekä työaikasäännöksiä korjaamalla. Virka- ja toimirakennetta muutettiin lukumääräsiirroilla sekä perustamalla mm. kanta-aliupseerien uudet toimet useimmiten virka- ja toimirakenteen yläpäähän.

Vuosina	1961-1968			tehdyt	lukumääräsiirrot			
1961	1962	1963	1964	1965	1966	1968		
sotmest A 2	108 2.2 %	sotmest A 1	199	287	308	323	328 A 19	333 6.2 %
yliv A 19	264 10.4 %	yliv A 15	673	638 A 16	660	673	675 A 17	685 12.7 %
yliv A 18	249							
vääp A 17	1215 24.7 %	vääp A 14	1038	1116	1142	1163	1165 A 15	1179 21.8 %
yliv A 16	1149 23.4 %	yliv A 12	1159	1270 A13	1399	1410	1411 A13	1412 26.2%
kers yp A 1	1167 23.7%	kers yp A 1	1177	1096	1015	1016	1018	1018 18.9 %
kers ap A 1	757 15.4 %	kers ap A 9	757	757	762	762	762	762 14.1 %
	4909		5003	5164	5286	5347	5359	5389

Taulukko 12 Lähteet: puolustusvoimien palkkausasetukset, Aliupseeriliiton toimintakertomukset 1961-1968

Kanta-aliupseerien palkkaustekijöiksi muodostuivat entistä selvemmin:

- peruspalkka, ikälisät ja kalliinpaikanlisät
- lisäpalkkiot, palkanlisät, määrävuosikorotukset ja muistutukset, joilla tarkoitettiin koulutuksen, tehtävän, palvelusajan tai olosuhteiden perusteella määräytyviä markkamääräisiä, prosentuaalisia tai palkkausluokan suuruisia eriä. Tällaisia olivat insinöörilisät, teknillisten tehtävien lisä, RUK-lisä, lentolisät, meripalvelulisä, ulko-saarilisä ja syjäseutuliset
- työajan perusteella määräytyvät korvaukset, kuten työaikalisä, päivystyskorvaukset ja sekä sota- ja leiriharjoituskorvaukset

Puolustuslaitoksen palkkarakenne oli muuttunut huomattavasti enemmän erilaisten lisien, muistutusten ja määrävuosikorotusten varaan rakentuvaksi. Paine lisien saamiseen oli voimakas. Liiton hallituksessa oli näihin aikoihin esillä joukko lisiin kohdistuneita esityksiä, kuten lentokonemekaanikon lisä, mestarikurssilisä, teknillisen koulun lisä, konemestarilisä, laivanpäällikkölisä, autonkuljettajalisä ja yksikön vääpelinlisä sekä joukko muita korvauksia. Keskustelu liittyi veturinkuljettajan, konduktöörin, postimiehen, vanginvartijan ja poliisin erillisisiin sekä oikeuteen saada palkkauksensa 1 - 2 palkkausluokkaa korkeamman palkkausluokan mukaan palveltuaan 3 - 5 vuotta tehtävässään.²⁹⁰Näiden ryhmien saamat palkanlisäthän oli pääosin hyväksytty 1940-luvulla ja ne olivat olleet muiden viran ja toimen haltijoiden kritiikin ja kateuden kohteena alusta lähtien. Nimenomaan poliiseille mak-

²⁹⁰ Suomen asetuskokoelma n:o 701/1956

settava ns. poliisilisä herätti kanta-aliupseerien keskuudessa vaatimuksia erillislisän saamisesta myös kanta-aliupseereille. Liitto korosti, ettei poliisin työ ollut vaarallisempaa kuin työskentely räjähteiden tai ammusten kanssa tai lentäminen Vihurilla.²⁹¹

Peruspalkkoja korjattiin yleiskorotuksilla. Kanta-aliupseerin toimi oli asetuksella sijoitettu palkkausluokkaan, jota nimitettiin toimen sijoituspalkkausluokaksi. Sijoituspalkkausluokkaa voitiin korottaa niin sanotuilla lukumääräsiirroilla tai kuoppakorotuksilla. Lukumääräsiirroilla tarkoitettiin tiettyjen virkojen siirtämistä asetusteitse ylempään palkkausluokkaan. Kuoppakorotuksilla siirrettiin niinkään virkoja ylempiin palkkausluokkiin. Kuoppakorotukset liittyivät yleensä valtion virkapalkkaratkaisuun, jossa oli sovittu järjestelyvaraerä virkojen ja toimien tarkoituksenmukaiseen sijoitteluun. Suomen Aliupseeriliitolla oli jäsentensä palkkasumman perusteella prosentuaalisesti määräytyvä ns. pottiosuus järjestelyvarasta. Pottiosuuden oikeasta määrästä ja jakautumisesta henkilöstöryhmittäin käytiin jokaisella neuvottelukierroksella kovat ottelut.

Kuoppakorotuksen luonteisena toteutettiin myös ns. muistutuksia, joista voisi mainita esimerkiksi RUK-lisän, jonka mukaan reserviupseerikoulun suorittaneelle kanta-aliupseerille maksettiin palkkaus yhtä palkkausluokkaa korkeampana. RUK-lisää oli maksettu 1950-luvun alusta lähtien vain yliväapelille tai ylipursimiehelle. Vuodesta 1962 lisää ryhdyttiin maksamaan kaikille reserviupseeritutkinnon suorittaneille kanta-aliupseereille. Muistutuksilla ja määrävuosikorotuksilla muutettiin toimen maksupalkkausluokkaa ylemmäksi. Hankalista olosuhteista voitiin maksaa olosuhdelisiä, kuten ulkosaari- tai linnakelisiä. Lisien markkamääriä tai maksuperusteita voitiin muuttaa sekä lisään oikeutettujen piiriä laajentaa tai supistaa. Vuoden 1950 tasokorotus toi kanta-aliupseereille kahden palkkausluokan korotuksen.

Valtioneuvoston päätöksellä vuodelta 1951 maksettiin ilmavoimissa vakinaista lentolisää, oppilaan lentolisää ja tilapäistä lentolisää. Vakinaisen lentolisän määrä oli 4.500 mk kuukaudessa ja oppilaan lentolisä puolet vakinaisesta lentolisästä. Tilapäinen lentolisä maksettiin ilmavoimien teknillisissä tehtävissä toimiville, jotka toimivat lennoilla kokeilu- ja tarkastustehtävissä. Tilapäisen lentolisän määrä oli 675 mk lentotunnilta enintään 15 lentotunnilta puolessa vuodessa. Samalla päätöksellä maksettiin ulkosaarilisiä vaikeiden olosuhteiden korvaamiseksi. Lisän määrä vaihteli 300 - 1.200 mk:aan kuukaudessa.²⁹²Työ-

²⁹¹ Suomen Aliupseeriliiton hallituksen pöytäkirja 1.5.1957; Vihuri oli ilmavoimien koulukone, jolle sattui varsin paljon onnettomuuksia. Koneen ominaisuuksien testasi muun muassa englantilainen koelentäjä.

²⁹² Suomen asetuskokoelma n:o 171/1951

aikalisää ja sunnuntaityökorvausta ryhdyttiin maksamaan vuoden 1964 alusta. Vuoden 1962 palkkaus uudistuksen yhteydessä luotiin syrjäseutulisäjärjestelmä, jossa lisä määräytyi olosuhteita kuvaavien pistelukujen perusteella. Lisällä oli varsin suuri merkitys Lappiin ja yleensä maan pohjoisosiin rakennetuissa varuskunnissa tai rannikkolinnakkeilla palveleville puolustuslaitoksen viran ja toimen haltijoille. Vuonna 1962 poistettiin kersanttien palkkauksellinen kahtiajakautuneisuus maksamalla kanta-aliupseerin tutkinnon suorittaneelle kersantti ap:n toimeen nimitetyille kersantti yp:n palkkaus.²⁹³

Alipäällystötoimenhaltijoihin vuodesta 1927 kuuluneet sotilasmestarit sulautettiin kanta-aliupseeristoon vuonna 1953. Vuoden 1956 jälkeen sotilasmestarin toimi oli aliupseerien ylin toimi. Tilanne vuosina 1965-1970 osoitti, että yli puolet aliupseereista oli päässyt uransa aikana ylivääpelin tai sotilasmestarin toimeen. Aliupseerin virkauraa tarkasteltaessa on lisäksi otettava huomioon, että suurin osa sotilasteknikoista ja muista sotilasvirkamiehistä oli rekrytoitu aliupseereista keskikoulun tai teknillisen koulun pohjalta.²⁹⁴

6.8 Kanta-aliupseerien palkkojen vertailu neuvotteluoikeuskaudella vv. 1945-1966

Suomen Aliupseeriliitto esitti puolustusvoimien komentajalle 18.12.1947 alipäällystön toimet rinnastettiin liian alhaisten palkkausluokkien poliisitoimiin. Vääpeli oli rinnastettu 1. luokan vanhempaan konstaapeliin ja kersantti yp. 3. luokan nuorempaan konstaapeliin. Liitto totesi esityksessään, ettei kaupungeissa ei niin alhaisissa palkkausluokissa ollut konstaapeleita ollenkaan. Jos poliisitoimia käytetään mittapuuna alipäällystön palkkoja määrättäessä, oli vääpeli sijoitettava ainakin samaan palkkausluokkaan kuin 3. luokan komisario, mutta mieluummin se olisi rinnastettava 2. luokan komisarioon.

Muut alipäällystötoimet olisi vastaavasti sijoitettava siitä ylös- ja alaspäin:

puolustuslaitos	poliisilaitos	liiton esitys
pl 19 erikoismestari 1. lk	toimiupseeri/Turku tai poliisimestari 4. lk	ylisotilasmestari
pl 18 erikoismestari 2. lk	komisario 1. lk	sotilasmestari
pl 16 erikoismestari 3.lk	komisario 2. lk	ylivääpeli
pl 15 vääpeli	komisario 3. lk	vääpeli
pl 13 ylikersantti	ylikonstaapeli 2 .lk	ylikersantti yp.

²⁹³ Aliupseeriliiton toimintakertomus 1962, 18

²⁹⁴ Aliupseerien aseman kehittämistä tutkivan komitean mietintö 1971: B 118,11

pl 12 ylikersantti	ylikonstaapeli 3. lk	ylikersantti ap.
pl 11 kersantti yp.	vanh. konstaapeli 2.lk	kersantti yp.
pl 10 kersantti ap.	nuor. konstaapeli 2.lk	kersantti ap.

Liitto korosti vielä sitä, että puolustuslaitoksen teknillisen ja talousalan sotilasvirkamiehistä alimmin palkatut sijoittuivat palkkausluokkiin A 18 ja A 19. Varusmiesten koulutuksesta ja kasvatuksesta vastaavien palkat tuli liiton mielestä sijoittaa ainakin osittain vastaaviin palkkausluokkiin.²⁹⁵ Virkamiesliitolle lokakuussa 1962 jätetyssä muistiossa todettiin kanta-aliupseerien palkkauksen kehityksen olleen varsin epätasaisen. Vuoden 1955 tasokorotukseen verrattuna vuoden 1961 alusta voimaan tulleeseen korotus mukaan luettuna alimmas- sa kanta-aliupseerin palkkausluokassa A 1 oli nousu ollut 70.8%, kersantti ap:n palkkaus- luokassa A 9 52.5 %, kersantti yp:n A 14 44.8 %, ylivääpelin A 15 43.8 sekä sotilasmes- tarille 43.1 %.²⁹⁶

Puolustusvoimien peruspalkkojen muutokset 1947-1968 (vuosipalkat)

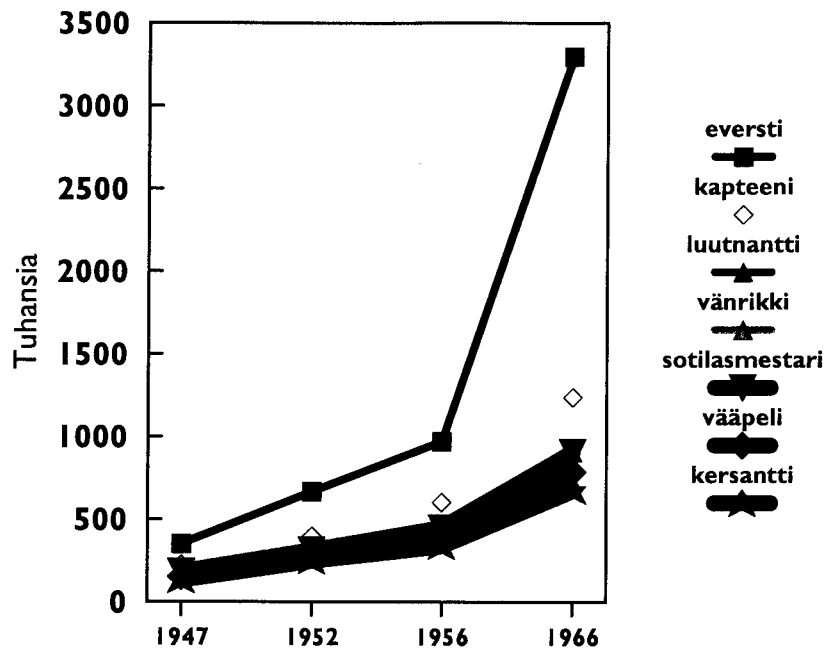
	1947	1951	1956	1960	1963	1968
komentaja	38/528.600	40/1.043.400	43/1.789.200	43/1.987.800	B 8/41.640	B 8/65.806
eversti	31/351.600	33/668.700	36/1.128.600	36/1.259.700	B 2/24.828	B 4/46.169
everstiluutt- nantti	28/307.200	30/566.400	32/892.800	32/999.900	A 30/14.244	A 30/23.664
majuri	24/256.200	26/465.300	29/768.000	29/862.500	A 27/11.904	A 27/19.673
kapteeni	21/225.600	23/399.300	27/698.400	27/785.400	A 24/10.104	A 24/16.542
luutnantti ap	14/165.000	16/286.500	19/471.600	19/541.500	A 15/6.456	A 18/12.035
sotilasmestari			17-21/430.500- 517.500	17-21/498.600- 589.200	A 18/7.452	A 19/12.644
ylivääpeli			18-19/450.600- 471.600	18-19/519.600- 541.500	A 15/6.456	A 17/11.445
vääpeli	12/151.800	14/262.500	17/430.500	17/498.600	A 14/6.192	A 15/10.487
ylikersantti	10/138.600	12/240.900	16/411.300	16/478.800	A 12/5.712	A 13/9.722
kersantti	9/132.600	10-11/219.600- 230.100	13-15/357.600- 392.700	13-15/405.600- 459.300	A 11/5.496	A 11/9.123
taluspäällikkö	20/216.600	22/379.800	23/571.500	23/646.200	A 17/7.068	A 21/14.070
konemestari 1.lk	13/158.400	15/273.600	18/450.600	18/519.600	A 15/6.456	A 17/11.445
vahtimestari yp	9/132.000	10/219.600	12/341.100	12/405.600	A 9/5.076	A 10/8.853

Taulukko 13

Lähteet: puolustusvoimien palkkausasetukset 1947-1968

²⁹⁵ Suomen Aliupseeriliiton esitys K.D. n:o 453/s 18.12.1947

²⁹⁶ Suomen Aliupseeriliitto r.y:n hallituksen pöytäkirja 4.10.1962

Kuva 6 Lähteet: puolustusvoimien palkkausasetukset 1947 -1966

Puolustusvoimien sisäiset palkkaerot 1947-1968

virka/toimi	1947	1951	1956	1960	1963	1968
kersantti	100	100	100	100	100	100
ylikersantti	105	110	115	118	103	106
vääpeli	114	120	120	123	113	115
luutnantti	124	130	132	134	118	132
kapteeni	170	182	195	194	183	181
majuri	193	212	215	213	217	214
everstiluutnantti	232	258	231	247	259	259
eversti	265	304	316	311	452	506
komentaja	399	475	500	490	738	721

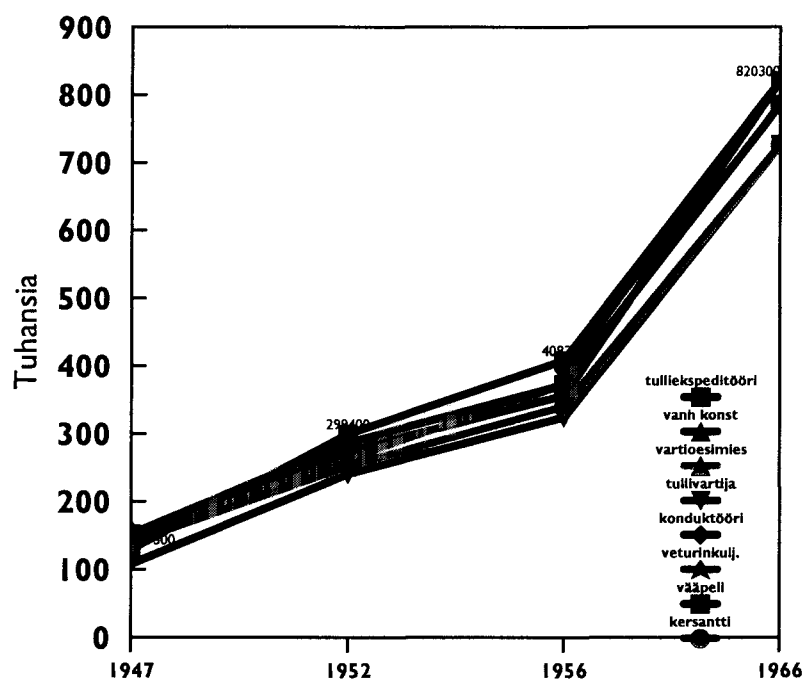
Taulukko 14 Lähteet: puolustusvoimien palkkausasetukset 1947-1968

Palkkauksen muutos indekseinä 1947-1968

Virka/toimi	1947	1951	1956	1960	1963	1968
komentaja	100	197	338	376	788	1245
eversti	100	190	321	358	706	1313
everstiluutnantti	100	184	290	325	464	770
majuri	100	182	300	337	465	768
kapteeni	100	177	340	348	448	733
luutnantti	100	174	286	328	391	729
vääpeli	100	172	284	328	408	691
ylikersantti	100	174	297	345	412	701
kersantti	100	166/173	270/296	306/346	414	688
taluspäällikkö	100	175	264	298	326	650
konemestari	100	173	284	328	408	723
vahtimestari	100	166	258	307	385	671

Taulukko 15 Lähteet: puolustusvoimien palkkausasetukset 1947 - 1968

Puolustusvoimien sisäisissä palkkaussuhteissa palkkaerot kasvoivat. Ylin peruspalkka oli 1947 noin 4-kertainen verrattuna kersantin palkkaan, kun se vuonna 1968 oli yli 7-kertainen. Palkat olivat tarkastelukaudella nousseet ylimmissä viroissa selvästi nopeammin. Eriytisesti vuodet 1963 ja 1968 näyttävät olleen ylimpiä virkamiehiä suosivia. Korotukset liittyivät valtion virkamiesten tasokorotukseen, jota oli vauhditettu työtaisteluilla. Johtaville virkamiehille tuli tässä vaiheessa oma B-palkkausasteikko, jonka tuloksena ylimmät virkamiespalkat nousivat kauttaaltaan.²⁹⁷

Kuva 7 Lähteet: valtion ja puolustusvoimien palkkausasetukset 1947-1966

²⁹⁷ Virkamiesliiton toimintakertomukset vuosilta 1961-1962

Kanta-aliupseerien ja vertailuryhmien palkkauskehitys oli varsin yhtenevä. Toimirakenteen parantuminen edisti lisäksi kanta-aliupseerien palkkausta.

7 Kanta-aliupseerien toiminta osana virkamiesten ammattijärjestötoimintaa

Suomen Aliupseeriliitto oli ollut vuodesta 1947 lähtien yhteistyössä Virkamiesliittoon, Upseeriliittoon sekä kansakoulunopettajaliiton kanssa. Yhteistoimintaelimen nimi oli ollut aluksi Virkamiesjärjestöjen Valtuuskunta, sen jälkeen Virkamiesliittojen Keskusjärjestö ja vuodesta 1953 lähtien Virkamiesten Neuvottelujärjestö (VNJ). Virkamiesliitto ja kansakoulunopettajien järjestöt kuuluivat Henkisen Työn Keskusliittoon ja sitä kautta HTK:n Virkamiesjärjestöjen Valtuuskuntaan, joka oli muodostettu vuonna 1951. Suomen Upseeriliitto oli ilmoittanut vuonna 1955 eroavansa neuvottelujärjestöstä ja liittyvänsä Kadettikunta r.y:n tavoin Akateemisten Valtuuskunta AKAVA:aan. Kun kansakoulunopettajat päättivät myös erota neuvottelujärjestöstä, oli tarkoituksenmukaista purkaa koko järjestö. Suomen Aliupseeriliitto oli jäämässä ainoaksi kaikkien keskusjärjestöjen ulkopuoliseksi ns. villiksi järjestöksi. Liiton ulospäin suuntautuva toiminta näytti vaikeutuvan puuttuvan neuvottelu-oikeuden takia. Sillä ei ollut edustusta puolustusvoimien palkkauslautakunnassa eikä valtion asettamissa komiteoissa ja toimikunnissa. Upseerit sitä vastoin pääsivät AKAVA:n kautta neuvottelemaan eduistaan työnantajapuolen kanssa. Upseereilla oli edustus myös tärkeänä pidetyssä palkkauslautakunnassa. Neuvottelu-oikeuslain mukaan järjestöllä ei ollut valtuuksia hoitaa sellaisten ryhmien asioita, jotka eivät kuuluneet jäsenenä järjestöön. Näin ollen asioiden hoitaminen Virkamiesliiton kautta näytti myös vaikealta.

Siinä tilanteessa nähtiin parhaaksi hakeutua keskusjärjestötyyppisen Virkamiesliiton jäseneksi. Integraatiokehityksellä haluttiin tehostaa virkamiesten etukysymysten hoitoa. Virkamiesten hajanaisesta järjestäytymisestä oli havaittu olleen haittaa edunvalvonnassa. Liittymisen etuna oli myös se, että keskusjärjestöjen palkkauksiin liittyvä tutkimustoiminta ja toimiston työvoima saatiin palvelemaan kanta-aliupseerien edunvalvontaa. Jäsenrakenteeltaan Virkamiesliiton jäsenkunta oli yhtenevä Suomen Aliupseeriliiton kanssa jäsenistön enemmistön sijoittuessa palkkausluokkiin 1-22. Hyvänä puolena Virkamiesliitossa oli myös puoluepoliittinen sitoutumattomuus. Ylivoimaisesti suurimpana Virkamiesliiton jäsenjärjestönä Suomen Aliupseeriliitto saattoi olla varma vaikuttamismahdollisuuksista.²⁹⁸ Samoihin aikoihin aloitti toimintansa Puolustusvoimien Virkamiesjärjestöjen Neuvottelu-

²⁹⁸ Suomen Aliupseeriliiton aloite n:o 232/55 vuosikokoukselle v. 1955

kunta PVN. Se oli rekisteröimätön yhteenliittymä, jonka tarkoituksena oli tiivistää puolustuslaitoksen henkilöstöä edustavien järjestöjen yhteistoimintaa ja tavoitteen asettelua.²⁹⁹

Aliupseeriliiton toimintatavoissa oli havaittavissa muutos. Eräänä osoituksena voisi mainita liiton vuonna 1966 järjestämän lehdistötilaisuuden, jossa ensimmäistä kertaa liiton historiassa esiteltiin julkisuuteen laajasti aliupseeriston arvostukseen, koulutukseen, pätevyysvaatimuksiin ja palkkaukseen liittyviä epäkohtia ja vaadittiin pikaisia korjaustoimia. Työaikakysymysten hoitamiseksi liitto oli valmis käyttämään lakkoasettakin. Liitto korosti koulutuksen nykyaikaistumisen, koulutusmenetelmien uusiintumisen ja yleistasoltaan kehittyneemmän nuorisosaatavien käsittelyssä vaadittavia tietoja ja taitoja.³⁰⁰ Esitysten ja neuvottelujen sijaan pyrittiin vaikuttamaan nyt myös suoraan kansalaisten mielipiteisiin. Yleisestä mielipiteestä uskottiin saatavan tukea. Liiton vaatimukset ja puolustuslaitoksen johdon näkemykset olivat useissa kysymyksissä yhtenevät. Koulutusjärjestelmä uusittiin ja aliupseerien asemaan tehtiin huomattavia parannuksia etenkin seuraavan vuosikymmenen alkupuolella.

8 Kanta-aliupseerien sosiaalisen taustan muutokset sotien jälkeisenä aikana

Yhteiskunnallinen muutos itsenäisyyden ajan alusta oli erittäin voimakas ja kiihtyvä prosessi. Vuosisadan alussa joka kahdeksas asukas oli ollut kaupunkilainen. 1970-luvulle tultaessa kaupungeissa asui puolet väestöstä. Vuonna 1910 koko väestöstä 66.3 % oli maatalousväestöä teollisuuden osuuden ollessa 12.2 %. Vuonna 1960 maatalouden osuus oli 31.7 % teollisuuden osuuden noustua 30.9 %:iin. Väestön elinkeinoryhmät jakautuivat vuosina 1950 ja 1960:

	1950	1960
maatalous	34.7 %	25.9 %
metsätalous	6.8	5.8
teollisuus	21.4	20.6
rakennustoiminta	7.8	10.3
liikenne	6.0	6.7
kauppa	6.9	8.8
muut palvelut	16.4	21.9 ³⁰¹

²⁹⁹ Suomen Aliupseeriliiton toimintakertomus 1955

³⁰⁰ Virkamieslehti 4/1966

³⁰¹ Suomen taloushistoria 3 1982, 35

Yhteiskunnan kaupungistuminen ei näkynyt vastaavalla tavalla upseerien ja kanta-aliupseerien taustoissa. Vakinaisessa palveluksessa olleiden upseerien ja kanta-aliupseerien syntymäpaikat jakautuivat vuonna 1970 tehdyn tutkimuksen mukaan :

	maaseudulla syntyneitä		kaupungeissa syntyneitä	
	upseerit	aliupseerit	upseerit	aliupseerit
1920 ja sitä ennen syntyneet	44.0 %	70.0 %	56.0 %	30.0 %
1921-1926 syntyneet	40.8	80.0	59.2	20.0
1927-1932 syntyneet	43.7	84.0	56.3	16.0
1933-1938 syntyneet	46.6	79.3	53.4	20.7
1939-1944 syntyneet	42.0	67.1	58.0	32.9
1945 tai sen jälkeen syntyneet	47.6	63.3	52.4	36.7
kaikki yhteensä	43.0	73.2	57.0	26.8

Taulukko 16 Lähde: komiteanmietintö 1971: B 118, 112 ; Pääesikunnan upseerimatrikkeliin ja aliupseerimatrikkeliin perustunut tutkimus vuonna 1970; otos, kaikki palveluksessa olleet 2.466 upseeria ja 4.854 kanta-aliupseeria.

Kanta-aliupseerin ammatti oli varsinkin kenttäpalveluksen kannalta maalaiselämään tottuneita suosivaa. Sotilasammatti tarjosi edelleenkin maaseudun nuorille erityisesti vaikeina työllisyyskausina sopivan tien siirtyä uusille ammattialoille. Vuonna 1970 palveluksessa olleiden upseerien ja kanta-aliupseerien isien ammatit syntymävuosittain jaoiteltuina:

Upseerit/aliupseerit (%)

	-1920	1921-26	1927-32	1933-3	1939-44	1945-
maa- ja metsätal.	14.1/57.9	12.2/45.8	17.7/47.9	18.8/49.1	20.3/38.4	20.0/36.5
teollisuus	9.4/23.0	10.9/29.0	8.9/26.3	10.6/24.3	13.7/20.6	14.0/20.0
palvelut	76.5/19.1	76.9/25.2	73.4/25.8	70.6/26.6	66.0/41.0	66.0/43.5

Taulukko 17 Lähde: komiteanmietintö 1971: B 118, 112-113; pääesikunnan upseerimatrikkeliin ja aliupseerimatrikkeliin perustunut tutkimus vuonna 1970

Teollisuuteen oli laskettu kaivannaisteollisuus, tehdasteollisuus ja käsityö, rakennustoiminta sekä sähkö-, vesijohto- ja viemärlaitokset. Palvelu-alaan sisältyivät kauppa, liikenne ja muut palvelut kuten julkinen sektori.

Toisen polven sotilaiden määrä oli huomattavan suuri. Upseerin poikia oli upseereista 15.5 %, aliupseerin 5.8 % ja sotilasvirkamiehen poikia 0.3 %. Aliupseerien isistä oli 2.5 % upseereita ja 7.9 % aliupseereita.³⁰² Upseerin taustana oli näin ollen 21.6 %:lla sotilasperhe ja kanta-aliupseereista 10.4 %:lla. Upseerin ammatin voi todeta edelleen periytyneen. Puolustusvoimien sisäistäkin sosiaalista liikkuvuutta oli jossakin määrin.

Palveluelinkeinot eivät olleet enää yhtä yksipuolisesti upseerien taustana kuin ennen sotia. Upseerien syntymäpaikkojen perusteella saatu käsitys maatalousväestön hakeutumisesta uusille ammattialoille vahvistuu tarkasteltaessa upseerien isien ammatteja. Upseerien sosiaalinen tausta oli muuttunut enemmän kaikki ammattiryhmät käsittäväksi kuin itsenäisyyden alkuaikoina. Kanta-aliupseerien sosiaalisen taustan muutos oli vielä merkittävämpi. Palveluelinkeinotausta oli nyt paljon yleisempi kuin ennen sotia.

9 Kanta-aliupseerien koulutuksen kehittäminen kohti opistotasoa ja yhtenäispäällystä

Rauhanajan puolustuslaitosta luotaessa vuoden 1945 jälkeen oli kanta-aliupseerien kohdalla aloitettava miltei alusta. Talvisotaa edeltäneen ajan kanta-aliupseereita oli palveluksessa vain pienehkö määrä ja heistäkin suuri osa huolto- ja erikoistehtävissä. Osa sodan aikana upseeriksi ylennetyistä oli edelleen aliupseerin vakanssilla pitäen virkoja täytettyinä. Tämän seurauksena koulutettuja ylimääräisiä aliupseereita jouduttiin kotiuttamaan. Valtion huono palkka ja toisaalta hyvä työllisyystilanne aiheuttivat sen, että kanta-aliupseerin toimiin jouduttiin hyväksymään heikkoa ainesta.

Varusmiesten kasvatus- ja koulutusvastuu oli siirtynyt 1950-luvun upseerivajauksen vuoksi yhä enemmän kanta-aliupseeristolle. Upseerivajaus oli suurin nuorten upseerien kohdalla, jolloin kanta-aliupseerit joutuivat koulutukseensa ja palkkaukseensa nähden “ylitehtäviin.” Sotatekniikan kehittyminen asetti kouluttajille ja teknilliseen henkilöstöön kuuluville kanta-aliupseereille ammatinhallintaan liittyviä vaatimuksia pakottaen koulutuksen yksityiskohtaisemmaksi. Varusmiesten palvelusaika oli lyhentynyt, mikä teki kouluttajan merkityksen entistä suuremmaksi.³⁰³

³⁰² Komiteamietintö 1971: B 118, 103-104

³⁰³ Saressalo 1958, 28-29

Oppikoululaitoksen laajentaminen, elintason nousu ja siihen liittyvä lasten kouluttamishalu olivat nostaneet varusmiesten sivistystasoa. Vuonna 1955 palvelukseen astuneista oli vähintään keskikoulun käyneitä n.15 % ja kahta vuotta myöhemmin 16 %. Kansanopiston, työväenopiston tms. käyneitä oli 1955 n. 10 % ja 1957 n. 11 %. Kun vuonna 1956 oli 20-vuotiaista n. 7 % ylioppilaita, lukumäärä oli vuonna 1960 10 % ja vuonna 1965 16 %.

Yleinen koulutustason nousu vaikutti kantahenkilökuntaan lähinnä kolmella tavalla. Ensimmäkin koulutettavat varusmiehet olivat vuosi vuodelta paremman pohja- ja ammattikoulutuksen saaneita. Heillä oli tämän vuoksi parempi oppimiskyky, mutta toisaalta he olivat kenttäelämään tottumattomia ja fyysiseltä kunnoltaan heikompia. Kolmantena tekijänä oli otettava huomioon kantahenkilökunnan koulutustason nostaminen. Puolustusvoimiin oli kyettävä rekrytoimaan paremman pohjakoulutuksen omaavia.³⁰⁴ Kanta-aliupseeriston sivistystason oli oltava vähintään kansan keskisivistystasoa vastaava.³⁰⁵ Kanta-aliupseerien peruskurssilla oli keskikoulun suorittaneita vuonna 1957 3.3 %, 1956 4.9 %, 1955 3.6 % ja vuonna 1954 2.2 % kurssin vahvuudesta. Vuonna 1971 aliupseereista oli keskikoulun käyneitä 17.9 %. Sotilasmestareista ja yliväepeleistä oli keskikoulun käyneitä 4-5 %, n. 10 % väepeleistä, 20 % ylikersanteista ja 30 % kersanteista.³⁰⁶ Vuosien 1961-1971 kanta-aliupseerien peruskurssien 3.316 oppilaasta kansakoulupohja oli 63.7 %:lla, ammattikoulu 13.8 %:lla, keskikoulu 19.2 %:lla, kauppakoulu 2.5 %:lla sekä muu opisto 0.6 %:lla.³⁰⁷ Vuosina 1966-1970 kanta-aliupseerikoulutukseen hakeneista 3.169 henkilöstä oli 38.5 %:lla koulusivistyksenä keskikoulu tai enemmän.³⁰⁸

Puolustusvoimien oli omaksuttava 1950-luvun muuttuneessa yhteiskunnassa uusia toimintatapoja. Ensin teetettiin ongelmien sosiologinen kartoitus, sitten tehostettiin koulutusta ja pyrittiin kohottamaan puolustusvoimien arvostusta. Työ näyttikin tuottavan tuloksia seuraavalla vuosikymmenellä. Kadettikouluun haki muun muassa vuonna 1962 niin moni, että hakijoita jouduttiin jo karsimaan.³⁰⁹ Kanta-aliupseerien koulutusjärjestelyjä tutkinut toimikunta perusteli vuonna 1963 koulutuksen kehittämistarpeita varusmiesten sivistystason nousulla, asevoimien teknistymisellä ja johtaja- sekä koulutusvastuun kasvulla. Toimikunta esitti peruskoulutuksen päämääräksi yhtenäisen yleissivistävän (4 kk) ja yleissotilaalli-

³⁰⁴ Komiteanmietintö 1971:B 118, 116-117

³⁰⁵ Saressalo 1958, 24-25

³⁰⁶ Komiteanmietintö 1971: B 118, 48

³⁰⁷ Komiteanmietintö 1971:B 118, liite 15

³⁰⁸ Komiteanmietintö 1971: B 118, liite 16

³⁰⁹ Kronlund 1993, 40

sen (6 kk) pohjakoulutuksen antamista kanta-aliupseereille. Kolmantena vaiheena tuli antaa noin viiden kuukauden mittainen aselajikoulutus.

Vuoden 1966 koulutusuudistus toteutti pääosin toimikunnan esitykset. Aliupseerikouluksi muutetun Kanta-aliupseerikoulun tehtäväksi määrättiin lailla aliupseerin toimeen vaadittavan käytännöllisen ja tietopuolisen koulutuksen antaminen.³¹⁰ Kansakoulupohja säilytettiin edelleen aliupseerin kelpoisuusvaatimuksena. Syynä oli ilmeisesti Pääesikunnan pelko siitä, että rekrytoiminen vaikeutuisi huomattavasti, mikäli keskikoulu otettaisiin pohjakoulutusvaatimukseksi. Pääesikunnan näkemys oli sinänsä perusteeton, koska muun muassa kadettikurssille pyrkijöiden määrä oli aikanaan lisääntynyt pääsyvaatimuksia tiukennettaessa. Vuonna 1970 annetussa asetuksessa määrättiin keskikoulu pääsyvaatimukseksi Aliupseerikouluun. Kelpoisuusehdot eivät muuttuneet, vaan keskikoulua suorittamattomilla oli vielä mahdollisuus päästä harkinnan mukaan peruskoulutukseen.³¹¹

Pitkällisen valmistelun tuloksena annettiin 1.3.1974 laki sotilasopetuslaitoksista, jossa sotilasopetuslaitoksiin määrättiin kuuluvaksi entisen Aliupseerikoulun sijasta Päälylystöopisto. Päälylystöopiston, Merisotakoulun ja Ilmasotakoulun toimiupseeriosastojen tehtäväksi tuli toimiupseerin toimeen vaadittavan tietopuolisen ja käytännöllisen koulutuksen antaminen. Samalla päivämäärällä annettiin asetus, jossa määrättiin muun muassa toimiupseerien kelpoisuusehdot.³¹²

Laki puolustusvoimista edellytti muutoksia virkoihin ja toimiin. Puolustusvoimien toimienhaltijoina palvelevat aliupseerit nostettiin upseerien ja muiden vastaavien ryhmien kanssa yhteiseksi päälylystökseksi ja aliupseerien toiminimikkeet muutettiin toimiupseeri-nimikkeiksi. Aliupseeriliitto oli vaatinut koulutuksen tehostamista, joka mahdollistaisi aliupseerien yle-
nemisen upseeriarvoon. Valtioneuvoston vuonna 1970 asettama komitea ehdotti aliupseerien asemaan useita parannuksia. Ne eivät tyydyttäneet Aliupseeriliittoa. Liitto hylkäsi luultavasti järjestöpoliittisista syistä mm. aliupseerien parhaimmiston kouluttamisen kadettikoulussa.³¹³ Liiton mielestä upseerin arvoon tuli voida edetä kanta-aliupseerikoulutuksen kautta.

Yhtenäisessä päälylystöjärjestelmässä toimiupseereilla oli luokasta riippuen ylikersantin, vääpelin, ylivääpelin, sotilasmestarin, luutnantin ja yliluutnantin sotilasarvot ja arvomerkit.

³¹⁰ Simola - Koivisto 1993, 147-148

³¹¹ Simola - Koivisto 1993, 150-153

³¹² Simola - Koivisto 1993, 158-159

³¹³ Tervasmäki 1978, 415

Hyväksyessään lakiesitykset vuonna 1974 eduskunta edellytti, *“ettei yhtenäispäälystöjärjestelmään siirtyminen aiheuta taloudellisia eikä muuta haittaa aliupseereille sekä, että uuteen järjestelmään siirtyminen suo todella reaaliset mahdollisuudet kehityskelpoisille aliupseereille entistä paremmin edetä sotilasurallaan... että nuorempien kadettiupseerien ja tulevan toimiupseeriryhmän taloudellisen aseman parantamismahdollisuudet selvitetään nopeasti ja, että siinä ryhdytään päälystön jälkikasvua turvaaviin toimenpiteisiin.”*³¹⁴Asetuksella 1.3.1974 lakkautettiin 5.417 palkkausluokkiin A 10-A 20 kuulunutta kersantin, ylikersantin, vääpelin, ylivääpelin ja sotilasmestarin tointa ja perustettiin 5418 palkkausluokkiin A 14-A 21 kuulunutta toimiupseerin 1-6 luokan virkaa.³¹⁵Uusi esimiesjärjestelmä toteutui täydellisenä 1.3.1977 lukien.

Kanta-aliupseerien peruskurssi kesti puolitoista vuotta. Oppilaiden valinta suoritettiin psykologisten testausten sekä pääsyutukinnon avulla, johon liittyi myös fyysisen kunnan vaatimukset. Tärkeimmän jatkokoulutuksen muodosti sotilasmestarikurssi, johon oppilaat valittiin ennen 35. ikävuotta pääsyutukinnon perusteella.

Tilastokeskuksen koulutusluokittelun mukaan vuonna 1971 aliupseerin tutkinto sekä sotilasmestarin ja sotilasteknikon koulutus sisältyivät ylemmän keskiasteen koulutukseen, johon kuuluivat myös ylioppilastutkinto, kauppaopiston ja teknillisen koulun suoritus ja poliisialipäälystön koulutus.³¹⁶

10 Menettelytapakaudesta virkaehtosopimukseen - kehitys 1964 - 1970

10.1 Menettelytapalainsäädännön pääpiirteet

Neuvotteluoikeuslaki oli todettu eri tahoilla riittämättömäksi virkamiesten palvelussuhteen ehtojen määrittämiseksi. Virkamiespalkkausten tarkistamiskomitea oli jo vuonna 1955 esittänyt, että *“samalla kun palkka- ja ansiotasotilastointia kehitetään, otettaisiin perusteellisesti harkittavaksi, voitaisiinko valtiovallan ja keskusjärjestöjen välisin neuvotteluin vuosittain todeta virkamiespalkkausten tarkistusten tarpeellisuus yleisillä työmarkkinoilla noudatettujen menettelytapojen mukaisesti.”*³¹⁷Valmistelut valtion virkamiesten neuvotteluoikeuslainsäädännön uudistamiseksi olivatkin alkaneet keväällä 1961. Hallitusneuvos Kaarlo Nuorvalan johtaman komitean työtä kiirehdittiin virkamiespalkkojen järjestämistä

³¹⁴ Tervasmäki 1978, 415-416

³¹⁵ Suomen asetuskokoelma n:o 402/1974

³¹⁶ Komiteanmietintö 1971: B 118, 30

³¹⁷ Komiteanmietintö 1955.8, 21-22

koskeneella Kesärannan sopimuksella vuonna 1963. Keskeiset virkamiesjärjestöt olivat edustettuina Nuorvalan komiteassa. Sen työn perusteella hallitus antoi eduskunnalle menettelytapalakea koskevan esityksen, jonka eduskunta hyväksyi kesäkuussa 1964.

Laki (427/1964) koski kaikkia valtion virkamiehiä. Siinä ei enää rajattu puolustusvoimia ulkopuolelle. Lain ensisijainen tarkoitus oli virkamiesten ansiotason pysyttäminen "oikeassa suhteessa yleisten työmarkkinain ansiotason muutoksiin." Virkamiespalkkoja tuli tarkistaa vuosittain. Muista palvelussuhteen ehdoista määräsi valtiotyönantaja edelleen yksipuolisesti. Menettelytapalakiin liittyi myös sovittelujärjestelmä. Mikäli neuvotteluissa ei päästy yhteisymmärrykseen, oli ryhdyttävä työriitojen sovittelusta annetun lain mukaiseen sovitteluun. Mikäli niissäkään ei päästy ratkaisuun, voitiin asia alistaa välityslautakunnalle. Sen yksimielinen päätös, kuten neuvotteluissa solmittu sopimuskin, sitoi sekä työnantaja- ja työntekijätahoa. Mikäli välityslautakuntaan ei löytänyt sovintoa, valtioneuvosto ratkaisi palkkojen tarkistamisen yksipuolisella päätöksellään.³¹⁸

10.2 Virkamiesten palkkajärjestelyt menettelytapakaudella

Lakkovuoden 1963 jälkeen työriitojen sovittelija laamanni Justus Ripatti teki tammikuussa 1964 yleisratkaisuehdotuksen (R-ratkaisu) työmarkkinajärjestöille. Sen mukaan sopimukset tehtiin 1964 - 1965 siten, että palkkoja korotettiin ensimmäisenä vuonna 6 ja toisena 3.8 %. Indeksisidonnaisuus otettiin uudelleen sopimukseen. R-ratkaisun pohjalta aloitettiin neuvottelut virkamiesjärjestöjen kanssa. Vuoden 1964 alussa annettiin eduskunnalle menettelytapalainsäädäntöä koskeva esitys sekä tehtiin virkamiespalkoista ratkaisu, joka noudatteli R-ratkaisun linjaa. Ratkaisussa luvattiin selvittää virkamiespalkkojen jälkeenjääneisyys. Menettelytapalainsäädäntö hyväksyttiin eduskunnassa hankalien neuvotteluvaiheiden jälkeen. Kompromissina saatiin aikaan ratkaisu, jossa virkamiesten ansiotason muutoksia verrattaisiin yleiseen ansiotasoon eikä teollisuustyöväestön ansiotason muutoksiin.³¹⁹

Menettelytapalaki ja sen soveltaminen vaati toimeenpanolain, asetuksen, tasotutkimuksen ja -korjauksen, palkkaindeksin laskemisen sekä virka- ja virkamiesrekisterin luomisen. Tilastollinen Päätoimisto teki ansiotasotutkimuksen, joka osoitti, että miltei poikkeuksetta teollisuuden palveluksessa olevien, akateemisen tutkinnon suorittaneiden ansiot olivat korkeimmat. Liikealan ansiot olivat jonkin verran alemmat ja kaikkein heikoimmat ne olivat

³¹⁸ Ilvesmäki - Talkkari 1 986, 33 ks myös Rytkölä 1972 passim

³¹⁹ Talvitie II 1977, 97-98

valtion henkilöstöllä. Virka- ja virkamiesrekisteri valmistuivat vuoden 1966 alussa. Virkamiesten ansiotasoindeksiä ryhdyttiin selvittämään työryhmässä.³²⁰

Valtion virkamiesten palkkausten tarkistaminen ensimmäistä kertaa menettelytapalain perusteella piti toteutua vuonna 1966. Sitä ennen oli kuitenkin selvitettävä ns. voimaansaattamislain edellyttämä lähtötasokorjauksen tarve. Lain mukaan selvityksessä tuli ottaa huomioon varsinaisen palkkauksen lisäksi virkasuhteeseen liittyvät oikeudet ja velvollisuudet.³²¹ Lähtötasokorjauksen tarkoituksena oli luoda riidaton perusta myöhemmin vuosina tehtäville tarkistuksille. Lähtötasotutkimus osoitti koko virkamieskunnan lähtötasoeroksi 12.5 %. Maan poliittinen tilanne ajautui eduskuntavaalien jälkeen vuonna 1966 hallituspulaan. Edellinen hallitus (Virolaisen) ei halunnut käsitellä siinä tilanteessa lähtötasokorjausta. Virkamiesten palkkakysymys lähtötasoselvityksineen ja palkkausluokkatarkistuksineen siirtyi menettelytapalain mukaisesti sovittelijalle ilman, että siitä oli käyty yhtään varsinaista neuvottelua järjestöjen kanssa.

Virkamiesjärjestöt puhuivat valtiovallan “barrikaadi-mentaliteetista” petyttyään uuteen neuvottelujärjestelmään. Kesäkuussa 1966 päästiin hallituksen ilmoitettua hyväksyvänsä vähimmäiskorotuksen määräksi 7 % sopimukseen, jonka mukaan neljän seuraavan vuoden aikana suoritettiin lähtötasokorjauksena palkkausluokissa A 1- A 9 vuosittain 20 %, 25 %, 30 % ja 1.1.1969 loput 25 % sovitusta korotuksesta. Palkkausluokissa A 10 - A 30 sekä B- ja S-palkkausluokissa korotus jakautui viidelle vuodelle. Kuoppakorotuksista käytiin järjestöjen kesken sekä työnantajaa vastaan “viidakkosotaa” korotusten saamiseksi omalle jäsenkunnalle. Lopputuloksena n. 40 % virkamieskunnasta sai yhden tai kahden palkkausluokan korotuksen vuonna 1966. Vuonna 1967 välityslautakunnan aikaansaamalla ratkaisulla korotettiin virkamiespalkkoja 3 % ja toistamiseen 2.5 %:n yleiskorotuksella. Kuoppakorotuksia tuli 19.298 viran tai toimen haltijalle.³²²

Suomelle taloudelle ominaiset maksutasevaikeudet pahenivat ja työttömyys nousi vuonna 1968 100.000:een. Maksutasevaikeuksien tasapainottamiseksi toteutettiin vuonna 1967 devalvaatio. Vuoden 1968 maaliskuussa solmittiin Liinamaa I- nimellä tunnettu vakauttamissopimus. Sopimukseen sisältyi talous- ja sosiaalipoliittisia ratkaisuja. Siinä sovittiin inflaatioautomaatiksi osoittautuneen indeksiehdon poistamisesta, uudesta maataloustulolaista sekä hinta- ja palkkasäännöstelystä. Tulopoliittisten kokonaisratkaisujen luonteeseen kuului,

³²⁰ Talvitie II 1977, 102-103

³²¹ Suomen asetuskokoelma n:o 431/1964, 24.7.1964

³²² Talvitie II 1977, 120-121

että ne asettivat tiukat raamit ammattijärjestöjen tavoitteenasettelulle. Valtion virkamiesten palkat olivat jäämässä jälkeen jälleen kerran.³²³

Puolustusvoimissa edettiin työaikakorvauksissa siten, että 1963 ryhdyttiin maksamaan sunnuntaityökorvausta ja työaikalisää. Työaikalisä oli keinotekoinen korvaus epämukavasta työajasta. Työaikalisä siirrettiin vuonna 1966 tasaisena eränä A-palkkaustaulukkoon ja maksettiin kaikille virkamiehille. Kanta-aliupseerit vaativat menetetyt edun korvaamista muuna työaikakorvauksena tai korottamalla palkkaluokkia. Palkkaratkaisuun sisältyi pöytäkirjamerkintä, jonka mukaan pitkää työaikaa tekeville tuli suorittaa hyvitystä muun työaikakorvauksen muodossa. Menettelytapakaudella kanta-aliupseereille tuli huomattava määrä kuoppakorotuksia ja lukumääräsiirtoja.³²⁴

11 Virkaehtosopimusjärjestelmä - sopimusvapauden periaatteiden toteutuminen virkamiespalkkauksissa

11.1 Virkaehtosopimusjärjestelmän pääpiirteet

Menettelytapalakeja sovellettiin vuosina 1966 - 1968. Se oli alunperinkin säädetty määräajan voimassaolevaksi. Vuonna 1966 saatiin aikaan vaivoin sopimus. Seuraavana vuonna ratkaisu syntyi välityslautakunnassa ja viimeisenä menettelytapakauden vuotena 1968 - 1969 valtioneuvosto ratkaisi yksipuolisesti palkat. Menettelytapalainsäädäntö ei ollut täytännyt lainkaan siihen asetettuja toiveita. Se oli kyllä edistysaskel kohti työmarkkinapoliittista keskitystä. Sen eräänä keskeisenä heikkoutena oli virkamiespalkkojen sitominen yleiseen ansiotasoindeksiin. Indeksä oli laadittu siten, että sen palkkausluokkapainot olivat liukuvia eivätkä ottaneet huomioon elinkeinorakenteen muutoksia tai työn vaativuuden kehitystä.

Työmarkkinoilla vallitsi samoihin aikoihin levoton ilmapiiri. Laajalla tulopoliittisella ns. Liinamaa I-sopimuksella pyrittiin vakauttamaan maan taloutta. Sopimuksessa oli edellytetty mm. uuden valtion virkamiesten neuvottelu- ja sopimusjärjestelmän valmistelua. Ns. Leskisen komitea saikin työnsä valmiiksi heinäkuussa 1969.³²⁵ Valtion virkaehtosopimuslainsäädäntö tuli voimaan 1.12.1970. Järjestelmä merkitsi olennaista muutosta valtion virkamiesten edunvalvontaan. Virkamiehiä edustavat järjestöt olivat tasavertaisia sopimus-

³²³ Kettunen 1976, 339-340

³²⁴ Aliupseeriliiton toimintakertomukset 1963-1966

³²⁵ Komitean mietintö 1969:A 14

osapuolia. Virkamiehet saivat eräin rajoituksin työtaisteluoikeuden. Oli siirrytty sanelusta sopimustoimintaan.

Virkaehtosopimusjärjestelmä oli lakiin perustuva julkisoikeudellinen sopimus valtion ja auktorisoitujen virkamiesjärjestöjen välillä. Pääsopijajärjestöiksi auktorisoitiin pääsopimuksella kolme järjestöä, jotka olivat enemmän tai vähemmän keinotekoisesti muodostettu valtion, kuntien, seurakuntien ja valtionapua saavien laitosten henkilöstöä edustavista järjestöistä. Valtion ja valtionapusektorin työnantajaviranomaisena oli Valtion Työmarkkinalaitos. Sopimusneuvottelut käytiin Valtion Työmarkkinalaitoksen ja pääsopijajärjestöjen kesken. Sopimusten alistaminen valtioneuvoston vahvistettaviksi toi ne parlamentaarisen vastuun piiriin. Mikäli sopimuksista aiheutui valtiolle lisämenoja, oli eduskunnan palkkavaltuuskunnan hyväksyttävä menojen lisäykset.³²⁶

Virkaehtosopimus satoi kaikkia pääsopijajärjestön järjestötasoja. Sopimusjärjestelmästä tuli jäykän keskitetty, jossa oli vaikea ottaa erillisryhmien ongelmia esille. Ongelmia syntyi erityisesti tilanteissa, joissa esimerkiksi enemmistönä olleet kuntien virkamiehet saattoivat päättää valtion virkapalkkaratkaisuista vastoin asianomaisen järjestön mielipidettä. Järjestöjen auktorisointi toimi heti kohta päinvastoin kuin oli oletettu. Sopijaosapuolten piirin laajentaminen aiheutti lisäksi työtaisteluja ja lukuisia kärhemiä.

Virkaehtosopimusjärjestelmään kuului olennaisena osana erimielisyyksien selvittelymekanismi. Sen myötä valtion virkamieskunta valitsi itselleen luottamusmiehet. Virkaehtosopimuksen tulkintaa koskeva erimielisyys ratkaistiin luottamusmiehen ja työnantajan edustajan käymän välittömän neuvonpidon jälkeen paikallis- ja keskusneuvotteluissa ja viime kädessä työtuomioistuimissa. Puolustusvoimissa välitön neuvonpito käytiin työpaikkatasolla tai aluehallintotasolla (puolustushaaraesikunnat), paikallisneuvottelu Pääesikunnan ja asianomaisen virkamiesjärjestön kesken ja keskusneuvottelut sopijaosapuolten Valtion Työmarkkinalaitoksen ja pääsopijajärjestöjen kesken.³²⁷

Vain muutaman järjestön auktorisointi sopijaosapuoliksi oli tähdännyt työrauhan turvaamiseen. Pääsopimuksesta muodostuikin työnantajalle ja keskusjärjestöille tarkoituksenmukainen vallan väline. Työnantaja saattoi olla jotakuinkin vakuuttunut työrauhasta keskitetyn virkaehtokelpoisuuden vallitessa. Keskusjärjestöt voivat osoittaa statuksensa ja legimi-

³²⁶ Myllymäki 1989, 54-55

³²⁷ Suomen Asetuskokoelma n:o 664/1970; Rytkölä 1972, passim, ks myös Myllymäki ja Talkkari-Ilvesmäki

teettinsä omille jäsenjärjestöilleen sekä yksittäisille jäsenilleen. Niillä oli tehokas keino valvoa alaisiaan organisaatioita.³²⁸

Keskitettyä mekanismia on jouduttu kuitenkin purkamaan ja delegoimaan päätösvaltaa ministeriöille ja keskusvirastoille. Järjestöpuolella tyytymättömyys järjestelmän jäykkään ole-mukseen on aiheuttanut uudelleen organisoitumista ja keskusjärjestövaihdoksia. Eräät ns. avainryhmät ovat jättäytyneet kokonaan keskusjärjestöjen ulkopuolelle. Eikä laajoilta virkamieslakoiltakaan ole välttytty. Virkaehtosopimusjärjestelmä oli tuonut vapaan sopimus-oikeuden palvelussuhteen ehdoista, mutta läheskään kaikkia etuusksymyksiä ei laissa kat-sottu palvelussuhteen ehdoiksi. Sopimuksenvaraisten asioiden piiriä on myöhemmin laa-jennettu.

11.2 Ensimmäiset virkaehtosopimukset

Vuoden 1970 alusta voimaan tullut valtion palkkaratkaisu oli syntynyt menettelytapakau-den viimeisenä yksipuolisena päätöksenä. Se perustui työmarkkinajärjestöjen sopimalle 18 pennin tuntipalkan korotukselle. Valtion virkamiehille sen mukaan tuli 30 mk:n tai vähin-tään yhden prosentin yleiskorotus. Valtion ensimmäiset virkaehtosopimukset allekirjoitet-tiin 16.12.1970. Allekirjoitettuun asiakirjanippuun sisältyivät valtion yleinen virkaehtoso-pimus, virkaehtosopimus ikälisäjärjestelmän uudistamisesta ja luottamusmiessopimus. Valtion yleinen virkaehtosopimus käsitti yleiskorotuksen, järjestelyvaran sekä "sosiaalipa-ketin". Lisäksi oli sovittu palkka-asteikon muuttamisesta, palkkausluokkiin sijoittelun tar-kistamisesta (=kuoppakorotuksista), eräiden palkkioiden ja lisien maksuperusteiden muut-tamisesta sekä matkakustannusten korvausten ja päivärahojen tarkistamisesta.

Virkamiespalkkauksia tarkistettiin sekalinjan mukaisesti siten, korotukset nostivat palkko-ja n. 5.8 %:lla. Palkkausluokkatarkistuksia tehtiin n. 36.000 viran tai toimen haltijalle. Ikä-lisät määräytyivät uuden sopimuksen mukaan prosentuaalisesti peruspalkasta. Vuoden 1973 alusta ensimmäinen ja toinen ikälisä oli 7 %, kolmas 6 % sekä neljäs ja viides ikälisä kumpikin 5 %. Uuden järjestelmän mukaan ikälisien kokonaismäärä tuli olemaan 30 % pe-ruspalkasta kaikissa palkkausluokissa. Aikaisemmassa järjestelmässä ikälisien määrä oli vaihdellut ollen A 1 palkkausluokassa 14.4 %, josta se nousi A 30 palkkausluokassa 44.5 %:iin. Ne virkamiehet, joilla vanhan käytännön mukaiset ikälisät jäivät suuremmiksi, sai-vat pitää ne muuttumattomina.³²⁹

³²⁸ Myllymäki 1989, 68

³²⁹ Aliupseeriliiton toimintakertomus 1970

Vakauttamista jatkettiin vuonna 1971 UKK-sopimuksella, joka oli syntynyt presidentin aktiivisella myötävaikutuksella. Sopimus ei mahdollistanut alakohtaisia järjestelyjä. Korotukset olivat sekalinjan mukaisia yleiskorotuksen ollessa 20-22 penniä tunnissa. Sekä vuonna 1971 että 1972 palkka-asteikkoa oikaistiin "pesuvadin" korjaamiseksi. Kuoppakorotukset ohjattiin pääosin palkkausluokkien A 3 - A 15 virkoihin. Vuonna 1972 valtion sopimukseen otettiin ensimmäistä kertaa ns. liukumaklausuuli, jolla pyrittiin kompensoimaan yleisten työmarkkinoiden palkkojen liukuminen jäykän palkkarakenteen virkamiehille.³³⁰ Vuoden 1972 virkaehtosopimusratkaisu sisälsi 50 mk:n tai vähintään 4 %:n yleiskorotuksen. Minimipalkaksi sovittiin 3.50 mk tunnissa tai 602 mk kuukaudessa. Kalliinpaikanlisät muuttuivat prosentuaalisiksi 1.1.1973 lukien lisien vaihdellessa kolmen kalleusryhmän mukaan 3-9 %:iin peruspalkasta. Lomaltapaluuuraha tuli uutena elementtinä käyttöön. Sitä maksettiin 10 % jokaiselta vuosilomapäivältä. Lisäksi toteutettiin kuoppakorotuksia.

Puolustusvoimissa kuoppakorotukset ohjattiin ylikersanteille ja ylemmän palkkausluokan kersanteille. Noin puolet kanta-aliupseereista sai siten yhden palkkausluokan korotuksen palkkoihinsa. Ohjaajan 1 luokan lentolisää maksettiin 400 mk kuukaudessa taistelukoneen ohjaajalle, ohjaajaopettajalle ja koelentäjälle sekä kuljetuskoneen tai helikopterin. Ohjaajan 2 luokan lentolisä 325 mk maksettiin muille lentäjille. Lentolisän saaminen edellytti vähintään kahden tunnin lentosuoritusta kuukaudessa. Tähytäjille maksettiin joko 2 luokan ohjaajan lentolisää tai erityistä 225 mk:n suuruista tähytäjän lentolisää. Oppilaan lentolisä oli 150 mk kuukaudessa. Lentoteknillistä vastuu- ja vaaralisää, joka oli 85 mk kuukaudessa maksettiin ilmavoimien teknillisessä toimessa palveleville kanta-aliupseereille, joilla oli ilmavoimien antaman lentoteknillinen peruskoulutus. Lentoteknillisen vastuu- ja vaaralisän ehtona oli velvollisuus osallistua kokeilu- tarkastustehtävän mukaan lennolle koneen miehistöön kuuluvana. Lentolisä korotti vääpelin palkkaa n. 40- 50 % ja lentoteknillisen tehtävän lisä n. 10 %.

Lisäksi tarkistettiin erinäisiä muita lisiä, kuten sukellusrahoja, laskuvarjohyppyisiä, koiranhoitolisiä ja mastolisiä. Meripalvelurahaa nostettiin ja soittaja-aliupseereille ryhdyttiin maksamaan yhden palkkausluokan suuruista soittolisää.³³¹ Vuoden 1972 virkaehtosopimuksella korotettiin sotilasmestarien, yliväepelien (ylipursimiesten) sekä peruskoulutettujen ylemmän palkkausluokan kersanttien palkkausta yhdellä palkkausluokalla. Vääpeleille tuli 8-vuotismäärävuosikorotus. Kuoppakorotuksissa oli pyritty ottamaan huomioon yhtenäis-

³³⁰ Talvitie II 1977, 158-161

³³¹ Aliupseeriliiton toimintakertomus 1970

päällystön siirtymisen vaatimat tasokorotukset. Kompromissien tuloksena syntyi vuonna 1972 puolustuslaitoksen työaikasopimus. Lisäksi sovittiin merityöaikajärjestelyistä.³³²

11.3 Virkamiesten palkat menettelytapakaudella 1967 - 1970

Vakauttamiskaudella 1967 - 1971 virkapalkat jäivät jälkeen yleisestä kehityksestä. Ansio-
tason muutokset olivat:

	kaikki palkansaajat	toimihenkilöt
1967/IV	100	100
1968/IV	111.6	111.6
1969/IV	118.6	115.5
1970/IV	129.5	121.7
1971/IV	148.5	137.2

Ensimmäisestä vakauttamisratkaisusta lähtien toimihenkilöt olivat jääneet jälkeen kaikkia palkansaajia koskevasta ansiotason kehityksestä. Työntekijöiden ansiotasoindeksin arvo oli 1971/IV 156.6.³³³

Sijoituspalkkausluokittainen kehitys :

A 1 - A 5	1967/IV	100	A 12 - A 22 vääpeli-soti- lasmestari	1967/IV	100
	1968/IV	115.7		1968/IV	115.0
	1969/IV	117.9		1969/IV	117.8
	1970/IV	125.1		1970/IV	125.2
	1972/I	140.3		1972/I	138.1
A 6 - A 11/kersantti	1967/IV	100	A 23 - A 30	1967/IV	100
	1968/IV	114.4		1968/IV	113.4
	1969/IV	118.2		1969/IV	115.6
	1970/IV	127.1		1970/IV	120.7
	1972/I	145.6		1972/I	129.4

B- ja S-palkkausluokissa indeksi vaihteli 114.5-126.9.

³³² Aliupseeriliiton toimintakertomus 1972

³³³ Virkamiesliiton toimintakertomus 1972-1973

Hintaindeksin, kaikkien palkansaajien ja virkamiesten reaalisen ansion kehitys:

vuosi	hintaindeksi	kaikki palkansajat	vir- kamiehet
1967	100	100	100
1968/IV	111	102.7	103.1
1969/IV	112	107.3	105.1
1970/IV	116	113.4	107.7
19717iv	127	116.9	109.5

Taulukko 18: Lähteet: Virkamiesliiton toimintakertomukset 1972-1973, tiedot sisältyvät Virkamiesliiton 15.11.1971 julkaisemaan selvitykseen. Tiedot on täydennetty UKK-sopimuksen tulopoliittisen informaatiokomitean mietinnöstä (komiteanmietintö 1971:B 102)

Virkamieskunnan reaalinen ansiotaso ei ollut noussut vuoden 1971 loppuun mennessä. A 15 palkkausluokkaa ylempien virkamiesten palkkauksellinen asema heikentyi, mikäli virkamies ei ollut sattunut saamaan kuoppakorotusta.

12 Muiden palvelussuhteen ehtojen kehittyminen

12.1 Siviilihuollon järjestäminen

Siviilihuollolla tarkoitettiin toimenpiteitä, joilla turvattaisiin puolustuslaitoksesta eläkkeelle siirtyneen toimeentulo. Siviilihuollon järjestäminen kapitulanti-alipäällystölle liittyi välttämättömänä toimenpiteenä alipäällystön rekrytointiin ja kvalitatiivisen tason nostamiseen. Puolustusrevisioinin sotilasjaosto selvitti asiaa vuonna 1924. Selvityksessä todettiin, että aliupseeri toimi tehtävissä, joissa edellytettiin hyvää fyysistä ja psyykkistä kuntoa. Toimiessaan 20 - 21- vuotiaitten varusmiesten kouluttajana keskimääräinen ikäkatto kapitulanttialiupeerilla asettui 35 - 40 ikävuoden välille. Ongelman muodosti se, että kapitulantiksi pyrkivälle voitiin taata vain 15 - 20 vuoden palvelusaika, jonka jälkeen he joutuivat eroamaan niin vähäisin taloudellisin eduin, ettei perheellinen tullut niillä toimeen.

Puolustusrevisioinin pyytämässä selvityksessä todettiin: *“Harkitessaan työuraansa ajatteleva henkilö usein päätyi hakeutumaan muulle työalalle. Palkalla ei voitu kilpailla, koska*

*valtion palvelijoiden palkat oli pakostakin pysytettävä saman suuruisina. Täysin palvellut kapitulantti oli kylläkin tottunut järjestykseen, kuriin ja johtamaan, mutta teoreettiset ja käytännölliset tiedot, jotka erikoiskapitulanteja lukuunottamatta olivat lähinnä ohjesääntöjen ja taktiikan piiristä, tuskin pystyi kilpailemaan tarjolla olevien ammattimiesten kanssa työmarkkinoilla. Ainoastaan ajattelemattomat kunnan ainekset saataisiin tällaisissa olosuhteissa suostumaan kapitulanteiksi. Puolustusvoimissa tulisi ryhtyä toimenpiteisiin kapitulanttien kouluttamiseksi viimeisinä palvelusvuosina uuteen ammattiin. Valtion tulisi lisäksi antaa etuoikeus kapitulantille sijoittua joihinkin tehtäviin, kuten vahtimestariksi tai autonkuljettajaksi.*³³⁴

Puolustusvoimien palveluksesta kertyi useinkin niin vähän eläkevuosia, että eläke jäi pieneksi. Sotaväen Esikunnassa oli tehty vuonna 1930 ehdotus lainsäädäntötoimenpiteistä ns. siviilihuollon järjestämisestä kanta-aliupseereille. Sen mukaan määrääjän palvelleille kanta-aliupseereille, jotka esimerkiksi ikänsä takia eivät kelvanneet enää vakinaiseen palvelukseen, varattaisiin etuoikeus sellaisiin valtion tehtäviin, joista he voivat suoriutua. Samaa käytäntöä oli olemassa ainakin Saksan armeijassa. josta malli Suomeen oli otettukin.³³⁵

Suomen Aliupseeriliitto esitti vuonna 1945, että alipäällystön siirtyessä eläkkeelle suhteellisen nuorina heidän toimeentulonsa pitäisi turvata antamalla maata viljeltäväksi tai tuke-
malla siirtymistä muihin valtion toimiin.³³⁶

Siviili- ja sotilaskoulutuksen koordinoitukomitean mietinnössä vuodelta 1954 todettiin teknillisten alojen aliupseerien tarvitsevan jatkokoulutusta saadakseen koulutuksensa vertailukelpoiseksi siviilitutkintojen kansaa. Kouluttajatehtävissä toimineet olivat erikoisalojen kanta-aliupseereita huonommassa asemassa. Komitea totesi, ettei puolustuslaitoksen tehtävänä ole kouluttaa henkilöstöään siviilitehtäviä varten.³³⁷ Puolustuslaitoksen eläkejärjestelyt poistivat sittemmin ainakin pääosin pakollisen eroamisiän jälkeisen toimeentulo-ongelman..

12.2 Virkapuvut

Puolustusvoimien sotilashenkilöstöllä oli virkapuvun käyttämisspakko. Sen hankkiminen aiheutti viran ja toimen haltijoille huomattavia lisäkustannuksia. Upseerien virkapukuavus-

³³⁴ Puolustusrevisionin sotilasjaoston majuri Martolalta pyytämä selvitys 19.2.1924.

³³⁵ Suomen Aliupseeri-lehti n:o 12/1930

³³⁶ Suomen Aliupseeriliiton kirjelmä PE:lle 21.8.1945

³³⁷ Siviili- ja sotilaskoulutuksen koordinoimiskomitean mietintö II 1954, 22-48

tusta varten oli määräraha vuoden 1921 tulo- ja menoarviossa. Eduskunnan lausunnossa hallituksen esitykseen todettiin, että “niihin suuriin kustannuksiin katsoen, jotka aiheutuvat upseereille virkapukujen hankkimisesta, on eduskunta ottanut menoarvioon määrärahan pukuavustuksiksi upseereille”. Seuraavana vuonna ei määrärahaa “rahallisista” syistä myönnetty lukuunottamatta kadettien pukuavustukseen tarkoitettua erää. Kadettikoulun päättävien pukuavustus oli 2.000 mk.

Vuonna 1930 kanta-aliupseerit vapautettiin maksamasta valtiolle korvausta käyttöönsä saamastaan vaatetuksesta. Samalla heidät velvoitettiin itse hankkimaan ja korvaamaan tarvittavat varusteet. Päätöksen tuomaan vapaaseen hankintakäytäntöön oltiin tyytyväisiä, mutta taloudellinen rasitus oli kuitenkin varsin suuri. Niinpä Suomen Aliupseeriliiton lähetystö jätti 13.11.1931 sotaväen päällikölle anomuksen vuotuisen pukuavustuksen myöntämisestä alipäällystölle samoin perustein kuin muillekin vastaavassa asemassa oleville valtion viran ja toimen haltijoille.³³⁸

Virkapukuavustusta ryhdyttiin maksamaan vasta vuodesta 1937 alkaen niille puolustuslaitoksen viran ja toimen haltijoille, jotka olivat velvollisia hankkimaan virkapuvun.³³⁹ Upseerien virkapuvun ja muun varustuksen kustannukset olivat v 1931 tasossa n. 5000 mk/v ja alipäällystön vähintään 1.500 - 2.000 mk/v. Kustannukset oli laskettu 2- 4 vuoden kuole-tusarvon perusteella. Vuonna 1936 laskettiin virkapuvun maksaneen 3.000 - 4.000 mk:aan vuodessa.³⁴⁰ Silloisella virkapukuavustuksella 1.500 mk vuodessa peitettiin vain n. puolet kustannuksista. Puolustuslaitoksessa virkapukuavustusta maksettiin upseereille ja alipäällystölle ja heihin verrataville yhteensä n. 7.700 henkilölle.

Virkapukuavustuksen suuruus v 1939 oli upseereilla 1.500 mk ja alipäällystöllä 1.200 mk vuodessa. Vuonna 1947 avustus nostettiin upseereilla 3.000 mk:aan ja alipäällystöllä 2.400 mk:aan vuodessa. Vuonna 1949 upseerien avustus oli 4.500 mk ja alipäällystön 3.600 mk vuodessa.³⁴¹ Vaatetusindeksin mukaan avustuksen olisi pitänyt olla viisinkertainen sota edeltäneeseen aikaan verrattuna. Alipäällystön pukuavustus oli n. 80 % päällystön avustuksesta. Päällystön suurempaa avustusta perusteltiin sillä, että upseerien piti hankkia useampia virkapukumalleja ja sellaisia varusteita, joita alipäällystön ei tarvinnut hankkia. Lisäksi päällystöllä oli edustusvelvollisuuksia, jotka asettivat velvoitteita vaatetuksen suhteen.³⁴²

³³⁸ Suokas 1979, 189

³³⁹ Virkapukuavustuskomitean mietintö A 1950:48, 11- 12

³⁴⁰ Kantahenkilöstön asemaa ja palvelusuraa tutkivan toimikunnan mietintö n:o 1 15.5.1946

³⁴¹ Komiteamietintö A 1950:48, liite, 15

³⁴² Kantahenkilöstön asemaa ja palvelusuraa tutkivan toimikunnan mietintö n:o 1 15.5.1946

Erityisen suuren ongelman aiheutti palvelukseen tulevan alipäällystön pukeutuminen. Heidän tuli hankkia varusteet palvelukseen tullessaan. Suomen Aliupseeriliitto esittikin, että kaikille peruskurssin jälkeen palvelukseen jääville alipäällystötoimenhaltijoille työnantaja maksaisi perusvarustuksen. Ennen sotia välttämättömän perusvarustuksen hankintaan laskettiin tarvittavan 2.000 - 2.500 mk. Indeksien nousua vastaava summa oli vuonna 1946 10.000 - 12.500 mk.³⁴³ Asiaan saatiin ratkaisu vuonna 1962, jolloin ryhdyttiin maksamaan peruskurssilta valmistuneelle kanta-aliupseerille vaatetusapurahaa. Sen määrä kyseisenä vuonna oli 25.000 mk.³⁴⁴

Pukurahan maksamisessa siirryttiin valtionhallinnossa vuonna 1969 käytäntöön, jonka mukaan eräiden tärkeimpien ja pakollisten vaatetusesineiden hankinnasta maksettiin korvausta. Sotilasvirkapukineista laaditun hinnoittelutaulukon mukainen korvaus Valtion Pukutehtaan tuotteista oli niitä ensi kertaa hankittaessa 75 % ja uusintaostoissa 55 % hinnasta. Pelkästään kenttäpalveluksessa tarvittavia varusteita oli mahdollista lainata palveluskäyttöön korvauksetta. Väliaikaiseen palvelukseen tulevat kanta-aliupseerit saivat lainata ilmaiseksi ensimmäisen puolen vuoden aikana kenttäpuvun sekä välttämättömät varusesineet.³⁴⁵

12.3 Asunnot

Sotilasmajoituksesta vuonna 1919 annetun lain mukaan valtakunnan sotavoima oli majoitettava valtion toimesta. Majoitus oli annettava kaikille valtakunnan sotalaitoksessa palveleville henkilöille sekä sotakoulujen päällystölle, opettajille ja oppilaille. Majoitus määräytyi viran tai toimen perusteella. Kenraali oli oikeutettu viiden asuinhuoneen, keittiön, halkovajan ja kellarin käsittävään asuntoon. Kapteenilla, luutnantilla ja vänrikillä oli oikeus kahteen asuinhuoneeseen, keittiöön, halkovajaan ja kellariin. Alipäällystään kuuluva sai käytettäväkseen noin 20 neliometriä käsittävän huoneen. Mikäli hänellä oli vaimo ja lapsia, oli oikeus yhteen lisähuoneeseen, halkovajaan ja kellariin. Miehistö voitiin majoittaa yhteisiin makuuhuoneisiin ottamalla huomioon, että kullekin jäi ainakin 13 kuutiometrin ilmatilavuus. Majoitetuille oli annettava lämmittämiseen, ruuan laittamiseen, peseytymiseen ja saunaan tarvittavat polttopuut. Alipäällystön huoneet oli sekä rauhan että sodan aikana varustettava tarpeellisella kalustolla. Päällystön asuntoihin varattiin vain välttämättömin varustus. Laissa todettiin, ettei terveydelle vaarallisiin tai ihmisasunnoiksi kelpaamattomiin rakennuksiin tule majoittaa muutoin kuin sotilaallisesti välttämättömistä syistä.³⁴⁶

³⁴³ Kantahenkilöstön asemaa ja palvelusuraa tutkivan toimikunnan mietintö n:o 1 15.5.1946

³⁴⁴ Aliupseeriliiton toimintakertomus 1962

³⁴⁵ Komiteamietintö 1971:B 118, 55

³⁴⁶ Suomen asetuskokoelma n:o 92/1919

Syrjäisten varuskuntien ja siirtopakon takia omistusasuntojen hankinta ei ollut taloudellisesti järkevää. Varuskuntiin oli pyritty rakentamaan asuntoja siinä määrin, kun myönnetyt varat vain sallivat. Ennen talvisotaa kantahenkilökunnan asuntotilanne oli melko tyydyttävä. Varsinkin Itä-Suomen suurissa varuskunnissa oli käytettävissä runsaasti valtion asuntoja. Vuokra-asuntoja oli ollut helposti saatavissa vapailta markkinoilta. Alueluovutusten, lähes puolimiljoonaisen siirtoväen asuttamisen ja luonnollisen väestönkasvun vuoksi sekä rakennustoiminnan ollessa sotien aikana ja niitä välittömästi seuraavina vuosina melkein täydellisesti pysähdyksissä, asuntotilanne muuttui maassamme erittäin vaikeaksi.

Puolustusvoimien saamat määrärahat olivat niin vähäiset, että välttämättömin varusmiesten varustus saatiin hädin tuskin hankituksi. Vaikeaa määrärahatilannetta pyrittiin parantamaan myymällä puolustusvoimien omaisuutta. Varat eivät kuitenkaan riittäneet asuntojen rakentamiseen.³⁴⁷ Puolustusvoimissa vaikeudet johtivat siihen, että siirtojen yhteydessä kantahenkilökuntaan kuuluvien oli täytynyt jättää perheensä entiselle sijoituspaikkakunnalle ja asua perheestään erillään useita vuosiakin. Vuonna 1946 tehty tilasto osoitti, että 20 % henkilökunnasta asui perheestään erillään. Osa perheestään erossa asuvista joutui majoittumaan kasarmeihin ja jossakin asuttiin vajoissa tai muissa asumiseen kelpaamattomissa tiloissa. Vuonna 1952 tehdyn selvityksen mukaan 955 perheellistä viran ja toimen haltijaa asui perheestään erillään. Kokonaan ilman asuntoa oli 165 perheellistä.³⁴⁸ Kahdella paikkakunnalla asumisesta koitui huomattavia ylimääräisiä kustannuksia ja se oli omiaan aiheuttamaan sosiaalisia ongelmia.

Rauhanteon jälkeen asuntotilannetta oli pyritty korjaamaan rakentamalla sodanaikaisista siirrettävistä parakeista tilapäisiä asuntoja. Erityisen paljon parakkiasuntoja oli eteläisten varuskuntakaupunkien ohella Oulussa ja Rovaniemellä. Parakkeja oli siirrelty useita kertoja ennen asunnoiksi muuttamista. Ne olivat kevytrakenteisia ja kunnoltaan huonoja. Monet niistä olivat asumiseen ala-arvoisia ja terveydelle vaarallisia. Talvella lämpötila saattoi katonrajassa olla +20 C, kun taas lattianpinnassa oli lähes pakkasasteita. Parakeissa asui vuonna 1952 1.144 perhettä.³⁴⁹

Laskelmat uudisrakentamiseen varattujen määrärahojen riittävydestä osoittivat, ettei pitkiin aikoihin pystyttäisi rakentamaan tarvittavaa asuntomäärää. Lähimmän viiden kuluessa oli saatava asunto yli 1.600 viran ja toimen haltijalle. Puolustusministeriön toimesta oli

³⁴⁷ Koskinen 1985, 47

³⁴⁸ Puolustusvoimain kantahenkilökunnan asuntolainakomitean mietintö 1952:40, 3

³⁴⁹ Puolustusvoimain kantahenkilökunnan asuntolainakomitean mietintö 1952:40, 4

pystytty hankkimaan 1945 - 1951 kaikkiaan 548 valtion asuntoa kantahenkilökuntaa varten. Komitea laski, että vaikka määrärahoja korotettaisiin kaksinkertaisiksi, jäisi vielä n. 600 viran tai toimen haltijaa asunnottomaksi yli viideksi vuodeksi. Puolustusvoimien asuntotilannetta selvittäneen komitean mukaan asuntotilannetta helpotettaisiin nopeimmin tukemalla kantahenkilökunnan omatoimista rakentamista. Selvitys osoitti myös, että kantahenkilökunta, joka oli suurelta osin rintamamiehiä, oli jättänyt käyttämättä oikeuden rintamamiestontteihin ja -lainoihin.

Valtio tuki asuntorakentamista jo 1920-luvulla myöntämällä kunnille joko niiden omaan tai yleishyödyllisten rakennusyhtymien asuntorakentamiseen korottomia lainoja. Valtion varoista myönnettiin erityislainoja vaikeimman asuntopulan alueille ja esimerkiksi vuonna 1925 maataloustyöntekijöiden asunto-olojen parantamiseksi. Vuonna 1927 annetulla asetuksella perustettiin omakotirahasto, jonka tarkoituksena oli omakotitalojen rakentamisen edistäminen. Sosiaaliministeriön kautta jaettavilla avustuksilla tuettiin väestökeskusten omakotitorakentamista ja maatalousministeriön kautta maaseudulla tapahtuvaa rakentamista.³⁵⁰

Vuonna 1949 asuntolainoista annetun ns. ARAVA-lain perusteella tuettiin yleishyödyllistä asuntorakentamista. Tavoitteena oli rakentaa halpoja ja sosiaalisesti tarkoituksenmukaisia asuntoja lähinnä asutuskeskuksiin. Lainoja myönnettiin omakotitalon ja asunto-osakeyhtiön talon sekä vähävaraisille monilapsisille perheille ja yleensä asunnon tarpeessa oleville rakennettavan vuokratalon rakentamista varten. Siirtoväen ja rintamasotilaiden asuttamisen rahoittamisesta vuonna 1945 annetun lain mukaan voitiin myöntää rakennuslainoja asuntojen rakentamiseen ja asunto-osakeyhtiölainoja.³⁵¹ Valtioneuvoston päätöksellä vuonna 1950 pidennettiin ARAVA-lainojen kuoletusaikoja alennettiin korkoa. Vuonna 1958 säädettiin asuntotuotannon veronhuojennuslaki, joka koski asunto-osakeyhtiöitä ja osuuskuntia.³⁵²

Valtion tulo- ja menoarvioon oli varattu vuonna 1952 määräraha posti- ja lennätinlaitoksen ja rautatielaitoksen henkilökunnan omakotirakentamista varten. Puolustusvoimien asuntokomitea päätyi esittämään, että vastaavasti puolustusministeriön käyttöön osoitettaisiin vuoden 1953 tulo- ja menoarviossa vähintään 30 miljoonan markan suuruinen ja kunkin neljän seuraavan vuoden budjeteissa vähintään 50 miljoonan markan suuruinen siirtomää-

³⁵⁰ Suomen asetuskokoelma n:o 228/1927,

³⁵¹ Puolustusvoimain kantahenkilöstön asuntolainakomitean 1952 :40 mietintö, 5-6

³⁵² Suomen asetuskokoelma n:o 504/1958 19.12.1958

räraha, josta voitaisiin myöntää n. 600:lle omatoimiseen asuntotuotantoon halukkaalle keskimäärin n. 400.000 mk:n halpakorkoinen ja pitkäaikainen laina.³⁵³ Valtion tulo- ja menoarvio sisälsi vuonna 1953 30 miljoonan markan ja vuosina 1955 ja 1956 kumpanakin 25 miljoonan markan määrärahat halpakorkoisten lainojen myöntämistä varten valtiolta vuokratulle maalle rakennettaville puolustusvoimien viran ja toimen haltijoiden asuintaloille. Näinä vuosina rakennettiin viran ja toimen haltijoiden omin toimenpitein eri varuskuntapaikkakunnille useita asuintaloja ja monet perheestään erillään asuneet saivat siedettävät asuinolot.³⁵⁴ Alipäällystön osuus 30 miljoonan markan asuntolainasta oli 2/3.

Vuoden 1956 loppuun mennessä lainoja oli myönnetty seuraavasti:

päällystö	136 kpl	omakotitalot	50 kpl	osakehuoneistot	86 kpl
alipäällystö	196 “	- “ -	158 “	- “ -	38 “
muut	59 “	- “ -	19 “	- “ -	40 “
yhteensä	391 “		227 ”		164 “ ³⁵⁵

Puolustusministeriön lainahakemuksia käsittelevässä toimikunnassa oli Suomen Aliupseeriliiton edustus.

Puolustusvoimien asuntojen vuokrat oli mitoitettu muiden hallinnonalojen virkamiesasuntojen mukaan. Sosiaaliministeriö vahvisti vuokrasäännöstelyn aikana yleiset vuokrien enimmäismäärät. Valtion asuntojen vuokrat määrättiin valtioneuvoston päätöksillä. Puolustusministeriö antoi erilliset ohjeet omien asuntojensa vuokrasta. Vuokrat olivat paikkakunnasta riippuen n.10 - 20 % yleistä tasoa alemmat, mutta paikoitellen näitäkin vuokria pidettiin liian korkeina. Vahvistetuista vuokrasta oli mahdollista saada alennusta asunnon kunnon, sijainnin tai muun vastaavan syyn perusteella. Valtion asunnoissa asuivilta perittävät vuokranvastikkeet laskettiin keskuslämmitysasuntojen mukaan. Jos asunnossa oli uuni- lämmitys ja asuja hankki itse lämmitykseen tarvittavan polttoaineen, vähennettiin vastiketta. Vähennys oli siinä määrin pieni, että polttoaineiden ja erityisesti halkojen hinnan nousussa asukkaat joutuivat eriarvoiseen asemaan. Ns. Sundmanin toimikunta oli esittänyt tuloksetta vuonna 1946 mietinnössään, että valtio hankkisi polttoaineet kaikkiin asuntoihinsa.³⁵⁶

³⁵³ Puolustusvoimain kantahenkilöstön asuntolainakomitean mietintö 1952:40, 8-9

³⁵⁴ Tervasmäki 1978, 288-289

³⁵⁵ Suomen Aliupseeriliitto r.y:n toimintakertomus 1957

³⁵⁶ Kantahenkilöstön asemaa ja palvelusuraa tutkivan toimikunnan mietintö n:o 1 15.5.1946

Valtioneuvosto päätti vuonna 1964 siirtyä valtion virkamiesasuntojen vuokrissa pistearvon perusteella määräytyvään käytäntöön. Asunnon pistearvo määrättiin pinta-alan, huoneyksiköiden (= huonemäärä), rakenteiden, laitteiden, varusteiden, iän, kunnon sekä sijainnin perusteella. Pistearvoista oli laadittu taulukko, joka sisälsi erityistekijöiden mukaan määräytyvät kertoimet ja lisäpisteet. Erinäisten haittojen perusteella pistearvoa voitiin alentaa. Tällaisia oli muun muassa sijainti kasarmialueella, meluisassa ja likaisessa ympäristössä tai että asunto oli hankalien yhteyksien päässä, kuten esimerkiksi ulkosaaristossa. Pistearvon määrittely perustui katselmukseen. Pisteiden hinnan päätti valtioneuvosto.³⁵⁷ Virkamiesasuntojen vuokraneuvottelukunnan asumispakon haittatekijöitä selvittäneen tutkimuksen perusteella valtioneuvosto vahvisti vuonna 1967 20 %:n alennuksen virka-asunnoista sekä eräin edellytyksin myös vuokra-asunnoista. Puolustusministeriön soveltamisohjeella alennukset toteutettiin myös puolustusvoimien vuokra-asunnoissa.³⁵⁸

Puolustuslaitoksen asuntotilannetta arvioitaessa on muistettava, että maamme asuntotilanteessa yleensä oli suuria alueittaisia eroja. Vuosisadan alussa asuntokanta oli ollut määrältään ja laadultaan varsin heikko. Kaupunki- ja kauppalaväestöstä noin 45 % asui ahtaasti. Vuonna 1925 keskimääräinen huoneluku asuntoa kohden oli 2.4 ja asukkaita 4.9, 1938 huoneluku oli 2.5 ja asukasluku 4.2. Alueluovutukset ja pommitukset aiheuttivat sotien aikana noin 120.000 asunnon menetyksen. Koko asuntokanta oli vuonna 1938 868.000.³⁵⁹ Vuonna 1937 suoritetun selvityksen mukaan maaseudun asunnoista enemmän kuin joka viides oli todettu kunnoltaan kehnoksi. Niistä saattoi puuttua tiivis alusta, oli vain yksi lämmitettävä huone eikä ilmatilaa asukasta kohden useinkaan kymmentäkään ilmakuutiometriä. Asuntojen pinta-aloista on täydellisiä tietoja vasta vuodesta 1960 lähtien, jolloin asunnon keskimääräinen pinta-ala oli 51 neliometriä. Henkilöä kohden huoneistoalaa oli 14.3 neliometriä.³⁶⁰

Jouko Siipi toteaa vuoden 1937 maaseudun asuntotilannetta koskeneessa tutkimuksessaan, että "jos Länsi-Suomessa loistikin eräillä alueilla sähkövalo miltei joka tuvasta, niin toisaalla samaan aikaan vasta vaihdettiin pärettä öljylamppuun ja ryhdyttiin rakentamaan välipermantoa maalattian päälle."³⁶¹ Itsenäisyyden ajan alussa oli kaupungeissakin suuria asu-
mistason eroja. Varattomien yhdenkin huoneen asuntoon saattoi olla sijoitettuna asukki. Jos asunto käsitti kaksi huonetta, asukkivuokralainen oli sääntönä. Varakkaat asuivat sekä

³⁵⁷ Suomen asetuskokoelma n:o 508, 15.10.1964

³⁵⁸ Aliupseeriliiton toimintakertomus 1967

³⁵⁹ Laurila 1985, 231-232

³⁶⁰ Laurila 1985, 233-234

³⁶¹ Siipi 1967, 172-173 (eripainos)

kaupungeissa että maaseudulla tilavammin ja varustukseltaan paremmissa asunnoissa. Asuntopuute johti valtiiovallan toimesta vuokrasäännöstelyyn ja toisaalta edellä selvitettyihin tukitoimiin. 1920-luvun rakennusaalto poisti asuntopulan ja 1930-luvulla vuokrataso suorastaan aleni. Lamavuosina 1930-luvun alussa tapahtui merkittävä muutos. Asunto sai olla pienikin - uusiasiallisen suunnan mukaisesti se kelpasi keskiryhmille ja ylemmillekin. Säädynmukaisesti voitiin asua huoneistossa, joka vastasi pinta-alaltaan yhtä vanhan tyyppin huonetta. Kaiken kaikkiaan 1920- ja 1930-luvut merkitsivät kaupungeissa asumistason huomattavaa nousua ja koko maatakin ajatellen yhteiskuntaluokkien välisen eron tasoittumista.³⁶²

Vuokrasäännöstely vaikutti asumiskustannuksiin olennaisesti. Säännöstely oli voimassa poikkeuksellisissa olosuhteissa lähes aina. Eino H. Laurilan tutkimuksen säännöstely johti melkein aina siihen, että yleisen hinta- ja palkkatason noustessa vuokrataso jäi niistä jälkeen. Eriasteista säännöstelyä oli jo ensimmäisen maailmansodan aikana. Toisen maailmansodan aikainen säännöstely aloitettiin vuonna 1941 ja se oli laajimmillaan vuonna 1947. Vuokrasäännöstely lopetettiin viimeisenä Helsingissä ja Tampereella vuonna 1961. Vuokrasäännöstelyyn palattiin taloudellisten vakauttamistoimenpiteiden yhteydessä vuonna 1968. Vuonna 1974 vuokrasäännöstely korvattiin vuokrien sääntelyllä. Vuokrien suhteelliset hinnat olivat alimmillaan vuonna 1948. Ne olivat nousseet vuodesta 1938 vain 2.3-kertaisiksi yksityisen kulutuksen hintojen nousun ollessa 8.6-kertainen.³⁶³ Valtion asuntojen vuokrat seurasivat jossakin määrin yleistä vuokratasoa. Kokonaisuutena valtion vuokra-asunnoissa asuvien asumiskustannukset jäivät varsin kohtuullisiksi.

12.4 Komennus- ja leirirahat

Vuoden 1919 valtioneuvoston päätöksellä Suomen Sotalaitoksen sotilashenkilöt ja virkamiehet oli jaettu viiteen matkustusluokkaan. Ylimpään luokkaan kuului Sotalaitoksen johto. Neljänteen luokkaan oli sijoitettu alimmat upseerit, asemestari ja karttalaitoksen piirustaja. Alimpaan viidenteen luokkaan kuuluivat kapituleeranneet aliupseerit ja soittajat, lentokonemiehistö, asesepä ja sotalaivojen alemmat koneenkäyttäjät.³⁶⁴ Päiväraha vaihteli matkustusluokan mukaan vuonna 1920 50 mk:sta 28 mk:aan. Kaupungeissa, harvaan asutuilla syrjäseuduilla ja ulkomailla päivärahaa sai maksaa korotetuin perustein.³⁶⁵

³⁶² Siipi 1967, 173- 175

³⁶³ Laurila 1985, 234

³⁶⁴ Suomen asetuskokoelma n:o 15/1919, valtioneuvoston päätös 14.2.1919

³⁶⁵ Suomen asetuskokoelma n:o 337/1920

Valtioneuvoston päätöksellä vuodelta 1928 määrättiin päivärahoista leiri- ja sotaharjoituksen, vartiopalveluksen tai muuhun virantoimituksen ajalta. Upseeri sai 20-30 mk sen mukaan, oliko perheetön vai perheellinen. Alipäällystöön kuuluva sai 5-10 mk. Mikäli majoitus oli järjestetty valtion kustannuksella, päivärahaa maksettiin puolet. Sotilaskoulussa opiskelevalle maksettiin matkakulujen korvausta ja päivärahaa enintään 30 päivältä perheettömälle ja 60 päivältä perheelliselle. Meripalvelusta maksettiin päivärähanä kulkurahaa, joka oli perheellisellä upseerilla 30 mk ja alipäällystöllä 10 mk päivältä. Siirtovelvollisen muuttokustannuksista korvattiin irtaimiston kuljetus. Lisäksi maksettiin muuttokulujen korvauksena muuttorehää, joka oli 500 -1.600 mk matkustussäännön mukaisten matkaluokkien ja perheen koon mukaan.³⁶⁶

Maastoharjoitukset ja leirit kuuluivat olennaisesti sotilaskoulutukseen. Valtioneuvoston päätöksellä 1945 oli puolustusvoimien viran ja toimen haltijoille ryhdytty maksamaan päivärahaa "sotilaselämälle ominaisista" virkamatkoista sekä sota- ja leiriharjoituksista leirirahaa. Urheilukilpailusta maksettiin urheilupäivärahaa. Valtioneuvoston päätöksen mukaan urheilupäiväraha oli pienempi kuin muusta virkamatkasta maksettava päiväraha. Varsinainen päiväraha oli matkustusluokasta riippuen ennen sotia 60 - 100 mk. Vuonna 1946 päivärahat korotettiin 220 - 300 mk:aan vuorokaudelta. Leiriraha oli ennen sotia matkustusluokasta riippuen perheettömälle 10 - 40 mk:aan ja perheelliselle 15 - 40 mk:aan ja vuonna 1946 perheettömälle 20 - 40 mk:aan ja perheelliselle 40 - 60 mk:aan vuorokaudessa.

Leirirahan nousu oli suhteessa varsinaiseen päivärahaan jäänyt sangen pieneksi ja ns. Sundmanin toimikunta esittikin leirirahan korottamista siten, että se olisi 40 % matkustussäännön mukaisesta päivarahasta. Perheettömälle katsottiin riittävän puolet perheellisen leirirahasta. Toimikunta katsoi myös, ettei ollut mitään perustetta maksaa urheilukilpailusta vain puolet päivarahasta. *"Urheilun harjoittaminen oli katsottava ansioksi ja ruumiinkulttuuria sen eri muodoissa, varsinkin sotilaallisissa tehtävissä harjoitettavia on kaikin keinoin tuettava eikä osoitettava vähennetyillä päivärahoilla sen aliarviointia."*³⁶⁷

Päivärahasäännöksiä muutettiin vuonna 1951 siten, että sota- ja leiriharjoituksista maksettiin perheelliselle 40 % ja perheettömälle 20 % päivarahasta. Oppikurssilaiselle maksettiin ensimmäiseltä 15 vuorokaudelta 60 % ja sitä seuraavilta 75 vuorokaudelta perheelliselle ja

³⁶⁶ Suomen asetuskokoelma n:o 249/1928, 5.7.1928

³⁶⁷ Kantahenkilöstön asemaa ja palvelusuraa tutkiva toimikunta mietintö n:o 5 15.5.1946

50 vuorokaudelta perheettömälle 40 % päivärahasta. Varsinaisen päivärahan kilometrirajat ja kesto määritettiin 8-15 kilometriin ja 6-12 tuntiin.³⁶⁸

Sota- ja leiriharjoitusten päivärahamääräykset tarkistettiin vuonna 1963 annetulla valtioneuvoston päätöksellä. Erityistä sotaharjoituslisää maksettiin A 23 palkkausluokkaa alemmissa palkkausluokissa. Kun aikaisemmin oli ollut mahdollista komentaa puolustuslaitoksen viran tai toimen haltija sota- tai leiriharjoitukseen ilman päivärahaa, ryhdyttiin nyt yhtäjaksoisesti yli 12 tuntia kestäneeseen harjoitukseen osallistuneelle maksamaan 50 % matkustusasetuksen mukaisesta päivärahasta. Tämä koski lähinnä johtavassa asemassa olevia, joille ei maksettu sotaharjoituslisää.³⁶⁹

Majoituskorvausta ei harjoituksien ajalta maksettu, vaan sotilaan oli tyydyttävä tarvittaessa telttamajoitukseen. Harjoituksen aikana saamastaan ruuasta virkamies maksoi vahvistetun korvauksen. Matkakustannukset maksettiin matkustussäännön mukaan. Vuonna 1963 tarkistettiin oppikurssilaisten päivärahasäännöksiä. Mikäli kurssi kesti yli 30 päivää maksettiin 75 % päivärahasta ja se jälkeen 50 % enintään kuitenkin 60 vuorokaudelta. Lisäksi annettiin määräykset opettajiksi komennettujen päivärahoista. Jos virkamies sai valtion korvauksettoman majoituksen, matkustussäännön mukaisesta päivärahasta maksettiin 25 %.³⁷⁰

Siirtopakon edellyttämästä muutosta toiselle paikkakunnalle maksettiin kantahenkilökuntaan kuuluvalla vuoden 1963 asetuksen mukaan siirtorahana 15-kertainen päiväraha ja perheettömälle puolet siitä. Siirtovelvollinen oli oikeutettu saamaan korvausta muuttokustannuksista sekä majoittumiskorvausta enintään kuuden kuukauden ajalta, ellei hän sitä ennen ollut saanut perhettään muutetuksi uudelle sijoituspaikkakunnalle.³⁷¹

Asetuksella vuonna 1966 säädettiin, että puolustuslaitoksen viran ja toimen haltijat saivat suorittaa opiskelun sotilasopetuslaitoksissa virkatehtävänä lukuunottamatta opiskelua kadettina. Kanta-aliupseereiksi koulutettavat saivat näin palkan lyhentämättömänä peruskoulutuksensa ajalta. Aliupseerikoulun oppilaalle annettiin koulutuksessa ja harjoituksissa tarvittavat välineet korvauksetta. Vaatetuksesta ja ruuasta perittiin oppilaalta määräysten mukainen korvaus. Koulutuksen aikaiset matkakustannukset korvattiin niinkään. Valtioneu-

³⁶⁸ Valtioneuvoston päätös n:o 364, 14.6.1951

³⁶⁹ Tervasmäki 1978, 344

³⁷⁰ Valtioneuvoston päätös n:o 89/1963

³⁷¹ Komiteanmietintö 1971: B 118, 55-56

voston päätöksellä n:o 89/14.2.1963 maksettiin kurssipäivärahaa enintään kolmen kuukauden ajalta. Jatko- ja täydennyskoulutus oli järjestetty samoin ehdoin.³⁷²

Itsenäisyyden alkuaikoina upseereilla oli ollut oikeus III luokan matkalipulla matkustaa II luokassa yksityisluonteisilla matkoilla. Virkamatkoja varten annettiin sotilaskuljetustodistus, joka kävi matkalipusta tai jolla vaihdettiin matkalippu. Virkamatkaa varten puolustusvoimien viran tai toimen haltija ei itse ostanut rautateillä matkalippua. Ilmenneiden väärinkäytösten vuoksi upseerien omien matkojen vapaamatkustusoikeus poistettiin. Vapaamatkustuskäytäntö oli muissa maissa yleinen. Myöhemmin kaikki puolustusvoimien viran ja toimen haltijat saivat oikeuden kahteen edestakaiseen vapaa-ajan matkaan vuodessa 50 %:n alennuksella. Käytäntö muutettiin myöhemmin käsittämään kahdeksan yksinkertaista lippua vuodessa, jollaisena se säilyi sotien alkuun asti.

Vuonna 1943 rautatiehallituksen vaatimuksesta sotilastariffien alennus muutettiin 25 %:iin, mutta matkojen lukumäärää ei rajoitettu. Oikeus koski kaikkia puolustusvoimien viran ja toimen haltijoita. Sodan aikana viran ja toimen haltijoilla oli oikeus lomillaan matkustaa maksutta. Vuonna 1944 annetun määräyksen mukaan kaikilla viran ja toimenhaltijoilla oli oikeus rajoittamattomaan määrään matkalippuja 25 %:n alennuksella. Niillä, jotka joutuivat asumaan erillään perheestään oli oikeus enintään kerran kuukaudessa saada vapaa rautatiematka perheen asuinpaikkakunnalle.³⁷³

12.5 Työaikäsäätely puolustusvoimissa

Puolustuslaitoksen piirissä katsottiin 1920 - 1930-luvuilla keskustelunkin ylitöiden korvaamisesta olevan sopimatonta. Erikseen säädettyä työaikaa ei ollut, vaan työaika määräytyi palvelustehtävien tai laaditun työjärjestyksen mukaan. Työpäivät saattoivat olla lähes jatkuvasti 10-12 tunnin mittaisia. Suomen Aliupseeriliitto rohkeni esittää vuonna 1945 suuren ylityömäärien korvaamista antamalla kanta-aliupseerille neljä edestakaista vapaata juna- matkaa vuodessa. Perheenjäsenillä tuli olla oikeus samaan määrään 50 %:n alennuksella.³⁷⁴

Puolustusvoimien työaikakysymyksiä selvitettiin 1960-luvulla valtioneuvoston asettamassa työaikaneuvottelukunnassa. Työaikaneuvottelukunta (TAN) oli jakautunut kolmeen jaostoon, joista yhdelle kuuluivat puolustushallinnon ja poliisitoimen työaikaan liittyvät asiat.

³⁷² Komiteamietintö 1971: B 118, 57-58

³⁷³ Kantahenkilöstön asemaa ja palvelusuraa tutkivan toimikunnan mietintö n:o 2 15.5.1946

³⁷⁴ Suomen Aliupseeriliiton hallituksen pöytäkirja 19.8.1945

Puolustusvoimain oma työaikatoimikunta oli mukana TAN:n työskentelyssä. Työaikakysymykset olivat esillä myös puolustushallinnon järjestöjen muodostamassa yhteistyöelimessä Puolustusvoimain Henkilökunnan Keskusliitossa.³⁷⁵

Virkamiesliiton lakon uhan tuloksena kanta-aliupseereille ryhdyttiin vuonna 1963 maksamaan työaikalisää ja sunnuntaityökorvausta. Kanta-aliupseereilla ei siis tätä ennen ollut lainkaan oikeutta työajan perusteella maksettaviin korvauksiin. Työaikojen seuraaminen ja henkilökohtaisen työajan laskeminen aloitettiin puolustuslaitoksessa vuonna 1963. Laskentaa käytettiin työaikalisän laskentaperusteena. Työaikalisä oli korvausta epämukavista työajoista. Sunnuntaityökorvauksen maksaminen edellytti työaikakirjanpidon aloittamista puolustusvoimissa.³⁷⁶ Työaikalisän laskentaperuste oli hankala ja alunperinkin keinotekoinen palkkauksen muoto. Se poistettiin vuonna 1966 sisällyttämällä se markkamääräisenä eränä A-palkkausasteikkoon.³⁷⁷ Vuoden 1966 palkkaussopimukseen liittyneen pöytäkirjan mukaan ns. pitkää työaikaa tekeville alemmissa palkkausluokissa oleville viran ja toimen haltijoille tuli ohjata kuoppakorotuksia sisäisten palkkaussuhteiden säilyttämiseksi sekä hyvitykseksi työaikalisän tasaamisesta.

Kanta-aliupseerit olivat edelleen työaikalainsäädännön ulkopuolella. Pitkää työaikaa tekevien työajan lyhentäminen oli sikäli merkityksellinen kanta-aliupseereille, että siihen kytkeytyi työaikalain ulkopuolisten ylitöiden korvaaminen. Valtiovarainministeriön näkemyksen mukaan ns. pitkää työaikaa tekevien työajan lyhentäminen keskimäärin 40 tuntiin viikossa antoi edellytykset ylityökorvausten maksamiseen työaikalain ulkopuolisille kuten kanta-aliupseereille. Vuoden 1966 palkkaratkaisuun liittyen valtioneuvosto antoi työaika-neuvottelukunnalle tehtäväksi laatia ehdotus, millä tavoin työaikalain ulkopuolella oleville voitaisiin maksaa ylityökorvausta samoja periaatteita noudattaen kuin työaikalain alaisille virkamiehille.³⁷⁸

Työaikalakia muutettiin vuonna 1965 siten, että kaikilla aloilla piti siirtyä 40-tuntiseen työviikkoon vuoteen 1970 mennessä. Puolustusvoimissa otettiin viisipäiväinen työviikko koekielumielessä käyttöön vuoden 1966 aikana. Puolustusvoimien työaikakysymyksiä selvitettiin lukuisissa toimikunnissa. Työaikasääätely olikin 1960 - 1970-luvuilla eräs kiperimmistä ongelmista. Lopulta puolustusministeriö lähetti vuonna 1969 valtiovarainministeriölle työaikatoimikunnan mietinnön, joka sisälsi ehdotuksen puolustusvoimien työaikalaisiksi.

³⁷⁵ Suomen Aliupseeriliiton toimintakertomus 1967

³⁷⁶ Suokas 1979, 198-199

³⁷⁷ Talvitie II 1977, 84

³⁷⁸ Aliupseeriliiton toimintakertomus 1966

Laki astui voimaan 1.6.1970. Se sisälsi määräykset sota- ja leiriharjoituksista maksettavista erilliskorvauksista, sunnuntai-, ilta- ja yötyökorvauksesta sekä päivystyksestä suoritettavista korvauksista.³⁷⁹ Lakiin oli liitetty määräykset työaikasäännösten soveltamista koskevasta neuvottelumenettelystä.

Laivapalveluksessa olevat jäivät edelleen työaikasäännösten ulkopuolelle. Kaikki muut kanta-aliupseerit kuuluivat työaikalain alaisuuteen. Säännöllinen työaika oli enintään 120 tuntia kolmen viikon mittaisessa jaksossa. Ylityöstä maksettiin työjakson 18 ensimmäiseltä tunnilta 50 % ja seuraavilta 100 %:lla korotettu tuntipalkka. Lisäksi viran ja toimen haltijalla oli oikeus 30 tuntia kestävään yhdenjakoiseen viikkolepoon. Varusmiesten koulutusyksiköissä ja muissa 6-päiväistä työviikkoa noudattavissa paikoissa, oli työaika pyrittävä järjestämään työn suorittamisen kannalta tarkoituksenmukaisimmalla tavalla soveltaen viipäiväisen työviikon periaatetta. Säännöllisestä työajasta huolimatta virkamies oli velvollinen työskentelemään aina, kun esimies katsoi sen erityisestä syystä tarpeelliseksi.³⁸⁰

Sota- ja leiriharjoituksista maksettiin 19 mk korvaukseksi palveluksen suorittamisesta erityisissä olosuhteissa ja tavanomaista pitemmästä työajasta. Lain voimaantuloasetus oli sanamuodoiltaan väljä ja antoi mahdollisuuden erilaisiin tulkintoihin ja erimielisyyksiin. Puolustusvoimien ohjeistuksella oli soveltamista yksipuolisesti kiristetty siitä, mikä lain henki oli, josta syystä työajoista haluttiin solmia molempien osapuolten keskinäinen virkaehtosopimus.

Virkaehtosopimus puolustuslaitoksen virkamiesten työajasta solmittiin vuonna 1972.³⁸¹ Sen mukaan työajan tasoituskaudeksi tuli 12 viikkoa entisen 24 viikon sijasta. Tasoituskaudella tarkoitettiin aikaa, jonka kuluessa työajan tuli tasoittua sopimuksen mukaiseen työaikaan. Säännöllisen työajan rajan säilyi 135 tuntina. Sota- ja leiriharjoitusten ajalta maksettava erillislisä nousi 21 mk:aan. Sota- ja leiriharjoitusten työajaksi tuli laskennallisena kahdeksan tuntia enintään viiden vuorokauden ajalta, muutoin 5,43 kuten ennenkin koko ajalta. Sopimus sisälsi lisäksi määräykset päivystyksistä, viikkolevon määrästä, tuntipalkkajakajasta, aattopäivänä tehtävän työn korvauksista sekä työajan lyhentämisestä juhlapyhiä sisältävillä työjaksoilla. Merityöajasta oli omat määräyksensä.³⁸²

³⁷⁹ Suomen asetuskokoelma n:o 218/1970

³⁸⁰ Komiteamietintö 1971: B 118, 59-60

³⁸¹ Suokas 1979, 198-199

³⁸² Aliupseeriliiton toimintakertomus 1972

12.6 Eläkejärjestelmän kehityksen pääpiirteet

12.6.1 Vanhuuseläke

Vuoden 1886 eläkesäännöllä oli järjestetty Suomen silloisessa sotaväessä vakinaisella sääntöpalkalla palvelevien upseerien, alipäällystön ja miehistön eläkkeet. Eläkkeen suuruus riippui virka-asemasta 12:ssa eri eläkeluokassa. Paitsi määrättyjen palvelusvuosien jälkeen annettavia eläkkeitä myönnettiin tämän säännön mukaan upseerille, joka ilman omaa syytään joko sodassa tai rauhanaikana tuli työkyvyttömäksi palvelemaan sotaväessä, 3/8 osaa täydestä eläkkeestä, vaikka hän ei olisikaan palvellut 15 vuotta, joka oli muutoin lyhyin eläkkeeseen oikeuttava palvelusaika. Alipäällystö sai samoin perustein eläkkeen, vaikkei ollut palvellut 10 vuotta, joka oli lyhyin eläkkeeseen oikeuttava palvelusaika alipäällystöllä.³⁸³ Upseerin, alipäällystöön tai miehistöön kuuluneen leskellä oli oikeus saada sotaväen leski- ja orpokassasta arvonasteensa mukaan (=edunjättäjän). Myös lapsella oli oikeus määrättyyn kasvatusrahaan, kunnes hän oli täyttänyt 18 vuotta.³⁸⁴

Vapaussodassa haavoittuneiden soturien sekä kaatuneiden ja sairauden johdosta kuolleitten sotilaiden perheenjäsenille maksettiin erillisen lain perusteella eläkettä. Eläkkeet oli jaettu kolmeen ryhmään, joista ensimmäiseen kuuluivat upseerit, toiseen alipäällystö ja kolmanteen miehistö lukuunottamatta preussilaiseen 27. jääkäripataljoonaan kuulunut miehistö, joka laskettiin toiseen luokkaan. Eläkkeen määrä riippui työkyvyttömyysasteesta ja oli täyden työkyvyttömyyden kohdatessa I luokassa 1.800 mk, II luokassa 1.250 mk ja III luokassa 1.000 mk vuodessa. Lesken ja lapsien eläke oli luokasta riippuen 800 - 500 mk. Kutakin lasta kohden maksettiin 200 - 125 mk vuodessa. Eläkkeisiin voitiin maksaa erityistä kalliinajan lisää. Valtioneuvoston asettama avustuskomitea ratkaisi avustusanomukset tutkijalautakunnan antaman lausunnon perusteella.³⁸⁵

Puolustusministeriön asiantuntijaksi kutsuttu englantilainen kenraalimajuri W. Kirke totesi promemoriassaan 18.12.1925, ettei *“armeijapalveluksesta ole koskaan mahdollista tai toivottavaa tehdä rahanansaitsemisammattia, mutta on luonnollista, että upseerille pitää taa-ta välttämätön toimeentulo ja samoin tärkeätä, että hänet varjeltaisiin kärsimästä puutetta vanhuuden päivinä, joita varten hän ei ole liikemiehen tavoin voinut kerätä säästöjä”*. Promemorian mukaan eläkemääräysten puuttuminen vähensi halukkuutta armeijan palve-

³⁸³ Komiteanmietintö 1918:12, 4-5

³⁸⁴ Komiteanmietintö 1918:12, 5

³⁸⁵ Suomen asetuskokoelma n:o 55/1919

lukseen, teki vaikeaksi luopua sopimattomista ja vanhoiksi käyneistä upseereista sekä esti armeijan asettamista vakinaiselle kannalle. Eläkejärjestelmä tuli muodostaa siten, että se perustuisi palveluksen pituuteen, erotessa saavutettuun arvoon ja poikkeuksellisissa olosuhteissa esimerkiksi iän perusteella määräytyneeseen asteikkoon. Aliupseerit olisi otettava samoin huomioon tai luotava heitä varten sopivia palveluspaikkoja muissa valtion toimissa, kuten Saksan armeijassa oli hyvällä menestyksellä tehty.³⁸⁶

Upseerien ja kanta-aliupseerien muita virkamiehiä alemmat eroamisiät on katsottu kautta aikojen välttämättömiksi puolustuslaitoksen tehtävien vuoksi. Puolustusvalmius edellytti riittävää ja toimintakykyistä kantahenkilökuntaa kenttäarmeijan tärkeimpiin tehtäviin. Tehtäviin ei voitu sijoittaa iäkkäitä ja fyysiseltä kunnoltaan heikkoja upseereita tai kanta-aliupseereita. Nuorten varusmiesten kouluttajien tuli olla nuoria, hyvässä fyysisessä ja psyykkisessä kunnossa olevia. Siirtyminen eläkkeelle 20-25 palvelusvuoden jälkeen lisäsi pitkän sotilaskoulutuksen saaneiden reserviä, jolloin kantahenkilökunnan määrä voitiin pitää mahdollisimman pienenä.

Virkamieslainsäädäntöä uudistettaessa vuosina 1923-1926 ei puolustuslaitoksen virkoja ollut vakinaistettu. Näin ollen eläkelainsäädäntöä luotaessa vuonna 1924 puolustuslaitoksen erikoisasemaa ei voitu ottaa huomioon. Vuoden 1924 eläkelain mukaan eläkkeen saamisen yleisenä edellytyksenä oli 63 vuoden ikä. Asetuksella voitiin määrätä alemmasta eläkeiästä, mikä ei kuitenkaan saanut olla alle 50 ikävuoden. Eläkevuosiksi laskettiin pääsääntöisesti palvelu 30 ikävuoden jälkeen. Täyden eläkkeen määrä oli 60 % viimeksi hoidetun viran tai toimen peruspalkasta kuitenkin siten, että korkein eläke oli 40.000 mk vuodessa. Eläkkeen saamiseksi palvelua tuli olla vähintään kymmenen vuotta.³⁸⁷

Vuonna 1928 suoritetun puolustuslaitoksen vakinaistamisen jälkeen viran ja toimen haltijat nimitettiin pysyviin virkoihin. Samalla he tulivat nimittämiskirja- ja eläkelakien piiriin. Vuoden 1933 puolustuslaitosasetuksen mukaan everstin pakollinen eroamisikä oli 60 vuotta, everstiluutnantin, majurin ja muissa kuin rintamakelpoisuutta vaativissa tehtävissä palvelevan alipäällystön 55 vuotta sekä rintamakelpoisuutta edellyttävissä tehtävissä palvelevan alipäällystön, miehistön, lentomestarin ym. 50 vuotta. Erityisillä syillä saattoi jatkaa palvelustaan eroamisiän jälkeen kolme vuotta.³⁸⁸ Valtion eläkelakiin ei tehty siinä vaiheessa puolustuslaitoksen erikoispiirteet huomioon ottavia muutoksia. Näin eläkekysymyksestä

³⁸⁶ kenraalimajuri W. Kirken promemoria B.F.M 13/1925, 18.2.1925

³⁸⁷ Suomen asetuskokoelma n:o 323/1924

³⁸⁸ Suomen asetuskokoelma n:o 13/1933,

tuli huomattava ongelma sekä upseerien että kanta-aliupseerien rekrytointiin sekä toisaalta eroamisiän jälkeiseen toimeentuloturvaan.

Vuonna 1938 puolustusvoimien eläkeasiaa tutkineen toimikunnan mukaan voimassaolevat eläkelait soveltuivat huonosti puolustusvoimiin. Siviilivirkamiesten eroamisikä oli pääosin 67 vuotta. Ongelmana oli se, että eläkelainsäädännön mukaan virkamies voi laskea eläkkeeseen oikeuttavia virkavuosia täytettyään 30 vuotta. Virkamiehen tuli olla koko virkauransa eläkeikään asti valtion palveluksessa saadakseen 30 eläkevuoden perusteella määrättyvän täyden eläkkeen. Siviilivirkamiehen parhaana työikänä voitiin pitää 30 - 63 vuoden ikää. Puolustusvoimat oli ensi sijassa sotaa varten ja sen henkilöstöltä vaadittiin hyvää fyysistä ja psyykkistä kuntoa. Fyysisen suorituskyvyn oli todettu laskevan n. 50 vuoden iässä, mikä oli määrätty kapteenin, luutnantin ja kersantin eroamisiäksi. Erityisesti lentäjän tehtävässä 50 vuoden ikä oli liian korkea. Lentäjän parhaat työvuodet sijoittuivat 20 - 40 ikävuoden välille. Psykofysiologisten tutkimusten mukaan sotilaslentämisen rasitukset olivat yli 40 vuotiaalle lentäjälle hengenvaarallisia. Upseerit tulivat palvelukseen n. 24-25 vuoden ikäisinä. Heillä ei siis ollut mitään mahdollisuutta täyteen eläkkeeseen. Kersanteina eroavat tulivat jonkin verran nuorempina eläkevuosien laskemiseen oikeuttavaan palvelukseen, mutta vain harvoin hekään saavuttivat täyttä eläkettä.³⁸⁹

Eläketoimikunta esitti lentävän henkilöstön eroamisiäksi:

kenraalimajuri ja ylemmät	55 vuotta
eversti	52 vuotta
everstiluutnantti	48 vuotta
majuri	45 vuotta

kapteeni, luutnantti, lentomestari, vääpeli, ylikersantti ja kersantti 40 vuotta.

Sotilaslentäjän työn luonteen vuoksi toimikunta esitti, että ilmavoimien lentäjän tehtävässä palveltu aika laskettaisiin kaksinkertaisena eläkkeeseen oikeuttavaksi ajaksi. Siten 25 eläkevuoden saamiseksi tarvittaisiin 12,5 vuoden palvelu. Lentäjän koulutuksen todettiin olevan kuitenkin siinä määrin erikoislaatuista, että siirto puolustuslaitoksen muihin tehtäviin saattoi tulla vain harvoin kyseeseen. Siviili-ilmailussa heitä sen sijaan voitaisiin käyttää, ei kuitenkaan lentokoneen ohjaajana: arvioi eläketoimikunta vuonna 1938. Myös puolustusvoimien nuoren sodanajan reservin tärkeyttä pohdittiin laajasti toimikunnan mietinnössä.³⁹⁰

³⁸⁹ Puolustuslaitoksen viran- ja toimenhaltijain eläkeoikeutta virkamieslainsäädännössä asetetun toimikunnan mietintö, annettu 20.12.1938, 2-3

³⁹⁰ Puolustuslaitoksen viran- ja toimenhaltijain eläkeoikeutta virkamieslainsäädännössä asetetun toimikunnan mietintö, annettu 20.12.1938, 3-7

Toimikunnan ajatukset toteutuivat osittain vuoden 1941 eläkelaisissa, jolla säädettiin upseerien, aliupseerien ja lentomestareiden oikeudesta eläkkeeseen. Lakia muutettiin eräiltä osin vuonna 1942. Eläkkeeseen oikeutettu henkilö sai eläkettä varten lukea hyväksi sen ajan, minkä hän oli hoitanut virkaa tai tointa, jonka haltijalla oli oikeus eläkkeeseen. Eläkkeeseen oikeuttava vähimmäisaika oli kymmenen vuotta, jonka perusteella eläke kymmenen 25-osaa täyden eläkkeen määrästä. Suojeluskunnan palvelu samoin kuin sodassa palveltu aika laskettiin eläkkeeseen oikeuttavaksi ajaksi. Valtion eläkelain 30 ikävuoden määräys eläkkeeseen oikeuttavan ajan alkamisesta ei sisältynyt sotilaseläkelakiin. Ilmavoimien upseerilla, lentomestarilla ja aliupseerilla, joka oli palvellut vähintään viisi vuotta lentäjän tutkintoa edellyttävässä tehtävässä sai lukea eläkkeeseen oikeuttavan ajan kaksinkertaisena. Täyden eläkkeen määrä oli 60 % peruspalkasta korkeimman eläkkeen ollessa 70.000 mk vuodessa³⁹¹

Vuonna 1947 lakia muutettiin siten, että eläkkeen saamisen edellytyksenä oli vähintään 20 eläkevuotta, jos virasta tai toimesta säädetty eroamisikä oli 50 vuotta ja 25 eläkevuotta, jos eroamisikä oli 50 vuotta korkeampi. Kymmenen eläkevuotta oikeutti kymmeneen 25-osaan täydestä eläkkeestä ja jokainen niitä seuraava täysi eläkevuosi lisäksi yhteen 25-osaan siitä, kunnes täysi eläkemäärä saavutetaan. Eläke oli sidottu indeksiin siten, että hintatason noustessa voitiin tulo- ja menoarvion rajoissa suorittaa kalliinajanlisä.³⁹²

Valtioneuvoston päätöksellä vuonna 1948 ryhdyttiin maksamaan lentopalveluksessa tapaturmaisesti vahingoittuneille ja heidän omaisilleen avustusta. Vahingonkorvauksen luonteinen avustus maksettiin kertakaikkisena rahamääränä. Avustuksen määrään vaikutti omaisten lukumäärä. Tapaturman tuli olla niin vakava, että henkilön täytyi sen johdosta erota palveluksesta. Avustuksen perusmäärä oli 60.000 mk. Omaisten lukumäärä mukaan oli oikeus täydennysmäärään, joka oli 20.000 kutakin omaista kohden, enintään kuitenkin 60.000 mk.³⁹³

Vuoden 1948 lailla eläkkeet sidottiin palkkojen tavoin elinkustannusindeksiin. Eläkkeet korotettiin tai alennettiin samalla prosentilla kuin palkkoja virallisen elinkustannusindeksin mukaan muutettiin.³⁹⁴ Vuonna 1950 annetulla lailla upseerien, aliupseerien ja lentomestari-

³⁹¹ Suomen asetuskokoelma n:o 52/1941 ja n:o 1009/1942

³⁹² Suomen asetuskokoelma n:o 764/1947

³⁹³ Suomen asetuskokoelma n:o 921/1948

³⁹⁴ Suomen asetuskokoelma n:o 122/1948

en oikeudesta eläkkeeseen säädettiin, että lentävän henkilöstön lentopalvelusaika otetaan eläkevuosia laskettaessa puolitoistakertaisena aikaisemman kaksinkertaisen asemasta.³⁹⁵

Valtioneuvoston päätöksellä vuonna 1959 korjattiin poikkeuksellisten olojen aiheuttama eläke-epäkohta. Päätöksen mukaan voitiin myöntää ylimääräinen lisäeläke puolustusvoimien entiselle viran tai toimen haltijalle, joka oli ylennetty 30.11.1939 - 2.12.1944 korkeampaan sotilasarvoon kuin hänen virkansa tai toimensa virkasuhteensa päättyessä oli. Lisäeläkkeen ja varsinaisen eläkkeen yhteismäärän tuli olla sama kuin mikä hänen sotilasarvoaan vastaavan viran perusteella olisi ollut. Lisäeläkkeen määrään vaikuttivat myös sosiaaliset perusteet.³⁹⁶ Lisäeläkkeen päätti hakemuksesta puolustusministeriö. Myöhemmin varsinaisen eläke myönnettiin suoraan henkilön todellisuudessa hoitaman viran mukaan.

Valtion ja myös puolustushallinnon eläkejärjestelmä muuttui 1.1.1967 merkittävästi. Eläkkeiden karttumaan hyväksyttiin ansaintaperiaate ja eläkkeet irrotettiin viran palkkausluokasta. Eläke määräytyi neljän viimeisen kalenterivuoden ansioiden perusteella. Niistä otettiin kaksi parasta indeksillä korjattua vuotta, joiden perusteella eläkkeen määrä vahvistettiin. Eläkeaika ryhdyttiin laskemaan 23 ikävuodesta lukien. Puolustuslaitosasetuksen (358/1952) mukaan viran tai toimen haltija oli velvollinen eroamaan virastaan tai toimestaan täytettyään 60 vuotta, kuitenkin poikkeuksena

puolustusvoimien komentaja täytettyään 63 vuotta

everstiluutnantti, majuri, sotilasmestari, ylivääpeli ja vääpeli täytettyään 55 vuotta

kapteeni, yliluutnantti, luutnantti, vänrikki, ylikersantti ja kersantti täytettyään 50 vuotta

lentäjän tutkintoa edellyttävään tehtävään määräytyistä kenraali täytettyään 55 vuotta, eversti 52, everstiluutnantti 48, majuri 45 ja muut täytettyään 40 vuotta.

Mikäli kanta-aliupseeri siirtyi esimerkiksi sotilasvirkamiehen virkaan, eroamisikä nousi 60 vuoteen ja hän menetti oikeuden siirtyä määrävuosien jälkeen eläkkeelle. Eläkeiän saavuttaminen ei nimittäin ollut ainoa edellytys vanhuuseläkkeen saamiseksi. upseerin tai aliupseerin viroissa ja toimissa. Upseerin ja kanta-aliupseerin tuli eläkkeen saadakseen palvella vähintään 20 vuotta sotilasvirassa, jossa eroamisikä oli enintään 50 vuotta tai palveltuaan 25 vuotta virassa, jossa eroamisikä oli 50 vuotta korkeampi. Ilmavoimien upseeri tai aliup-

³⁹⁵ Suomen asetuskokoelma n:o 463/1950, ks myös Tervasmäki 1978, 290

³⁹⁶ Suomen asetuskokoelma n:o 236/1959

seeri, joka oli palvellut vähintään viisi vuotta lentäjän tutkintoa edellyttävässä tehtävässä, sai lukea lentäjäajan puolitoistakertaisena eläkeajaksi.³⁹⁷

12.6.2 Leski- ja orpokassa perhe-eläkkeen alkuna

Valtion vakinaisten viran ja toimen haltijoiden palkkaetuuksiin kuului osallisuus leski- ja orpokassoihin sekä eläkelaitoksiin. Viran tai toimen haltijan kuoltua suoritettiin leskelle ja alaikäisille lapsille eläkettä kassan ohjesäännön määräämällä tavalla. Eläkekassojen varsinaisen tulon muodostivat osakkaiden maksamat maksut, jotka määräytyivät palkan suuruuden mukaan sekä valtion kassalle antamat avustukset. Valtion avustuksen maksamisessa oli erilaista käytäntöä. Puolustuslaitoksen leski- ja orpokassalle avustus maksettiin vuosittain määräprosenttina kassan maksamista eläkkeistä.³⁹⁸

Puolustuslaitoksen leski- ja orpokassan ohjesääntö oli vahvistettu 29.5.1931 annetulla puolustusministeriön päätöksellä (197/31). Kassan osakkuus oli ollut pakollinen kaikille puolustuslaitoksen vakinaisille viran ja toimenhaltijoille ja kassan vuosimaksut oli pidätetty suoraan osakkaiden palkasta. Osakkaalla oli kassan ohjesäännön mukaan oikeus virasta tai toimesta eronsa jälkeenkin pysyä osakkaana, jos hän sai valtiolta virkamieseläkkeen tai vaikka hän ei saanutkaan eläkettä, jos hän ennen eroaan oli ollut osakkaana vähintään 10 vuotta.. Osakkaana pysymiseen oikeutettu menetti kuitenkin osakkuutensa ellei hän määräajassa eronsa jälkeen ilmoittautunut kassalle ja suorittanut puuttuvia vuosimaksujaan.

Kassan osakkaan leskivaimo sai eläkettä edunjättäjän viran tai toimen palkkausluokan perusteella määräytyneen eläkeluokan mukaan. Pienin eläke eläkeluokassa 12 oli vuonna 1932 1.700 mk ja suurin ensimmäisen eläkeluokan mukainen 10.800 mk vuodessa. Huollettavat lapset nostivat eläkkeen määrää.³⁹⁹Kassaan maksettiin vuotuinen eläkeluokan mukaan määräytynyt eläkemaksu, joka vaihteli 1.296 mk:sta I eläkeluokassa 204 mk:aan XII eläkeluokassa. Milloin viran tai toimen haltija oli nainen, eläkemaksu oli puolet. Eläkemaksu perittiin palkasta suoraan.⁴⁰⁰ Eläkekassaan kuuluvat virat ja toimet ryhmitettiin uudelleen vuoden 1942 palkkauslain muutettua palkkausluokittelua.⁴⁰¹

³⁹⁷ Komiteamietintö 1971: B 118, 77-78

³⁹⁸ Virkamieslehti n:o 6-7/1944, Urho Kekkosen artikkeli

³⁹⁹ Suomen asetuskokoelma n:o 183/1932

⁴⁰⁰ Suomen asetuskokoelma n:o 197/1931

⁴⁰¹ Suomen asetuskokoelma n:o 489/1943

Leski- ja orpokassa lakkasi valtion viran tai toimen haltijain perhe-eläkevakuutuksesta 29.6.1951 annetun lain tullessa voimaan 1.1.1952. Ne henkilöt, jotka olivat 1.1.1952 kassan osakkaina siirtyivät lähes poikkeuksetta perhe-eläkevakuutuksesta annetun lain mukaiseen perhe-eläkevakuutuksen piiriin.

13 Vertailuryhmien valintaperusteet

Kanta-aliupseerien palkkauksen kehittymistä verrataan puolustuslaitoksen sisäisen vertailun ohella vankeinhoitolaitoksen, poliisitoimen, tullin ja rautateiden virkamiesryhmiin. Vertailuryhmät on valittu kanta- aliupseereiden koulutukseen, tehtävien luonteeseen ja sosiaaliseen statukseen rinnastettavilta aloilta. Yhteistä oli myös se, että työnantaja järjesti ammattiin vaadittavan koulutuksen. Vertailuryhmiä koskevat tiedot ovat vuoden 1970 mukaisia. Vankeinhoitolaitoksessa järjestettiin vartijakursseja, ylivartijakursseja ja vankeinhoidon oppikursseja. Vartijakurssit olivat kolmen kuukauden mittaisia. Pohjakoulutuksena oli kansakoulun oppimäärä. Kurssi antoi pätevyyden nuoremman ja vanhemman vartijan sekä työ- ja vankisiirtolan apulaispäällikön A 10 - A 17 palkkausluokan toimiin. Ylivartijakurssit olivat jatkokursseja, jotka kestivät neljä kuukautta. Kurssi antoi pätevyyden ylivartijan ja talousmestarin A 16 - A 17 palkkausluokan toimiin. Vankeinhoitotutkinto sisälsi eri tasoisia tehtäviä palvelevia kursseja. Tutkinnon suorittaminen kesti noin kaksi vuotta ja antoi pätevyyden kaikkiin muihin vankeinhoitolaitoksen virkoihin ja toimiin paitsi johtajan virkaan tai virkoihin, joissa edellytettiin akateeminen loppututkinto. Kurssille pääsyvaatimuksena oli keskikoulun suoritus tai ylivartijakurssi ja osia keskikoulun oppimäärästä.

Poliisikoulutus oli keskitetty poliisiopistoon, jonka kursseilla saavutettiin poliisiasetuksen mukaiset pätevyydet. Opistossa järjestettiin poliisikokelaskursseja, miehistökursseja, alipäällystökursseja ja päällystökursseja. Poliisikokelaskurssi oli alan peruskurssi, joka kesti 3,5 kuukautta. Pääsyvaatimuksena oli keskikoulu ja varusmiehenä suoritettu reservin aliupseerikoulu. Miehistö-, alipäällystö- ja päällystökurssit olivat kukin kuuden kuukauden mittaisia ja antoivat pätevyyden vastaavan tasoisiin toimiin. Ennen ylemmälle kurssille pääsyä oli palveltava määräaika käytännön tehtävissä. Poliisikokelaskurssin suorittanut voitiin nimittää nuoremman konstaapelin toimeen, miehistökurssin suorittanut yleis- tai liikkuvan poliisin vanhemman konstaapelin toimeen ja alipäällystön kurssi läpäissyt keskusrikos- ja liikkuvan poliisin ylikonstaapelin toimeen. Poliisipäällystön virkatutkinto vaadittiin kelpoisuusehtona pienempien kaupunkien poliisimestarin toimeen, apulaispoliisimestarin ylikomisarion ja muun muassa poliisiopiston nuoremman opettajan toimeen.

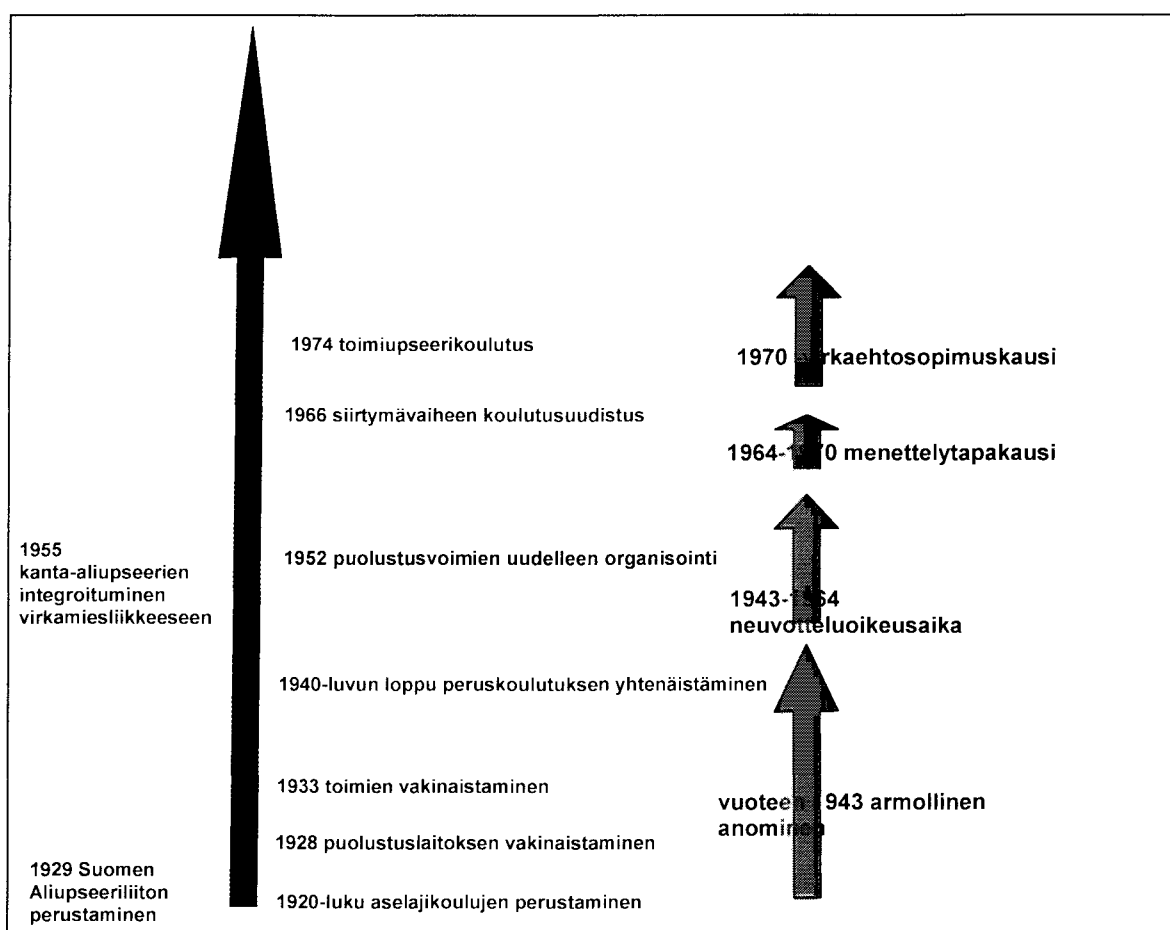
Tullilaitos järjesti tullivartijakursseja, tullipäällysmieskursseja ja tullivirkamieskursseja. Tullivartijakurssi oli kahden kuukauden mittainen. Pääsyvaatimuksena oli joko keskikoulun oppimäärä tai vuoden harjoittelu tullilaitoksessa. Kurssi antoi pätevyyden tullivartijan, tulliylivartijan ja myös tullipäällysmiehen alemman palkkausluokan toimiin (A10 - A17). Tullipäällysmieskurssi oli jatkokurssi, joka kesti kuusi viikkoa. Sen suorittanut sai pätevyyden tullimestarin A 19 toimeen. Tullivirkamiestutkinto oli kaksiosainen, jonka ensimmäinen kaksi kuukautta kestänyt jakso antoi pätevyyden tulliekspediööriin ja toimistosihteerin A 15-A 18 palkkausluokan toimiin. Pääsyvaatimuksena ylioppilastutkinto tai kauppaopisto sekä kuuden kuukauden harjoittelu. Toinen jakso oli kolmen kuukauden pituinen ja antoi yhdessä muiden kelpoisuusehtojen kanssa pätevyyden tulli- ja tullivartiotarkastajien sekä tullinhoitajien virkoihin ja toimiin. Virat ja toimet sijoittuivat vuonna 1970 palkkausluokkiin A 19-A 29.

Valtionrautatiet koulutti puolustuslaitoksen tavoin itse henkilöstönsä. Veturimieskurssi oli ammatti- tai keskikoulupohjainen ja kesti 2,5 vuotta. Se sisälsi konepaja- ja liikennekoulutusta, johon kuului noin 700 tuntia tietopuolista opetusta. Se antoi pätevyyden lämmittäjälle höyryveturissa tai koneapulaiselle moottoriveturissa. Veturinkuljettajakurssi oli edellisen jatkokurssi ja kesti 16 viikkoa. Se antoi pätevyyden A 17 palkkausluokan veturinkuljettajan toimeen. Veturimestarilta vaadittiin lisäksi teknillinen koulu palkkausluokkien A 22-A 23 toimiin. Konduktööriin, kuormausmestarin ja järjestelymestarin tehtäviin palkkausluokissa A15- A19 saavutettiin pätevyys kansakoulupohjalta. Vaatimuksena oli viiden vuoden harjoittelu ja 16 viikon kurssilla suoritettu alempi pätevyystutkinto ja sitten kuuden viikon kurssilla suoritettu ylempi pätevyystutkinto. Toimistokurssit olivat keskikoulupohjaisia ja kestivät seitsemän viikkoa. Ne valmensivat kirjurin ja yleensä toimistotehtäviin. Kurssin jatkona oli mahdollista suorittaa junansuoritustutkinto viiden viikon kurssilla ja edelleen liikennetutkinto 16 viikon kurssilla, jolloin saavutettiin asemamestarin ja apulaisasemapäällikön pätevyys A 16-A 24 palkkausluokkien toimiin.⁴⁰²

⁴⁰² Komiteanmietintö 1971: B 118, 92- 98

14 Johtopäätökset

Kanta-aliupseerien palvelussuhteen ehtoihin vaikuttaneet toimintaympäristön, kollektiivisen toiminnan, koulutusjärjestelmän ja pariteettisen neuvottelu- ja sopimusjärjestelmän merkittävät muutosajankohdat ovat kuvattavissa aikakehikolla. Teoreettisen viitekehyksen mukaan ryhmän kollektiivisella toiminnalla, koulutustason muutoksilla ja sitä kautta vahvistuneella ammatti-identiteetillä sekä arvostuksella on vaikutusta taloudelliseen ja sosiaaliseen palkitsemiseen. Toimintaympäristö ja pariteettiset neuvottelu- ja osallistumisjärjestelmät muodostavat puolestaan yleiset edellytykset etujärjestötoiminnalle.

Suomen Aliupseeriliiton perustaminen vuonna 1929 toteutti verkostoitumisen valtakunnalliseksi etujärjestöksi. Vuonna 1955 liitto integroitui muuhun virkamiesliikkeeseen ja sai keskusliiton kautta legitiimin neuvottelu-oikeuden. Kanta-aliupseerien järjestäytymisaste oli alusta alkaen noin 90 %, joten järjestöllisen edustavuuden muutokset eivät sinänsä olleet vaikuttavia tekijöitä. Merkittävää oli sen sijaan kollektiivisessa toiminnassa tapahtunut huomattava terävöityminen 1950- ja 1960-luvuilla. Perusedellytyksenä sille oli puolustus-

voimien aseman ja organisaation vakiintuminen 1950-luvulla. Kanta-aliupseerit muodostivat keskeisen rungon armeijan ydintehtävissä.

Kanta-aliupseerien toimintalinjan muutos tapahtui samanaikaisesti muiden toimihenkilöryhmien aktivoitumisen, Pertti Alasuutarin kyynistymiseksi kutsuman työmarkkinailmiön kanssa. Työnantajapaternalismiin ei enää uskottu. Puolustusvoimien sisäiset palkkaongelmat julistettiin avoimen yhteiskunnallisen keskustelun kohteeksi. Työaikakysymysten järjestämiseksi kanta-aliupseerit uhkasivat 1960-luvulla työtaistelulla. Suomen Aliupseeriliitosta oli tullut merkittävä voimatekijä puolustusvoimien organisaatioon. Sillä oli toimiva verkosto ja taloudelliset voimavarat. Integroitumalla muuhun virkamiesliikkeeseen vahvistettiin asemia työmarkkinakentällä. Keskusjärjestö Virkamiesliitto ei karttanut voimakkaitaan toimia edunvalvonnassa. Kanta-aliupseerit tulivat äänivaltaisina jäseninä uuteen työmarkkinailmapiiriin ja se vaikutti kannanottoihin. Upseerit näyttivät tässä vaiheessa vetäytyvän omasta etujärjestötoiminnastaan esimies- ja työnantajarooliin. Sitä voi mielestäni pitää vastavaikutuksena kanta-aliupseerien voimistuneelle ammattijärjestötoiminnalle. Suomen Upseeriliiton ollessa samaan aikaan pitkälti aatteellinen järjestö Aliupseeriliitolle ei lakkoaseen käyttö ollut vieras ajatus.

Kanta-aliupseerien koulutuksen kehittämisessä on erotettavissa neljä merkittävää muutosvaihetta: aselajikoulujen perustaminen 1920-luvulla, peruskoulutuksen yhtenäistäminen 1940-luvun lopulla, 1960-luvulla tapahtunut siirtymävaiheen koulutusmuutos sekä toimiupseerikoulutukseen siirtyminen vuonna 1974. Koulutuksella oli kanta-aliupseerien itsearvostuksessa merkittävä asema. Ammattitaitovaatimuksista oli johdettavissa ammatti-identiteetin ja arvostuksen vahvistuminen sekä taloudellinen palkitsemisvaade. Kanta-aliupseerien professionaalinen järjestäytyminen oli omiaan tukemaan ammatti-identiteetin kehitystä. Horisontaalisen, ammattikuntaisen järjestäymisperiaatteen etuna oli se, että koulutusvaatimukset oli kohdennettavissa varsin homogeeniseen ryhmään.

Vaikutustekijöiden merkitystä kanta-aliupseerien palkkaukseen tarkastellaan käyttäen toimirakenteen, palkkauskehityksen ja yhteiskunnallisen arvostuksen mittareita. Koulutusuu-
distusten luontevana seurauksena tuli olla parempien toimien perustaminen, jolla korkeampaa ammattitaitoa ja työn laatua palkittaisiin. Puolustusvoimissa vallitsevan senioriteettiperiaatteen mukaan ylempiin toimiin edettiin pääsääntöisesti palvelusiän mukaan. Toimira-
kennetta olisi tullut tästäkin syystä muuttaa, jotta se olisi ollut koulutukseen motivoiva ja palkkauksellisesti kannustava. Palkkaustason voidaan katsoa kuvaavan suoraan ammatillis-

ta arvostusta ja luovan sosiaalista statusta. Ammatin arvostus toimii sekä palkitsemista edellyttävänä että seurauksena palkitsemisesta.

Toimirakenteen muutokset

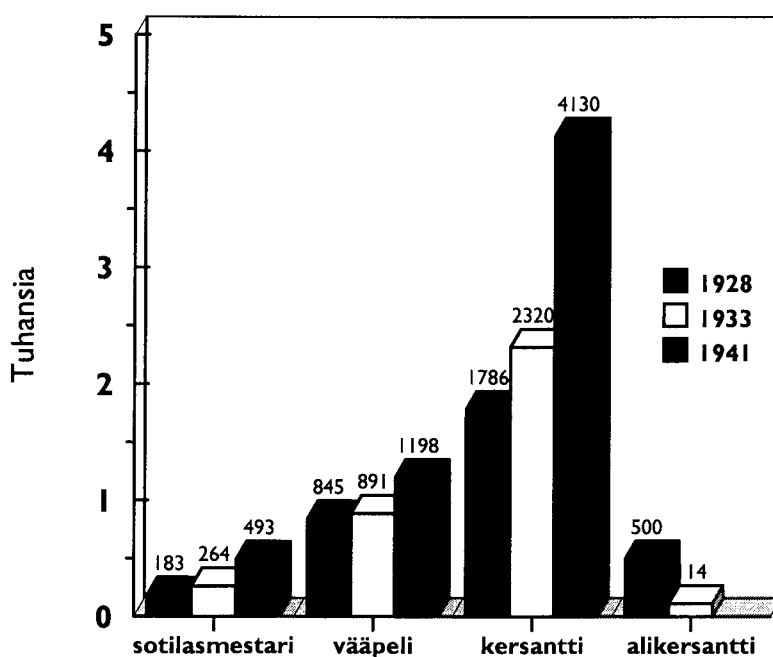
Kanta-aliupseerien toimirakenteen muutokset 1928-1970 (toimet % koko määrästä)

	1928	1933	1941	1946-52	1960	1970
alikers.	15.1	0.04	0	0	0	0
kersantti	53.9	66.4	70.9	46.8	39.5	32.4
vääpeli	25.5	25.5	20.6	22.1	18.3	22.1
sotilasmest.	5.5	7.55	8.47	10.0	12.76	6.32
ylikers.	0	0	0	21.1	23.1	26.4
ylivääpeli	0	0	0	0	6.4	12.8

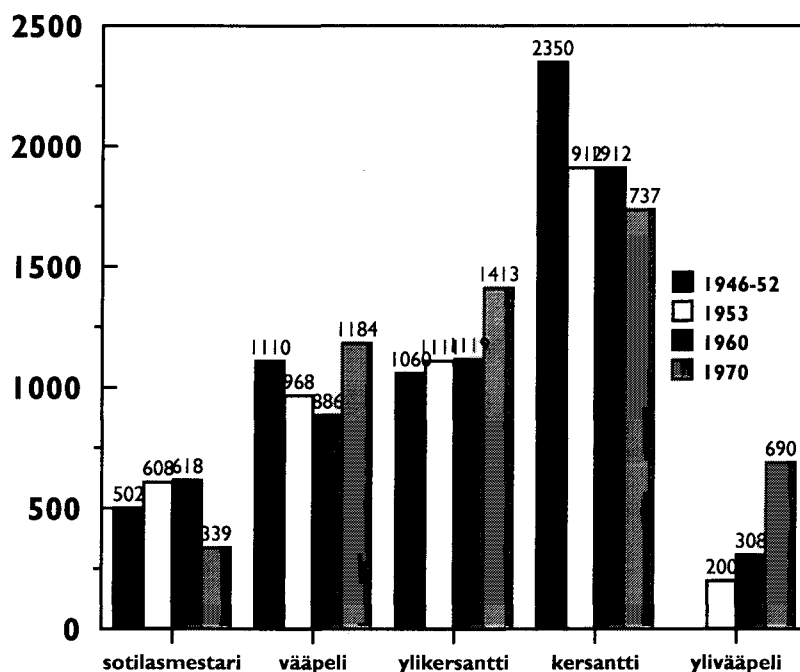
Muutokset 1960-luvulla

	1962	1963	1964	1965	1970
kers.ap	15.1	14.7	14.4	14.3	0
kers.y.p	23.6	23.2	19.2	19.0	32.4
ylikers.	23.2	23.3	26.5	26.4	26.4
vääpeli	20.7	21.1	21.6	21.8	22.1
ylivääp.	13.5	13.7	12.5	12.6	12.9
sotilasmest.	4.0	4.2	5.8	6.0	6.3

Kanta-aliupseerien toimirakenne 1928-1941

Kanta-aliupseerien toimirakenne 1946-1970

Kokonaiskuvaa sekoittaa 1950-luvun alussa puolustuslaitoksen uudelleen organisoinnin seurauksena tapahtunut henkilöstön vähentäminen sekä toimien muuttaminen siviiliviroiksi. Kanta-aliupseerien säännöllisen koulutuksen aloittaminen on vaikuttanut jonkin verran vääpelin toimien lisääntymiseen 1933. Selvimmin vaikutus näkyy alikersantin toimien poistamisena. Koulutuksen uudistuksen voi päätellä vaikuttaneen ylivääpelin toimen perustamiseen ja toimien määrän lisääntymiseen. Ylivääpelin toimia oli vuonna 1970 n 55 % enemmän kuin kymmenen vuotta aikaisemmin.

Yhteenvetona voi mielestäni todeta puolustusvoimien virka- ja toimirakenteen pysyneen koko tarkastelujakson varsin staattisena. Koulutustason muutoksilla on ollut kaiken kaikkiaan jokseenkin vähäinen vaikutus kanta-aliupseerien toimirakenteeseen. Kanta-aliupseerin toimiluokkia oli vain muutama. Toimien palkkauksellinen ero oli pieni. Urakehitys sekä taloudellinen palkitsevuus jäivät vähäisiksi. Upseerien virkarakenne oli huomattavasti moniportaisempi. Se mahdollisti ura- ja palkkauskehityksen. Erona oli myös se, että upseerin ura edistyi ennustettavassa olleen aikataulun mukaan. Kanta-aliupseerin urakehityksessä oli merkittäviä varuskunta- ja aselajikohtaisia eroja. Siirtyminen kanta-aliupseerista upseeriksi oli sodan aikaa lukuunottamatta käytännöllisesti katsoen suljettu. Upseeria ei nimitetty kanta-aliupseeriksi eikä kanta-aliupseeria upseerin virkaan.

Toimiupseerikoulutuksen alkaminen ja yhtenäispäällystöön siirtyminen vuonna 1974 muuttivat toimirakenteen. Sen vaiheen tarkastelu ei kuulu tähän työhön, mutta voi todeta

yhtenäispäälylystään siirtymisen merkinneen tuntuvaan ammatillisen arvostuksen ja palkkaustason nousua kanta-aliupseereille.

Palkkauksen kehittyminen

Seuraavasta indeksisarjasta käy ilmi kanta-aliupseerien ja vertailuryhmien palkkakehitys 1924-1970 (peruspalkat 1924 =100)

ev	ltn	sotmest	vääp	kers	vanh konst	tulliv	vangin vartija	ylivart	kondukt	veturink
-24	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
-28	100	100	125	125	133	108	108	114	113	112
-37	100	100	125	125	155	116	125	114	113	118
-43	148	199	206	235	229	244	195	177	250	260
-47	468	547	753	903	920	1075	597	770	691	750
-52	891	952	1248	1705	1750	2027	1338	1400	1250	
-56	1292	1358	1868	2219	2362	2638	1803	1889	1775	1600
-66	4359	2748	3779	4676	4688	6076	4034	4034	3740	3330
-70		4545	6520	7964	8092	10275	6927	7173	6371	5780

Koska vertailussa käytetään peruspalkkoja, veturinkuljettajan ja konduktöörin palkoista puuttuvat erityislisät, jotka nostivat palkkaustasoa huomattavasti. Komiteaselvitysten mukaan lisäpalkkiot lisäsivät 1940-luvun lopulla 30-40 % veturinkuljettajan säännönmukaista palkkaa. Muiden vertailuryhmien lisillä ei ollut vastaavaa merkitystä.

Kanta-aliupseerien palkkaustason kehityksessä näkyi mielestäni kaksi puolustuslaitoksen toiminnan käännekohtaa. Ensimmäinen puolustuslaitoksen ja sen organisaation epämääräisyys ja vakiintumattomuus kansalaissodan jälkeen. Kapitulanttien olivat määräaikaissopimuksilla. Puolustuslaitoksen vakinaistaminen 1928 - 1933 muutti tosin tämän tilanteen, mutta palkkausten kannalta puolustuslaitoksen henkilöstö joutui muita virkamiehiä huonompaan asemaan. Ensimmäinen koko valtion virkamieskuntaa koskenut palkkauslaki säädettiin vuonna 1923 ja sen perusteella annettu palkkausasetus vuodelta 1924 oli määräävä virkojen palkka-asteikkoon sijoittelussa aina vuoteen 1943. Maan poliittinen ja taloudellinen tilanne sekä puolustuslaitoksen vastainen ilmapiiri vaikeuttivat määrärahojen saantia. Puolustuslaitoksen materiaalihankinnat, henkilöstön koulutuksen aloittaminen ja varuskuntien rakentaminen nielivät määrärahat viroilta ja toimilta. Kun vielä laitoksen määrärahoja supistettiin muita hallinnonaloja olennaisesti enemmän, palkkauskysymykset jäivät lähtötasoisesti huonolle tolalle. Tilannetta kuvaa mm. se, että puolustuslaitoksen ensimmäisen

luokan insinöörin palkka oli vuonna 1924 35 % alempi kuin rautateiden ratainsinöörin palkka. Puolustuslaitoksen palkkataso oli vuonna 1924 6 - 20 % alempi kuin vastaavan koulutustason ja tehtävien luonteen omaavilla viran tai toimen haltijoilla. Palkkausongelma tunnustettiin, mutta sodan syttyminen katkaisi puolustuslaitoksen edullisen palkkakehityksen.

Toinen käännekohta osui vuosiin 1945 - 1947, jolloin lukuisat komiteat selvittivät valtion viran ja toimen haltijoiden palkkausluokkasijoittelua. Poikkeukselliset ajat olivat sekoittaneet palkkausjärjestelmän ja avainryhmät olivat kyenneet mittaamaan itselleen merkittäviä etuuksia. Erityisen silmiinpistävää oli rautatieläisryhmien etujen kalastelu. Kuljetustoimi oli strategisesti tärkeä. Varsinkin sen jälkeen, kun Neuvostoliitto yllättäen siirsi sotakorvauskuuljetukset meriliikenteestä pääosin rautatiekuljetuksina tapahtuviksi, avainasema korostui entisestään. Valtiovallalla ei ollut työtaisteluja pelätessään mahdollisuuksia siinä tilanteessa hillitä palkkavaatimuksia. Puolustuslaitos oli lisäksi koko 1940-luvun lopun ja 1950-luvun alun uudelleen järjestelyn kohteena. Puolustuslaitoksen virkojen ja toimien palkkausluokkiin sijoittelu voitiin ottaa selviteltäväksi vasta 1950-luvun jälkipuoliskolla.

Kanta-aliupseerien palkkauksessa on mielestäni toimirakennetta selvemmin nähtävissä ryhmän kollektiivisen toiminnan, koulutustason muutoksen ja ammatin arvostuksen tuoma palkkatason parantuminen. Kanta-aliupseerien palkkauskehitys oli upseereihin verrattuna hyvä. Tilanne oli sama vertailtaessa muihin vertailuryhmiin. Valtion pienipalkkaisia suosiva palkkapolitiikka kavensi tosin palkkaeroja, mutta se ei selitä yksin huomattavan hyvää palkkakehitystä erityisesti 1960-luvun lopulla. Edellä mainitut valtion palkkakehitykseen nähden merkittävät käännekohdat olivat erityisen epäotollisia puolustuslaitoksen palkoille. Palkkataso jäi lähtökohtaisesti liian matalaksi.

Ammatin arvostus

Urho Rauhalan ammattien arvostusta koskeneen tutkimuksen (1966) mukaan kanta-aliupseerit kuuluivat palkkaustasoaan korkeampaan arvostusluokkaan. Kanta-aliupseerien arvostus oli 1960-luvun lopulla lähes samalla tasolla kuin 1800-luvun rankijärjestyksessä, jossa sotilasammatit olivat tunnetusti erittäin arvostettuja. Huomattavaa oli se, että ylivääpeli ja vääpeli sijoittuivat Rauhalan tutkimuksessa ylempään arvostusluokkaan kuin upseereihin kuuluva kapteeni ja ylikersantti arvostettiin yleemmäksi kuin alimmassa upseerin virassa palveleva luutnantti.

Aliupseeriliitto pystyi 1950- ja 1960-luvuilla yhdistämään taloudellisia etuja ajavan etujärjestön ja toisaalta professionaalisen, ammatti-identiteettiä vaalivan roolinsa tuloksia tuottavasti. Edellytyksenä oli liiton aikoinaan omaksuma varsin kaukonäköinen toimintalinja: vain koulutuksen, ammattitaidon ja työn laadun kautta voitiin saada perusteet paremmalle palkalle, arvostukselle ja statukselle. Huonompiosaisuuden kokemus upseerien johtamassa sotilasyhteisössä vahvisti pitemmän tähtäyksen tavoitteenasettelua ja halua kollektiivisella toiminnalla ajaa omaa asiaa. Työntekijäjärjestöille ominaisen päiväkohtaisen edunvalvonnan sijaan kanta-aliupseerien kollektiivista toimintaa luonnehti mielestäni pitkäjänteisyys. Metallityöläiselle ei ammatti muodostanut samanlaista yhdistävää identiteettiä kuin kanta-aliupseereille.

Kanta-aliupseerin ura tarjosi kaiken kaikkiaan monelle vaatimattomista oloista lähteneelle pojalle vaihtoehdon raskaalle ruumiilliselle työlle. Taloudellinen palkitsevuus saattoi jäädä jälkeen, mutta vastapainoksi toimeentulo oli turvattu ja ammatti yhteiskunnallisesti arvostettu.

15 Lähdeluettelo

I Alkuperäislähteet

1 Arkistolähteet

Sota-arkisto

3. Divisionaan komentajan kirje nro 501/va/sal./10.10.1922.
Sotaväen päällikön päätös n:o 37/XIIa/28 3.3.1928.
Suomen Senaatin päätös 28.6.1918.
Sotaministeriön käskylehti numero 39/1918 määräys n:o 270.
Puolustusrevisionin lausunto vuodelta 1924.
Puolustusministerin muistio eduskunnalle v. 1923.
Puolustusrevisionin sotilasjaoston selvitys 19.2.1924.
Kenraalimajuri W. Kirken promemoria B. F. M. 13/1925, 18.2.1925.

Toimihenkilöarkisto

Suomen Upseeriliiton arkisto (järjestämätön)

- Suomen Upseeriliiton perustavan kokouksen pöytäkirja 24.11.1918 Puolustusministerin muistio päiväämätön muistio vuodelta 1923 otsikolla Puolustuslaitoksen henkilökunnan palkkaus.
Suomen Upseeriliiton kirje 20.9.1923 ja 16.10.1923.
Everstiluutnantti Sarlinin muistiinpanot 14.10.1923.
Suomen Upseeriliiton diarioimatton kirje puolustusministerille 9.6.1928.
Puolustusneuvoston kirjelmä N:o 22/31.
Suomen Upseeriliiton jäsentutkimus 1935.

Suomen Aliupseeriliiton arkisto

- Suomen Aliupseeriliiton liite 3/LL/AL 7.5.1946.
Suomen Aliupseeriliiton esitys K.D. n:o 453/s 18.12.1947.
Suomen Aliupseeriliiton pöytäkirjat 1936-1970.
Suomen Aliupseeriliiton toimintakertomukset 1929-1973.
Virkamiesliiton pöytäkirjat 1920-1970.
Virkamiesliiton toimintakertomukset 1918-1973.

2 Virallisjulkaisut

Suomen Asetuskokoelma n:o 11/1919, 8.2.1919; Väliaikainen asevelvollisuuslaki.

Suomen asetuskokoelma n:o 114/1919, 6.9.1919; Asetus ylimpään sotilaallisten komento- ja hallintoviranomaisten toimivallasta sekä heidän määräystensä antamisjärjestyksestä.

Suomen asetuskokoelma n:o 55/1919, 28.4.1919 Laki eläkkeistä vapaussodassa haavoittuneille sotureille sekä kaatuneitten ja sairauden johdosta kuolleiden soturien perheenjäsenille.

Suomen asetuskokoelma n:o 323/1924, 30.12.1924: Laki valtion viran tai toimen haltijan oikeudesta eläkkeeseen.

Suomen asetuskokoelma n:o 34/1924, 31.1.1924: Asetus valtion viroista ja toimista suoritettavan palkkauksen perusteista annetun lain täytäntöönpanosta.

Suomen asetuskokoelma n:o 228/1927, 28.5.1927: Asetus omakotirahastosta.

Suomen asetuskokoelma n:o 347/1927, 20.12.1927; Laki suojeluskuntajärjestyksestä.

Suomen asetuskokoelma n:o 155/1928, 4.5.1928; Asetus puolustuslaitoksen kokoonpanosta sekä viroista ja toimista.

Suomen asetuskokoelma n:o 249/1928, 5.7.1928: Valtioneuvoston päätös puolustusministeriön, puolustuslaitoksen tai suojeluskuntajärjestyksen virassa tai toimessa olevien matka- ja muuttokulujen korvauksesta sekä päivärahaeräistä erinäisissä tapauksissa.

Suomen asetuskokoelma n:o 197/1931, 29.5.1931: Puolustusministeriön päätös ohjesäännön vahvistamisesta puolustuslaitoksen leski- ja orpokassalle.

Suomen asetuskokoelma n:o 183/1932, 23.5.1932: Valtiovarainministeriön päätös sotaväen ja eräiden kulkulaitosvirastojen leski- ja orpokassalle 12. päivänä marraskuuta 1926 annetun ohjesäännön 7 §:n muuttamisesta.

Suomen asetuskokoelma n:o 219/1932, 30.6.1932; Asevelvollisuuslaki.

Suomen asetuskokoelma n:o 213/1933, 29.6.1933: Puolustuslaitosasetus.

Suomen asetuskokoelma n:o 65/1937, 29.1.1937; Puolustusvoima-asetus.

Suomen asetuskokoelma n:o 52/1941, 17.1.1941: Laki upseerien, aliupseerien ja lentomestarien oikeudesta eläkkeeseen.

Suomen asetuskokoelma n:o 148/1941, 28.2.1941: Asetus puolustusministeriön, puolustusvoimien pääesikunnan ja puolustuslaitoksen sekä suojeluskuntajärjestyksen viroista ja toimista suoritettavista palkkauksista.

Suomen asetuskokoelma n:o 1009/1942, 22.12.1942: Laki upseerien, aliupseerien ja lentomestareiden oikeudesta eläkkeeseen annetun lain muuttamisesta.

- Suomen asetuskokoelma n:o 489/1943**, 31.5.1943: Puolustusministeriön päätös puolustuslaitoksen leski- ja orpokassanohjesäännön muuttamisesta.
- Suomen asetuskokoelma n:o 345/1947**, 3.5.1947; Asetus puolustusministeriön ja puolustuslaitoksen viran ja toimen haltijain palkkauksesta.
- Suomen asetuskokoelma n:o 764/1947**, 24.10.1947: Laki upseerien, aliupseerien ja lentomestareiden oikeudesta eläkkeeseen annetun lain muuttamisesta.
- Suomen asetuskokoelma n:o 861/1947**, 4.6.1947; Laki valtionviran tai toimen haltijain palkkauksesta annetun lain muuttamisesta.
- Suomen asetuskokoelma n:o 463/1950**, 30.9.1950; Laki upseerin, aliupseerin ja lentomestarin oikeudesta eläkkeeseen.
- Suomen asetuskokoelma n:o 211/1951**, 20.4.1951; Asetus viran tai toimen haltijain palkkauksesta annetun asetuksen muuttamisesta.
- Valtioneuvoston päätös n:o 364/1951**, 14.6.1951: Puolustusministeriön ja puolustuslaitoksen viran ja toimen haltijain matka- ja muuttokustannusten korvauksesta sekä päivärahasta.
- Suomen asetuskokoelma n:o 358/1952**, 31.10.1952: Asetus puolustuslaitoksesta.
- Suomen asetuskokoelma n:o 684/1956**, 28.12.1956; Laki valtionviran tai toimen haltijain palkkauksesta annetun alin muuttamisesta.
- Suomen asetuskokoelma n:o 117/ 1956**, 24.2.1956; Asetus eräiden puolustuslaitoksen pysyväisten toimien lakkauttamisesta, perustamisesta ja nimien muuttamisesta sekä puolustuslaitoksesta annettuun asetukseen liittyvän virkojen ja toimien luettelon muuttamisesta.
- Suomen Asetuskokoelma n:o 59/1959**, 13.2.1959; Asetus puolustusministeriön ja puolustuslaitoksen eräiden virkojen ja toimien perustamisesta ja siirtämisestä sekä eräiden toimien nimien muuttamisesta.
- Suomen asetuskokoelma n:o 276/1960**, 9.6.1960; Laki valtion viran tai toimen haltijain palkkauksesta annetun lain muuttamisesta.
- Suomen asetuskokoelma n:o 103**, 17.2.1961; Asetus puolustusministeriön ja puolustuslaitoksen eräiden virkojen ja toimien perustamisesta ja lakkauttamisesta.
- Suomen asetuskokoelma n:o 105/1961**, 17.2.1961; Asetus puolustuslaitoksen muuttamisesta.
- Suomen asetuskokoelma n:o 56/1962**, 19.1.1962; Asetus valtion virkamiehille maksettavasta syrjäseutulisästä.

Suomen asetuskokoelma n:o 553/1963, 13.12.1963; Valtiovarainministeriön päätös valtion viran ja toimen haltijain palkkauksen suorittamisessa käytettävien palkkaustaulukoiden vahvistamisesta.

Valtioneuvoston päätös n:o 89/1963, 14.6.1963: Puolustusministeriön ja puolustuslaitoksen virkamiesten matkakustannusten korvauksesta ja päivärahasta.

Suomen asetuskokoelma n:o 267/1964, 29.5.1964; Laki eräiden suoritusten maksamisesta elinkustannusindeksin perusteella tarkistettuna vuosina 1964 ja 1965.

Suomen asetuskokoelma n:o 508/1964, 15.10.1964: Valtioneuvoston päätös valtion virkamiesasuntojen vuokrien määräämisperusteista.

Suomen asetuskokoelma n:o 353/1966, 17.6.1966: Asetus valtion viran ja toimen haltijain palkkausten tarkistamisesta.

Suomen asetuskokoelma n:o 114/1968, 23.2.1968; Asetus puolustuslaitosasetuksen muuttamisesta.

Suomen asetuskokoelma n:o 596/1968, 7.11.1968; Valtioneuvoston päätös eräiden virkamiespalkkausten valtion virkamiespalkkausten tarkistamisesta annetun lain ja sen voimaansaattamisesta annetun lain mukaisesti tarkistettuina 1.1.1969 lukien.

Suomen asetuskokoelma n:o 218/1970, 20.3.1970: Laki puolustuslaitoksen virkamiesten työajasta.

Suomen Asetuskokoelma n: 459/1970, 30.9.1970; Laki virkamieseläkkeistä.

Suomen asetuskokoelma n:o 622/1970, 2.10.1970, Asetus valtion viran tai toimen haltijain palkkauksesta annetun lain muuttamisesta.

Suomen asetuskokoelma n:o 664/1970, 11.6.1970, valtion virkaehtosopimuslaki.

Valtion virkaehtosopimus 1.4.-31.12.1972.

Suomen asetuskokoelma n:o 402/1974, 31.5.1974; Laki puolustusvoimista.

Suomen asetuskokoelma n:o 274/1975, 23.4.1975; Asetuspuolustusvoimista.

3 Mietinnöt

Soturien avustuskomitean mietintö 1918 n:o 1.

Komiteanmietintö 1931 n:o 10; Valtionmenojen supistaminen.

Puolustuslaitoksen viran- ja toimenhaltijain eläkeoikeutta virkamieslainsäädännössä toimikunnan mietintö, asetettu 27.10.1936, annettu 20.12. 1938.

Komiteanmietintö A.1939:1; Valtion viran ja toimen haltijain palkkausta ja muitakin oloja koskevia säännöksiä harkitsemaan asetetun komiteanmietintö ja ehdotukset.

Komiteanmietintö Mon. 1942:21; Valtion viran ja toimen haltijain palkkaus- ja muiden olojen uudelleen järjestämisestä tutkimaan asetetun komitean mietintö.

Komiteanmietintö A 1946:7; Vuoden 1946 palkkausasiantuntijain ehdotus valtionviran tai toimen haltijain palkkauksen uudelleen järjestämiseksi 1-2 osat.

Kantahenkilökunnan asemaa ja palvelusuraa tutkivan toimikunnan mietintö 1946.

Komiteanmietintö A 1950.5. Mon; Palkkajärjestelykomitean valtion virkamiesten palkkauksen uudelleen järjestämiseksi.

Virkapukuavustuskomitean mietintö A 1950:48.

Puolustusvoimien kantahenkilökunnan asuntolainakomitean mietintö 1952:40.

Komiteanmietintö 1954:11: Siviili- ja sotilaskoulutuksen koordinoimiskomitean mietintö.

Komiteanmietintö N:o 4-1955: Palkkatasokomiteanmietintö.

Komiteanmietintö 1955 N:o 8; Virkamiespalkkausten tarkistuskomitean ehdotus valtion virkamiesten palkkausten tarkistamiseksi.

Komiteanmietintö 1969:A 14; Vuoden 1968 menettelytapakomitean mietintö.

Komiteanmietintö 1971:B 118; Aliupseerien aseman kehittämistä tutkivan komitean mietintö.

II Kirjallisuus

Alapuro, Risto: Sosiaaliset verkostot ja kollektiivinen toiminta.; Ilmonen Kaj-Siisiäinen Martti (toim), Uudet ja vanhat liikkeet, Tampere 1998.

Alasuutari, Pertti: Toinen tasavalta, Suomi 1946-1994, Tampere 1996.

Ahvenainen, Jorma - Pihkala, Erkki - Rasila, Viljo (toim): Suomen taloushistoria 2; Teollistuva Suomi, Helsinki 1982.

Borg, Olavi: Suomen puolueet ja puolueohjelmat 1880-1964, Porvoo 1965.

Haapala, Pertti: Sosiaalhistoria, Johdatus tutkimukseen, Jyväskylä 1989.

Heiskanen, Ilkka: Julkinen, kollektiivinen ja markkinaperusteinen; Suomalaisen yhteiskunnan hallintajärjestelmien ja julkisen päätöksenteon ja hallinnon kehitys ja kehittäminen 1960- ja 1970-luvuilla, Helsinki 1977.

Helander, Voitto: Julkisyhteisöt vaikuttajina; Kuntien keskusjärjestöjen valtion viranomaisiin kohdistama painostustoiminta Suomessa, Turku 1971.

Huuska, Väinö: Etujärjestöjen painostuspolitiikka Suomessa, Porvoo 1968.

Ilvesmäki, Jussi - Talkkari, Antti: Palvelussuhteen ehtojen määräytymismenettelyt julkisessa hallinnossa: Julkishallinnon julkaisusarja n:o 1/1986 B, Tampere 1986.

- Jussila, Osmo - Hentilä, Seppo - Nevakivi Jukka:** Suomen poliittinen historia 1809-1995, Juva 1995.
- Jägerskiöld, Stig:** Mannerheim 1918, Helsinki 1967.
- Karisto, Antti-Takala, Pentti - Haapola, Ilkka:** Elintaso, elämäntapa sosiaalipoliittikka-suomalaisen yhteiskunnan muutoksesta, Juva 1994.
- Kettunen, Pauli:** Anoen, taistellen, neuvotellen; veturimiesten ammattiyhdistystoiminnan kehitys vuoteen 1976, Porvoo 1976.
- Kettunen, Pauli:** Poliittinen liike ja sosiaalinen kollektiivisuus: Tutkimus sosiaalidemokratiasta ja ammattiyhdistysliikkeestä Suomessa 1918-1930, Helsinki 1986.
- Konttinen, Esa:** Perinteisesti moderniin, professioiden synty Suomessa, Tampere 1989.
- Kronlund, Jarl:** Kansannoususta instituutioksi, Suomen puolustusvoimat 1918-1993, Joensuu 1991.
- Kuparinen, Eero (toim):** Työ tekijäänsä kiittää; Pentti Virrankoski 60 vuotta 20.6.1989, Tammisaari 1989.
- Laurila, Eino H:** Kulutus Suomen kansantaloudessa vuosina 1900-1975, Helsinki 1985
- Mylly, Juhani:** Maalaisliitto-keskustapuolueen historia 2; Maalaisliitto 1918-1939, Hämeenlinnan 1989.
- Nousiainen, Jaakko:** Suomen poliittinen järjestelmä (kymmenes uudistettu painos), Juva 1998.
- Nummela, Ilkka:** Inter arma silent revisores rationum; Toisen maailmansodan aiheuttama taloudellinen raskaus Suomessa vuosina 1939-52; Studia Historica Jyväskyläensis 46, Jyväskylä 1993.
- Luoma, Väinö:** Valtion virkamiesten järjestäytyminen Suomessa I-II, Turku 1962.
- Myllymäki, Arvo:** Julkistyönantajat ja virkaehtolainsäädäntö; Valtion, kunnan ja evankelis-luterilaisen kirkon virkaehtolainsäädäntö ja sen vaikutukset työnantajavaltaan ja virkamiesjärjestöjen asemaan, Tampere 1989.
- Rauhala, Urho:** Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalinen kerrostuneisuus; 1960-luvun suomalaisen yhteiskunnan sosiaalinen kerrostuneisuus ammattien arvostuksen valossa, Porvoo 1966.
- Rentola, Kimmo:** Kenen joukoissa seisot?; Suomalainen kommunismi ja sota 1937-1945, Juva 1994
- Rentola, Kimmo:** Niin kylmää, että polttaa; Kommunistit, Kekkonen ja Kreml 1947-1958, Keuruu 1997..

Riihinen, Olavi - Hentilä, Kalevi - Roos, Jeja-Pekka: Rautatieläisten Liiton historia Osa I, Vaikeat vuosikymmenet, kehitys vuoteen 1930, Tapiola 1975 ja Osa II, Kasvun aika, vuodet 1930-1971, Tapiola 1975.

Rauhala, Urho: Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalinen kerrostuneisuus; 1960-luvun suomalaisen yhteiskunnan sosiaalinen kerrostuneisuus ammattien arvostuksen valossa, Porvoo 1966.

Rytkölä, Olavi: Valtion vakinaisten virkamiesten palkkaus- ja eläkeoikeus, Vammala 1948.

Rytkölä, Olavi: Puolustushallinto, Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja N:o 132, Helsinki 1967.

Rytkölä, Olavi: Virkaehtolainsäädäntö, Vammala 1972.

Siipi, Jouko: Hinnat, palkat ja elintaso: eripainos teoksesta Itsenäisen Suomen taloushistoriaa 1919-1950, Porvoo 1967.

Siisiäinen, Martti: Uusien ja vanhojen liikkeiden keinovalikoimat; Ilmonen Kai-Siisiäinen Martti (toim), Uudet ja vanhat liikkeet, Tampere 1998.

Simola, Keijo - Koivisto, Keijo: Maanpuolustusopisto 75 vuotta; Vöyrin sotakoulusta maanpuolustusopistoksi 1918-1993, Hämeenlinna 1993.

Suokas, Erkki: Toimiupseeriliitto 1929-1979, Kerava 1979.

Talvitie, Sakari: Virkamiesliitto 1917-1977 osat 1-2, Kerava 1977.

Tervasmäki, Vilho: Puolustushallinto sodan ja rauhan aikana 1939-1978; Puolustusministeriön historia II, Hämeenlinna 1978.

Terä, Martti - Tervasmäki, Vilho: Puolustushallinnon perustamis- ja rakentamisvuodet 1918-1939; Puolustusministeriön historia, Helsinki 1973.

Teräs, Kari: Arjessa ja liikkeessä; Verkostonäkökulma modernisoituviiin työelämän suhteisiin 1880-1920; Helsinki 2001.

Toivonen, Timo: Ainainen puute ja kurjuus; Kulutus ja yhteiskuntakerrostumat Suomessa 1928-1950, Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja A-1:1986, Helsinki 1986.

Tommila, Päiviö: Suuri adressi, Juva 1999

Uola, Mikko: "Suomi sitoutuu hajottamaan..."; Järjestöjen lakkauttaminen vuoden 1944 välirauhansopimuksen 21. artiklan perusteella; Historiallisia tutkimuksia 205, Helsinki 1999.

Waris, Heikki: Muuttuva suomalainen yhteiskunta, Porvoo 1968.

Valkonen, Tapani - Alapuro, Risto - Alestalo, Matti - Jallinoja, Riitta - Sandlund, Tom: Suomalaiset; Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana, Juva 1980.

Vattula, Kaarina (toim): Suomen taloushistoria 3; Historiallinen tilasto, Helsinki.

Vepsä, Kirsti: Elintason muutos Suomessa v. 1910-1965; Tutkimuselintason perusulottuvuuksista sekä elintason ja taloudellisen kasvun välisestä yhteydestä, Helsinki 1973,

III Sanomalehdet, aikakausjulkaisut

Viipurin Pamaus: Viipurin Aliupseeriyhdistyksen julkaisu 1927 - 1930.

Suomen Aliupseerilehti (SAULI): Suomen Aliupseeriliiton julkaisu 1929 - 1970

Virkamieslehti: Virkamiesliiton julkaisu.

Työkansan Sanomat: Suomen Kommunistisen Puolueen pää-äänenkannattaja 1946-1947.

Vapaa Sana: Suomen Kommunistisen puolueen äänenkannattaja 1946-1947.

Suomen Sosiaalidemokraatti: Suomen Sosiaalidemokraattisen Puolueen äänenkannattaja.

Tiede ja Ase: Suomen sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu 1970.

IV Opinnäytteet

Saressalo Lauri : Kanta-aliupseerien asema puolustuslaitoksessa sekä merkitys kasvattajana ja kouluttajana. Kanta-aliupseerien valinnassa, kasvatuksessa ja tehtäviin sijoittamisessa huomioon otettavat näkökohdat; Sotakorkeakoulun diplomityö n:o 698 MSL 22, Helsinki 1958.

Saarikoski Purmo: Aktiiviupseerien sosiaalinen tausta Suomen puolustusvoimissa 1919-1967; Sotakorkeakoulun diplomityö, Helsinki 1969.

Kallio Markku: Vuonna 1939 vakinaisessa palveluksessa olleiden kanta-aliupseerien tehtävät sotien 1939-45 aikana; Sotakorkeakoulun diplomityö n:o 1369 MSL 35, Helsinki 1979.

Koskinen Hannu: Suomen puolustusvoimat liittoutuneiden valvontakomission aikana; Sotakorkeakoulun diplomityö n:o 1572 MSL 38, Helsinki 1985.

Simola Keijo: Kanta-aliupseerikoulutuksen järjestelyt ja opetuksen sisältö Suomessa vuosina 1918-1874; Sotakorkeakoulun diplomityö MSL 41, Helsinki 1991.

Koivisto Keijo: Jalkaväen kanta-aliupseerien peruskoulutus itsenäisessä Suomessa vuoteen 1974; Suomen historian progradu Jyväskylän yliopistossa 1992.

Koivisto Keijo: Tutkimus maailmansotien välillä kanta-aliupseerin ammatin valinneiden sosiaalisesta taustasta; sosiologien laudatur-työ Jyväskylän yliopistossa 2002.

Kanta-aliupseerien kelpoisuusehtojen muutokset 1928-1970

Asetus	peruskoulutus, muut ominaisuudet	koulutus	kokemus
n:o 155/4.5.1928	ylempi kansakoulu tai vastaavat tiedot, asevelvollisuus ja terveydeltään kelpaava	kapitulanttikurssi tai vastaava kurssi alikersantista kersantikiksi, asemestariita asemestarikurssi ja muilta erikoisalojen mestareilta alansa ammattitutkinto	vääpeliksi vähintään kolme vuotta kersanttina, mestareilta erittäin ansiokas palvelus alemmissa toimissa esimerkiksi vääpelinä
n:o 212/7.2.1933	amat	kanta-aliupseerikoulun kurssi ylikersantin arvoon ylentämiseksi	kolme vuotta palvelua ylemmän palkkausluokan kersantin toimessa, nimitys vääpeliksi vähintään viiden vuoden palvelusta ylemmän palkkausluokan kersanttina ja siitä kaksi vuotta ylikersantiksi nimitettynä, sotilasmestariksi ei mainintoja vaatimuksista
n:o 65/29.1.1937	ei muutoksia edellisiin	ei muutoksia edellisiin	ei muutoksia edellisiin
n:o 165/28.2.1941		ei vaatimuksia	vääpelin toimeen vaadittava palvelus vanhempana kersanttina neljä vuotta
n:o 358/31.10.1952		kanta-aliupseerikurssin suorittamisestavääpeli:jatkokoulut usjoukkueen johtajaksi tms. sotilasmestarin täytettävä PLM:n vaatima erityinen ammattipätevyys	kussakin arvossa tuli palvelu vähintään kaksi vuotta, ylivääpelin toimeen perehtyneisyys perusyksikön hallinto- ja huoltotehtäviin

Kanta-aliupseerien kelpoisuusehtojen muutokset 1928-1970

Asetus	peruskoulutus, muut ominaisuudet	koulutus	kokemus
n:o 72/4.2.1960	kansakoulun oppimäärä, asevelvollisuus	kanta-aliupseerin peruskoulutus jatkokoulutus joukkueen johtajaksi tai tehtäviä varten olevan kanta-aliupseerin jatkokoulutus	ylikersantiksi kersanttina vähintään kolme vuotta, vääpeiliksi ylikersanttina vähintään kaksi vuotta
		perehtyneisyyden korvaava tehtäviä varten toimeenpantu kanta-aliupseerien jatkokoulutuskurssi	yivääpeiliksi vääpelinä tai 3 luokan sotilasmestarina vähintään kaksi vuotta ja lisäksi perehtyneisyys perusyksikön vääpelin tehtäviin
		tehtäviä varten toimeenpantu kanta-aliupseerien jatkokoulutuskurssi puolustusvoimien komentajan määräykset erityisistä kelpoisuusehdoista	sotilasmestariksi yivääpelinä tai 2 luokan sotilasmestarina vähintään kaksi vuotta
n:o 16/21.1.1966 (koski sotilasopetuslaitoksia)	kansakoulu ja reservin aliupseerin koulutus	tutkinto johtamistaidossa ja tasietlu- ja aselajikoulutuksessa,	
n:o 389/5.6.1970 (koski sotilasopetuslaitoksia)	keskikoulun oppimäärä, reservin aliupseerikoulutus, sopiva ruumiinrakenne ja terveys, nuhteettomat elämäntavat	reserviupseerikurssi korvasi sotilasmestarikurssin ennen vuotta 1971	